

T.C.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENTSEL DEĞİŞİM SÜRECİNDE KENTSEL OKUMA ve BELLEK İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

Y. Mimar İnci OLGUN

Şehircilik Anabilim Dalı

Şehircilik Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aykut KARAMAN

OCAK 2009

T.C.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENTSEL DEĞİŞİM SÜRECİNDE KENTSEL OKUMA ve BELLEK İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

Y. Mimar İnci OLGUN

Şehircilik Anabilim Dalı

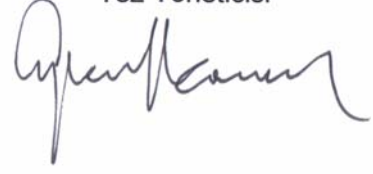
Şehircilik Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aykut KARAMAN

OCAK 2009

İnci OLGUN tarafından hazırlanan "KENTSEL DEĞİŞİM SÜRECİNDE KENTSEL OKUMA ve BELLEK İLİŞKİSİ" adlı bu tezin Doktora tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Aykut KARAMAN
Tez Yöneticisi

Bu çalışma, jürimiz tarafından Şehircilik Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Aykut KARAMAN

Üye : Prof. Dr. Güzin KONUK

Üye : Prof. Dr. Alper ÜNLÜ

Üye : Prof. Dr. Kenan MORTAN

Üye : Doç. Dr. Fatma ÜNSAL

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY.....	vi
ÖNSÖZ.....	ix
TABLO LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
HARİTA LİSTESİ.....	xiv
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Sorunun Tanımlanması ve Araştırmanın Hedefi.....	4
1.1.1. Amaç.....	5
1.1.2. Temel Soru ve Hipotez.....	7
1.2. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....	9
1.3. Mevcut Çalışmalarla İlişki.....	13
1.4. Araştırma Yöntemi ve Sunumu.....	20
2. YÖNLENDİRİCİ OLARAK MEKANSAL ÇÖZÜMLEME.....	22
2.1. Kentsel Mekanı Anlamak, Anlamlandırmak, Sorgulamak.....	23
2.2. Mekansal Çözümlemeye İlişkin Çerçeve Oluşumu.....	28
- Retrospektif Okuma.....	29
- Geleceğe İlişkin (Prospektif) Öngörü.....	30
2.3. Bölüm Sonucu.....	31
3. KENTSEL OKUMA SÜRECİ.....	32
3.1. Kentsel Okumalar, Kentsel Okumada Farklılaşan Bakışlar.....	37
3.1.1. Mekan – Yazın.....	38
3.1.2. Sinematografik Bakış.....	47
3.1.3. Toplumbilimlerinin Yorumcu Yaklaşımları.....	54
- Coğrafya ve Politik-Ekonomiye Dayalı Okumalar.....	56
- Kent Toplumbilimine Dayalı Okumalar.....	64
- Teknolojik Paradigmaya Dayalı Okumalar.....	75
- Cinsiyete Dayalı Okumalar -Feminizm ve Coğrafya-.....	82
3.1.4. Kentsel İmaj Okumaları (Bilişsel Okumalar).....	85
- Kenti Deneyimlemek.....	98
3.1.5. Biçimbilimsel (Morfolojik) Okumalar.....	109
- Semiyolojik Okumalar.....	118

3.2. Kentsel Okumaların Kullanımı ve Mekan İmajını Geliştirmeye	
Yönelik Sınıflandırması.....	132
3.2.1. Sürece Dayalı Okumalar.....	133
3.2.2. İçeriğe Dayalı Okumalar.....	134
3.3. Bölüm Sonucu.....	135
4. KENTSEL OKUMA, KENTSEL BELLEK İLİŞKİSİ.....	139
4.1. 'Zaman – Mekan', Bellek İlişkisi.....	136
4.2. Mekansal Belleğin Örgütlenmesi.....	154
4.3. Sürdürülebilir Kentsel Bellek İçin Kentsel Okuma.....	161
4.3.1. Sürece Dayalı Okumalarda Kentsel Bellek.....	162
4.3.2. İçeriğe Dayalı Okumalarda Kentsel Bellek.....	164
4.4. Bölüm Sonucu.....	165
5. SONUÇ ve TARTIŞMA.....	167
SÖZLÜK.....	173
KAYNAKLAR.....	175
ÖZGEÇMİŞ.....	191

ÖZET

Küreselleşmenin yeni dinamikleri, sermayenin artan hareketliliği ve ekonominin yeniden yapılanmasının sosyal yansıması ve bütün bunların mekansal izdüşümü, bugünün kent manzaralarını öncesinden farklı kılmaktadır. Sınıfsal ayrışmanın giderek güçlendiği, niteliğinin ve boyutlarının değiştiği bu dönemde, ayrışan kent parçaları ortaya çıkmış, bu parçaların içinde ise bütünleşen yaşantıların kendi kendine yeten habitatlar yarattığı farklı toplumsal düzenlerin mekanı üretilmiştir. Kentin geçirdiği bu dönüşümde ekonomik düzenin öngördüğü rolleri, bilinçli ya da bilinçsiz üstlenen aktörlerin yarattığı hakimiyet ilişkilerinin taşıyıcısı yeni sosyo-mekansal yapılaşmalar ise kentlerin artık yeni yüzü haline gelmiştir.

Karşı karşıya kalınan bu durum, kentsel bölgelerin mekansal organizasyonuna ve mekansal stratejilere yönelik önemli soruların ortaya çıkmasına neden olmuştur: Yeni şartlar altında mekansal bir stratejiye nasıl ulaşabiliriz? Kentsel mekanın karmaşık ve ayrışmış dinamiklerini nasıl anlayabiliriz? Sorunlar nedir, neler sunabiliriz ve neleri koruyabiliriz? Ve tüm bu sorulara cevap oluşturması için kentin geleceğine yönelik öngörülerimizde ne ya da neleri referans olarak alabiliriz?

Bu ve benzer birçok soruya ilişkin arayışlarda cevaplar, özellikle planlama ve tasarım teorilerinin kavramsal ve felsefi içeriği yoğun pratiklerine bağlıyken, diğer taraftan bu arayışların bir gerçekliğe tekabül etmesi zorunluluğu öznel arasında mümkün olan en geniş uzlaşma gerekliliğini bilmeyi de önemli hale getirmektedir.

Bu bağlamda, geliştirilmeye çalışılan tasarım ve planlama stratejilerinde mekansal çözümlerinin önereceği yaklaşımlar önem taşımakta, bahsi geçen disiplinlerini pratiğe yansıtmak için kaynaklarını, mekansal gelişmeyi yönlendirme alanında nasıl geliştirildiği ve yukarıdaki sorularla baş etme kapasitelerini nasıl değerlendirdiği önemli hale gelmektedir. Tez çalışması özellikle bu kaynaklar içinde kent mekanını anlamlandırmaya yönelik tasarım ve planlama disiplinlerine özgü kentsel okumaları merkezine yerleştirmektedir.

Bir taraftan, kent mekanını anlama, araştırma ve yorumlama tekniği olarak farklı yöntemler kullanan (tipolojik, algısal araştırmalar vs.) yaklaşımlar arasında kesişme noktalarını yakalamaya çalışan, ağırlıklı olarak geniş kapsamlı mimarlık kökenli yöntemleri tercih eden kentsel tasarım disiplini, diğer tarafta sosyal bazda okumalarla üst ölçek değerlendirmelerde bulunan planlama disiplini, ve her iki bakış açısının birbirinden kopuk oluşturduğu çerçeveler bugün içinde bulunduğumuz

sorunlu kentleşmeye doğru cevapları oluşturamamaktadır. Tezin amacı, özellikle bu noktada, kentsel mekanın yeniden sunumu için, kentsel yapının gelişimine dair yapılacak öngörülerde her iki disipliner bakış açısını birleştirerek, önemli referanslar sağlayacak 'yer belleği'ni çözümleyici, yer/mekan ilişkisine dayalı ontolojiyi dar bir çerçevede bırakmayacak okuma biçimlerinin, retrospektif bakış açısıyla nasıl değerlendirilebileceğinin araştırılmasına dayanmaktadır.

Tez çalışmasında, mekansal gelişmeye yönelik projelere ilişkin strateji belirlemede önem verilmesi gereken, yönlendirici nitelikteki 'Kentsel Okuma' ile ilişkilendirilmiş bakış açısını yakalamanın gerekliliğinden ve bununda 'Kentsel Bellek'in çözümleyici ve tanımlayıcı kavramsallığı ile gerçekleştirebileceğinden hareket edilmektedir. Özellikle 'yer'in, cemaatleşme benzeri toplumsal oluşumların coğrafi mekandaki yalın izdüşümlerinden fazlasını anlattığı bir ortamda, çoklu bir sosyal düzeneğin tasarlanmasına duyulan ihtiyaç bu stratejileri önemli ve öncelikli hale getirmektedir.

Bireyin ve beraberinde toplumun sosyo-ekonomik koşullarının, yaşam alışkanlıklarının, geleneklerinin kısacası yaşam biçimine yön veren birçok etmenin yansıtıcısı olan 'mekanın üretimi', bulunduğu topografya üzerinde ilişkiler sistemi tarafından biçimlenir. Bu nedendir ki günümüzün mekanları düşünüldüğünde kentsel bölgelerde ilişkilendirici bir tasarım ve planlama hedeflemek için, ne tür uygulamaların böyle bir hedefe ulaşmanın yolunu açabileceğini bilmek önem taşır. Mekansal oluşumun sadece mevcut durumun görüntüsü ile değil; tanımlama yöntemleri, sorgulama, bilme, anlama ve değerlendirme yöntemleri ile ilgili olduğunu belirledikten sonra, kültürel farklılıkların içinden nasıl bir ilişkisel ağın kurulabileceğine dair verilecek karar bu noktada önemlidir.

Bütün bu süreç içinde öncelikle kentin belleğine ilişkin etkili bir süreklilik arayışı amaçlanmalıdır. Mekansal çözümlemenin yürütülmesi için kentin değişimini sağlayan mekanizmayı anlamak ve belirli bir dönemde ortaya çıkan temel artifaktları ve hikayeleri kontrol ederek, nasıl davranabileceğimizi ve kentlileri hangi ortak paydalar üstünde birleştireceğimizi belirlemek gerekir. Şehrin tarihi, mekanın biçimlenişini, olaylar dizgesi, kentin kolektif belleğini oluştururken. öznel arasında da en geniş uzlaşma alanını oluşturur. Bütün bu sınırsızlık içinde belleği kavramsal araç olarak kullanan arkeolojik nitelikli analiz çalışmaları, hatırlamaya yardımcı olması için geçmişin bilgisini bir anlamda geri çağırarak, kentsel mekana ilişkin görünenin ötesinde alt anlamlara ve gerçek anlamlandırmalara ulaşılmasında önemli bir role sahiptir.

Bu çerçeve içinde kentsel mekana ilişkin çok yönlü tematik açılımları, bir anlamda bireysel ve sosyal duyarlıkla ilişkilendiren bellek kavramı ile mekan üstünde bir tür hakimiyet kurma bilgisi yaratılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımda özellikle farklı kültürlerin kesiştiği ve melezleşerek genişleyen mekanları oluşturduğu kentsel alanlar ön plana çıkarken değişen, dönüşen mekanın yersel özelliklerinin de tekrar tartışılması sonucuna kadar varan bir güzegahtan bahsedilebilir.

SUMMARY

The new dynamics of globalization, increasing movements of the capital and social reflection of restructuring of the economy and spatial projection of all makes urban scenes different from previous ones. In the current period when class disintegration is increasingly stiffening and its character and dimensions change, disintegrated urban parts have emerged and the location of a different social orders where self sufficient habitats created by integrated lives within those parts. And the new socio-spatial structuring which is the conveyer of the dominancy relationships created by the actors who consciously or unconsciously undertake the roles anticipated by the economic order within this transformation experienced by the city have become the new face of cities currently.

This situation faced with caused the emergence of significant problems devoted to spatial organization and spatial strategies of urban regions: How can we reach a spatial strategy under new conditions? How can we understand the complex and dissociated dynamics of urban location? What are the problems, what can we present and what can be preserve? And what can we take as reference in our anticipations for the future of the city in order to create answers to all of those problems?

While on one hand, the answers in searches with regard to this question and many other resembling questions depend on practices with intense conceptual and philosophical contents of particularly planning and design theories, on the other hand, the necessity of those searches to correspond to a reality makes knowing the necessity of widest possible compromise among the subjects significant.

The approaches to be proposed by spatial solutions in design and planning strategies which are tried to be developed in this context have significance and it becomes significant how the resources are developed in the field of orienting spatial development in order to reflect the mentioned disciplines to practice and how the capacity to deal with problems are assessed. The study places the urban readings peculiar to design and planning disciplines for making urban location particularly within those resources at the center.

On one hand the urban discipline using different methods (typological, perceptual researches etc.) as the technique of understanding, researching and interpreting urban location, trying to catch the intersection points between approaches and

mainly preferring comprehensive methods having architectural roots and on the other hand the planning discipline making assessments of superior scale with readings of social basis as well as the framework created by both points of view separately are unable to make the correct answers for problematic urbanization we are currently in. The purpose of the thesis is to combine both disciplinary points of view especially at that point, in the anticipations to be made for the re-presentation of urban location with regard to the development of urban structure and is based on researching how reading styles able to analyze 'location memory that shall provide significant references that shall not leave ontology based on place/location relationship in a narrow framework can be assessed upon retrospective point of view.

In the thesis, the point of movement is the necessity to catch the point of view associated with 'Urban Reading' with orienting characteristics that should be paid significance in terms of determining strategies for spatial development projects and the fact that this can be realized upon analytical and definitive conceptualization of 'Urban Memory'. Particularly in an environment where the concept 'place' means something more than the simple projections of the community - like social formations in geographical location the need felt for designing a multiple social system makes those strategies significant and preferential.

'Production of location' which is the reflector of the socio-economic conditions of the individual and also the society, their life habits, traditions and briefly many factors that orients the life style is formatted by the relationships system on the topography it is in. And for that reason thinking of the locations of our time it is significant to know what sort of practices can pave the way to reach such a target in order to target an associating design and planning in urban regions. After determining the fact that spatial formation is not only associated with the image of the current situation but also with methods of defining, questioning, knowing, understanding and assessment, the decision to be made on what sort of a relational net can be established from cultural differences has significance at this point.

Within this process, a search for an effective permanency particularly with regard to the memory of city should be aimed at. In order to execute spatial analysis it is necessary to understand the mechanism that provides the modification of city, and determine how we can behave and on which common points we can unite the citizens by checking the basic artifacts and stories that emerge at a certain period.

While the history of the city creates the formation of the locations and system of events creates the collective memory of the city, it establishes the widest compromise field among the subjects at the same time. Within all this limitlessness archeological analysis studies that uses memory as a conceptual tool somehow call back past knowledge in order to help with remembering and in this regard has a significant role in arriving at sub-meanings and real meanings beyond the appearing ones regarding urban location.

Within this framework, we tried to create knowledge of establishing some sort of domination on the location with the concept of memory that associates multidimensional thematic expansions concerning urban locations with individual and social sensitivity in some way. In this approach it is possible to mention about a route that reaches as far as the consequence of discussing on the local features of the transforming and changing location again while the urban fields where different cultures intersect and create locations that expand by hybridizing come into prominence.

ÖNSÖZ

Yaşam alanlarımızı değiştirmenin ilk adımı, bu alanların değişimini düşündüğümüz yanını anlamak, sosyo-kültürel yapı ile biçimsel yapının ilişkisini anlamlandırmaktır. Bu çalışmanın en temel amacı kentsel yapıya ait görünen imajın arkasında olanların doğru deşifre edilmesinin gerekliliğine yöneliktir. Tarihler hızla değişirken, kentsel mekanlarımızdan geleceğe neleri taşımamız, neleri geride bırakmamız gerektiğini kesin formülasyonlarla tanımlamayı başarabilmek mümkün olmasa da yapmaya çalışılan -bu tezde de vurgulandığı şekilde-, projelerimize kılavuz olabilecek bilgilere en verimli hangi yollar üzerinden ulaşabileceğimizin haritalarını çıkarmaktır. Bu haritalar aslında yaşam alanlarımızın ve dolayısıyla kim olduğumuzla ilgili anlayışın taşıyıcısı olan belleğin izidir.

Böyle geniş kapsamlı bir amacın karşılanmasına yönelik ölçütlerin kesin tanımlarını yapmak, 4 senelik bir zaman zarfında üretilmiş bir doktora tezinin taşımaya mesafeli olması gereken bir iddiadır. Bu çalışmanın iddiası ancak konuya belli bir oranda da olsa yaklaşmaya yardımcı olabilecek tartışmanın yapılması ile sınırlıdır ve adını anmadan geçemeyeceğim bir çok kişinin katkı ve desteğinin sonucudur.

Başta, yüksek lisanstan itibaren doktora çalışmasına kadar benden alaka ve hoşgörüsünü esirgemeyen, her iki çalışmada da beni yüreklendiren hocam Prof.Dr. Aykut Karaman'a yardımlarından ve teşviklerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım. Metnimi bitmiş bir kitap olarak hayal ederek, sıkıntılı anlarımda danışmanlığı ile çalışmaya devam edebilmem onun akademik birikimi ve inancı sayesinde.

Geniş bir araştırma dönemi içinde birbirinden farklılaşan bakış açılarının ortak paydasını oluşturan elinizdeki çalışma, doktora projesinin bir çok girdiyi içine alması gereken katmanlı yapısını anladığım bir sürecin ürünüdür. Sadece literatür araştırması, ilgili etkinliklerin takibi ile sınırlı kalmayan, uzun sohbetlerin, tartışmaların sonuçları ile de biçimlenen tez çalışması çıkmaz yola girilen çoğu zamanda bu değerli sohbet ve tartışmalarla düze çıkarılmıştır; düşüncelerinin katkısını cömertçe sunan herkese minnetlerimi sunarım.

Son derece değerli yorumların alınmasına fırsat sağlayan tez izleme jürileri, çalışma açısından uyarıcı ve önemli açılımlar sağladı. Bu anlamda Prof.Dr. Güzin Konuk, Prof.Dr. Alper Ünlü'ye teşekkürlerimi sunarım.

Tezin çalışma konusu ile verimli bir buluşma gerçekleştirerek formasyonlarının vizyonel genişliğini metnim üzerinde benimle paylaşarak, bana yeni ufuklar açan Doç.Dr. Fatma Ünsal'a, Prof.Dr. Kenan Mortan'a minnetlerimi sunarım.

Benzer süreçleri yaşamamıza rağmen zamanını kendisinininki kadar benim çalışmama getirdiği yorumlar ve jürilerimde aldığı notlar içinde kullanan Dr. Bahar Aksel Enşici'ye pozitif enerjisi ve dostluğundan dolayı her zaman teşekkür borçluyum.

Bu süreç içinde özellikle birkaç kişinin dingin çalışma saatlerim için gösterdikleri çaba o kadar değerli oldu ki onların varlığının sadece doktora sürecinde değil, hayatımın tüm anlarındaki önemi ifade edebileceğim minnetten çok daha fazlasını hak ediyor.

Verdikleri destek, gösterdikleri sabır için sevgili anne ve babam Servet ve Sami Şahin'e, en yorgun olduğum anlarda yükümü neşesiyle paylaşan Nuran Şirin'e; çalışma süresince yapabileceklerim konusunda beni cesaretlendiren, sunumlarımı sabırla dinleyip yapıcı eleştirilerde bulunan, taslaklarımı okuyarak tezin bir anlamda editörlüğünü yapan, zor metinlerin çevirisinde bir fiil bana yardım eden ve bu dönem içinde hayata ilişkin alınması gereken kararların üstüme düşen kısmını büyük bir özveri ile sahiplenen eşim Serdar Olgun'a içten minnetlerimi sunarım.

Son olarak güzel olan herşey konusunda bana ilham veren ve çalışmalarım için ondan çaldığım zamanın şikayetini yapmadan beni hep neşeyle kucaklayan oğlum Kerem Çağan Olgun'a teşekkür ve sevgilerimi sunuyorum.

İnci Olgun
Ocak 2009 / İstanbul

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 3.1. Coğrafi disiplinlerde düşünce ekollerinin artan çeşitliliğini gösteren şematik tablo.....	82
Tablo 3.2. Rob Krier'in 'Architecture Composition' çalışmasından mekana ait plastisite ve heykelsilik için olası temel esaslar ve onların dönüşümü.....	116
Tablo 3.3. Castex ve Panerai'nin 'Öğelerin Tipolojisi'ne dair sınıflandırmalarına ilişkin tablo.....	126
Tablo 3.4. Castex ve Panerai'nin 'Öğelerin Tipolojisi'ne dair sınıflandırmalarına ilişkin tablo.....	127
Tablo 3.5. Castex ve Panerai'nin 'Öğelerin Tipolojisi'ne dair sınıflandırmalarına ilişkin tablo.....	128
Tablo 3.6. Muratori'nin tipoloji sınıflandırmasına ilişkin Petruccioli tarafından geliştirilen tablosu.....	129
Tablo 3.7. Muratori'nin geliştirilmiş tipoloji sınıflandırmasına ilişkin geliştirilen tablo.....	129
Tablo 5.1. Haliç'in 1937-2001 dönem aralığında değişimine neden olan müdahaleler.....	179

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 3.1.	İlhan Berk'in Galata Bölgesi'ne ilişkin bilişsel haritası..... 47
Şekil 3.2.	Hagerstrand'ın 'zaman-coğrafya' ilişkisine yönelik modeli..... 55
Şekil 3.3.	Bastien Aubry, Dimitri Broquard, Zurich, Grafik, 2005..... 75
Şekil 3.4.	Kuzmann'ın 'Patchwork City' bölgelemesi..... 79
Şekil 3.5.	'Real-Time Rome' Projesi'nden gerçek zamanlı, mekansal kullanım farklılığına ilişkin GIS yazılımı üzerinden üretilmiş harita örneği..... 80
Şekil 3.6.	'Real-Time Rome' Projesi'nden, GSM telefon kullanımına ilişkin zamansal olarak mekansal kullanımdaki farklılaşmanın analiz edildiği haritalar..... 81
Şekil 3.7.	Cullen'ın sekansiyel analizi..... 88
Şekil 3.8.	Lynch tarafından yapılan Boston Şehri'nin imaj analizi..... 91
Şekil 3.9.	UNStudio tarafından Manhattan'da gerçekleştirilecek kentsel ölçekteki bir proje için oluşturulan diyagramlar..... 103
Şekil 3.10.	UNStudio tarafından, araştırma yapılan alanda mevcut mekansal oluşumu anlamlandırmayı sağlayan diyagram örneği..... 103
Şekil 3.11.	Farrell'in Londra ulaşım ağı örgütlenmesine ilişkin grafikleri..... 104
Şekil 3.12.	Farrell'in Londra ulaşım hatları ve kamusal mekanlarına ilişkin grafikleri..... 104
Şekil 3.13.	'Sense of the City' Sergisi'nin posterini..... 106
Şekil 3.14.	"Yapay Kent" – "Doğal Kent" karşılaştırması..... 113
Şekil 3.15.	Aldo Rossi'ni tipoloji çalışmalarına ilişkin bir örnek..... 115
Şekil 3.16.	Aldo Rossi'ni tipoloji çalışmalarından esinlenerek ürettiği Citta Analoga 116
Şekil 3.17.	Rob Krier'in 'Town Spaces' çalışmasından Avrupa'daki kentlere ilişkin hazırladığı figure-ground doku analiz örnekleri..... 117

Şekil 3.18.	Toplumların yaşam biçimlerine ait kodların taşıyıcısı olarak morfolojik katmanlar.....	122
Şekil 4.1.	Dönüşen Avrupa ve kentlerine ilişkin imaj.....	144
Şekil 4.2.	Mekan-Zaman-Hareket.....	146
Şekil 4.3.	Johannes Rombech'in manastır bellek sistemi (1520).....	149
Şekil 4.4.	Robert Fludd, Ars Memoriae (1612).....	149
Şekil 4.5.	Modernist tutum çerçevesinde 'Şehir Yenileme', J.F. Batellier.....	155
Şekil 4.4.	Le Corbusier'nin 'Radiant City' Projesi (1922).....	155
Şekil 5.1.	İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi tarafından hazırlanan ve Haliç'te kentsel tasarım ölçeğinde gerçekleştirilmesi planlanan proje noktaları.....	180

HARİTA LİSTESİ

	Sayfa No
Harita 3.1. 1950-2000 tarih aralığında Shrinking Cities Dünya Haritası.....	75
Harita 3.2. Dünya haritası, Bishop Seville Bishop tarafından yapılmış, 7. Yüzyıl, İspanya.....	99
Harita 3.3. Al-İdrisi'nin Dünya haritası 1456.....	99
Harita 5.1. Haliç bütününe ilişkin harita.....	175

FOTOĞRAF LİSTESİ

	Sayfa No
Fotoğraf 3.1. Dziga Vertov'un 'Chelovek s Kinoapparatom / Film Kameralı Adam' filminden sekanslar	50
Fotoğraf 3.2. Dziga Vertov'un 'Chelovek s Kinoapparatom / Film Kameralı Adam' filminden görüntü.....	50
Fotoğraf 3.3. Roberto Rosselini, 'Roma: Citta Aperta / Roma Açık Şehir' filminden görüntü.....	50
Fotoğraf 3.4. Roberto Rosselini, 'Roma: Citta Aperta / Roma: Açık Şehir' filminden görüntü.....	50
Fotoğraf 3.5. Jean Luc Godard, 'A Bout du Souffle / Serseri Aşıklar' filminden görüntü.....	51
Fotoğraf 3.6. Jean Luc Godard, 'A Bout du Souffle / Serseri Aşıklar' filminin seti Paris Bulvarları.....	51
Fotoğraf 3.7. Wim Wenders'in, 'Der Himmel über Berlin / Berlin Üzerindeki Gökyüzü' filminden bir görüntü.....	52
Fotoğraf 3.8. Wim Wenders'in, 'Der Himmel über Berlin / Berlin Üzerindeki Gökyüzü' filminden bir görüntü.....	52
Fotoğraf 3.9. Halit Refiğ'in Gurbet Kuşları filminden sahneler.....	53
Fotoğraf 3.10. 'Shrinking Cities' sergi afişine ilişkin fotoğraf.....	74
Fotoğraf 3.11. Benzer imaj ve 'Kimliksiz Kent'.....	97
Fotoğraf 3.12. Benzer imaj ve 'Kimliksiz Kent'.....	97
Fotoğraf 3.13. 'Territori Attuali' çalışmasından görüntü.....	98
Fotoğraf 3.14. 'Territori Attuali' çalışmasından görüntü.....	98
Fotoğraf 3.15. 'Territori Attuali' çalışmasından görüntü.....	98
Fotoğraf 3.16. Hale J.Sabine'in 'Less Noise. Better Hearing: An Outline of the Essentials of Architectural Acoustics for the Practicing Architect and Engineer' başlıklı kitabın kapağı.....	107

Fotoğraf 3.17. 1970'lerde 'World Soundscape Project' için yapılan ses kayıt çalışmasından bir görüntü.....	107
Fotoğraf 3.18. 'Sense of the City' Sergisi'nin 'Kentin Sesi' yerleştirmesinden görünüm.....	107
Fotoğraf 3.19. 'Sense of the City' Sergisi'ne ilişkin zemin kaplaması.....	107
Fotoğraf 3.20. 'Sense of the City' Sergisi'ne ilişkin zemin kaplaması.....	107
Fotoğraf 3.21. 'Sense of the City' Sergisi'nin 'Kentin Havası' yerleştirmesinden görünüm.....	107
Fotoğraf 4.1. Metropol yaşamının önemli bir deneyimi haline gelen hız.....	140
Fotoğraf 4.2. Kentsel yaşamın bugünkü imajı.....	140
Fotoğraf 4.3. Kentin sürekli genişleyen yüzölçümüne dair imaj.....	144
Fotoğraf 4.4. Mekan-Zaman-Hareket.....	146
Fotoğraf 4.5. Ortaçağ Hıristiyan din kitaplarında elyazmaları.....	158
Fotoğraf 4.6. Kadeş Savaşı'nın silinmiş alt resim izleri üzerine yapılmış rölyef..	158
Fotoğraf 5.1. Roma'da Via dell'Impero için Mussolini'nin yaptığı istimlaklar.....	169
Fotoğraf 5.2. Baron Haussmann'ın yenileştirme planlarına göre yıkımlarla oluşturulan ışınsal caddeler.....	169
Fotoğraf 5.3. Balık Pazarı'nın yeni yıkılmaya başlandığı sıralardaki hali ve ortaya çıkan meydanla Unkapanı'na uzanan yol.....	170
Fotoğraf 5.4. Karaköy'de yıkımlar nedeniyle kaldırılan Mimar D'aranco'nun Karaköy Camii.....	170
Fotoğraf 5.5. Tarlabası Caddesi'nin yıkımdan önceki hali.....	172
Fotoğraf 5.6. Tarlabası yıkımından örnek.....	172
Fotoğraf 5.7. Tarlabası'nın yıkım ile genişletilen caddesi.....	172
Fotoğraf 5.8. Tersanelerden bugüne ait görüntü.....	174
Fotoğraf 5.9. Tersanelerden bugüne ait görüntü.....	174
Fotoğraf 5.10. Haliç yıkımları.....	177
Fotoğraf 5.11. Bugünün Haliç sahil bulvarları.....	177
Fotoğraf 5.12. Haliç panoraması.....	178

1. GİRİŞ

*“... bizim araştırdığımız şey, kentin hem içine,
hem de ötesine bakan ve bu iki olguyu dengede tutan
coğrafik bir hayal gücüdür.”*

Massey [1999]

Kente ilişkin tanımlar ve kavramsallaştırmalar genellikle geçiş süreci çerçevesinde yapılmaktadır: ‘modern kent’ten ‘postmodern kent’e; ‘fordist kent’ten ‘post-fordist kent’e; ‘endüstri kent’inden ‘enformasyonel kent’e. Kente ilişkin olarak farklı yaklaşımlar içinden okunan bu geçişler, belli alanlarda kesişebilmekte, birbirini tamamlayabilmektedir. Bunlar kesin sınırlarla ayrılabilen türde kavramsallaştırmalar değildir, kesin olan şey ise 1970’lerden bu yana, kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinde; teknolojik, ekonomik, kültürel, siyasi değişimlerle ilişkili olarak kentlerin algılanmasına, örgütlenme biçimine, formuna, yaşam biçimine, anlamına, dolayısıyla anlamlandırılmasına ilişkin hızlı bir dönüşümün yaşandığıdır [Öztep’in 2000].

Küreselleşmenin yeni dinamikleri, sermayenin artan hareketliliği ve ekonominin yeniden yapılanmasının sosyal yansıması ve bütün bunların mekansal izdüşümü, bugünün kent manzaralarını öncesinden farklı kılmaktadır. Sınıfsal ayrışmanın giderek güçlendiği, niteliğinin ve boyutlarının değiştiği bu dönemde, ayrışan kent parçaları ortaya çıkmış, bu parçaların içinde ise bütünleşen yaşantıların kendi kendine yeten habitatlar yarattığı farklı toplumsal düzenlerin mekanı üretilmiştir. Kentin geçirdiği bu dönüşümde ekonomik düzenin öngördüğü rolleri, bilinçli ya da bilinçsiz üstlenen aktörlerin yarattığı güç ilişkilerinin taşıyıcısı yeni sosyo-mekansal yapılaşmalar ise kentlerin artık yeni yüzüdür.

Oluşturdukları gruplar içinde birbirinden habersiz yaşamayı tercih eden insanların sözsüz sembolik sınırlarla ayrıldığı bir uzam haline dönüştürdüğü mekansal oluşumlar kent hayatının sadece bir boyutunu vurgularken, ekonomik bir çizgi doğrultusunda kentlerin dahil oldukları yarış, kentlileri dikkatle incelenmesi gereken bir kamusal yapılaşmaya götürmektedir. Artık kenti sadece bir ‘yer’ olma sıfatı üzerinden tanımlamayı imkansız kılan bu durum mekanın yeni tanımlayıcıları olan, ‘farklılaşma’, ‘çok boyutluluk’ ve ‘çok seslilik’i kullanmayı gerekli kılmaktadır.

Çeşitlenen kimlikler altında varlığını duyurmaya çalışan toplumların şekillendirdiği mekansal oluşumlarıyla, tarihi ve kültürel sürekliliğini devam ettirmeye çalışan

kentler geçirdikleri bu dönüşüm içinde farklı okumalara bağlı olarak anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Özellikle planlamaya ve kentsel tasarıma yönelik stratejilerin oluşturulmasında, kentin nasıl anlaşılacağına dair yeni yaklaşımlarla ilgilenen akademik ortam, ilişkisel ağların karmaşa yarattığı sosyo-uzamsal alanda araştırmalarını daha fazla yoğunlaştırmıştır. Amaç, yaşanmış deneyim ve farklılaşmaları belleğine kolektif olarak hapseden, toplumun değişen tepkilerinin alıcısı ve vericisi olan mekanın en doğru şekilde tanımlanmaya çalışılmasıdır.

Geçmişte orada yaşayanlar için varoluşun temeli olan ve periferinin gelişmesi ile geleneksel gücünü kaybeden, kimliği muğlaklaşan kentlerin, tanıdık ağır ağır değişen kuşakların mekanı, anlaşılabilir ilişkilerin maddi akdi olarak, artık kararsızlaştığından bahseden görüş ve tespitler bu tanımlamayı çoğunlukla imkansız görmektedir. Ortak iradenin ötesinde dönecek bir sabırsızlık içinde olan kent mekanı, göçmen dalgaları ile karmakarışık biçimsizce genişlerken, artık kağıt üstündeki görünüşü dışında kavranamayacak kadar büyüktür [Kostof, 2007].

Diğer taraftan başka görüşlere göre ise zaman içinde büyüyen ve bu büyüme ile bir bilinç, bir hafıza kazanan kentin, başlangıçta sahip olduğu temaları, değiştirerek ve onlara daha özgül bir biçim kazandırarak, sürekli kılması bu tanımlamaları önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır.

Bu yaklaşım içinde son yıllarda kent, kentsel kültür, kentlerin kimlikleri ve kentsel yaşamın görsel ve metinsel temsiliyeti gibi konular, beşeri bilimlerin alanındaki kültürel araştırmalar, kent sosyolojisi, kültürel antropoloji, kentsel ve kültürel coğrafya gibi farklı disiplinlerin ilgi odağını oluşturur hale gelmiştir. Bu nedenledir ki 'kent nedir' sorusuna kendi formasyonu üzerinden cevap vermeye çalışan araştırmacıların, küreselleşme sürecinde insan algısının ötesinde değişen kenti ya da metropolisi tanımlama, betimleme konusundaki bakış farklılıkları zenginleştirilmiş katmanları önümüze çıkarmıştır [Akpınar, 2006].

Bu çalışma, böylesi bir süreçte farklılaşan mekansal parçalar ile eklektik bütün oluşturan kenti anlayabilmek ve yeniden sunabilmek için 'Kentsel Okuma'ların, tasarım, planlama ve ilgili başka disiplinlere nasıl önemli ve yararlı varsayımlar sunabileceği üzerinde bir araştırmayı hedeflemektedir. Kentin sahip olduğumuz dizgesel bilgisinin salt fiziksel veriler veya tek temalı değerlendirmelerle çözülemeyeceği aşikardır. Tez çalışması bu noktada bazı sorulara cevap aramaktadır: **Kent okuması nedir? Neden önemlidir? Nasıl farklılaşmaktadır?**

Günümüzün parçalanmış kentsel mekanlarının ilişkilendirilmesine yönelik nasıl bir katkı sağlayabilir?

Tüm bu sorulara cevap ararken kentlerin özellikle küreselleşme tarafından çokmerkezli çokyönlü, çokzamanlı, çokbiçimli ve çoknedenli bir süreci yaşadığı kabul edilmekte, sosyo- mekansallığın bilgisi ile fiziksel alansallığın bilgisinin doğru bir şekilde ilişkilendirilmesine çalışılmaktadır.

1.1. SORUNUN TANIMLANMASI VE ARAŞTIRMANIN HEDEFİ

Toplumsal süreçlerin aynı anda hem ortamı hem de ürünü olan mekan, sosyal birimler arası ilişki olarak kavranmakla birlikte, bir kez bu ilişki ortaya çıktığında artık kendisini oluşturan birimlere indirgenemez. Diğer bir anlatımla, mekanı nesnelere birbirine göre konumlanışı oluşturmakla birlikte, bir kez oluştuğunda kendisini ortaya çıkarıcı öğelere indirgenemeyeceği gibi, kendisini oluşturan nesnelere üzerinde de bir etki yaratabilmektedir [Şengül, 2001]. Bu genel kavramsallaştırmalarımızı biçimlendirecek bir ilişkidir. Lefébvre, mekanı klasik felsefenin alanından çıkararak toplumsal alana sokarken mekanın insanlar ile filozoflar arasındaki mesafenin kendisi olduğunu söyler. Toplumsal pratiklerin mekanı gerçek mekandır ve kodların kodu olarak okunmalıdır. Bu nedenle Lefébvre, üretilen toplumsal mekanın özgül pratiklerine işaret eder. Özgül pratikler zaman içinde kendilerini dayatırlar, kendi özerklikleri ile günlük yaşamın çizgilerine geçerler [Aktaran: Süalp, 2004]. Dolayısıyla sosyal sürece etki yapma gücüne sahip olan mekan, sonuçları etkileyebilmesi nedeniyle kendi fiziki yapısına yönelik değişimi de beraberinde getirecektir.

Bu bakış açısı, akademik çalışmalardan, ulusal politik arenalara kadar birçok ortamda, sosyal birimlerle etkileşim alanları olarak kentsel mekanları, 'gözlem laboratuvarı'na dönüştürmektedir. Gözlemin beraberinde gelen politik ve ekonomik kararlar ise - genelde hiçbir altlığa sahip olmaya lüzum duymayan kararlara benzer-kenti çoğunlukla sosyal ayrışmanın sonucu oluşan reaksiyonlara maruz bırakmakta, ortaya farklı mekansal dirençleri simgeleyen imajlar çıkarmaktadır. Bunun bir nedeni de anlam, biçim ve içeriğe dair soruları kısmen birbirinden ayıran gözlemlerin kentin dinamiklerini doğru bir şekilde değerlendir(e)memesidir.

Doğru sorulara doğru cevaplarla ulaşılabileceği varsayımı kabul edildiğinde bu soruların öncelikle bütünü dikkate alan bir kentsel mekan yaklaşımından hareket etmesi gerekmektedir. Mekansal yapısı, ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel veya fiziksel okumalarla tanımlanmaya çalışılan kentin çözümlemesine dönük amaçlar doğrultusunda, görece bazı tematik başlıklar bütünden yalıtılabilir; fakat sonucu belirleyen bu yalıtma sürecinin bütünü anlamaya yönelik bir araç olduğu öngörülse de yalıtılmış bir parçasının soyut bilgisinin özerkliğini elde edip kendi içinde bir son durumuna gelebileceği de unutulmamalıdır. Aksi takdirde böyle bir yaklaşım, bir sonraki adımda kentin gelişimine ilişkin ortaya konacak vizyonun, hem kente hem de kentliye ait değerleri ilişkilendirilmede kabul edilebilir sonuçlara ulaşmasında yeterli olmayacaktır.

Tez çalışması bu sorunsalı dikkate alarak, birbiri ile iç içe geçmiş mekansal sistemlerin organizasyonu ve yeniden oluşumu ile ilgilenen özellikle tasarım ve planlama disiplinlerinin, kentsel mekanlara yönelik proje öngörülerine altlık olarak kullandığı 'Kent Okumaları'nı nasıl değerlendirmesi gerektiğini tanımlamaya çalışacaktır. Farklı temalar üzerinde yapılacak araştırmalarda, 'Kentsel Okuma'nın mekana ilişkin okunabilir güç noktalarını ve okunamayan belirsizlikleri, toplumsal değerlerin mekana etkisini nasıl dikkate aldığı ve kentin strüktürünü belirleyen içeriğin nasıl anlamlandırıldığını ele alacaktır.

1.1.1. Amaç

Kent düzeninde bir zamanlar, bir çeşit 'uzamsal bütünlük' içinde olduğunu varsaydığımız alanlar, artık karmaşık 'ufak tefek' parçalara ve 'insan gruplarına' ayrılmış durumdadır. Bu şekilde kentsel bölgeler, içinde çeşitli sosyal ve ekonomik ilişkilerin bir arada var olduğu kapsayıcı mekanlar karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, insanları farklı yaşam alanlarındaki diğerleriyle, özellikle de aynı yerde bulunan farklı bir grupta değil, belli bir yerde bir araya getiren farklı ilişkisel ağların dinamikleri ve değerleri, birbirleriyle iç içe olduğu için, kentsel bölgelerde gerilim ve çatışmayı başlatmaktadır [Healey, 2003].

Karşı karşıya kalınan bu durum, kentsel bölgelerin mekansal organizasyonuna ve mekansal stratejilere yönelik önemli soruların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Peki, bu durumda mekansal bir stratejiye nasıl ulaşabiliriz? Kentsel mekanın karmaşık ve ayrılmış dinamiklerini nasıl anlayabiliriz? Sorunlar nedir, neler sunabiliriz ve neleri koruyabiliriz?

Bu bağlamda, geliştirilmeye çalışılan tasarım ve planlama stratejilerinde mekansal çözümlerinin önereceği yaklaşımlardan bahsedilebilir. Bu nedenle, tasarım ve planlama disiplinlerinin pratiklerine yansımalarını tartışmadan önce, bu fikirlerin kaynaklarını, mekansal gelişmeyi yönlendirme alanında nasıl geliştirildiğini ve yukarıdaki sorularla baş etme kapasitelerini değerlendirmek önem taşımaktadır.

Kentin mekansal yapısının gelişimine yönelik öngörüler, fiziksel ve sosyo-kültürel değerler arasında ideal uyumun bulunması ile hedefe ulaşır; bu nedenle, mekansal oluşumu salt biçimsel organizasyon ile sınırlamayan 'yer'ler yaratmak için, çevrenin tüm bileşenlerinin sentezini kullanan bir bakış açısı geliştirmek ve kent mekanını, her bir boyutunun dikkatle değerlendirilerek ele alınması gerekir.

Bunun için kentsel mekanı, genişletilmiş bir bakış açısıyla algılayabilmek, kavrayabilmek, sahip olduğu nitelik ve niceliği eşzamanlı / mekansal olarak düşünebilmek gerekir. Bütün olguları ve ilişkileri açıkladığımız tek bir çizgi yerine, birbirinden farklı, çoğu birbiri ile kesişen, üstelik düz olması gerekmeyen çizgilerin bir arada bulunduğunu keşfetmek ise holistik anlayışın temel unsurudur [Aydınlı, 1999].

Fiziksel yapı ile birlikte, çalıştığı kentsel alana ilişkin sosyal, ekonomik ve yönetsel kararlar üreten tasarım ve planlama formasyonları, çok disiplinli yaklaşıma sahip rolleriyle kuramsal yapılarını bu holistik anlayışın üzerinde biçimleyen disiplinlerdir. Özellikle tasarımın, kaliteli ve gelişmiş bir çevre oluşumuna katkıda bulunan karmaşık güçleri sentez etmesine yardımcı olacak araçları da çeşitlendiren kuramsal yapısı, kente özel bir bakış açısı oluşturmasını kolaylaştırır.

Kenti, kent mekânını anlama, araştırma ve yorumlama tekniği olarak farklı yöntemler kullanan (tipolojik, algısal araştırmalar vs.) yaklaşımlar arasında kesişme noktalarını yakalamaya çalışan kentsel tasarım disiplini, ağırlıklı olarak geniş kapsamlı mimarlık kökenli yöntemleri kullanmaktadır. Buna bağlı mekansal kimliği oluşturan farklı parçalar arasındaki ilişkiler ve süreçlerin değerlendirilmesi için yerel özellikleri mekana katan ve tasarıma girdi olarak kullanan kentsel tasarım yaklaşımları sözlü, yazılı, fotoğraf tekniğine dayalı veri çalışmalarını kullanıcıların katılımına kadar çoğaltabilmektedir.

Bununla birlikte proje seçeneklerini belirleyen destekleyici okumalar arasında yer alan sosyal bazda okumalarda, sadece katılım boyutuyla sınırlı kalmadan, ekonomik-politik yönler arasındaki ilişkileri anlama ve çözümlenmeye yönelik çabaya girse de üst ölçek ile yeterince ilişkilenezemekte, yer/mekan ilişkisine dayalı ontolojiyi dar bir çerçevede bırakmaktadır.

Tezin amacı, özellikle bu noktada, kentsel mekânın yeniden sunumu için, kentsel yapının gelişimine dair yapılacak öngörülerde önemli referanslar sağlayacak 'yer belleği'ni çözümlenmeye yönelik okuma biçimlerinin, retrospektif bakış açısıyla nasıl değerlendirilebileceğinin araştırılmasına dayanmaktadır.

1.1.2. Temel Soru ve Hipotez:

Değişim ve yeniden üretim süreci hızlanan buna bağlı olarak parçalanmış mekansal yapısı ile postmodern sürecin temsiline dönüşen kenti, kentsel mekanları ilişkilendirecek mekansal stratejilere ulaşmak için 'kentsel okumalar'ın rolü nedir ve kentsel mekanın karmaşık ve ayrılmış dinamiklerini anlamak için 'Kentsel Okumalar'ı nasıl kullanabiliriz? sorularına cevap olarak verilen ve ispatlanmaya çalışılan hipotez: **"Kente ve kentsel mekana prospektif öngörülerde bulunmak için kentsel okumanın retrospektif bakışı kullanan 'Kentsel Okuma', yerin 'sürdürülebilir kentsel belleği'ni çözümlenmeye ve tanımlamaya yardımcı olacak süreç ve içeriğe dayalı temel kavramlar topluluğunu doğru bir şekilde ilişkilendirmek zorundadır."**

Bu önermeyi şöyle açabiliriz: Nüfusun yoğunlaşmasına bağlı olarak farklı sosyal grupların yeni kent kültürlerini tanımladığı yerleşim parçalarıyla sürekli olarak genişleyen kentlerin, boyutlarıyla tek bir mekan olarak içinde yaşayanların algılama sınırlarını çoktan aştığı, kent bütününe ise parçaların toplamına eşit olmadığı bir ortamı yaşıyoruz. **Küresel pazar ile etkileşen ve yapay talep-arz mekanizmasıyla oluşan 'Büyük Kentsel Tasarım Projeleri' ise kentin bu çözümlüne karşılık veremiyor.** Böylesi bir mevcudun karşısında okumaların, mekansal projelere doğru altlık sağlayabilmesi, kentin kültürel ve fiziksel değerleri arasındaki ilişkiyi yeterli oranda anlamlandırabilmesi gerekmektedir. **Tezin varsayımı, mekana metrik yaklaşımının ötesinde, içindeki yaşamın soyut nitelikteki tüm ilişkisel ağlarını süreç başlığı altında üst ölçekte yönlendirici okumalar ile, mekanın biçimsel yapılanmasına konsantre olan içerik okumalarının parametrelerinin doğru ilişkilendirmesi ile bu gereği karşılayabileceği üzerine kurgulanmaktadır.** Çözümlenecek kentsel mekanın dinamiklerine göre inceltilebilecek okumalar, kentsel yapının kesintisiz süre gelen veya işlevsel kırılmaların aşırı yüklemesine bağlı olarak tamamıyla kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalan yer'e dair 'kollektif belleği' sürekli kılacak bir şekilde ele alınmalıdır.

Sürdürülebilirliğin fiziksel düzenlemeye yönelik anlamını 'bellek' ile ilişkilendiren 'Kentsel Okuma' yaklaşımı bu noktada mekansal çözümlenmeyi disiplinlerarası iki boyutluluktan kurtararak 3. boyut ile geçmişten, geleceğe taşımaktadır. Kentsel mekanı sadece fiziksel verilere bakarak değerlendirmenin ötesinde, yaşam süreçlerini, kimliği veren kültürel sistemlerle irdelenmeye yardımcı olacak **sürdürülebilir 'kentsel bellek'** tezin sonuç değerlendirmesinde ana temasını oluşturmaktadır.

“Bir yerin tanımı ve tanımlanması daima coğrafya sunumu değil, aynı zamanda –en azından dolaylı olarak- günümüzün tarihi bileşimini anlatmaya müdahaledir.” [Massey, 1999]

Massey’in burada vurguladığı, geçmiş yaşamın kalıntıları ya da içeriklerine göre değil ama kendine ait bir geçmişe bağlı olarak geleceğin kararlarının ortaya konmasının önemli olduğudur; bu tezin savı açısından da önemli bir vurgudur.

Sosyo-ekonomik süreçlerin farklı yerel dinamikler içinde mekanın oluşumuna ve kimliğe etkisinin daha iyi anlamlandırılabilmesine yardımcı olacağı düşünölen böyle bir etaplama, eylem sürecinde kentsel tasarım ile kentsel planlama çerçevesi arasında bir sarkaç oluşturacaktır. Her iki disiplinin kentsel mekana ortak bir bakış açısı geliştirmesini kolaylaştıran bu durum okumayı kentin anlamlandırılmasından öte disiplinler arası bağlayıcı bir araç niteliğine de kavuşturacaktır.

1.2. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Araştırmanın Konusu:

Sadece nüfusların hareketi değil, enformasyon teknolojilerinin dayattığı zamansallık içinde kentleşme dinamikleri artık tek bir toplumsal yapı üzerinden değil, çok yönlü ilişkiler çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu nedendir ki kentsel okumanın çözümlene kalitesi fiziksel olduğu kadar sosyal faktörleri de kapsayan entegre stratejiler ortaya koymalıdır.

“Anlamlar biçimlerden çıkarsanamazlar. Yalnız üretildikleri toplumsal ve kültürel bağlamı bildiğimizde deşifre edilebilirler. Biçimlerin kendinde anlamı yoktur, onlara anlam verilir.”
[Colquhoun, 1990]

Mekansal okumalarda, toplumsal, ekonomik, sosyal, hatta fiziksel olanın ötesinde ve hepsinin bütünü olan ‘mekanın kendi öz mantığını’ okumanın esaslarının ortaya konulması gerekmektedir. Tez araştırmasının omurgasını oluşturan bu varsayım literatüre geçmiş olanlarla birlikte yakın dönemli mekansal okumaların değerlendirmesini zorunlu kılmıştır. Bu değerlendirmenin özellikle kentsel tasarımın eylemselliği ile ilişkilendirileceği çalışmada ‘kent ve okuma’ ilişkisinin gelişimi önemli bir odak noktası niteliğindedir. Bu bağlamda –tez içeriğinde kentsel okumalar dönemselleştirme yerine konu başlığını temel alan bir sınıflandırma ile ele alınacaksa da- son 60 yılın modernist ve post-modernist karşıtlığında kent ve okuma ilişkisindeki değişime bakmak çalışmanın kurgusu açısından önemlidir.

Özellikle son 60 yıl içinde ele alınışı çerçevesinde kentsel planlamaya eşlik eden kentsel okumaların benzer kriterleri baz alarak süreci nasıl değerlendirdiğini gözlemleyebiliriz. Bu bağlamda kente işlevsel bütün olarak bakan ve mekanı organizasyon şeması olarak anlamlandırmaya çalışan modernist okumanın, 1920’leri takiben yerini entelektüel ilgiyi kentleşme sorunsalına yönlendiren ve ilk kent sosyolojisi çalışmalarını başlatan Chicago Okulu tarafından ortaya çıkartılmış olan Chicago Ekolü’nün öncülük ettiği ekolojik okumaya bırakması, kentsel mekanların çözümlenmesinde oluşan bakış farklılığı açısından önem taşımaktadır. Tezin okumalara ilişkin oluşturacağı tematik sınıflandırma içinde bu dönemin çalışmaları kısmen belirleyici niteliğe sahiptir. Kenti anlamada farklı sosyal grupların kentin bütünü ile ilişkilerini sorgulayan anlamlandırmaları tercih eden ve parçacıl bakışın başlangıcını oluşturan bu ekol, takip eden dönemin kenti çözümlene kriterlerini yepyeni bir kulvara taşımıştır.

Küreselleşmenin etkisiyle değişim ve dönüşümü hızlanan kentler, 1980 sonrasına gelindiğinde ise iki ayrı bakış açısı ile anlandırılmaktadır; bir yanda sermayenin yönlendirdiği kentsel projelere altlık oluşturması için 'tüketim' kavramı ile ilişkili temalı okumalar, diğer tarafta sürdürülebilirlik kaygısı taşıyan stratejik yaklaşımlara altlık hazırlayan mekan okumaları. Temelde her iki bakışın ortak noktası ise kentin mekansal yapılanmasını sosyal kutuplaşmaların üzerinden ele almalarıdır. Sonuç olarak, kentin ve kentsel mekanların okunmasında ve çözümlenmesinde süreç içinde farklılaşan bu ele alış önemli bir karşılaştırmayı da beraberinde getirmiştir. Kenti bütün bir parça olarak gören ve değerlendiren modernist bakış ve farklılıkların eş zamanlı varlığını kabul eden ve her kültürel birimin kimliğinin tam olarak ifade edilmesini öngören yaklaşımı ile post-modernist anlayışın yarattığı değişim. Tez konusu içinde önemli bir alt başlık oluşturan ve ele alınan tüm okumaların, özellikle tasarım disiplini tarafından kentsel mekanın anlaşılmasında nasıl kullanıldığına dair gerçekleştirilecek tartışmada okumalara ilişkin eleştirel bir karşılaştırma yapılacaktır.

Tez çalışmasının temel savı, kentsel mekanın biçimsel ekseninde oluşumunu araştıran yaklaşımıyla sınırlı kalan mekansal müdahalelerin kentin belleğinin aktarımında yetersiz kaldığıdır. Kentsel mekanı yaşayanların, mekana karşı davranışını inceleyen tasarım yaklaşımlarının, bunu mekanın tipolojik özellikleri olarak adlandırılan ve kentsel mekanı oluşturan tüm fiziksel yapılar ile ilişkilendirirken, mimari ölçeğin üstüne yeterince taşıyamamaktadır.

Özellikle planlama ile karşılaştırıldığında analiz süreci en fazla kent ölçeğine çıkan kentsel tasarımın -bir çok örnekte- pratiğe dönük olarak mekana bakışı çoğunlukla fiziki alanda geleneksel morfolojik sürekliliğin yeniden kurulmaya çalışılmasından öteye gidememektedir. Oysa sosyal, psikolojik, çevresel, ekonomik, politik, teknolojik, mekansal vb girdilerin bir araya getirilerek aynı potada eritildiği kentsel tasarım kompleks bir ilişkiler ağıdır. Kentsel tasarımın norma ilişkin teorileri ise büyük çoğunlukla bu girdilerin sadece bir ya da bir kaçına odaklanarak genel çerçevede içinde sadece odaklanan konu kapsamında çözüm arar ve geliştirir. Büyük ölçekli mimarlık olarak ele alınıyor olması da planlama çerçevesi ile tam olarak bütünleşememesinden kaynaklanmaktadır. Bunun için fiziksel mekan da, ölçeği daha geniş bir senteze yardımcı olacak kent okuma yaklaşımına ihtiyaç duyulmaktadır. Böyle bir yaklaşım kentsel tasarımın veya ilgili diğer disiplinlerin formel (morfolojik, tipolojik), fonksiyonel konsept kararlarını sosyal, kültürel, ekonomik ve algısal kararlar ile birlikte mekanın oluşum ve biçimleşme sürecine doğru bir ilişkilendirme ile dahil etmesini sağlayacaktır.

Yapılı çevre için düzenleme ve uygulama biçimine dair analitik etütlerin, bunların sentezlerinin ve projeksiyon değerlerinin yanında, kentsel yaşam kalitesine ilişkin görsel ve çevresel değerlerin etüdünü ve kent görünüm hedeflerinin oluşturulmasını içerecek mekansal çözümlerin bunları 'kent-bellek' ilişkilendirmesi üzerinden gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Araştırmanın Kapsamı:

Fiziksel olanın sorgulamasını kendiliğinden ortaya koyan mekansallık artık insan kavramsallaştırmasının ötesinde ve toplumsal olanın dışında kendiliğinden anlamlı değildir. Mekanın inşa süreci bakımından toplumsala olan vurgusu kente bakmak, kenti okumak süreçlerine bağlı metinsel veya görsel olarak üretilen tüm akademik çalışmalarda geniş bir altlık oluşturmaktadır. Tez çalışmasında konusu itibarıyla kentsel sistemin keşfedilmesine ve anlamlandırılmasına yönelik bu bilgi üretimi 'Kentsel Okuma' bölüm başlığı ile ele alınmaktadır. İnceltilmiş detaylandırmalara sahip olmamakla birlikte içeriği geniş tutulan bu bölüm de alt başlık olarak belirlenen tematik okumalar kavramsal ve kişisel odaklar üzerinden tanımlanmaya çalışılmıştır. Çerçeveyi belirleyen kavramların kendi aralarındaki ilişki ve bu ilişkinin ise konfigürasyonu aşağıdaki şekilde düşünülmüştür;

- İlk olarak sürekli yapısal dönüşüm içinde yapıların ortaya çıkardığı yeni mekansal oluşumların arkasındaki mantığın tanımlanması ve anlamlandırılmasında analitik değerlendirmelerin gereklilik nedenleri ve 'kentsel okuma'nın önemi tartışılmaktadır.
- İkinci olarak kentin belleğinin topoğrafik metinleriyle birlikte, 'kentsel mekan'ın yeniden üretilmesi adına, yaşanan değişimin mekana yerleşiminin incelendiği çalışmalar, kapsamın oluşturulmasında temel alınmıştır. Bu çalışmalar arasında ilk olarak mekan-yazın ilişkisinin değerlendirildiği eserler ile önemli bir temsil aracı misyonuyla deneyimleri izleyen toplayan ve kurgulayarak yeniden sunan film kamerasının üretimine dayalı eserler yer almaktadır. Konu kapsamındaki diğer çalışmalar ise özellikle ekonomik ve politik düzenin küresel ölçekte değişime uğramasına bağlı olarak kentsel yaşamın, kültürel, mekansal dönüşümünü anlamlandırmaya çalışan üst ölçek okumaların değerlendirileceği kentsel okumalar ile mekanın fiziksel yapısına odaklanan imaj ve biçimbilime dayalı kentsel okumalardan oluşmaktadır.

- 'Kentsel Okuma'yı takip eden konu başlığı olarak 'Kentsel Bellek' ve kentin anlamlandırılması ile ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 'Kolektif Bellek' ile metonomik olarak ilişkilendirilmeye çalışılan 'Kentsel Bellek'in kavramsal açıdan sunacağı içerik zenginliği ve kentin fiziksel yapısının anlamlandırılmasına yönelik yaratacağı fırsatlar ele alınmış, yapılan değerlendirmeler ise sonuç bölümünde İstanbul'un sürdürülebilir bir dönüşüm yaşayan ve son dönemlerde de yine benzer bir süreç ile karşımıza gelen tarihi bölgeleri üzerinde tartışılmaya çalışılmıştır.

1.3. MEVCUT ÇALIŞMALARLA İLİŞKİ

Çalışmanın amacı, hipotezi, araştırma konusu ve kapsamına ilişkin bilgilerin verildiği giriş niteliğindeki Birinci Bölüm'den sonra, tezin çıkış noktasını oluşturan sorunun genel değerlendirilmesinin yapılacağı İkinci Bölüm ve özellikle konu başlıklarına ilişkin yakın tarihli literatürün ele alınacağı Üçüncü Bölüm gelmektedir. Özellikle bugünün kentsel mekanında yaşanan parçalanmışlığı ve bunun karşısında stratejilerin neler olabileceğini tartışan araştırma ve metinler tezin sorunsalını tanımlamada önemli referans teşkil etmiştir.

Bu çalışmalardan ilki Pathsy Healey'nin 'On Creating the City as a Collective Resource' (Kolektif Kaynak Olarak Kenti Tasarlamak) makalesidir. Makalesinde, yaşanan bölünmelerin karşılığında kentlerin kalitelerine ve anlamlarına odaklanmak için çok iyi nedenler olduğunu savunan P.Healey, bu tarz odaklanmalarda ekonomik ve çevresel veriyle, kentsel durumların ve tecrübelerin günlük hayatı kapsayabilme potansiyeline yoğunlaşılması gerektiğinin altını çizmektedir. Kente karşı böylesi bir açık hassasiyet kentsel mekanın çözümlenmesine ilişkin farklı bir bakış açısı oluşturması açısından tez için önemli bir başlangıç kaynağı olmuştur.

Graham Shane'in, 'Recombinant Urbanism' (Yeniden Düzenlenen Şehircilik) çalışması ise özellikle kentsel tasarıma ilişkin son dönem tartışmaların takibi açısından tez için önemli ipuçlarını aralamıştır.

Karmaşık ve çok yönlü bir süreç içinde oluşan fiziksel çevre, daraltılarak incelenemeyecek kapsamda boyut ve göstergelere sahiptir. Bu boyutların ve göstergelerin kültürel olgular ve alanlar içinden farklı bir bütünlükle bakmayı sağlayacak yeni paradigmalara ele alınmasıysa ancak 'Recombinant Urbanism' gibi son yıllardaki çalışmalarda gözlenen bir yaklaşımdır. Özellikle 'mekan'ı toplumsal ve kültürel ilişkileri kuran bir kavram olarak okuyan toplumbilimcilerin çalışmaları 'yer'in nasıl anlamlandırılacağına ilişkin farklılaşan bakış açıları üretmiştir. Giderek çoğalan bu okumaların, kendi içinde ayrışan bakış açılarına sahip olsalar da belli noktalarda fikirbirliği içindedeki kaldığı söylenebilir. Teorik tartışmalar ile kentlerin okunması ve anlamlandırılmasına yönelik değişen bu bakış açılarının ve hassasiyetlerinin nasıl şekillendiğinin gösterilmeye çalışıldığı Üçüncü Bölüm'de odakları belirlemekte faydalanılan çalışmalar bu anlamda geniş bir referans listesi oluşturmaktadır. Listeyi genel olarak ele alacak olursak;

1. Mekan-Yazın için

'Kentsel Okumalar' Bölümü'nün ilk başlığı olan 'Mekan-Yazın'dır. Bu madde altında birçok sanatçının eserlerine arka plan olarak seçtiği kültürel açıdan beslendiği, kendi varoluşuna zemin hazırlayan veya hesaplaşma alanı olarak gördüğü kentler [Uğurlu, 2007] arasından özellikle edebiyatın, mekanı tanımlayan, biçimleyen izlerinin, 'yer'in karakteristik, kendine özel kodları üzerinden ele alındığı birkaç örneği üzerinde durulmuştur. Bunlar; Walter Benjamin'in 'Pasajlar'; James Joyce'un 'Ulysess'i; Fyodor Dostoyevski'nin 'Suç ve Ceza'sı ile birlikte 'Yeraltından Notlar'; Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 'Huzur' ve 'Beş Şehir'i; Orhan Pamuk'un 'Kara Kitap'ı, İlhan Berk'in 'Galata'sıdır.

2. Sinematografik Okuma için

İkinci altbaşlık olan 'Sinematografik Okuma'da 'Sinema-Kent' ilişkisini, kentsel okuma ve çözümlenmelere katkısı üzerinden sorgulayan ve tartışan çalışmalardan yararlanılmıştır. Özellikle 'Kentte Sinema, Sinemada Kent' çalışması içeriği ve kaynakçası ile bu bölüme önemli bir katkı sağlamıştır.

3. Toplumbilimcilerin Yorumcu Yaklaşımları

'Toplumbilimlerinin Yorumcu Yaklaşımları'nın kent okumalarına katkısının değerlendirildiği üçüncü alt başlığın ilk kısımda 'Coğrafya ve Ekonomi-Politik'e dayalı kent okumaları ele alınmıştır. Kendisine, 'mekan: politik bir istemin aracı ve gücü' kabulünü altlık yapan çalışmaların incelendiği bu bölümde Léfebvre, Castells, Harvey, Lowering ve Peet'in çözümlenmeleri üzerinde durulmuştur.

Henri Léfebvre'in mekânın toplumun belleğini biçimlemek için bir dil ve sembol olarak devlet tarafından nasıl inşa edildiğini ve kent mekânını üzerine çok fazla yazı yazılmış bir sayfa olarak her şeyin karmakarışık ve kendi kendisiyle çelişen bir kaba taslağı andıran görüntüsünü anlamlandırmaya çalıştığı 'Production of Space' (Mekânın Üretimi) çalışması 'Kentsel Okuma'ya ilişkin önemli referanslar sağlamıştır.

"...Orada işaretlerden çok buyruklar –üst üste yığılmış her boydan ve soydan talimat- bulursunuz. Şayet burada bir metne, ibareye ya da yazıya rastlayacak olursanız, biliniz ki, o içerikler, genel kabullerden, niyetlerden ve düzenden başka bir şey değildir. Mekanın bir anlam taşıdığı olgusu

yadsınamaz. Ama onun ne anlam taşıdığı, şunları yap, bunları yapma şeklindedir ki o da bizi tekrar siyasal iktidara götürecektir." [Lefebvre, 2002]

Gottdiener'in [2001] ifadesiyle Lefebvre'in şehircilik konusunda yürüttüğü çalışmalara Althusser'ci çizgide bir mekan kuramıyla karşılık veren Manuel Castells'in kentsel çözümlmeyi esaslı biçimde etkileyen çalışmaları, tezde ön plana çıkan referanslardan bir diğeridir. Castells, çalışmalarında toplumsal biçimlenişleri, ekonomik, politik ve dolayısıyla ideolojik olarak üç temel başlık çerçevesinde incelerken, her birinin mekanda güçlü bir şekilde ifade bulunduğunu vurgulamaktadır.

David Harvey'in 'yer'in köklerini yeniden tartışmaya açan ve onu, politik süreçlerin eşliğinde, görünmeyen peşine düşerek olası gizilgüçlerini deşifre etmeye ve okumaya çalıştığı çalışmaları, yine bu alt başlık altında yararlanılan referans kaynaklar arasında yer almaktadır. Özellikle 'Justice, Nature and Geography of Difference' (Adalet, Doğa ve Aykırı Coğrafya) kitabında mekan üretme ve yerleşmenin, toplumsal kimlik ve belleğin üretiminde temel bir pratik haline geldiğini, çünkü toplumların ürettikleri mekanları bilinçli ya da bilinçsiz olarak algıladıklarını vurgularken, 'The Condition of Postmodernism' (Postmodern Durum)da bu yaklaşımını mekana dair oluşturduğu bir şema içinde aktarmaya çalışması tez için önemli açılımlar sağlamıştır.

Kapitalizmin, kent mekanı ile olan ilişkisinin, sınıf oluşumunda merkeze alındığı bu çalışmaların ortak yönünü genel olarak değerlendirdiğimizde, mekanın ekonomik, politik bir çerçevenin içine yerleştirilerek okunmaya çalışıldığını görebiliriz.

İkinci kısmı oluşturan 'Kent Toplumbilimine Dayalı Okumalar' başlığı altında ise ağırlıklı olarak Simmel, Wirth, Sennett, Urry, Zukin ve Soja'nın çalışmalarından yararlanılmıştır.

'Metropol ve Zihinsel Yaşam' makalesi ile sosyal ilişkilerin şekli ve etrafında ortaya çıkan anlaşmazlık ve çelişkileri merkez olarak belirleyen ve bunu da mekan ile ilişkilendiren George Simmel'in çalışmaları Chicago Okulu'nun 'Kentsel Ekoloji' geleneğinin kökenini oluşturması açısından önem taşımaktadır. Devamında kentleşmeyi sosyal boyuttaki değişimler, yoğunluk ve şehrin heterojenitesinin bir sonucu olarak gören Louis Wirth'ın 'Urbanism as a Way of Life' (Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme) Makalesi ve insanların planlama anlayışı içinde sokak ve kent kimliği hakkındaki düşünme biçimini değiştiren Jane Jacobs'un 'The Death and Life

of Great American Cities' (Büyük Amerikan Kentlerinin Yaşamı ve Ölümü) çalışması gelmektedir.

Kentsel çözümlemenin yerleşik biçimlerine giderek bir başkaldırı niteliğine bürünen yeni postmodern biçimleri işaret ettiği 'Postmetropolis' çalışması ile Edward Soja bu bölümün kavramsal odakları arasında önemli bir belirleyiciliğe sahiptir.

Sema Erder, Oğuz Işık ve Murat Güvenç tarafından gerçekleştirilen çalışmalar sosyal analizlerle ilişkilendirilmiş mekansal çözümler, kentsel okumalara yönelik 'yer'e özgü bakış açısının önemini İstanbul örnekleri üzerinden tartışmaktadır. Konu başlıkları ve içerikleri açısından teze önemli açılımlar getiren bu çalışmalardan özellikle saha araştırmaları sırasında yararlanılmıştır.

Diğer bir kısım başlığı olan 'Teknolojik Paradigmaya Dayalı Okumalar'da ise Saskia Sassen'in küresel kentler çağında 'merkezi sinir sistemi' olarak tanımladığı enformasyon teknolojilerini temel alan 'The Global City' (Küresel Kent) çalışması ele alınmıştır. Telekomünikasyon ağlarının dünya ekonomisinin organizasyonunda kentleri nasıl komuta merkezleri haline getirdiğine değinen Sassen, teknolojinin mekanın değişimine etkisi üzerinden önemli bir kentsel çözümleme yapmaktadır.

Son başlığı oluşturan ve kentsel mekanda güç tartışmasını ekonomi ve teknolojiden, toplumsal cinsiyet rollerine taşıyan 'Cinsiyete Dayalı Okumalar' da ise ağırlıklı olarak Mackenzie'nin 'Women in the City' (Kentte Kadın) makalesi ele alınacaktır. Kentsel çözümlemeye ilişkin feminist bakış açısının kentin parçalanmışlığını başka bir platformda değerlendirdiği çalışma, alternatif kentsel okumalara ilişkin önemli bir pencere aralamaktadır.

4. Kentsel İmaj (Bilişsel) Okumaları

Bölümün dördüncü altbaşlığı 'Kentsel İmaj (Bilişsel) Okumaları'nda fiziksel mekanın verilerini mekanın kullanıcı davranışlarıyla ilişkilendiren Cullen, Norberg-Schultz, Lynch, Boyer, Rowe & Koetter ve Rem Koolhaas & Bruce Mau'nun çalışmalarından yararlanılmıştır. Ayrıca kısım alt başlığı olan 'Kenti Deneyimlemek' bölümünde de Staelker, Unstudio gibi farklı disiplinlerden kuramcılarının ve tasarımcıların oluşturduğu grupların deneysel çalışmalarından da önemli ölçüde faydalanılmıştır. Özellikle 'Townscape' adlı yapıtıyla kentsel strüktür içerisinde doluluklar, boşluklar, geçişler ve bunların iletişimini sağlayan örgünün kurgusunu anlamaya çalışan Gordon Cullen ve 'Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture' (Yerin Ruhu, Mimarlık Fenomenolojisine Doğru) çalışmasında özne ve yer arasında var

olduğu savlanan bütüncül bir ilişkiyi, yapılı ve doğal çevreler üzerinden tartışmaya açan ve varlığın nedenselliğini yer-köken-kimlik üçlemesi içinde anlaşılmasının önemine işaret eden Christian Norberg-Schulz tez çalışmasının bu başlık altındaki ilk kavramsal referanslarını oluşturmaktadır. Sonrasında sistematize kent formu ve imajı analizleri ile yeni bir dil geliştirerek, tasarımcılara kenti okuma ve kavramada kendi simgelerini kullanabileceğini gösteren 'The Image of the City' (Kentın İmajı) çalışması ile Kevin Lynch gelmektedir.

Bu başlığın bir diğer önemli çalışması ise Christine Boyer'ın 'The City of Collective Memory' (Kollektif Belleğin Kenti)'dir. Kenti 'Kolektif Bellek' olarak tanımlayan Boyer, bu tanımla 'çevre-insan' ilişkilerini sorgulayarak, kente yeni bir bakış açısı getirmekte ve yeni anlamlar yüklemektedir. Boyer'ın çalışması tezi kavramsal olarak beslemesi açısından önemli bir kaynak eserdir.

Teze aynı ölçüde katkı sağlayan bir başka çalışma ise Rem Koolhaas'ın Bruce Mau ile birlikte gerçekleştirdiği 'S,M,L,XL' kitabıdır. Bugünün, teknoloji kültürüne dayanan küresel kentlerini 'Generic City' olarak tanımlandığı ve kavramın farklı kent mekanlarında gerçekleştirilen okumalarla tartışıldığı çalışma, Boyer'ın 'Kolektif Bellek'ine zıt kavramsal bir çerçeve çizmektedir.

Yine bu başlık altında Sema ve Murat Soygeniş'in, kenti yürüyüş güzergahları üzerinden okuduğu ve mekansal imajlara dayalı haritaların oluşturulduğu 'İstanbul, Bir Kent Yorumu' kitabı, benzer nitelikli analitik çalışmalar arasında farklılaşan bakış açısıyla 'Kentsel Okuma' başlığı altında yer alan 'Bilişsel Okumalar'a ilişkin yerel ölçekte önemli bir referans oluşturmaktadır.

5. Biçimbilimsel Okumalar

Beşinci altbaşlık kentın yapısal strüktürüne odaklanan okumaların ele alındığı 'Biçimbilimsel Okumalar'dır. Tezin bu kısmında Rossi, Alexander ve Castex ile Panerai'nin çalışmaları ağırlıklı olarak ele alınmıştır.

'The Architecture of the City' (Şehrin Mimarisi) ile evrende geçici olarak konumlanan insanın kurduğu kentle dünya üzerine ölümsüz iz bırakma çabasına değinen Aldo Rossi, çalışmasında kentsel çözümlenmeye ilişkin ortaya koyduğu değerlendirmelerle önemli bir başlangıç sağlamaktadır. Kentin insan elinden çıktığının altını çizen Rossi, tasarım ile kentsel okuma arasında bir sarkaç olması, bununda sıfırdan başlamak değil, kent ve kentın belleğine dayanan bir hareket olması gerektiğini vurgulamaktadır. Mekansal tipolojilerin önemi çalışmada özellikle vurgulanan

başlıklar arasındadır. Kentin form sentezine ilişkin benzer bir vurguyu Christopher Alexander'ın 'A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction' (Desen Dili: Kentler, Binalar, Yapılar) çalışmasında da görmekteyiz. Doğal ve yapay çevre karşılaştırmasında karmaşık sistemlere ilişkin oluşumları bir takım kavram-sallaştırmalarla aşmaya çalışan Alexander, bu şekilde kentin özsel bileşenlerine ulaşmaya çalışmaktadır. İçeriklerine bağlı olarak her iki çalışmada da tez genelinde önemli ölçüde yararlanılmıştır.

Bu bağlamda 'Biçimsel Okumalar' başlığı altında Rossi'nin söylemini takip eden ve tipolojik çalışmaları kent okumalarında baz alan Jean Castex ve Philippe Panerai'nin 'Notes sur la Structure de l'Espace Urbain' (Kentsel Mekanın Yapısı Üzerine Notlar) makalesi, tezde fiziksel mekanın değerlendirilmesine ilişkin kavramsal açıdan destek alınan bir başka metin olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu başlık altında son olarak bir diğer önemli çalışmada Aykut Karaman'ın 'Defining Regional Identity Conceptual Parameters of Urban Morphology' (Bölgesel Kimliğin Tanımlanması Şehir Morfolojilerinin Kavramsal Parametreleri) makalesidir. Metin anlamlandırmada çözümleyici yaklaşımlar için 'morfoloji', 'topoloji' ve 'tipoloji'yi kavramsal referanslar olarak öne sürmektedir. Bu anlamda metin, alan çalışması ile birlikte tez için iyi bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Ayrıca bu bölümün genelinde ve sonraki bölümde okuma tasarım ilişkilendirmesine yönelik Matthew Carmona, Tim Heath, Taner Oc ve Steven Tiesdell'in 'Public Places – Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design' (Kamusal Alanlar – Kentsel Mekanlar: Kentsel Tasarımın Boyutları) çalışmasında da yararlanılmıştır.

'Kentsel Okuma ve Kentsel Bellek İlişkisi'nin tartışıldığı Dördüncü Bölüm, net tanımlamalara ulaşmayı çoğu zaman sonuçsuz bırakan bir literatür araştırmasına dayanmaktadır. Bu belirlenmiş kavramların belirgin tanımlamalardan yoksun olmasından çok tanımlamaların konuya açıklık getiremeyecek kadar çeşitli olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu bölümün strüktürünün oluşturulmasında yararlanılan çalışmaların başında yine Christine Boyer'in 'The City of Collective Memory'si (Kollektif Belleğin Kenti) gelmektedir. Bununla birlikte 'Bellek' kavramını felsefi açıdan değerlendiren çalışmalarda bu bölüm için mekan ile önemli ilişkilendirmeler oluşturmaktadır. 1920'li yıllarda 'Toplumsal Bellek' kavramını ortaya atan Fransız Sosyolog Maurice Halbwachs'ın belleğin sosyal koşullara bağlılığını, bireysel belleğin oluşması ve korunması için sosyal çevrenin gerekliliğini aktardığı 'On Collectif Memory' (Kolektif

Bellek Üzerine) çalışması, tez açısından önemlidir. 'Yer' (Mekan) ve 'Bellek' ilişkisine yönelik bir başka önemli çalışma Jan Assman'a aittir. Belleğin belli bir mekanda cisimleştirilmesinden ve belli bir zamanla güncelleştirilmesinden bahseden Assman, belleğin mekana bağımlılığından ve mekansallaştırma eğilimi içinde olduğundan bahseder. Son olarak Andreas Huyssen'in 'Twilight Memories Marking Time in a Culture of Amnesia' (Alacakaranlık Anıları Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek) çalışması 'Bellek'in mekan ile bağlantılandırılabilir kavramsal açıklamalarıyla tez için önemli bir referans oluşturmaktadır.

Tez içeriğine katkı sağlayacak ve 'Kaynakça' bölümünde adı geçen başka çalışmalardan da yararlanılmakla birlikte yukarıda adı geçenler, hipotezin altlığının doğru kurgulanması ve tezin doğru bir süreçte ilerleyebilmesi açısından özellikle vurgulanmıştır.

1.4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE SUNUMU

Araştırma yöntemi ilk olarak kuramsal düzeyde bir doğrultu belirleyebilmek amacıyla konuyla ilgili literatür çalışmasını içermektedir. İkinci olarak bunun üzerinden örneklem alanı seçimi için ölçütler geliştirilmiş ve buna ilişkin gerekli verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır.

Kuramsal çerçevenin belirlenmesinde, özellikle son dönemlerde giderek artan bir hızla dönüşen kentsel mekanlar ve buna bağlı geliştirilecek tasarım ve planlama çalışmaları için 'Kentsel Okuma' üzerine odaklanan tartışmalar temel alınmıştır. Bu kapsamda 'Kentsel Okuma'ya ilişkin bilimsel düzeyde gerçekleştirilen çalışmalar arasında ampirik bulgulara ulaşanları kadar soyut bir anlam eşiğinde duranları da göz ardı edilmeden araştırmaya dahil edilmeye çalışılmıştır. Bu durum karşısında konuyla dolaysız ya da dolaylı olarak ilişkili görülen söylem ve çalışmaların derlenerek yorumlanması tezin strüktürünün oluşturulmasında önemli bir altlık sağlamıştır. Özellikle tümünden gelen bütünsel ölçek yerine, tüme varan planlama ve tasarım sürecinin benimsendiği son dönem kent çalışmalarının dikkate alındığı tezde 'Kentsel Okuma' ve 'Anlamlandırma'ya ilişkin tartışmalarda bu anlayış çerçevesinde yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırma Yöntemi:

Kentlerin hızla değişen kimliğiyle bir anlamda paralellik gösteren 'Kentsel Okumalar' ve bunlara ilişkin kuramlar ve çalışmalar incelenerek, belirledikleri ilkeler mekansal gelişimi yönlendirme sürecine katkıları doğrultusunda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasında benimsenen yöntem, hızla değişim gösteren kentsel yapıların anlamlandırılmasında kentsel okumaların neden önemli olduğu tartışmasından hareket etmektedir. Devamında çalışma, mevcut mekansal çözümler ve okumaların değerlendirilmesi üzerine biçimlenmekte olup, mekansal gelişme sürecini doğru ilişkilendirmelerle destekleyecek çözümler, analiz etme ve okuma çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle tezde bugüne değin kent üzerine yapılmış çalışmalar arasından literatüre geçmiş ya da yenilikçi yaklaşımlarla önceliklere alternatif oluşturabilecek farklı tema başlıklarına sahip deneysel kent okumaları gözden geçirilip, birbiriyle de ilişkilendirilebileceği tutarlı bir sınıflandırmaya gayret gösterilmiştir.

Çalışmanın bir sonraki aşamasında, 'zaman / bellek / mekan' üçlemesi üzerinden hareketle, kentsel belleğin devamlılığında kentsel okumanın bellek ile nasıl

ilişkilendirilebileceği tartışılarak yeni bir sınıflandırma önerilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak tez çalışması, küresel etkileşim içinde bulunan kentlerin ve mekan belleğinin sürekliliğinde önem taşıyan değerlerin kentsel okuma başlığı altında nasıl değerlendirilebileceğini tartışmaktadır.

Araştırmanın Sunumu:

Tezin içeriğine ilişkin 'Giriş' başlığı altındaki 'Birinci Bölüm'de araştırmanın hedefi, amaç, temel soru ve hipotezi, mevcut çalışmalarla ilişkilendirilerek, özgünlüğü açıklanmaya çalışılmıştır. Yöntem ve sunuma ilişkin tezin içeriğinin özetleneceği bu bölümün devamında 4 ana bölüm ve sonuç yer almaktadır.

'İkinci Bölüm', mekansal çözümlemenin, günümüzün parçalanmış kentleri karşısındaki rolü ve sorunun genel tanımı üzerine odaklanmaktadır.

'Üçüncü Bölüm'de ilk alt başlığında tasarım ve planlamaya referans teşkil etmesi amacıyla yapılan kentsel okumaların, oluşturulan alt başlıklar üzerinden genel açılımı ve kritikleri yapılmaktadır. 'Mekan-Yazın, 'Sinematografik Okuma', 'Toplumbilimlerinin Yorumcu Yaklaşımı', 'Kentsel İmajlara Dayalı Okumalar' ve 'Biçimbilimsel Okumalar' olmak üzere 5 alt başlık altında toparlanmaya çalışılan okumalar içeriklerini belirleyen kavramlar ve bunları ileri süren isimler üzerinde tanımlanmaya çalışılmıştır. İkinci alt başlıkta ise, bir önceki bölümde ele alınan kent okumalarının genel bir değerlendirmesine bağlı olarak, kentin anlamlandırmasında ölçeklerarası bütünsel bakışa yardımcı olacak kriterler belirlenmiştir.

'Dördüncü Bölüm'de önceki değerlendirmelere bağlı olarak ilişkisel bir yöntem oluşturulmaya ve bu ilişkilendirme kentsel mekanın yeniden sunumunda sürdürülebilir 'Kentsel Bellek' üzerinden tanımlanmaya çalışılmıştır.

Tez, mekansal gelişmeye yönelik projelere ilişkin strateji belirlemede önem verilmesi gereken, yönlendirici nitelikteki 'Kentsel Okuma' ile ilişkilendirilmiş bakış açısını yakalamanın gerekliliğini ve bununda 'Kentsel Bellek'in çözümleyici ve tanımlayıcı kavramsallığı ile gerçekleştirebileceğine ilişkin değerlendirmenin yapılacağı sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır. Bu kapsam çerçevesinde sonuç bölümünde özellikle kenti anlamlandırmaya dair okumanın nasıl yapılabileceği ve bunun kentsel müdahalelere ilişkin prospektif bakış açısına, retrospektif değerlendirmelere ilişkin sonuçların nasıl taşınabileceği tartışılmıştır.

2. YÖNLENDİRİCİ OLARAK MEKANSAL ÇÖZÜMLEME

Kentlerin değişimlerinin arkasında yatan en önemli etkenlerden birisi, kentlerin işlevlerinde ve denetim biçimlerindeki değişimler, buna bağlı olarak oluşan toplumsal tabakalaşmadır [Osmay, 1998]. 1950'lerde nüfusu bir milyonun üzerinde olan kentlerin sayısı 78'ken, 1985'e gelindiğinde bu sayının 258'e çıkması ve Birleşmiş Milletler'in 2010 yılına ilişkin tahminlerinde, bir milyondan fazla insan barındıran kentlerin sayısının 500'den, 2025'te 640'ın üzerine çıkabileceği varsayımı mekansal açıdan ciddi parametreler oluşturmaktadır. Bu çerçevede kentlerin pazar ekonomisine dayalı gelişimini ön plana çıkaran yeni yaklaşımların, kentlerin yenilenmesinde ekonomik işlevleri içeren kullanımların önem kazanmasına neden olması ve kent mekanlarının tekrar canlandırılması, korunması, mevcut tarihi dokunun ekonomik girdi sağlayacak kullanımlarla değerlendirilmesi ve tüm bu yenileşme sürecinde, özel sektör ve kamunun katılımının sağlandığı bir anlayışın gündeme getirilmesi tek başına yeterli değildir.

Bu durum karşısında Davey'in [2001] de belirttiği gibi kentleşmenin insanca ölçülerde zenginleştirilmiş biçimlerini teşvik etmek için mantık ve imgelemlerimizi kullanarak çeşitli yaklaşımlar ve stratejiler geliştirmemiz gerektiği açıktır. Günümüzde mekansal birliğin ve bütünlüğün yok olmasına neden olan ve bağlantısızlık, geçicilik, kısa vadeli, yersizlik, parçalılık, kopukluk gibi nitelendirmelerle tanımlanan toplum yapılarının mekana bağlı olarak oluşan denge duygusunu sarsması ve her gün değişen, nötrleşen mekanların bireyin aidiyet duygusunu yok etmesi ise kentsel müdahalelerde asıl sorunun temelini oluşturmaktadır.

Özellikle 'yer'in, cemaatleşme benzeri toplumsal oluşumların coğrafi mekandaki yalın izdüşümlerinden fazlasını anlattığı bir ortamda, çoklu bir sosyal düzeneğin tasarlanmasına duyulan ihtiyaç bu stratejileri önemli ve öncelikli hale getirmektedir. Bütün bir toplumsal yapının dinamikleri tarafından oluşturulan mekansal biçimlerin, daha önceki sosyo-uzamsal yapılardan miras alınan ortamın, toplumsal süreçlerle etkileşimleri sonucu oluşan yapısı içinde, dönüşümü doğru yönlendirmek adına mekansal çözümler ise geliştirilecek stratejilerin altlığını oluşturmaktadır.

Sürekli bir yapısal dönüşüm içinde olan toplumsal yapıların ve bu yapıların ortaya çıkardığı yeni mekansal oluşumların arkasındaki mantığı tanımlayacak analitik değerlendirmelerin gerekliliği bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

2.1. KENTİ ANLAMAK, ANLAMLANDIRMAK, SORGULAMAK

*“Şehir herhangi bir sanat yapıtı kadar akıldışıdır;
onun esrarı, belki de her şeyden önce,
kolektif tezahürlerinin gizli ve kesintisiz iradesindedir.”*

Rossi [2006]

Spiro Kostof'un (1991) deyişiyile hepimiz planlanmış, tasarlanmış ya da yaratılmış bir şehirde “la ville crée” (yaratılmış kent)'de yaşarız. Bu tür bir toplumsal mantık otoriterdir; kendilerini hem maddi hem de maddi olmayan şekillerde açığa çıkaran bir dizi iktidar ilişkileriyle mekansal olarak kurulmuştur. Bu planlar, bizim şehri başka türlü yaşama pratiklerimizle karşı karşıya geldiklerinde iyice açığa çıkarlar; bu başka şehir de ‘la ville spontanée’ (tesadüfen gelişen), ‘geomorphic’, ‘yaşanan’ veya ‘gündelik’ kent mekanıdır. Bu mekan ‘düzensizliğin şehri’, planlamanın hem amacıdır hem de kaçındığı şeydir: tasarım ve planlama, şehrin ‘la ville spontanée’ olarak özgürlüğü ve ‘la ville crée’ olarak da düzeni arasında bir yol bulmaya çalışır. Bunun ikisi bir bütün olarak, daha çok karmaşık olan ‘mekanın (toplumsal) üretimi’ne katkı sağlayan yaratıcı güçlerdir [Perry, 2003].

Bireyin ve beraberinde toplumun sosyo-ekonomik koşullarının, yaşam alışkanlıklarının, geleneklerinin kısacası yaşam biçimine yön veren birçok etmenin yansıtıcısı olan ‘mekanın üretimi’, bulunduğu topografya üzerinde ilişkiler sistemi tarafından biçimlenir. Bu nedendir ki günümüzün mekanları düşünüldüğünde kentsel bölgelerde ilişkilendirici bir tasarım ve planlama hedeflemek için, ne tür uygulamaların böyle bir hedefe ulaşmanın yolunu açabileceğini bilmek önem taşır. Mekansal oluşumun sadece mevcut durumun görüntüsü ile değil; tanımlama yöntemleri, sorgulama, bilme, anlama ve değerlendirme yöntemleri ile ilgili olduğunu belirledikten sonra, kültürel farklılıkların içinden nasıl bir ilişkisel ağın kurulabileceğine dair verilecek karar bu noktada önemlidir. Bunun içinse parçalanmış şehirler, hızla değişen, küreselleşen akışkan mekanlar ortasında, kentsel alanlara müdahaleden bahsederken kullanılacak araçları yeniden değerlendirmek zorunludur.

Kenti mekansal bir örgünün ötesine taşıyan, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yapılar ile bunları birbiri içine girmiş karmaşık ilişkiler üzerinden anlamaya çalışan yeni entelektüel bakışın, ‘kent sosyolojisi’ni canlandıran etkisi bu nedenle önem taşımaktadır. Yaşadığımız yapısal değişimle, kentin ‘anlamı’nın değiştiği 1980’ler de bu bakış, ‘kent sosyolojisi’ ile yeni anlam(lar)ı, kentin tanımlarının yeniden üretildiği toplumsal pratik (social practice) içinden karşımıza çıkarmıştır.

Genel olarak bakıldığında 19.yüzyıldan 20.yüzyılın ilk yarısına dek başat olan kente bakış tarzının iki temel kavramı, iki temel metaforu olduğunu görmekteyiz; 'organizma olarak kent' ve 'makine olarak kent'. 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren kenti anlamaya yönelik bu iki metafor, bir toplumsal mühendislik anlayışı ortaya çıkarmış ve kent planlamasına yaklaşımı belirlemiştir [Özbek, 2002].

'Postmodern Urbanism' isimli çalışmasında, 1970 ve 1980 krizlerinin sonucu olarak modern mimarlık, şehir planlama ve kentsel tasarımın çöktüğünü belirten Nan Ellin [1996], tasarımcı ve plancılar için sonraki zamanı dengesiz bir dönem olarak tanımlamaktadır. Ellin, tasarım alanında sarkacın periyodik sallanmasının büyük salınım üzerine eklenen küçük salınımlar şeklinde olduğunu büyük salınımın ise, tasarım paradigmasındaki büyük değişime işaret ettiğini dile getirir.

Büyüklik, yoğunluk ve heterojenliğe ilişkin 'mekansal kavramlar'ın, 'yer'lerin nasıl ve neden gruplaşmış toplumsal ve kültürel yaşam örüntüleri geliştirdiğini açıklamakta yetersiz kaldığı 1980'ler, özellikle akademik ortamın 'zaman-mekan' ilişkisi çerçevesinde geliştirdiği toplumsal kuramların, tasarım ve planlama anlayışının 'kent sosyolojisi'ni öncelediği yıllar olmuştur.

Böylece, sürekli değişen mekansal süreçler karmaşasına ilişkin sabit bir bilgi üretmenin imkansız olmasına karşılık, toplumun temel bölgelerine, yapılarına pratiklerine ilişkin bir harita yapılabilmesi kent sosyolojisi ile mümkün hale gelmiştir.

Diğer taraftan ekonomi, kültür, eğitim ve politika gibi alanlar arasındaki ilişkilerin yeni biçimlerini bilişsel olarak haritalandırmaya girişen teori başlıkları, yeni teknolojilerin ve toplumsal gelişmelerin, sosyal hayatımızın içinde geçtiği çeşitli mekansal oluşumlar üzerinde ne gibi etkiler yarattığı konusunda net bir düşünceye sahip olmamızı kolaylaştırmıştır [Best, Kellner, 1998].

Kentin kendi nüfusuna sunduğu muğlak ve görsel olarak birbirini izleyen sayısız ilişkilerde kent peyzajının karakterini, anlattıklarının ve eylem dizgelerinin yarattığı metni, toplumsal yapı ilişkilendirmesi ile okuyan kent sosyolojisi, kent biçimlenmesini yönlendirmek konusunda tasarım ve planlama disiplinlerine önemli açılımlar sağlamıştır. Kentsel mekanda gerçekleştirilecek bir çözümleme çalışmasının özenli yaklaşım stratejisini belirlemeye hedefleyen bu açılımların, bunu ne ölçüde başarabildiği hala tartışılarda, bugünde geçerliliğini sürdüren en önemli tespiti ortaya koymuşlardır; gözlenen olguların tümünün ilişkilendirilerek açıklanması zorunluluğu.

Gerçek sorun yeterli dolayımın kullanılması, kültürel metinlerin ve toplumsal pratiklerin indirgemeci olmayan bir tarzda tüm karmaşıklığıyla haritasını çıkarabilecek, yeterince gelişkin bir çerçeve inşa edilmesi sorunudur.

“Dolaşımın arttığı, dünyanın küçüldüğü; global anlam kaymalarının yaşandığı bu çağın içinde ve yaşanan bütün gelişmelere bağlı olarak kentlerimizde çok büyük binaların çok küçüklerle, kalabalık alanların boş alanlarla yanyana getirilmesi yalın bir mekansal çeşitlilikten fazlasını içerirken, kent kendisine yapılacak çözümlerinde **geniş bir anlam kavrayışına** ihtiyaç duymaktadır.” [Kepes, 2007]

Ocak [1996], farklı prosedür ve tekniklerle belli bir biçimde inşa edilmiş olan, anlamın ise neredeyse tüm verilerin arakesitinde saklı olduğu kentsel düzenlerin, bugün karmaşık matrislerin kullanıldığı çoklu okumaların konusu haline geldiğini ifade ederken, Kepes’in görüşünde önemli ölçüde desteklemektedir.

Mekansal yapıların anlamsal yönden ortaya koyduğu çeşitli olgular incelenirken, ‘kentin niteliğine ilişkin nedenlerin’ sistemli bir şekilde ele alınışının ön plana çıktığı bu süreçte, anlam değişimlerine yolaçan nedenlerin çokluğu ve karmaşıklığına rağmen, dar ve yüzeysel ‘alan’ kavramının aşılmaya, ve arakesitlerin tümünü kapsayacak daha derin ve özel anlamlara ulaşılmaya çalışıldığı gözlenebilir.

Özellikle mekansal yapı söz konusu olfduğunda Stuart Hall’a [1996] göre anlamlar daima kodlanmış (encoded) ve çoğunlukla da kodları çözümlenmiş (decoded) olarak var olurlar. Kodlama anlamların metin içinde yaratıcısı tarafından yerleştirilme sürecidir. Anlam(lar) bu şekilde kodlanarak dolaylı bir biçim alır. Öte yandan, kodların çözümlenmesi okuyucunun anlam(lar)ı yeniden açıklamasıyla oluşur. Bu noktada tanımlanan anlam(lar) büyük olasılıkla yaratıcısının yüklediğinden farklı olacaktır. Dolayısıyla tanımaya, tanımlamaya çalışırken; hızlanan, değişen, içinde kolayca kaybolabileceğimiz, yeni haritalar içinde yaşarken, eş zamanlı olarak bakabilmek önem kazanır. Bunun için bütünlüklü örüntüleri (context), bunların içinde özgül örgüleri (text) ve o örgüleri eşleyen ilmekleri (intertext / metinler arası metinler) görmek gerekir. Bu nedenle de; bilginin edinimi, dönüştürülmesi ve üretimi ile ilişkili olan bilginin öznesi ve nesnesi ile ilgili konumları, kültürel, coğrafi ve kimliklerle ilgili konumlarla birlikte eleştirel olarak koymakta fayda vardır [Süalp, 2004].

Bunun için farklı türden değerleri ve anlamlarıda tanıyan daha derin bir **çeşitlilik kavrayışı** ve mutlak öngörülebilirliği değil, **sonuçların çoğulluğunu** ortaya

çıkarmak bir yaklaşımın benimsenmesi mekansal çözümleneye ilişkin ilke olarak kabul edilmelidir.

Özellikle kentlerin sorunları üzerine çalışanların şu veya bu şekilde yüzleşmesi gereken en temel soruları, kapitalist kentin nasıl kavranması gerektiği üzerinden tartışan Şengül'e [2001a] göre durağan bir oluştan çok, bir sürece karşılık gelen ve hızlı bir değişimi yaşayan kentin belirsizliklerle dolu ortamında, sorulara cevap yine kendi özgünlüğünde ve bu özgünlüğün taşıyıcısı olduğu **çeşitliliğin** kendisinde saklı durmaktadır.

Değişkenlik ve belirsizlikler rahatsız edici olabilir, ancak bunların olumlu ve kökten farklı yönlenmiş yeni düşünme yollarının ortaya çıkmasını sağladığı inkar edilemez. Bunların arasında 'çeşitlilik ve farklılaşmanın bütünüyle yeni bir değerlendirme'; 'coğrafi bilgi ile sosyal hareket arasındaki ilişkinin öz bilinçli sorgulanması' ve 'sosyal kuram ve işleyişte mekanın rolünün ve öneminin yeniden değerlendirme' sayılabilir [Davey, 2001].

Bu bağlamda kentin yukarıdan hava fotoğrafını çeken ve aynı nedenle belli parçaların özgüllüklerini, çeşitliliğini algılamada sınırlı kalan modernist bakış açısı çoğul sonuçları tartışabilecek yaklaşımlara mesafeli durmaktadır. Işık'ın [1993] da belirtmiş olduğu gibi kentin gelişimi üzerinde etkili olan etmenleri anlamak, denetlemek ve geleceğin yaratılması uğruna bunları yönlendirmek, kenti hep bir bütün olarak gören ve her yerde bu bütünü açıklama çabasına giren modernist bakışın, tek temalı çözümlenme başlıkları (ekonomik toplumsal, kültürel ya da ekolojik vb.) ile mümkün görünmemektedir.

Modernist bakışın tersine kenti her türlü bütünlüğünden kopartılmış, parça parça algılanabilecek ve her parçayı da özgün anlamlarına ulaşılabilir birimler olarak değerlendiren postmodernist bakış ise kentin gelişimine yönelik çözümlenelere ulaşmayı daha mümkün hale getirmektedir. Kent algısı düzeyinde bakıldığında, kentin bir bütün olarak görülmesini dayatan mantıksal temelleri ortadan kaldıran ve kenti bir anlamda sokakta yürüyen kentli insanın gözüyle görülmesini sağlayan postmodernist bakışın özellikle mekansal çözümlenelere ilişkin daha geniş görüş ve daha çoğulcu değerlendirme imkanı sağladığı söylenebilir [Işık, 1993].

Kentsel mekanı hareketli, diyalektik, aktif, kısacası yaşayan bir olgu olarak değerlendiren ve toplumsal örgütlenmeden belirlenmiş olduğu kadar belirleyicisi olarak da gören postmodern bakış, her soruna çözüm bulma iddiasındaki kapsamlı planlama çalışmalarının karşısında yer alarak, kent mekanının kendi başına varlığını

kabul eden, disiplin altına alınmasını olanaksız gören söylemi ile de ön plana çıkmıştır [Işık, 1994]. Burada planlamaya ilişkin söz konusu olan eleştiri, farklı insan pratiklerinin yarattığı mekansal parçalar ve onların ilişkilendirilmesinde totalleştirici yaklaşımın yetersizliğine dairdir.

Gündelik yaşam içinde mekanı deneyimleyen bireyin zihninde dahi birbiri ile ilişkilendirebilmesi son derece güç ve olanaksız olan bu mekanlar, melez kültürlerden oluşan kopuk parçaların kolajı olarak tanımlanmaktadır. Aynı mekanları birbirinden farklılaştırarak koparan dinamikler genellikle kendi iç dayanışma ağlarını oluşturan toplumsal grupların (cemaatlerin), kentlerin farklı bölgelerini ele geçirerek, ayrıştırdığı süreçte daha da belirgin bir şekilde gözlenebilir.

Çoğunlukla mekansal kimliğin politikleştirildiği bu alanlar, toplumsal gruplaşmaların kendilerini tanımladıkları geçici platformlar olarak değerlendirilebilir. Toplumsal yapının kimliğinin taşıyıcısı olan parçalanmış mekanların diğerlerinden farklılaşan karakterinin nedeni de sahip oldukları kimliğe dayanmaktadır. Kimliğin oluşumu her mekansal yapının kendi öznelliğini diğerlerinden ayıran sınırların yeniden belirlenmesini sağlarken, konumuna ilişkin haritaların oluşturulabilmesini, dolayısıyla kentsel çözümlenmeleri de kolaylaştırmaktadır. Bu noktada özellikle hem kentsel mekan hem de parçalanmış mekanın bulunduğu kentsel bağlam ile özel ve ortak kökleri yeniden kuran, çoğulcu ve çatışmalı kodlamalara ilişkin kavrayışlı empati biçimlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

2.2. MEKANSAL ÇÖZÜMLEMEYE İLİŞKİN ÇERÇEVE OLUŞUMU

“Kent önceden verili’dir. Orada doğup büyümekte, yaşlanmakta ve ölmekteyiz. Yurttaş-birey, sadece eylediğinin farkındadır; güncelliktir onu kuşatan. Kentin geçmişten alıp getirdiği kodları da yaşanan günün bağlamında oluşturduğu kodları da dizgesel biçimde görmek için çaba harcamak gerekir.”

[Oktaç, 1993]

Tarihsel gelişmenin ürünü olarak, karmaşık bir olgu görüntüsüne sahip kent, bir süre için aklın, estetik duygusunun ve yarına uzanan sezislerin doğrultusunda gelişmişse de çağımızda aklın egemenliğinin somut görüntüsü haline gelmiştir. Mükemmel şehrin nelerden oluşacağına dair parlak fikirlere sahip kişiler her dönemde kendilerini göstermiş, hatta bazılarının, fikirlerini uygulama şansları dahi olmuştur. Sonuçlar ise karmaşıktır. Bugün için mükemmel olarak ilan edilen planların, yarının değişen zorunlulukları karşısında sık sık geçerliliğini yitirdiği bilinmektedir.

Bu nedendir ki Kostof [2007], kent bağlamını korumayı henüz kazanılmamış bir savaş olarak tanımlar; hiçbir zaman nihai olarak kazanılmamış bir savaş. Kentin biçimi her zaman tetikte olmayı gerektirir. Geçmişin büyük ya da küçük yapılarının kaybına aldırılmamak, anlık ihtiyaçları ve zevkleri aşan bir toplum bilincine sahip olamamak demektir. Bu kaybı hissetmek, kaybetmeye direnmek, hepimizin kaderimizi yüksek beklentilerin eline kendi irademiz yokmuşçasına bıraktığımız zamanları anımsamak ve aynı şeyin bir kez daha olmasına izin vermeyi reddetmek demektir [Kostof, 2007].

Sosyo-iktisadi ve sosyo-kültürel mekan oluşum süreçleri, kentsel alanların böylesi beklentilerin sonucunda işlevsel veya fiziki üstünlüklere sahip yapılara dönüştüğünü bize göstermektedir. Kent merkezlerinin, kurumsal müdahalelere konu olması, bahsi geçen üstünlüklerin birikim süreçlerine çekici gelmesi ile her zaman doğru orantılı olmuştur [Ter, Özbek, 2005].

Bugün için kentler, özellikle işlevsel üstünlüklerin tarihsel ağırlıklarına bağlı olarak bir dizi olgu ile açıklanmaya çalışılmaktadır; yersel kilitleme (locational lock-in), kümelenme (clustering) ve örgütsel rutinler (organizasyonel routines) vb gibi. Sonuçta bu olguların işaret ettiği temel noktanın, belirli kentsel işlevlerin şans, kaza veya bilinçli bir şekilde kazandıkları mekansal avantajların, bir anlamda geri dönüşümlü olarak fizik alanı nasıl biçimlendirdiğine yönelik olduğu açıktır.

Kentsel alanın fiziki, sosyal ve kültürel altyapı unsurlarının oluşturduğu strüktür, stratejik-ilişkisel yaklaşımıyla kurumsal yapıların, zaman ve mekan bağımlılığına dikkat çeker [Ter, Özbek, 2005].

“Her yapı belirli bir güdünün, enerjinin ve adanmışlığın toplumsal nesnesini temsil eder. Bu onun anlamıdır ve bu anlam onun fiziksel biçimindedir.” [Kostof, 1985]

Toplumsal bir nesne olarak iktidar güçlerindedir dahil olduğu karmaşık bir dizi koşul aracıyla gelişen kentin, Kostof'a göre fiziksel biçimi yalnız süreç aracılığıyla incelenebilir [Çelik, Favro, Ingersoll, 2007]. Yalnızca ona özgü özellikleri, kültürel ve dinsel gelenekleri, ekonomik ve coğrafi gerçekleri, konumunun doğal özellikleri – tepeler, vadiler, limanlar ve su yolları- onun fiziksel biçimini esinleyen her parçası zaman ile ilişkisi üzerinden anlamlandırılabilir. ‘Retrospektif’ ve ‘Prospektif’ bakış kentsel yapının sorgulanması ve anlamlandırılması hususunda zamansal ilişkilendirmelerde benzer bir değerlendirme fırsatı yaratmaktadır.

Herhangi bir olayın, belirgin bir takvim sistemine göre, zamansal yerini göstermek için kullanabileceğimiz ‘retrospektif’ ve ‘prospektif’ kavram çifti, bir başlangıç noktasından hareketle olayların zamansal yerini belirleme düzenidir. Kültürel hayatın sürekliliğini sağlamak için değişimleri, oluşumları, hareketleri anlamlandırmada önemli bir kategorizasyon sağlayan bu düzen, sorunlar hakkında oluşturulacak düşünceleri belli bir sistematik içinde genel perspektif üzerinden değerlendirmeye yardımcı olur. Bu ikili değerlendirme ile konu olan mekansal yapıların, bir anlamda üç boyutlu -geçmiş, şimdi ve gelecek- resmini yaparak, süreklilik ve değişimi takip edilebilir hale getirebilecek anlamlandırmalarmalarda bulunmak mümkündür.

Konu hakkında ortaya çıkan düşüncelerin soru yumaklarını ve verilen cevapların takip ettiği çizgiyi gösteren geçmiş boyutu; sorunun yaşanılan dönemde aldığı hal çerçevesini ve temellerini ortaya çıkaran şimdi; sorunun alacağı hallerin, öngörülmeye çalışıldığı gelecek boyutunun birbirleriyle ilişkilerinin belirlenip anlamsal bütünlüğün sağlanması, olaylar ve yapısal oluşumlardaki değişikliklerin izlenip, dönemler ve çağlar arasında karşılaştırmaların yapılması retrospektif ve prospektif okuma yaklaşımlarının çerçevesini belirler.

- Retrospektif Okuma :

Genel olarak meydana gelmiş olayların gerisine, geçmişine bakmak anlamına gelen ‘Retrospektif’, Latince ‘eski, geçmiş’ anlamına gelen ‘retro’ ile ‘bakmak’ anlamına

gelen 'spectare' kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde ise kelimenin karşılığı 'dünden bugüne' olarak verilmektedir.

Geçmişin, kentsel yapıların varoluşunun gerçekleşmesinde üslendiği görev yanında, aynı nedenden dolayı anlaşılmasında ve çözülmesinde de çok önemli bir yere sahip olması bu bilgilerin önemli ölçüde tarihsel sondajlarla elde edilmesini sağlamaktadır. Kent sorunlarıyla doğrudan ilgilenen kent bilimciler, plancılar veya tasarımcılar, ya da dolaylı olarak ilgilenen diğer disiplinler, tarihsel sondajların ortaya koyduğu verilere ihtiyaç duymaktadır. Burada söz konusu olan kentin fiziksel tarihi dışında onu biçimlendiren toplumsal yapılarla oluşturduğu ilişkinin verileridir.

Günümüzün sürekli yenilenen kentsel soru ve sorunları çözebilecek, düşünce üretimlerini gerçekleştirebilmek için, sorunun ortaya çıktığı alanın tarihini ve alan yapısının dayandığı ilkeleri bilmek önem taşımaktadır.

Bilgi kaynağı olarak retrospektif bakış, mekansal çözümlenelerde her türden soru ya da sorunun anlaşılmasında ve araştırılmasında en önemli görevi üstlenir. Bunun için, herhangi bir kentsel araştırmada, özellikle bir sorun üzerinde çalışılmaya başlandığında, öncelikle sorunun ne türden özellikler gösterdiği, soruna neden olan unsurların neler olduğu, sorun üzerinde üretilen düşünceleri ve bu düşüncelerin sorunu hangi aşamaya getirdiğini tespit etmesi gerekir.

- Geleceğe İlişkin (Prospektif) Öngörü:

Geçmişe bakış seçkisiyle tarihin yeniden kurgulanması olarak 'Retrospektif Okuma'dan farklı olarak 'Olası Öngörü' ile geleceğin anlamlandırılmasına ilişkindir. Bu tez çerçevesi içinde prospektif öngörü, mekan-zaman ilişkisinde geleceğe dair olabileceklerin okumasının ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Olası ortak beklenti ve mevcut duruma bağlı olarak kentsel mekanın gelecek perspektiflerinin anlamlandırılmasıdır.

Kentin nasıl kurgulandırılacağına anlaşılması ve buna ilişkin alt yapının nasıl oluşturulacağına tasarlanması prospektif okumaları gerekli kılmaktır. Parçacıl düşünce yapısı yerine, tutarlı bütüncül, bir sistem yaklaşımını temel alan prospektif bakış açısı, kentsel mekanların geleceğine ilişkin tasarım ve planlama kararlarını, geçmişin gerçekliği, veri gözlemleri ile bağlantılandıran önemli bir adımı oluşturmaktadır. Bu ilişkilendirmeler ile kentsel yapının anlamına dair kristalize fikir ve kavramlar üretebilmek, hipotetik açılımlar elde edebilmek ve bunları sorgulayabilmek mümkün hale gelebilecektir.

2.3. BÖLÜM SONUCU

Kentsel mekana ilişkin planlama ve tasarım, çeşitli politika ve teknolojileri (söylemlerin) toplumdaki bağlamlarında görmek demektir. Bu söylemler, toplumsal olarak üretilen kentsel mekanlarda çoğunlukla tahakkümün ve özgürlüğün koşullarını oluşturan spesifik iktidar ilişkilerinin de örneklerini oluşturur. Mekansal mantığı ve tarihsel anlamı “bir bütün olarak toplumun genel yaşama kalıpları” fikrinden alan tasarım ve planlama, arayışlarını kente biçim veren, doğal çevrenin coğrafi içeriğinin, sosyal-kültürel yapıya ait yaşam biçiminin ve yapay çevre mimarisinin karşılıklı ilişkileri sonucu oluşan kentsel yapının anlamlandırılmasından başlatır.

Karaman'ın [2008c] da ifade ettiği gibi özellikle normatif kuramsal yapısını oluştururken, kentsel tasarımın yapay çevre ile insan davranışları arasındaki ilişkiyi anlamak için yararlandığı ekonomi, sosyoloji, coğrafya, çevre psikolojisi ve ekoloji dallarının sağladığı kuramsal bilgilerin kullanımının gerekliliği dahi kentsel yapının zengin içeriğinin anlamlandırılmasında ne kadar önemli bir başlangıç niteliğine sahip olduğunu ciddi bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kentsel mekan çözümlemesi olarak değerlendirebileceğimiz bu başlangıçta referans noktasını, belli bir mekansal biçimlenişi, politik, ekonomik, tarihsel ve fiziksel olarak kavranması ve bunun için belli tarihsel dönem(ler)de, belli mekansal biçimleniş(ler)in, toplumsal, politik ve ideolojik iklimler üzerinden okunması belirler.

Planlama ve tasarım arayışlarında bugünün kent bağlamındaki parçalanmaları, hızlı değişimleri, ekonomik ve toplumsal formasyondaki kaygan zemini ve değişimi göz önüne alınınca, kentsel mekanın farklı disiplinler ölçeklerle tasvir etmeye çalışan okumanın önemi belirginlik kazanmaktadır. Bu tasvir geçmişi şimdiye, şimdiyi geleceğe bağlayan retrospektif okuma ve prospektif öngörüü gerektirir.

Retrospektif okumalarda konunun ele alınış sürecine ilişkin kapsamın belirlenerek, çözümleme başlıklarının netleştirilmesinin sağlanması ve tamamlayıcı değerlendirmelerin yapılarak, anlamlandırma çalışmalarının tamamlanması önem taşımaktadır. Buna karşılık prospektif öngörüde ise mekansal oluşumlara ilişkin gelecekte izlenilmesi gereken ilgili şartlar hakkında temel verilerin olası kurgusunun değerlendirilmesi ve daha sonraki çalışmalar içinde çatışma alanlarının, konularının tanımlanması öne çıkmaktadır. Bu kapsamda 3.Bölümde prospektif öngörüü desteklemesi açısından mekan okumalarının farklılaşan bakış açısı genel olarak değerlendirilecektir.

3. KENTSEL OKUMA SÜRECİ

“... doğal mekanı dönüştürmek ve inşa etmek yaratılmış çevrenin ve sosyal formların katmanlarıdır; bunların tümü kentsel çevreyi oluştururlar”

Lewis Mumford [2007]

Platon, ideal kentin büyüklüğünü bir kişi çağırıldığında bunu duyabilecek yurttaşların sayısı ile sınırlamıştır. Bu tanımın, ölçeği insana bağlı ve onların devinimiyle şekillenen kenti, aynı zamanda kendi iletişim araçlarıyla biçimlenen bir çerçeve içine yerleştirdiği söylenebilir. Uygarlık ve aydınlanmanın taşıyıcısı olarak görülen ve kendi havasını soluyan yurttaşlarına dayalı siyasal yapısıyla kent aynı zamanda sınırları içinde bir kültür geleneğinin parçası olarak kabul edilmiştir.

Zaman içinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak toplumsal ve mekansal sınırlarını geride bırakan kent, tanımıyla da çok farklı değerleri niteler hale gelmiştir. Endüstri Devrimi ile insanlara daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir 'yer'ken, bugün için kentin tanımı dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, kültürel ve siyasal hayatın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkez olduğudur [Wirth, 2002].

Bu merkezi yapı içinde gelişim mekanizmaları, mekanizmaların dürtücü iç etkenleri ve kent öğeleri arasındaki etkileşim özellikleri o kadar rastlantısaldır ki çoğu kez sistemler ve sistem kümeleri içindeki sebep/sonuç bağlantıları düzenini, incelemenin başlangıç aşamasında bile alt üst edebilecek ilişkilere sahiptir.

Özellikle 20.yüzyıl ile birlikte ölçek sıçraması yaşayan ve metropol tanımı ile yüzleşen kent artık çok katmanlı polistrüktür yapısı ile sosyal, ekonomik kavram anlayışı içindeki katman öğelerinin yalnızca kendi aralarında değil, öteki katman öğeleri ile de çok kuvvetli etkileşim içinde bulunduğu geniş bir bağlamın içine oturmaktadır.

Gelinen son noktada görülen odur ki kentleri, fiziksel ve demografik varlığı üzerinden incelemek bu bağlamı kavramak için yeterli değildir. Göreceli olarak geniş bir alana, yoğun bir biçimde yerleşmiş bulunan, türdeş ve aynı düşüncede olmayan farklı yapılardaki çok sayıda insanın bir araya geldiği bu oluşumu, yalnızca katı bir biçimde mekanla sınırlamak ve fiziki izleriyle tanımlamak yanlıştır. Fiziksel oluşumuyla birlikte varlığının politik, hukuksal bir varlık olarak, yerel yönetim ve ekonomik yanı ona anlamını karşılayacak tanımları vermeyi biraz daha mümkün kılacaktır.

Şehirleri değişik bakış açılarından ayrıntılı bir biçimde değerlendirmeyi ve tanımlamayı sağlayan çok sayıda gösterge vardır. Bu göstergelerden bazıları nicel özellikler taşır. Konut durumu, demografik veriler gibi. Ancak şehir yaşamının bütünü rakamlarla ifade edilemez. Şehrin mimari çehresi, yaşama alanlarının cezbediciliği, halkın toplumsal etkinliği gibi göstergeler yalnızca nitelik yönünden değerlendirilebilirler.

"Kent, tarihsel ve coğrafi açıdan özgül olan üretim ve yeniden üretimin toplumsal ilişkileri, kurumları, yönetim ve hukuk pratikleri, iletişim biçimleri ve medyası, toplumsal hareketler ve benzeri oluşumların etkileşimi aracılığıyla oluşan bir fiziki bütünlüktür." [Donald, 1992]

James Donald'ın, kent tanımı kentsel uzamın örgütlenmesi, biçimlenmesi ve kentsel ritimlerin oluşmasındaki topografya ve iklim gibi doğal belirleyicilerin yanında, toplumsal belirleyici faktörleri geniş anlamıyla kapsamaktadır. Bu faktörlerden biri olan üretim ilişkileri açısından, o toplumda artı değer nasıl üretildiği, nasıl el konulduğu ve dağıtıldığıyla bağlantılı olarak, kentsel toplumsal sınıf ve tabakaların, kentin yapılanmasındaki belirleyici rolüne değinen Donald, kenti belli tarihsel algılama ve tecrübe tarzlarına, insanların tarihleri ve yaşamlarına denk düşen bir bütünlük olarak değerlendirmektedir [Özbek, 2002].

Toplumsal örgütlenme örüntülerinin, mekansal yapı ile olan bu etkileşimi, azami değişim dönemlerinde dahi toplumsal düzenin yeniden üretiminin, mekansal ve zamansal açıdan ciddi sarsıntılara neden olmasının da açıklamasını oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak değişimin, gösterim sistemlerinde, kültürel biçimlerde, felsefi duyarlılıkta temel başkalaşimleri ve bakış açısı farklılıklarını beraberinde getirmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Mekanik paradigmanın yerine, biyolojik ve organik dünya görüşünü getiren 'postmodernizm' kavramı da içinde bulunduğumuz zamanların farklılaşan bakış açısını tanımlamaktadır; bu ise "gerçekliğin insan zekası tarafından kavranılabilecek yasalar uyarınca düzenlenmiş olduğu yönündeki modern dünya görüşünden, gerçekliğin düzenlenmemiş ve nihai olarak bilinmez olduğu yönündeki postmodern dünya görüşüne geçişi"dir [Best-Kellner, 1998].

Postmodernizme ana anlatıların ortadan kalkmakta olduğu tarihsel bir dönem ve kültürel mantık olarak baktığımızda, yeni bir bilgi ilişkisi ve dolanımı dönemi olarak değerlendirildiği ve yüzyıllardır hakim olan tanımlarıyla bilginin nesnesinin öznelenerek, ilişkinin cümle yapısını etkileyen ve sorgulayan hale getirildiği görülmektedir [Süalp, 2004].

Tek bir doğru ve dünyanın tek bir yorumu fikirlerini sorgulayan kültürel teorileri ile postmodernizm, doğa bilimlerinde küçük nedenlerin nasıl büyük etkiler doğurduğuna ilişkin felaket ve kaos teorilerine ilgi duyan ve bir önceki çağın politikalarını belirleyen aydınlanmanın, ilerleme ve özgürleşmenin büyük anlatıları hakkında şüpheye sahip bir felsefe yaratmıştır. Mulgan'ın [1995] 20.yüzyılın ruhu olarak tanımladığı bu durumun 21. yüzyıl içinde geçerliliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

Bilgiyi temellendiren ve büyük üst-anlatıların icat edilmesi ile tanımlanan 'modernite' ile sadece toplumbilimlerinde değil, toplumun her yanında çözümlenmeye ve anlamlandırmaya duyulan güven aşınmasının ifadesi olarak da değerlendirilen postmodernizm, modernin akıl evrenselliği, birlik ve bütünlüğü, aynı kuralların her yerde geçerli olduğu görüşünün tersine, her durumun farklı olduğunu ve özel bir biçimde anlaşılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu yaklaşım her biri kendine ait bir mantığa sahip olduğu için bütün paradigmanın eşit olduğu -hiyerarşik üstünlüklerin olmadığı- bir dünya kurgusuna sahiptir [Bıçkı, 2006].

Bu açıdan çeşitliliğin gittikçe daha çok vurgulanması, daha bağlamsal ve koşullu açıklamaları kabul eden ve evrensel açıklama tarzını reddeden postmodern teorinin doğasına yardımcı olmaktadır. Kolektif tek tipliliği öne çıkaran modernizmin tersine standart kimlik ve özdeşleşme momentini iptal eden yeni zamanların teorisi, entegre olacağı bir sistemden kendini bağımsız kılar. Bu nedendir ki 20'inci ve 21'inci yüzyılda şehir yaşamı hakkındaki düşünelere baktığımızda sosyal hayatın şekillenişinde ve birbirine benzerlik ve uygunluk yerine nasıl çeşitlilik ve farklılığın ortaya çıktığını anlamada en önemli noktanın 'kimlik'e kayış olduğu görülebilir [Thorns, 2004].

Artık otorite merkezlerinin, modern-ulus devletin yerini piyasanın evrensel mantığının aldığı ve her şeyin piyasaya göre değiştiği bir zamanda hiçbir değer ilelebet sahici ya da muhalif kalamayacağını vurgulayan postmodern teorisyenlerinde belirttiği üzere, farklılaşan kimliklerin daha incelikli kavrayışını benimseyen formüllere ihtiyaç duyulmaktadır. Gerek toplumsal değişkenler, gerekse ürettiği bilinç açısından postmodernizmin tek başına yeni toplum kuramlarının yalnızca estetik değer yargılarını temellendirmek amacına yönelik olduğu düşünülmemelidir. Modernizmin bünyesinde yer alan kuramların temel eğilimlerinin ötesinde postmodernizm bir toplum mühendisliği yapmak, toplumun geleceğini belirleyecek kararlar ve modeller üretmenin tersine, yaşanan konumun ve durumun çözümlenmesine yönelik ve tartışılmasını içeren, eleştirel dozu yüksek, bir dizi yaklaşım bütünü oluşturmaktadır [Kahraman,1992].

Modernizm'in doğrusal 'sentagmatik', açık ve kesin düşünce örüntülerinden, bugün, doğrusal olmayan, 'paradigmatik' çok anlamlı, açık sonlu düşünce örüntülerine ve çağrışımlarına geçiş kentsel mekanı anlamlandırma çabası içinde geçerlidir. Modern ve modern sonrası düşünce biçimleri arasındaki fark, kendini en çarpıcı biçimde mekanın, zaman ile olan ilişkisinde gösterir. Kentsel mekanı okumada ardışıklık, tarihsel düşünme yetisini; eşzamanlılık ise mekansal düşünme yetisini gerektirir. Modernizm öncesinde gelenek ve mekan üstüste çakışırken; modern hareket içinde zamansal ve mekansal kategoriler, teknolojik gelişmeye paralel olarak, birbirinden ayrılmış; modern sonrasında ise 'zamansızlaşma' yani geçmişin, şimdinin ve geleceğin eşzamanlılığı, zamanı mekan içinde eritmiştir [Aydınlı, 1999].

Mekansal değerlendirmelerin farklılaştırdığı zaman kavramına diğer önemli bir etkiyi ise kentlerin yaşadığı hızlı değişim ve gelişim gerçekleştirmiştir. Her şeyin hızla değiştiği günümüzde artık mekansal gelişme dinamiklerinin yeniden tanımlanması yerel, ulusal ve küresel gelişmelerden hızla etkilenen bölge ve kentlerde ortaya çıkan gelişim ve dönüşüm eğilimlerinin değerlendirilmesi, geçmiş dönemlerin mekansal gelişme kuramları ile açıklayamadığımız yeni gelişmeleri tanımlayabilmek ve bu gelişmeleri yönlendirebilmek için fiziksel gerçekliğin kavramsallaştırılması gerekmektedir [Eraydın, 2006].

Bu ise kentsel mekanın biçim değiştirmesi veya başka bir gerçekliğe dönüşmesi durumundaki 'gestalt'ı yakalama ve farklı olguları birbirine dönüştürebilme ediminden başka bir şey değildir [Aydınlı, 1999].

Bir yerleşimi yaşamsal ve mekansal olarak tanımlamak, kültürel bilgisini açık bir kod olarak ortaya çıkarmak, mekansal oluşumu geçmişten geleceğe bir süreklilik içinde algılamak ve kavramak kentsel okumalar ile sağlanabilir.

Süalp'ın [2004] belirttiği gibi, kültürün anlam ve sembollerinin hiçbirinin ebedi olarak bir birliği ve değişmezliğinin olmadığı, aynı işaretin bile uygunlaştırılabilir, çevrilebilir, yeniden tarihselleştirilebilir ve yeniden okunabilir olduğu bir ortamda kentsel okuma yaklaşımlarının da aynı kalmayacağı kesindir; 'anlama', 'araştırma', 'yorumlama' tekniklerinin en önemli özelliği ise artık pek çok alanda çoğulcu ve disiplinlerarası teknikleri uygulamasıdır.

Herbiri farklı yöntemler kullanan -tipolojik, algısal, vs.- bu yaklaşımlar arasındaki kesişme noktalarını yakalamaya çalışmak, bunların kentsel tasarım veya planlama alanında nasıl bir veri oluşturacağını kurgulamak önemlidir [Yücesoy, Gökbulut, 1999].

Kentsel mekanı holistik bir bakış açısıyla görebilmek, kavrayabilmek, sahip olduğu 'nitelik/nicelik', 'üretim/tüketim', 'evrensel/yerel' gibi çelişkilerini eşzamanlı/mekansal olarak düşünebilmek gerekmektedir. Bütün olguları, ilişkileri açıkladığımız tek bir çizgi yerine, birbirinden farklı, çoğu birbiriyle kesişen, üstelik düz olması gerekmeyen çizgilerin bir arada bulunduğunu keşfetmek **holistik** anlayışın temel unsurudur [Aydınlı, 1999].

3.1. KENTSEL OKUMALAR, KENTSEL OKUMADA FARKLILAŞAN BAKIŞLAR

Mekansal çözümlene araçlarından biri olarak görülen ve kent tasarımı yorumuna hem eski hem de çağdaş çalışmalarda sürekli dahil edilmeye çalışılan 'şehri kitap gibi okuma' yaklaşımı her dönem için önemli bir odak oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle tasarlayan ve kullananlar tarafından mekanlara yüklenen anlamlar gibi sorunların araştırılmasında da kullanılmaktadır. Yapılandırılan ve geliştirilenlerin planladıkları ve tasarladıkları yerler ile düşünceleri son kullananlarınkıyla karşılaştırıldığında çoğunlukla farklı olan 'kent alanları', farklı şekillerde okumakla ortaya çıkabilen gizli anlamlar içeren bir metin olarak görülmektedir.

"Her şehirde bireysel kişilikler vardır; her şehir ulaşılmamış özelemler kadar, eski gelenekler ve yaşayan duygulardan da oluşmuş kişisel bir ruha sahiptir. Yine de şehir, şehir dinamiğinin genel yasalarından bağımsız olamaz. Özel örneklerin ardında genel durumlar vardır; sonuç olarak hiçbir kentsel büyüme kendiliğinden değildir. Tersine şehrin yapısındaki değişiklikleri, şehrin farklı kısımlarına dağılmış birçok grubun doğal eğilimleri aracılığıyla açıklamamız gerekir." [Rossi, 2006]

Farklılaşan ve çelişen çıkarlar doğrultusunda çoğul anlam(lar)a sahip olan bugünün kenti, onu farklı yollardan kateden, farklı yüksekliklerden farklı hızlarla algılayan ve farklı hikayelerle okuyan insanlar için, süreklilik, ardışıklık ve eşanlılığın klasik ilişkilerini dağıtarak, karşılaşmalar, melezlikler ve kolay tanımlanmamış eşanlıklara imkan veren katmanlardan oluşmaktadır. Yer mekanın belleğine bakıldığında, onun parçalanmış tarihi boyunca bir dizi yer değiştirme ve terk edilmelerle karşı karşıya kaldığını, ve bu devinimine rağmen farklı kültürel, fiziksel, sosyal katmanları bir arada taşıdığını görürüz. Birbirinin üstünden beslenen bu katmanlı ve eklemelenmiş yapının bütününe bir yansıması olarak kent imgesi, farklı okuyucular için kentin ortak anlamına ilişkin nadiren bir veri olabilmektedir [Sönmez, 2007].

Bu nedenle kentsel yapılar için tek tip bir okuma reçetesi oluşturmak mümkün değildir. Mekansal yapının anlaşılması, kentsel mekanın hangi bakış açısından değerlendirileceği, disiplinler arası bağlantının ve hiyerarşik yapının nasıl kurulacağını belirlemeyi gerektirir. Rossi'nin [2006], şehrin bütünlüğü içinde kurulduğu, bileşenlerinin hepsinin şehrin bir artefakt olarak oluşmasında payı olduğu kabulüne dayanan ve bu oluşumun eksiksiz bir portresini sadece artefaktı bütünlüğü içinde ele alan tarihçilerin çizemediği yargısı bugün için yeterli bir açıklama oluşturmamaktadır. Kenti bir temsil biçimi olarak düşündüğümüzde, ekonomik,

sosyal ve fiziksel tüm düzeylerdeki katlarını okumaya çalışmak, birbirinin içine geçmiş zarflarından çıkararak analiz etmek, dolayısıyla bütünsel bakışı çoklu ele alışla ilişkilendirebilmek gerekir.

Bu noktada okuyanın sosyal pozisyonu önemlidir. Bu okumayı gerçekleştiren mimar, geliştirmeci, şehir planlamacı, siyasetçi, kullanıcı, şehir sakini ve kent analisti olabilir. Kentin tüm toplum tarafından uzlaşmış tek bir okuma ve anlamlandırma biçimi yoktur. Kentin farklı okunuşu, farklı okuyucuların sosyal düşünce ve değerlerini, kentin gücü ve sosyal yapısı içindeki pozisyonlarını yansıtacaktır. Bu yeni düşünce şekli kentsel mekanların önemine ve şehir içinde sınırların belirlenişine dikkat çeker [Thorns, 2004].

Tezin bu bölümünde kentsel çözümlerinin dayandırıldığı ana bilgi gövdelerinin ve kuramlarının kentsel okumayı çalışma alanı olarak seçenle, üzerinde çalıştığı konu başlığını ilişkilendirerek ele alınması amaçlanmıştır.

Okumalar başlığının ilk kısmında, mekanın belleğini yazın yoluyla okumaya çalışan yazarlar ve ortaya koydukları eserlerden bazıları irdelenmektedir. İkinci kısımda kentin sinematografik bakış ile belgelenerek, mekansal hafızaya ilişkin bilgilerin, bir anlamda arkeolojik kazı niteliği taşıyan kentsel okumalarda veri olarak kullanımı tartışılacaktır. Üçüncü kısımda ekonomik, politik, ideolojik, kültürel yönleri ile toplumsal dinamikler ve onun biçimlendirdiği toplumsal yapı ile ilişkilendirilen mekan okumaları tartışılmaktadır. Okumanın dördüncü kısmını kentsel imajlara dayalı algısal deneyimler ve onların ifade bulduğu kanallar, anlatım, temsil ve gösterme biçimleri oluşturmaktadır. Beşinci ve son kısımda ise, kentsel mekanın biçimsel yapılanmasına ilişkin fiziksel verileri temel alan okumalar ele alınmaktadır.

Kentsel mekanın çözümlenmesinde karşısında bulunduğumuz sorun alanı, gerçek dizgelere indirme sorunudur. Bu bölümde belirlenen okuma başlıkları ile bu dizgelere nasıl, ne şekilde, hangi yeterlilikte ulaşılabildiği tartışılmaktadır.

3.1.1. Mekan – Yazın

Baudelaire, sanatçıyı kent yaşamının sıradan konuları üzerinde yoğunlaşabilen, bunların gelip geçici özelliklerini kavrayabilen, ama yinede bu kısa anın içinden sonsuzluğa ilişkin taşıdığı bütün işaretleri çıkarıp alabilen biri olarak tanımlar [Harvey, 1999]. Baudelaire'in tanımı ile karakterlerini genellikle gerçek mekanlara yerleştiren ve konu edindikleri zamanın fiziksel çevrelerini metinler aracılığıyla sunan yazın sanatçıları, bu nedendir ki her zaman ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur [Aktaran: Harvey, 1999]

Yazın yaratımının toplumsal bildirişim özelliğinin, onu sosyal bir belge olarak kullanır kılması, kentsel anlamların tartışılmasında dikkate değer bir katkı sağlamıştır. Yüzyıllar boyunca kenti tanımlayan, biçimleyen izlerin varlığı ve fiziksel, tarihsel, kültürel karşılıkları olarak kabul edilebilecek kentteki görüngülerini, kodlarını taşıyan 'yazın dili', çoğunlukla toplumsal ve mekansal hafızanın dışavurumu olarak kullanmıştır. Yaşamın kaynağı ve dayanağı olarak 'toplumsal bilgi ve hafıza', kentin onu yeniden üreten dil ile olan ilişkisinde önemli bir etmendir ve kent imgesinin oluşumunu sağlar. Kentsel kodlar, kendi karakteristik metinlerini üreten yaşam alanlarının -fiziksel çevre, binalar, medya, haritalar vb- içinde kullanılan dil ile birlikte varlığını sürdürmüşse de yazın bu durumu kalıcı kılar [Sönmez, 2007].

Toplumsal hafıza ile mekanlar arasındaki ilişkileri güçlendiren mekansal bir repertuar sunan yazın dili, özellikle yeniden üretilmiş kentsel gerçekliğe bakmak için araçsal olarak kullanılmıştır. Edebi eserlerin kalıcılık özelliğinin kentsel mekanın yaşadığı aşama ve başkalaşımaları gelecek kuşağa aktarmadaki yeterliliğinin ölçüsü tartışılabilir olsa da mekanların anlam katmanlarının arasına sızarak ve yeni kavrama pratikleri oluştururken, kentin iç hakikatini taşıyan, zamansal altında ki tinsel kentin bulgulanmasını sağlamadaki yardımı gözardı edilemez. Diğer taraftan algılanan bütüne ilişkin yazarın yorumu, iç konuşma ve iç görüntünün yeniden üretimi olarak yazın, kuvvetli bir subjektif yargıya sahiptir.

Özellikle modernistlerle birlikte ortaya çıkan roman örneklerinde insanlara ait anıların ve geçmişin dolayısıyla kültürel simgelerin deposu olarak değerlendirilen kentsel mekan, özne durumuna getirilerek kişileştirilmiştir. Bu nedenledir ki yapıların kolektif söylencelerinin çözümlenmesi ve anlamlandırılmasında bireysel yorumların ön plana çıktığı her türlü 'yazı-metin' çalışması içinde bazıları kent okumalarına ilişkin önemli açılımlar sağlasa da kişisel görüşün baskın bilgisine sahiptir.

Edebi metinlerin çoğunda yer alan kent ve mekan imgelemlerini kullanmaları açısından James Joyce, Walter Benjamin, Fyodor Dostoyevski, Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Pamuk ve İlhan Berk gibi kentli yazar ve şairlerden bazılarının eserlerinde, bu kişisel görüşe dayalı analitik değerlendirmeleri görmek mümkündür. Joyce'un Dublin'i, Benjamin'in Paris'i, Dostoyevski'nin Petersburg'u, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ve Pamuk'un 'İstanbul'u, İlhan Berk'in 'Galata' ve 'Pera'sı, yazınlarında anlatı alanı olarak baş karakter rolünü üstlenirken, diğer taraftanda analiz edilen kentleri yazarları tarafından fetiş-mekanlar'a dönüştürmektedir.

Kent: Dublin; Yazar: James Joyce

*“Dublin’in, bu kentin görüntüsü bir gün yeryüzünden silindiğinde,
bir rehber kitap gibi, Ulysses’e bakarak yeniden,
eksiksiz bir biçimde kurulsun istiyorum”*

J.Joyce [1997]

Eserleri Dublin kenti etrafında yoğunlaşan Joyce’un yazdıkları her ne kadar kentin ahlaksal ve psikolojik görünümüye de kentin mekansal yapılaşmasıyla da önemli ilişkilendirmelere sahiptir.

Homeros’un anıtsal ‘Ege-Akdeniz’ yolculuk serüveninin güncesi sayılan Odyssia’nın hikayesini, Joyce Ulysses’ta 1902’li yılların Dublin’ine uyarlamış ve eski metni yapısal bir gestalt olarak kullanmıştır. Romanın bütününde Dublin baskın bir roman kişisi olarak Bloom’un bütün serüvenine eşlik eder:

“... Great Northern tren istasyonunun, Belfast’ın başlangıç noktası olan ve elbet o geç saatte bütün trafiğin durmuş olduğu ana girişini geçtiler ve morgun arka kapısından (burası pek iç açıcı bir mahal sayılmazdı, velev ki geceleyin daha da dehşetli bir manzarası vardı) ilerleyerek nihayet Dock Tavern’e varıp çok geçmeden C bölgesi polis karakoluyla meşhur Store Street’e kıvrıldılar. Bu nokta ile artık ışıkları söndürülmüş devasa Beresford Place ambarları arasında önce sağa dönerken Stephen, nedense zihninde Talbot Place’teki taş yontucusu Baird’le tedai ettirerek İbsen’i düşünmeye başladı, onun fidus Achatesliğini yapan diğeri ise deruni bir memnuniyet ile buldukları yerin oldukça yakınındaki James Rourke’un şehir fırınından yayılan kokuları, halkın tüm ihtiyaçları arasında en başta geleni ve en elzem olanı günlük ekmeğimizin o son derece nefis kokusunu içine çekmekteydi...” [Joyce, 1997]

Kentin topoğrafik ve mekansal detaylarını, Bloom’un flaneur rolü üzerinden dillendiren Joyce, anlatılarıyla Dublin kentinin dönemsel fotoğrafını oluşturmaya çalışmıştır. Ulysses gibi diğer romanlarında modern kentin kentsel mekanında kurgulayan Joyce, kenti özellikle fiziksel olarak politik-tarih içine gömülü olarak görmüştür. Dublin’in arka, alt ve üst yüzeylerinde tarihin tortulu tabakaları yatar. Kentin anlamı, içerisinde yaşayarak oluşan ve bu tortulu tabakaları yaratan yaşamların anlamıdır [Johnson, 2002].

Ulysses söylemi Dublin'in, yeniden kurulmasının mümkün kılmasında, yazarın söylemin gücüne olan inancını net bir şekilde ortaya koyduğu söylenebilir. Bu inanç ise söylemlerin yıkılan mekanları ayağa kaldıracak kadar büyük bir güce sahip olduğu düşüncesine yaslanmaktadır [Tümer, 2008].

Kent: Paris; Yazar: Walter Benjamin

Sanatsal algı ile kentsel metnin okunması arasındaki benzerliklerle ilgilenen Walter Benjamin'de yazın çalışmalarında benzer şekilde kenti flaneur'ün gözünden incelemiştir. Baudelaire'in 'aylak' ya da 'avare' anlamında kullandığı 'flaneur' kavramını zenginleştiren Benjamin, aylağın sadece dolaşmakla yetinmediğini, dolaşırken kapitalizmin gaspettiği, yürürlükten kaldırdığı her şeyi -nesneleri, mekanları, davranışları vb.- belirlemeye, yeni yaşam biçiminin anlamını deşifre etmeye çalıştığını belirtmiştir [Oktay, 1993].

İnsanların genellikle bir yerden bir yere giderken, dalgınlık halinde mekansal oluşumların farkına vardıklarını öne süren Benjamin, flaneur'ün rolünü, kentsel olan ile karşılaşmanın dalgın doğası ile eşler. Geçmişe ait anıların kentte yaşanan güncel olaylar ile biraradalığı, bu rolü yaşayan için kentsel mekanın anlamlandırılmasını tutucu bir algılayıştan uzaklaştırmaktadır [Özgen, 2008].

Amaçsız bir biçimde kenti arşınlayan ve tüm deneyimlerini soyut bir bilgi dağarcığına dönüştüren burjuvanın öyküsüne atfedilen rolün önemini, 'Pasajlar' eserinde ayrıntılı bir biçimde yakalayabilmek olasıdır. Yazarın "aylak gezgin" olarak adlandırdığı burjuva'nın amacından uzaklaştıkça kente yabancılaşması, öte yandan yabancılaştıkça, kendisini çevreleyen şeylere karşı eleştirel bir mesafe kazanması kentsel mekanı farklı bir bakış açısı ile deneyimlemesini sağlamaktadır. Benjamin'in öznesi kente ilişkin çapraz referanslardan, montajlarla oluşan çok katmanlı anlamlandırmalardan kaçınmaz; tam tersine, olabildiğince karmaşık okumalara / anlamlandırmalara izin verir.

Eserlerinde farklı öznelere modern alışveriş mekanlarının gösterişli dünyasına, oradan da marjinal kentsel pratiklere uzanır ve bu çok katmanlı gezinti olanca renkliliğiyle öykülendirilir. Kentin olanca işaretleri not edilmiştir; mimari ikonografiden kentsel planlamanın nüvelerine kadar her şey fotoğrafik imgeler halinde çerçevelenerek, ardı ardına soyut bir düzlemde yeniden kodlanır, sınıflandırılır ve istiflenir [Sargın, 2008].

19.yüzyıl Paris'inin tüm yaşamına projeksiyon tutan Benjamin'in, mekansal verileri aktarışı dönemin kent yaşamı ve fiziki yapılanmasının aktarımı açısından önemlidir.

"Geçmişin gerçek yüzü hızla kayıp gider. Geçmiş, ancak göze görüldüğü o an, bir daha asla geri gelmemek üzere, bir an için parıldadığında, bir görüntü olarak yakalanabilir. Paris sokaklarında oluşmaya başlayan vitrinler (metaların tüm dolayımından, üretildiği zamandan ayrılıp özel mekanlara vitrinlere koyulması) kapitalizmin altyapısının parıldamalarıdır..." [Benjamin, 1995]

Paris sokaklarında oluşmaya başlayan vitrinleri, kentsel mekanın oluşumu içinde kapitalizmin altyapısının parıldamaları olarak okuyan Benjamin, değişen kültür ve kent hayatını algılamamızı ve insan ilişkilerini bu çözümlene üzerinden düşünmemize yardımcı olmaktadır [Gürocak, 2008].

Kent: Petersburg; Yazar: Fyodor Dostoyevski

*Seviyorum seni, Petro'nun yarattığı,
Seviyorum ölçülü, uyumlu görüntünü,
Neva'nın görkemli akışını,
Kıyı boyu granitlerini,
Parmaklıklarının dökme nakışını,
Senin hulyalı gecelerinin
Duru karanlığını, aysız ışıltısını.*
[Puşkin, 2000]

Aleksandr Puşkin, 'Bakır Atlı' adlı uzun öykülü şiirinde Petersburg'u, Petro döneminin simgesi, gücün ve iktidarın kalesi olarak yansıtmıştır. Petersburg'u romanlarında özgün bir kişilik olarak ortaya çıkaran Dostoyevski'de 'Suç ve Ceza', 'Yer Altından Notlar', 'Budala' ve diğer yapıtlarının birçoğunda da kenti vazgeçilmez bir kahraman olarak karşımıza çıkarır. Petersburg'un ayrıntılı anlatılışı da bu nedenledir.

İki farklı Petersburg vardır Dostoyevski için; ilki ünlü mimarların kurduğu, sarayları, görkemli yapıları ve köşkleriyle varlıklı insanların yaşadığı bir dünyadır. Öteki yüzü, bugünün insanlarına uzak ve bilinmedik gelen, insanların 'kafes' gibi odalarda, pis sarı binalarda, gecekondu gibi evlerde yaşadıkları, küçücük, havasız atölyelerde çalışmak zorunda kaldıkları, günlerini leş gibi kokan meyhane ve hanlarda geçirdikleri bir kenttir. Dostoyevski 'Suç ve Ceza'da Petersburg'u bu şekilde tanımlamaktadır:

"Küçük Neva'ya çıktı, köprüden geçti ve Ada yolunu tuttu. Şehrin tozunu, kirecini, insanı sıkan ve boğan kocaman

evlerini görmeye alışık olan Raskolnikov'un yorgun gözlerine, yeşillik, serinlik, önce hoş göründü. Burada ne boğucu sıcak, ne o pis koku, ne de meyhaneler vardı." [Dostoyevski, 1984]

Petersburg'u, insanların sığınak yeri aradığı, dar ve çamurlu sokakların, bozuk ve kirli yolların, kör pencereli, boğucu ve pis kokulu binaların ve meyhanelerin yarattığı atmosfer üzerinden anlatan Doystoyevski özellikle işçilerin, esnafın, sefalet içinde yaşayan insanların dünyasına ilişkin kentsel manzarayı bütün açıklığıyla okutmaktadır bize [Yükseler, 2005].

Kent: İstanbul; Yazar: Ahmet Hamdi Tanpınar

'Beş Şehir', Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, bazılarında hayatının bir dönemini geçirdiği, zaman zaman ziyaretlerde bulunduğu, bazılarında "parça parça yaşanmış şeyler"ini izini sürdüğü beş şehrin; Ankara, Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul'un sanat, tarih ve kültürel coğrafya açısından yorumlanmaya çalışıldığı, beş denemeden oluşan eseridir. Tanpınar kitabındaki bu beş şehri, geçmişi, kültürel, coğrafi kimliği, mekansal, ticari etkinliği ve sosyal yapısı ile günlük hayatın aktüalitesi içinden alınmış küçük anekdotları ile tanıtır [Andı, 2002].

"Boğaziçi, İstanbul'un her tarafı gibi ve hatta biraz fazla müstahsildir, bu yüzden kendiliğinde teşekküller olur. İstinye ve Bebek Karadeniz'e gidip gelen gemicilerin toplandıkları yerlerdi; Beykoz dalyanları XVI. Asırdan beri mevcuttu. Fakat şehrin eğlence ve zevk hayatı daha ziyade Haliç ve Kağıthane taraflarında idi. Tophane, Fındıklı, Beşiktaş gibi İstanbul'a çok yakın köyler hariç, Boğaz köyleri İstanbul için –bilhassa o zamanın vasıtalarıyla- ancak komşu semtlerdi." [Tanpınar, 2002]

'Beş Şehir' denemesi Tanpınar'ın, romanlarındaki mekansal anlatımların kısmen bir tarihçi ve gezgin bakışıyla ele alışındaki hassasiyetin önemli bir dışavurumdur. Tanpınar'ın bu eserinde özellikle tabiatın ölçeğine uygun mermer ve ahşap malzeme kullanım tercihinin, İstanbul kentinin kimliğini belirlemedeki rolüne ilişkin değerlendirilmesi dönemi için önemli bir kentsel okuma ortaya koymaktadır.

"İstanbul'u bir ahşap şehir olarak tanımlamak mümkündür. İktidarın, ve tarihin sembolü mermerin kurduğu anıtsal şehir silüetinin arka planını, sokaktaki hayatın ve geçiciliğin sembolü ahşap mekanların geleneksel dekoru kaplar." [Tanpınar, 2002]

İstanbul kimliğinin tarihsel sürekliliğini vurgulayan Tanpınar, bu tabii malzemelerin kurduğu sembolizmi ‘mekan-insan’ ilişkileri bağlamında temellendiren ve İstanbul’u bu çelişkili haliyle değerlendirirken, kentsel mekanların kültürel topoğrafyasını tüm gerçekliği ile okur ve anlamlandırır [Işın, 2004].

‘Mekan’ın sözde bir öge ya da araç değil, karakter olarak olaylarla bütünleşik halde yer aldığı Tanpınar romanlarında kimi zaman gerçekçi mekansallıktan uzaklaşılsa da ‘Huzur’, ‘Mahur Beste’ gibi eserlerinde İstanbul yaşantısının, semtlerinin yazının bütününe sızdığı görülebilir.

‘Huzur’ Romanın da Mümtaz’ın içlerinde düşlerini yaşadığı İstanbul manzaralarının ‘resmedildiği’ yerlerde Yazar, okuyucusunu Mümtaz ile birlikte Emirgan’da, Beyazıt Sahaflar Çarşısı’nda, salaş dükkanlarda, Bit Pazarı’nda, Çekmece’de balıkçı muhitinde ve kır kahvelerinde dolaştırırken ister istemez İstanbul’un bir kronikçisi, İstanbul’da eski zamanın donup kaldığı ve biriktiği köşelerin bir tasvircisi olmaktadır.

Tanpınar, büyük yapıların şehir silüetini belirleyen görkemli hacimlerinden, ara sokaklara dağılmış pek çok türbe ve çeşmeye kadar geniş bir eser kataloğu içinde kentin hayat üslubunun izini sürerken, bu zengin resim koleksiyonu karşısında en ufak bir ayrıntıyı atlamadan yaptığı üslup çözümlenmeleriyle kentin değişen fizyonomisini verir.

“İstanbul’un bu semtleri bu ağustos gününde, pislikten, tozdan, sıcağın bitaptı. Her yerde harabe çeşnisi, sıcağın arttırdığı bezginlik, bir sürü hasta ve yorgun çehre, fizyolojik çöküş göze çarpıyordu. Şehir ve içinde oturanlar, o kadar birbirilerini benziyorlardı. Yorgun göz veya vücutla dört beş metre murabbına sığdırılmış, tahtaları morarmış, kiremitleri kırık, cüssesi yana doğru yatmış evler birbirini tamamlıyorlardı; ikisi de içinde doğdukları şehri tanımasa, bir senaryo için hazırlanmış sanabilirlerdi.” [Tanpınar, 1973]

Metinlerinde kenti, labirent sokakları, kuytu köşelere sahip mekanları ve benzer nitelikte başka detayları ile birlikte anlatan ve okuyucu ile anlamlandırmaya çalışan Tanpınar, pek çok yazın örneğinde görebileceğimiz bir anlayışla, kentin gramer yapısına ilişkin bir çözümlenme oluşturmaya çalışmaktadır. Ayrıntı üzerine kurulu hassas gözlemciliğin, şehir coğrafyalarını kendi yazı evreninde genişletme imkanı sağlayan bu anlayış, İstanbul’u konu edinen son kuşak yazarlardan Orhan Pamuk’un romanları için de geçerlidir.

Kent: İstanbul; Yazar: Orhan Pamuk

İstanbul'un olayların geçtiği bir dekor ya da atmosfer olmaktan çıkarıp, konunun ana teması haline dönüştürdüğü romanlarında Pamuk, karakterlerine kentin hafızasının tanıklığını yaptırırken, kenti okuyucusu ile birlikte çözümlemektedir.

“Sezgilerinin kendisini yanıltabileceğine inanmaya başlarsa şehirde kaybolacağından kuşkusu yoktu hiç: Hikayelerde kendisini ayakta tutan, bir körün el yordamıyla bulup tanıdığı nesnelere gibi sezgileriyle bulup çıkardığı hikayeler. Üç gündür şehirde yüzeylere burnunu sürte sürte işaretlerden bir hikaye kurabildiği için ayakta kalabilmişti. Çevresindeki insanların da hikayeler yüzünden ayakta durabildiğinden hiç kuşkusu yoktu.”
[Pamuk, 1990].

Asıl kahramanın İstanbul olduğu 'Kara Kitap' Romanı'nda da kentin derinliklerine, dokusunun içlerine sızarak, onun üst üste yığılmış katmanlarını karanlıktan çekip çıkaran Pamuk, modern metropolün temelindeki sönmüş uygarlıkların dehlizlerine, yeraltı sarnıçlarına kadar ulaşan bir sondaj gerçekleştirmektedir: Bizantion, Buzos, Nova, Roma, Constantinopolis. Goytisolò [1996] tarafından kent düzlemlerinin yorulmak bilmez okuyucusu olarak tanımlanan Pamuk, bu şekilde tümüyle örtüşmeyen tarihsel birikim katmanlarını kent yüzeyinde nasıl yer yer belirmediğini romanında göstermeye çalışmaktadır.

İstanbul'un karlı sekiz günü içinde ansızın ortadan kaybolan eşini bulmak için kentin eski sokaklarını arşınlayan Galip'in arayışlarının hikayelendirildiği 'Kara Kitap'ta, Pamuk, yaşadığı kentin çok anlamlılığını konuşmaktadır. İstanbul'un yaşam örüntüsünü yansıtan bir dil keşfetmek amacıyla olduğunu dile getiren yazar, bir anlambilimci gibi ipuçlarını toplamanın, ikinci anlamların esrarlı dünyasına girmenin, bu esrarı keşfetmenin yollarını aramaktadır. Pamuk'un İstanbul'u çözülmeyi bekleyen işaretlerle doludur. Kentin hafızasını, Galata Kulesi'ne açılan sokaklardan birinde bulunan "Merih Mankenlik Atölyesi"nin yeraltı dehlizlerindeki mankenleri ile özdeşleştiren Pamuk bu mankenlerin yüzlerini ise İstanbul'un tarihini oluşturan bir zamanlar bu kentte yaşamış Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilere benzeterek çok kimlikli yapısını vurgulamaktadır. Bu şekilde mekanı 'kimlik' üzerine evrensel soruların bir parçası olduğunu düşünerek 'özdeşlik/ayırım', 'Doğu/Batı', 'kurgu/gerçek', 'varlık/hiçlik', 'kesinlik/muğlaklık' kavram çiftleri üzerinden okuyan Pamuk, okuru ve kendisini; daha önce defalarca görmüş olduğunu bildiği kent ile sanki ilk defa görüşüyormuşçasına karşılaştırmaktadır [Hisarlıgil, 2007].

“Eşsürem ve artsürem oyunlarının bilgece birleşimi romancının yaratıcılık girişiminin üretici çekirdeği ve güç kaynağıdır. Galip’in, Celal ile Rüya’nın belli belirsiz izlerini sürerken sokaklarını arşınladığı İstanbul bir palimpsest kenttir, ve onun yapılandırılma işlemiyle roman başka bir yerde kent-metin’e dönüşmektedir. Yapıt palimpsest kenti ‘des-kons-tan-ti-nopl-laş-tı-rı-yor’, yani Konstantinopol’u parçalarına ayırarak çözümlüyor.” [Goytisolo, 1996]

Romanı neredeyse bir kent rehberi olarak kurgulayan Pamuk, İstanbul’u karakterlerin bilinci kadar ve onlarla aynı hızda okutarak, kavramamıza yardımcı olur. Böylece Galip’in kenti sokak sokak arşınlayışı, okurun yazınsal mekanı arşınlayışına dönüşür.

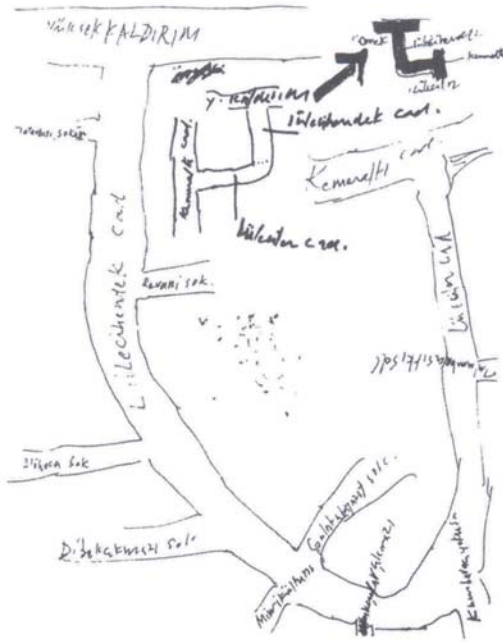
Kent: İstanbul; Yazar: İlhan Berk

İstanbul’u yazmak, geçmişi, geleceği, böylece biraz da olsa tarihi yazmak demektir. İlhan Berk’in özellikle ‘Galata’ ve ‘Pera’ metinlerinin, mekanları, bedenleri ve malları kuşatmayı amaçlayan bir teletext izlenimi verdiğinden bahseden Oktay [1993] bu eserleri zanaatların, müzelerin, anıtların, otellerin, lokantaların vb. sıralandığı bir kent rehberinin ekrandan akıp geçen görüntüsü olarak tanımlamakta ve şunları eklemektedir.

“... ve tam bu yüzden uçucudur. Ekranı sabitleştirdiğimiz olur ara sıra elbet; ama bir olayı anımsamak, ona kapılıp gitmek, duygulanmak , yeni bir izlenim edinmek amacıyla değil. Daha çok ‘doğru mu okudum, o dükkanın adı neydi?’ türünden sorulara yanıt bulmak amacıyla yapılan yeniden bir göz atmadır bu. Sonsuzca çoğalan mekanları, yapıları, malları, hizmetleri, araçları, yıkıntıları ile bizi tutsak almış bulunan metropol artık öylesine bir anımsama ve düşünme hızı gerektirmektedir ki, bu hız bir anlamda anımsama ve düşünmeyi yok etmektedir.”

İlhan Berk’in ‘İstanbul’, ‘Galata’ ve ‘Pera’ kitap metinlerinin açıkça gösterdiği gibi, kent / metropol her zaman bir kaybolma süreci içinde algılanmakta, karmaşık nesneleşmiş kentsel mekan, totalitesinin tümlüğü içinde değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

“Lülecihendek Caddesi eskiden de böyle miydi? Bugün herşey eski evler, eski sokaklar, eski eşyaların ruhları sanki buna evet demek için hep birlikte parmak kaldırırsa benziyorlar. Galata’da sanayinin girmediği bir yer varsa, o da burasıdır. Hem siz Galata’da değil de Fatih’te, Edirnekapı’da, Aksaray’dasınızdir sanki. Ve de onların Yeni Müslümanları doldurmuştur burasını. Bu görmüş geçirmiş caddenin, orasına burasına serpilmiş bir iki dükkânı görmezliğe gelerseniz, bura insanların rızıklarını sanki bir başka dünyadan çıkarıp, yalnız geceleri buraya gelip kapandıklarını sanırsınız.” [Berk, 2004]

“Böyle kendi içine kapanık, böyle kendisi olmaktan başka bir şey düşünmeyen bir caddedir Lülecihendek Caddesi. Aşağılarda Kumbaracı Yokuşu Caddesi’yle keşilir ki, onunda elinden tutarsak kendimizi Pera’da buluruz... Lülecihendek Caddesi’ni ben çizmeye kalksam, benim planlara, krokilere, paftalara bir türlü yatmayan elim, onun ancak cesedini çizer.” [Berk, 2004]

Şekil 3.1. İlhan Berk’in Galata Bölgesi’ne ilişkin bilişsel haritası.

3.1.2. Sinematografik Bakış

Donald [1995], kenti bir ‘görme tarzı’ ve bir ‘görünür olma yapısı’ olarak kabul etmektedir. Sinemanın kenti kendine bir tema olarak belirlemesi ve kentsel mekanı, kentsel yaşamı, cazip bir malzeme olarak kullanması kısmen bu bakış açısını benimsemesinden kaynaklanır.

Önemli ölçüde ‘mekan-özne’ ilişkisindeki gerilime (öz-anlama arayışı) dayanan bu kullanımda, çoğunlukla film ve mekansal oluşumların birbirlerini üretmelerine ya da doğrudan birbirlerinin üretim biçimlerini belirlemelerine neden olduğu gözlemlenir. Serim [2002], böylesi bir ortamın arayüzlerini veya bireşim kümelerini ise deneyim, algı, bellek gibi zamansallığın çeşitli statüleriyle tanımlanan ve biçimlenen kültürel değişkenlerin oluşturduğunu dile getirir.

Bir temsil aracı olan yapılı çevreyi yaşamak (deneyimlemek) ile onu, sinemada olduğu gibi bir temsil içinde anımsamak arasında bu nedenle 'alaca karanlık bir yarık' söz konusudur. Bu Bachelard'ın [1996] altını çizdiği 'hayal gücünün' mekanıdır; 'şimdinin akıp gitmesine izin veren' ve asla yalnızca psikolojinin duygusal alanı olarak temsil edilemeyen bu mekan, anıların güçlü bir şekilde sabitlenebildiği sürece tutunabildiği, sağlamlaşabildiği bir yerdir [Serim, 2002].

Paris kenti bunun güzel bir örneğidir. Sinemanın doğuşu ile ilk olarak Paris'i gerçeğe en yakın biçimde görme ve hayal etme şansı doğmuştur. Bu olanak sadece burjuva ya da turistler için değil, dünyanın herhangi bir coğrafyasındaki herhangi bir sosyo-kültürel topluluğa ait bir kimse içinde büyüleyici olmuştur. Sinemanın kent kültürü ile olan ilişkisi ve onun filmsel sunumunun en çekici örneğini, icadından günümüze değin bir anlamda Paris'in oluşturduğu söylenebilir [Öztürk, 2002]. Meydanlar, garlar, geniş kaldırımları ile bulvarlar, gerçeklik etkisi arayışındaki bu görüntülere kısa süre içinde kentsel mekanın gösterişini öne çıkaran yenileri eklenir, Paris'i benzer şekilde bir çok özellikli kent takip eder. Bütün bunlarda şehri realist görüntüleme tarzının yarattığı bir gelenek söz konusudur. Louis Lumiere tarafından yetiştirilen kameramanların birçok değişik kıtaya yollanarak, şehir görüntülerinin çoğaltılmasının sağlanması bu yaklaşımın sinemadaki başlangıcı olarak değerlendirilebilir [Sauvaget, 2008].

Kentsel bir keşif olarak, kentteki yaşam deneyimlerinin karmaşık görünümünü sergilerken, seyircilerin tehlikeler, korkular ve caddelerin erotizmiyle dolu bir labirente sürüklendiğini belirten Robins [1999], sinemanın bu şekilde yalnızca kentin görünümünü sergilemekle kalmadığını, kentin her anlamdaki görsel deneyimlerini de biçimlediğini vurgular.

Kitlelerin hareketliliği ile sinema arasındaki ilişkiye dikkat çeken Benjamin'de, sinemanın hareketli görüntülerle ve montaj tekniğiyle algılarımızla birlikte mekanı kavrayışımızı da değiştirdiğini belirtir [Çiçekoğlu, 2008]:

"Sinema, dağarcığından yakın çekimler yaparak, tanış olduğumuz nesnelerin gizli ayrıntılarını vurgulayarak, kameranın dahice yönetimiyle sıradan ortamları irdeleyerek, yaşamımızı yöneten zorunluluklara ilişkin bilgileri arttırdığı gibi, bize daha önce düşünülmemiş, dev bir devinim alanı da sağlar!" [Benjamin, 1995]

İlk kullanım alanları, insanların günlük yaşamlarındaki faaliyetlerini kaydeden 'belgeler' yaratmak olan filmlerin birçoğunun özellikle Yirminci Yüzyıl'ın arifesinde Avrupa ve Amerikan şehirlerinde çekilmiş olduğu gözlemlenebilir [Gold, Ward,

2004]. Bu açıdan bakıldığında modern şehircilik ile aynı zamanda gelişen sinemanın metropollerini modern sanat adına bir laboratuvar olarak kullandığı söylenebilir.

Başlangıcından bu yana sinema, mekansal ilişkileri ve strüktürünü üzerine topladığı sunum gücü ve çıkarılabilecek okumalar açısından güçlü bir metin olarak değerlendirmiştir [Adiloğlu, 2008]. Kentsel mekanın en zengin ifadelerini içinde barındırıp, yeni biçimlerle yeniden üretme yeteneğine sahip olan sinema, ticari ilişkilerden sosyal dönüşümlere, şehircilikten, diğer kültürel formlara ve gündelik yaşamın en ince ayrıntısına kadar birçok bilgiyi toplama çabası ile kentlerin dönemselsel fotoğraflarını oluşturan bir hafıza bankası niteliği taşır [Öztürk, 2002]. Bu duruma bağlı olarak, Ackbar'ın da [1999] belirttiği gibi kentin hareketi, hareketli mekanın nasıl düzenlediğini –yalnızca hareket eden mekan değil, farklı oranlarda ve hızlarda hareket eden mekansal düzlemleri- yazılı metinler gibi sinemada saptamaya çalışmak farklı bir kent okumasını da beraberinde getirmiştir.

'Sinematografik Bakış' kentsel mekanın çözümlemesine ilişkin bir duyarlılık platformu yaratması açısından önemlidir. Kent imgelerinin, gündelik yaşama dair sosyal alan ile olan ilişkisinde kentsel belleğe dair zengin bir belge niteliği taşıyan sinema, mekansal çözümlemeye ilişkin kuvvetli bir veri bankası oluşturmaktadır. Kenti belgesel bir perspektif içinde çerçeveleyen sinematograf böylece yerin dönemselsel olay ve göstergelerini kaydederek, kentin ritimlerini film karelerine yansıtan bir belgeselciye dönüştürmektedir.

“Sinema, büyük şehri yakalama, ortak ve adsız yaşamını görüntüleme, kendine has zamansallığını anlatma ve sessiz, gizli saklı, bilinçsiz olaylarını dile getirme yetisine sahip olan bir araçtır.” [Kracaur'dan aktaran Öztürk, 2008]

Bu anlamda Dziga Vertov'un 'Chelovek s Kinoapparatom / Film Kameralı Adam'ı (1929), Ernst Lubitsch'in 'Ninotchka'sı (1939), Luchino Visconti'nin 'Morte a Venezia/ Venedik'te Ölüm'ü (1971) gibi filmler, kentsel alanların zengin uygarlıklarına eşlik eden özel örneklerden bazılarıdır [Öztürk, 2002]. Bunlara benzer olarak çoğaltabileceğimiz pek çok film örneğinde en önemli ortak paydayı, bir yönetmenin bir kenti anlamak isterken neler, hangi tür mekansal sahneler, hangi sosyal olgular üzerine yoğunlaştığı, fiziksel biçimlenişi nasıl algıladığı ve hatta zamanın ideolojisi ile nasıl ilişkilendirdiğine dair güçlü bir subjektif algılayışın bize aktarılışı oluşturmaktadır.

'Film Kameralı Adam': Kent: Moskova

Gün doğumundan gün batımına kadar bir Sovyet kentinin portresinin betimlenmeye çalışıldığı filmde Vertov'un sinema, gerçeklik ve tarihin ilişkisi konusundaki coşku verici ve bazen neşelendirici yorumlarını, geçen yüzyılın modern kentleri için sözsüz bir güzelleme olarak izleyebilmek mümkündür. 'Kameralı Adam' sosyalizmin ütopyasına angaje olmuş belgesel tarzı için realitenin montaj tekniği ifadesinden yararlanan ve kentsel yaşamın dinamizmini tüm açıklığıyla göstermeye çalışan bir filmidir. İzleyiciye sunduğu kentsel portre ile Vertov, filmde özellikle kent hayatının kolektif bir biçimdeki gündelik akışı üzerinde yoğunlaşan bir çalışma sergiler [Öztürk, 2002].

Fotoğraf 3.1. Dziga Vertov'un 'Chelovek s Kinoapparatom / Film Kameralı Adam' filminden sekanslar [URL-7, 2008].

Fotoğraf 3.2. Dziga Vertov'un 'Chelovek s Kinoapparatom / Film Kameralı Adam' filminden görüntü [URL-8, 2008].

'Roma:Açık Şehir', 'Bisiklet Hırsızları'; Roma

Fotoğraf 3.3.,4. Roberto Rossellini, 'Roma: Città Aperta / Roma: Açık Şehir' filminden görüntüler [URL-9, 2008].

Roberto Rosselini, 'Roma: Città Aperta / Roma: Açık Şehir' (1945), Vittorio De Sica 'Ladri di Biciclette / Bisiklet Hırsızları' (1948) dokümanter bir kapasiteyle kent panoraması ve kent yaşamına ilişkin realitenin film anlatısıyla somutlaştırılmış örneklerinden diğer ikisidir. İştirak etme ve belgeleme, ya da şeylerin gerçekliği ve oluşturmanın gerçekliği, her iki eğilimde yalıdır ve tasvirici, eleştirel realist teorilerdir. Değiştirilmemiş gerçeklik olan fotografik yansıtma, sinemaya müdahaleye uğramamış hakikatin ortaya çıkarılması için iyi bir fırsat sağlamıştır [Öztürk, 2002].

'Serseri Aşıklar': Paris

"Paris sokaklarının tereddütlü ışıklarını, dişli ya da akışkan ritmini, herkesi şaşkınlığa düşüren bir tarzda kavradı. Godard böylece sinema sanatına tümüyle yeni bir boyut getirdi." [Berman, 2002].

Sokak ve caddelerin canlılığını sinematografik materyel olarak kullanan Jean-Luc Godard gibi bir çok yönetmenin filmlerini kentlerin tanığı haline dönüştürdüğü söylenebilir. Godard'ın 'À Bout de Souffle / Serseri Aşıklar' (1960) filminde zaman zaman gösterilen genel Paris çekimleri –Notre Dame de Paris, Eyfel Kulesi vb.- ile ışıklı, akışkan Paris sahneleri, kendini sürekli üreten bir kentsel alanı tasdik ederek, izleyicisi ile paylaşır [Öztürk, 2002].

Fotoğraf 3.5

Jean-Luc Godard, 'À Bout de Souffle / Serseri Aşıklar' filminden görüntü [URL-25, 2008].

Fotoğraf 3.6.

Jean-Luc Godard, 'À Bout de Souffle / Serseri Aşıklar' filminin seti Paris Bulvarları [URL-26, 2008].

"Elle tutulamayan başka olgular da var; kent kültüründe, birikerek kolektif duygularımıza yer açan mitler ve hikayeler. İşte burada sinema önem ve anlam kazanmakta. Kolektif kent yaşamının düşsel işleyişinde filmsel kentin önemli bir rolü var... Kent imajında, kentin tüm görünümüne kolektif anlamlar yüklenir. Yaratılan bir kent halesi vardır; kent

alanlarında nesnelerin, insanların ve çevredeki kümelenmelerin varlığı, tüm bunların coşkunu iz bırakır. Bu, kentin düşsel alanıdır.” [Robins, 1999]

'Berlin Üzerinde Gökyüzü'; Berlin

Wim Wenders tarafından parçalanmış uzamlar ve gelip geçici olaylardan oluşan olağanüstü kentsel bir peyzaj içinde çekilen 'Der Himmel über Berlin / Berlin Üzerindeki Gökyüzü' (1987), Simmel'in kentsel hayata dair düşüncelerini, Benjaminist kentsel ilgi ve parçalanmış zihin ile Joyce'yen monolog tekniğini hatırlatırken sinemayı kentsel panoramanın tanığı yapmaktadır.

Fotoğraf 3.7. Wim Wenders'in 'Der Himmel über Berlin / Berlin Üzerindeki Gökyüzü' filminden bir görüntü [URL-10, 2008].

Fotoğraf 3.8. Wim Wenders'in 'Der Himmel über Berlin / Berlin Üzerindeki Gökyüzü' filminden görüntü [URL-11, 2008].

'Dünyada Bir Gece'; Los Angeles, New York, Roma, Paris, Helsinki

Kentin dokümanter tespitine ilişkin bir diğer örnek olan Jim Jarmusch 'Night on Earth / Dünyada Bir Gece'sidir (1991). Dünyanın çeşitli şehirlerinde ve aynı gece içinde 5 farklı taksi hikayesinin anlatıldığı filmde kentlerin eklektisizmi, farklılığı ve ötekiliği beyaz perdeye açık bir şekilde taşınmaktadır.

'Gurbet Kuşları'; İstanbul

İstanbul kenti 1960'lı yıllarda, kent kültürünün Türk Sineması ile önemli bir etkileşim içine girdiği bir dönemdir. 1940-1970 arası, kentin imar dokusunun değişmesinden sanayileşmesine kadar göç olgusunun kentin toplumsal, kültürel hemen hemen her dokusunda kendini etkin kılan ivmesinin gözlenebileceği dönem filmlerinde kentin mekansal değişimi geniş bir çerçevede aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu dönemin en iyi örneklerinden biri 'Gurbet Kuşları'dır (1964). Özellikle Halit Refiğ sineması, sosyo-kültürel coğrafya içinde 'İstanbul'da zaman' ve 'zaman içinde İstanbul'u aktaran görsel ve duyuşal mimari yolculuğu içerir. Geleneksel kültürün mirası Türk evleri yanı sıra batı kültürüyle özdeşleşmiş yapılaşmanın yer aldığı görüntülerde kimi zaman örtük, kimi zaman da belirgin bir biçimde yitirilen değerlere

mekanlar üzerinden gönderme yapılır. Türk yaşam kültürüne ait sokak, konut ve eklemelenmiş yapısal çözümler hatırlatılır. Sonraki dönem filmlerinde de geleneksel ahşap evlerin, sokağını yani değerlerini, bir başka deyişle de kültürel kimliğini gökdelenlere bırakma eğilimi perdeye yansır [Adiloğlu, 2008].

Fotoğraf 3.9. Halit Refiğ'in Gurbet Kuşları filminden sahneler [URL-40, 2009].

Zaman içinde İstanbul'un görsel kültürünü vurgulayan Refiğ sineması, toplumu, toplama kentsel mekan ve mimari mekan üzerinden baktırır. Karakterlerin ve olayların mekansal ilişkilerle pekiştirilerek aktarıldığı filmlerde mekan deneyimi görsel ve dokunsal duyu etkinliğinde yer alır. Beden-mekan ilişkisi etkinliğinde insan ruhu ve kent ilişkisi aktarılır [Adiloğlu, 2008].

Bugün:

Dünya metropollerini anlayışımızın, medyada gördüğümüz fragmanların, özellikle de sayısız filmin bir araya gelmesinden oluştuğunu belirten Türel [2001], filmlerin kent yaşamının özünü yakalamaya çalışırken, aslında sadece ürettikleri özün ne olabileceği üzerine bir fikrin temsiliyet nesnesinden ibaret olduğunu ileri sürer. Bu sava göre New York'u Woody Allen'ın, Londra'yı da Mike Leigh'in gözlerinden görebiliriz. Bir yerin film imgelerini gördükten sonra sadece nesnel bir gerçeklik olarak algılanması bu nedenle artık söz konusu olamaz.

Çağımızda televizyon, video ve multi-medya kaydedilen görünürlük araçları sinemanın kaydedebildiği bilgi miktarını geride bırakmaktadır. Alansal düzenlemenin giderek daha fazla küresel haber ve bilgi akışı tarafından belirlenmesi düşünüldüğünde bugün için sinemanın mekansal çözümler konusunda gücü Donald'ın [1995] da belirttiği gibi tartışılır hale gelmiştir.

Diğer taraftan kentle ilgili yaşanan sorunlar, krizlerin perspektifleri değiştirdiği ve çekici olanın kentin estetiğinden çok marjinalliklerin, mesafelerin, yoksullukların, dışlanmışlıkların olduğu kent artık bir bütün olarak algılanamamaktadır. Bunun nedeni insanları bugün ilgilendiren şeylerin eskiye nazaran değişmiş olması ve kentin bir bütün olarak algılanmamasıdır. Bu nedenle sinemacılar kenti çekebilmek için, birkaç kişinin yaşantısına, şehrin mimari yapısına veya küçük bir topluma, bir mikrokosmosa odaklanır hale gelmiştir. Artık şehri değil bir mahalleyi, bir bölgeyi,

kendine has bir tarzı olan bir yerin çekimi, beyaz perdede izleyicisi ile buluşmaktadır. Sinemanın arşiv kaydı niteliği düşünüldüğünde bu da şehri bir bütün olarak unutmaya riskini beraberinde getirmektedir [Sauvaget, 2008].

3.1.3. Toplumbilimlerinin Yorumcu Yaklaşımları

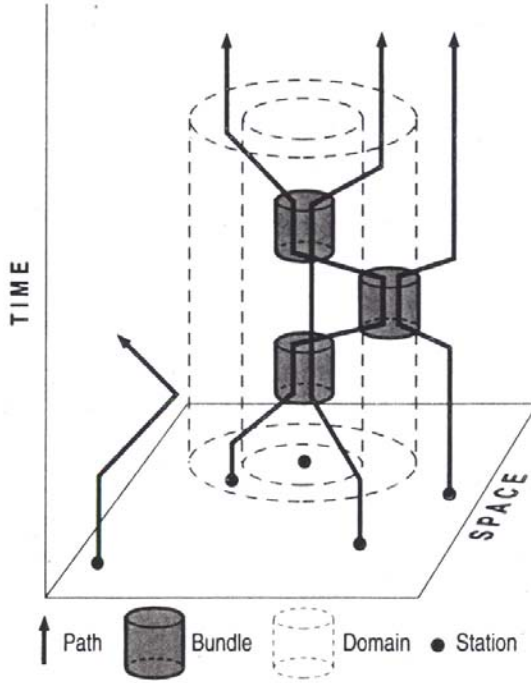
*“Kent birbiri içine geçmiş sosyal ilişkilerin
biçimi ve sembolüdür...”
Lewis Mumford [2007]*

Modern toplumları ekonomi, siyaset, toplumsal ilişkiler bütünlüğü ve kültürel-ideolojik alt sistemler tarafından biçimleyerek kavramsallaştıran Parsons, yapmış olduğu sınıflamalarda toplumsal gerçekliğin her ögesinin ancak daha geniş bir bütün içinde anlaşılabilirliğine işaret eder. Toplumu, dengesi farklı bileşenlerin bütünleşmesine bağlı bir sistem olarak gören Amerikalı sosyolog Parsons'a göre toplumsal sistem aynı tip eylem içinde birleşmiş karşılıklı ilişkili birimlerin kümesidir ve sınıflandırılarak analiz edilebilir. Bu sınıflandırmada en önemli katkıyı sağlayan ise mekansal paradigmalardır.

Birçok sosyal kuramcı tarafından da farklı anlamlara sahip kavramsallaştırma çabaları içinde analiz edilmeye çalışılan “toplumsal yapı”nın, bir sosyal düzen türünden diğerine dönüşürken her şekilde üzerine oluşturulan teorileri benzer şekilde geniş bir bağlama dayandığı görülebilir. Bu anlamda toplumsal yaşamı oluşturan ekonomi, politik sarmalların son yıllarda özellikle mekanın fiziksel haritası ile eşleştirilmektedir. 1980'lerin sonlarından bu yana dikkat çekici bir biçimde toplumbilimci ve kent toplumbilimcilerinde mekansal çözümlemelere yönelik görülmektedir. WALD'ın (World Academy for Local Government and Democracy) 20. yüzyılın mekana bakışına yönelik yapmış olduğu sınıflandırmada da bu ilişki biraz daha net olarak gözlemlenmektedir.

Üç dönem üzerinden yapılan bu sınıflandırmada 2.Dünya Savaşı ile başlayan ve 50'lere kadar devam eden ilk dönemde Chicago Okulu'nun, 'mekan'ı, insan davranışlarını belirleyen önemli bir etken olarak ele alan yaklaşımı belirleyici olmaktadır. 70'lerden başlayıp 80'lere kadar devam eden ikinci dönem ise ilk döneme eleştirel tavır geliştiren ve mekanı sosyal ilişkiler üzerinden tanımlayan daha çok mekan boyutunu geri plana iten bir yaklaşımdan bahsetmek söz konusudur. 80'lerden başlayarak devam eden son dönemde ise mekansal farklılığın önemli olduğu ve sosyal olguları anlamada bu mekansal farklılaşmaların sosyal bilimler açısından artık yadsınamaz olduğu vurgulanan bir yaklaşımdır.

Küreselleşme ve dünya kentinin oluşumu, kentleri açıklamaya yönelik olarak giderek mekansallaşan kültürel çalışma yaklaşımları, vb örnekler mekanı, postmodernizmle ilgilenen bütün bir dizi teorinin ilgi konusu haline getirmiştir. Modernist bakış açısının yukarıdan hava fotoğrafını çeken ve belli parçaların özgüllüklerine yer veren algılayışının tersine, yeni bakış açısı ile örtüşen toplumbilimi 'kentsel mekan'a ilişkin konulara çok daha geniş bir çerçevede değerlendirmeye başlamıştır. Modernizmin üst-dilleri, üst-teorileri, üst-anlatılarının önemli farklılıkların üzerini örtme eğilimini göstermesi ve önemli ayırım ve ayrıntılara dikkat göstermiyor oluşunun karşıtı olarak postmodernizm ile gelen yeni algılayışlar, ötekiliğin toplumsal, zamansal ve mekansal coğrafi yerleşmelerden kaynaklanan sayısız biçimini keşfetmeye fırsat tanımıştır [Harvey, 1999].

Zaman-mekan da, birey doğum ve ölüm noktaları arasında uzanan bir hayat çizgisine sahiptir. Bu çizgi gün çizgisi, hafta çizgisi, yıllık çizgi vb. çizgiler halinde kırılabilir ve farklı mekansal noktalar üzerinde farklı kümelenmeleri oluşturabilir.

Şekil 3.2. Hagerstrand'ın 'zaman-coğrafya' ilişkisine yönelik modeli

Hiçbir mekan politikasının, toplumsal ilişkilerden bağımsız olamayacağı düşüncesinin kuvvetle anlam kazandığı bu yüzyılda, kentleri sorgulamanın öncelikle kentleri yaratan toplumsal yapıları sorgulamak anlamına geldiği artık tartışılmaz bir gerçek olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle coğrafyacılar, tarihçiler, iktisatçılar ve siyaset bilimcileri, kendi disiplinlerinin bakış açısına göre değişen türlü tanımlar kullansalar da kente toplumbilimsel açıdan yaklaşmak ve insan toplumunun özel bir biçimi olarak kentin belirgin niteliklerini ortaya koymak mekansal yapıları anlamak açısından önem taşımaktadır.

- Coğrafya ve Politik-Ekonomiye Dayalı Okumalar

“Kenti devlet yaratmakta, devlet temellerini kent üzerine kurmaktadır”

G.Duby [Aktaran: Bumin, 1990]

Toplumsal değişimin temel mekanı olması, kentlerin farklı sınıflar ve sınıfsal ilişkiler tarafından değişik anlamlar yüklenmesine neden olmuştur. Özellikle 19.yüzyılda liberal ve sosyalist ideolojilerin büyük bir bölümü kentleri, toplumsal ilerlemenin mekanı olarak görürken, 20.yüzyıl kentsel yaşam tarzının özendirildiği bir yüzyıl olarak tanımlanmıştır. Kentin her tür tanımında dolaylı ya da gizli olarak bulunan bir kategorinin ise artık bugünün kentinde ve bu yüzyılda çok açık biçimde kendini gösterdiğini görmekteyiz. Söz konusu kategori, kentin tanımlanışının (bununla beraber anlamlandırılışının) artık kaçınılmaz olarak sermayenin egemenliğine bağımlı bir dünyayı/yaşamı kavrayış üzerine oturtulmasıdır [Ocak, 1996].

Yaşadığı iktisadi süreçlere bağlı olarak sosyal ve kültürel yapısı sürekli değişen kentler sonraki dönüşümler için de daima öncü rolü üstlenmişlerdir. Bu anlamda kenti, üretim ilişkilerinin boy attığı bir mekan olarak görmek ve anlamak için sahip olduğu ekonomik dizgeleri dikkate almak gerekir. Özellikle de kentleri, ticaretin gelişmesinde sağladığı mekansal avantajlar üzerinden kavrayan ve bunu kullanan kapitalist sürecin yarattığı dizgelerle değerlendirmek önemlidir.

Bu açıdan bakıldığında Holton'ın [1999] kent yaşamını, kapitalizmin gelişmesi ile birleştiren kuramları, kentin, uygarlığın kendisinin ilerlemesi ve genişlemesi ile aralarında bağ kuran daha genel bir savın özel bir biçimini temsil etmekte olduğu görüşü anlamlıdır. 19. ve 20. yüzyıllardaki Batı kentsel düşüncesinin ideolojik niteliğini ve işlevlerini aydınlatmasında kentlerin ve kapitalizme geçişin çözümlemesini uzun bir zaman süreci içinde yapmanın kültürel ve siyasal önemine değinen Holton [1999], bunun genel tek doğrusal kuramların tersine çoklu değişkene sahip yaklaşımları gerekli kıldığını belirtir. Bu tavır sahip oldukları farklı teknoloji ve kültürleri içinde değişimi, toplumların yaşam alanlarına taşıyan 'kapitalist gelişme-kent' ilişkisine dikkat çekmektedir.

Kapitalist gelişmenin kenti durağan bir oluştan çok bir sürece eşlediğini düşünen ve kentin her an yeniden tanımlandığından, değişime uğradığından bahseden Şengül'de bu ilişki çerçevesinde kurguladığı çalışmalarında konuyu özellikle yerel ölçek üzerinden değerlendirmektedir. Gelişimi içinde, kentin değişim değerleri alanı olarak önemini kavramış olan kapitalizmin, kendi mantığına ve imajına uygun bir şekilde kentleri nasıl dönüştürdüğüne dikkat çeken Şengül [2001b], kapitalist kentin değişimi ve dönüşümünü, sermaye birikim süreçlerinde kentin üstlendiği rol ve bu çerçevede ortaya çıkan çelişki ve mücadelelerle, emeğin yeniden üretimi sürecinde ortaya

çıkan çelişki ve mücadelelerin bir sonucu olarak görmektedir. Bu nedenle, kent basitçe yapıları bir çevre ya da insan yoğunlaşması değil, kapitalist gelişmenin içinde anlam kazanan bir süreçtir.

Metaların maddi mübadelesi, yer değişikliği ve hareketi ne türden olursa olsun, mekanın organizasyonunu gerektirir. Bu mekansal organizasyonun ve hareketin etkinliği, kentsel mekana yapılacak müdahalelerde temel bir sorundur.

Günümüze kadar kentsel dokuların, birbirini takip eden nesiller boyu yerleşimcilerin hem fiziksel hem de politik, ekonomik sosyal kurumlarda izlerini bırakmasına bağlı olarak dönüştüğünü düşündüğümüzde kapitalist gelişmenin bu çizgi içinde geniş bir aralığa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla dönüşüm, zaman içinde değişiklikleri ve özellikle her hangi bir kentsel mekanın gelişim tarihini tüm bir sosyo-ekonomik altlıkla beraber önemini anlamayı gerektirir.

“Toplumsal yaşam, deneyimlerimiz, zamanda yoğunlaşarak, mekanda izler bırakır. Bizler ‘zaman-mekan’ ile birlikte dönüşürüz.” [Lefévre, 1998]

Fiziki çevremizin, araçlarımızın ona uyarlanmasından daha hızlı değiştiği ve belirsizliğin hakim olduğu bir zamanı yaşıyoruz. Özellikle Dünya çapında etkinlik gösteren neo-liberal politikalara bağlı toplumsal değişimi anlamak ve anlatmak için yeni kavramların öncekilerden daha hızlı bir şekilde türemesi yaşanan değişimin hızını bize daha iyi anlatmaktadır. ‘Globalleşme’, ‘Esnek Birikim’, ‘Örgütsüz Kapitalizm’, ‘Risk Toplumu’, ‘Sanayi Sonrası Toplum’, vb. aslında bütün bu kavramlar toplumsal değişimlerin farklı yönlerini tek bir metaforun sınırları içinde yakalama çabasıdır; bütünüyle modernlik ve sermaye arasındaki bağın yeniden kuruluşunu nitelendirme ya da açıklamanın farklı biçimleridir. Günümüzde ise kapitalizmin mekansal yapılanmasını yeniden örgütleyen tüm değişimler genel olarak ‘Post-fordist’ başlığı altında ele alınmaktadır.

1970’lerde yaşanan ekonomik bunalıma dayanan ve bunu Fordizm’in içine düştüğü kriz ile özdeşleştiren kapitalist dünyanın, üretim ve tüketim kalıplarında esnekliğe dayalı yeni bir sistem arayışına çözümünü bulan ‘Post-fordizm’ ‘Yeni Zamanlar’ı, sadece ekonominin sınırlarında neden olduğu başkalaşım ile de sınırlı bırakmayacak kentsel mekanda da önemli değişimlere neden olacaktır [Hall, Jacques, 1995].

Fordizm ile birlikte neden olduğu demografik değişimler üzerinden insan yaşam ortamlarını yeniden tarif eden kapitalist ekonomi, post-fordist yaklaşımla kendi karlılığını arttırmak için yaratacağı coğrafi farklılıkları güçlendiren politikalara yönelmiştir. Bunun karşılığı ise kapitalizmin karlılığını maksimize edecek şekilde

mekânın araçsallaştırılması olmuştur. Nesnelleştirilen mekan, artık 'büyüklük', 'hız', 'verimlilik' ve 'miktar' olarak tanımlanan niceliksel değerlerle ifade edilir hale getirilmiştir. Yeni zamanlarda yaşanan bu durum, ekonomik ve politik düzenlerin büyük bir değişime uğradığına ilişkin yaygın kabulü, yaşam alanları, kentsel bölgeler ve mahalleler içinde geçerli kılmaktadır.

Bu değişime ait yorum çerçevesi geliştirmek içinse kültürel değişim ile mekansal oluşum arasında doğru bir ilişkilendirme yapılmalıdır. Bu bağlamda gerçekleştirilen '**Coğrafi ve Politik Ekonomiye Dayalı Okumalar**' kentsel yaşamın dönüşümüne ilişkin ekonomik belirleyiciliklere bağladıkları çalışmalarıyla önemli açılımlar getirmiş ve getirmektedir. Özellikle Lefébvre, Castells, Harvey gibi ekonomiye fenomenolojik boyuttan bakan coğrafya uzmanlarının konu ile ilgili yaklaşımları kilit belirleyiciliğe sahiptir.

"Mekan ve yerin dinamik karmaşıklığını ve bu karmaşıklığın toplumsal olarak üretilen doğasını anlayıp temsil etmeye çalışmak"; bu çağdaş düşünce akımı gücünün büyük kısmını, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yılların günlük yaşamında mekanın düzensizlik ve karmaşıklığının üstüne bindirilen soyut yapıların nedeni olarak sanayi sermayesini gören kuramcı Henri Lefébvre'den almaktadır. Lefébvre sermayenin dayatması karşısında, özellikle de mekana ilişkin ve mekan yoluyla ifade edilen anlamların günlük üretim ve dönüşümünün araştırılmasının aciliyetine dikkat çekmiştir [Connor, 2001].

Toplumsal üretim ilişkilerinin mekansal diyalektiği çözümlemesini 'toplum-mekan' biçimleniş etkileşimleri bağlamında geliştiren Lefébvre'e göre yeryüzü kabuğunun aldığı tüm biçimler, mimariden kent politikalarına, çevre problemlerinden arsa spekülasyonlarına, kültürel üretimden ideolojiye kadar uzanan etkinlikler alanında dinamik ve diyalektik bir yoğunluğun ta kendisidir [Süalp, 2004].

Buna bağlı olarak, kentin yapılı çevresini, kapitalist gelişmenin öznesi olarak gören Lefébvre, kapitalizmin bütün ilişkileri yeniden ürettiği ve kentsel mekanın düzenlenmesi yoluyla ayakta kalabildiğini ve en yalın diyalektik ilişkiyle kapitalist toplumsal örgütlenmenin, sonunda, kendisini yeniden üretecek bir mekanı yarattığını ileri sürmektedir .

Bu noktada tüm farklı mekansal görüngüler –arazi, bölge, yer vb.- benzer mekan veya mekansallaşma diyalektik yapısının parçası olarak anlaşılmalıdır. Mekan kavramı yeryüzü, beşeri coğrafya, sokaklar, kent altyapısı, mahalle, muhit ayrımları; yeryüzü kabuğunu örten günlük deneyimlerin oluşturduğu bir tabakadır. Uzlaşımsal açıdan, parçalı-disiplin anlayışına dayalı çözümler sonucunda bu farklı görüngüler ayrıştırılmış olsalar da, birleşik kuramsal bir yapı içinde bir araya

getirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yapı, üç ögeden oluşur. İlk önce “mekansal pratikler” vardır. Bunlar bireysel rutinlerden, sistematik mınıtka ve bölge yaratımına kadar uzanırlar. Bu tür pratikler zaman içinde, inşa edilmiş çevre ve peyzaj halinde somutlaştırılır. En anlamlı mekansal pratikler mülkiyet ve diğer sermaye biçimleriyle ilişki olanlardır. İkincisi, mekan temsiliyetleri, bilgi biçimleri ve planlama teknikleri ve devlet aracılığıyla mekanı örgütleyen ve temsil eden pratiklerdir. Üçüncüsü ise temsiliyetin mekanları ya da mekanın kolektif deneyimlerdir [Urry, 1999].

“Kolektiflik, kente hem anlam yükler, hem de kentte anlam bulur; kolektiflik kenti yaratır, kentte kolektifliği.” [Robins, 1999].

Kolektif deneyimler, mekan çevresinde simgesel farklılaşmaları ve kolektif fantezileri, hakim pratikler karşısındaki direnişleri ve ortaya çıkan bireysel ve kolektif ihlal biçimlerini kapsamaktadır Lefébvre'e [1998] göre tüm bu kavramsallaştırmalar, her dönemde farklı mekansallıklar arasındaki etkileşimi araştırmak açısından gereklidir.

Bu nedenle tüketim ve yeniden üretim ilişkilerinde üstlendiği diyalektik rol ile kentsel mekan, edilgin ve yansız bir geometri ile sınırlandırılmaz. Özellikle kapitalist sistem koşullarındaki mekanların üretimiyle ilgilenen, zaman içinde birbirini izleyen farklı mekan biçimlerini doğal mekandan, mutlak ve soyut mekana doğru ardışıklığı üzerinden inceleyen Lefébvre, kapitalist ilişkilerin yüksek noktası olarak tanımladığı 'soyut mekan' kavramıyla bunu vurgulamaktadır.

Diğer yaklaşımlarda da kentsel çözümlemenin benzer ilişkilendirmelerle ele alındığı ve Lefébvre'in ortaya çıkarmış olduğu kavramlara dayandırıldığı söylenebilir. Lefébvre'in şehircilik konusunda yürüttüğü çalışmalara Althusserci çizgide bir mekan kuramıyla karşılık veren ve kentsel çözümlemeyi esaslı biçimde etkileyen isimlerden Manuel Castells bunlardan biridir. Castells, Althusserciliğin anlambilimsel (semantik) alanını, bilime son derece tutkun bir bakış açısı ile kentsel sorunlar üzerine bindirerek, gidimli bir çerçeveye oturan bir takım kuramsal konuları çalışmasında temel almıştır [Gottdiener, 2001].

'Urban Question' ile Castells'in Marksist kentsel çalışmalar alanına en önemli katkısı yeniden üretim süreçlerinin yarattığı çelişkileri kentsel düzeyde sistematik ve ayrıntılı biçimde kavramsallaştırmasıdır. Althusserci yaklaşımıyla Castells, toplumsal oluşumları, ekonomi, ideoloji ve siyaset olarak üç temel uğrak çerçevesinde incelerken, her uğrağın mekanda ifade bulduğunu vurgulamıştır.

Mekanı yapılı çevrenin (built-environment) üretilmesinde geçerli olan toplumsal ilişkilerin basit birer kılıfı veya gerçeği gizleyen görüntüsü olarak değerlendiren Castells'e göre, mekanın anlaşılması yapısalcı düşüncenin kategorileriyle yapılmalıdır [Gottdiener, 2001].

“Mekanın, özel olarak da kentsel mekanın özgüllüğü sorununu ortaya atmak, toplumsal yapının düzeylerinden birinde tanımlanan bir birim içindeki toplumsal yapı elemanlarının ilişkilerini kavramakla eşdeğerdir. Daha somut ifadeyle 'kentsel'in sınırlarının çizilmesi karşımıza ya ideolojik düzeyde ya siyasal-yasal düzeyde ya da ekonomik düzeyde tanımlanan bir biçimi çıkarmaktadır.” [Castells, 1977]

Kentsel birim yalnızca olayların geçtiği yer (loci) olarak değil, toplumsal yapı üzerindeki belirli etkilerin kaynağı olarak da değerlendirilmelidir. Görelî özerk üç yapı şemasından hareketle herhangi bir kentsel birimin incelenmesi Castells'e göre E,P,İ'nin (yani ekonomik, politik ve ideolojik) kentsel tanımına giren bir çözümleme odağı sunacak şekilde kavramsallaştırılmalarının olanaklı olup olmadığını incelemeye zorunlu kılmaktadır [Gottdiener, 2001].

Burada ekonomik öge 'kentsel'i tanımlamak için kullanılmaktadır. Çünkü böylesi bir tanımlama, mevcut üretim tarzında ekonomik ilişkilerin diğerleri üzerinde egemen olduğu biçimindeki 'buluş'la uyum sağlaması için gereklidir. Buradaki buluş üst-belirlenim yaklaşımıyla tanımlanmaktadır. Althusser'ci bu yaklaşım 'anlamli nedensellik' (expressive causality) kavramını içerir. Anlamli nedensellik, bir bütünlüğün her unsurunun onun 'öz'ünün ifadeleri ve uğrakları olduğunu anlatır; özün iç ilkesinin bütün içinde her yerde mevcut olması [Giddens, 2005].

Castells, kesin sınırlarıyla kentsel olarak tanımlanabilecek bir çözümleme nesnesini bulmaya yönelik girişiminde, ekonomik yapının üretim araçları ve işgücü olmak üzere iki temel öğeden oluştuğu şeklinde yeni bir ayrıma gitmektedir. Kentselin okuma özgüllüğünün saptanmasına yönelik bu çaba bölgesel problemlerin çözümlemesine varır. Halbuki bölgesel tanım tek bir başat düzeyin katıksız bir ürünü olmaktan çok, üç yapının hepsinin eklemlenmesinden kaynaklanan çelişkileri sergiler ve üretim mekanı kentsel ilişkileri gizleyen sürekli bir ağ oluşturur [Gottdiener, 2001].

Şengül'ün [2001a] de belirttiği gibi, kent mekanının planlı yapısı siyasal kontrolün bir aracıyken, anıtsal yapılar, meydanlar ve anıtlar ideolojik yapının taşıyıcılığını yaparken, kapitalist toplumlarda kent mekanının özgünlüğü ekonomik kerte'deki işlevleri belirler. Yapılı çevrenin üretimi, E,P,İ'nin oluşturduğu bütünlüğün mekansal

birimle eklenmesini sağlayan süreçlerle gerçekleşir; bu ise Castells'in adını koyduğu 'kentsel sistem' ile tanımlanır.

Odağın sürecin biyolojik benzeri mecazlarından 'kentsel sistem'in güç, politik süreç ve ekonomik belirleyicilerine kaydığı okumalar 1970'lerdeki fordist kitle tüketiminden daha esnek üretim sistemine geçişine ilişkin kent çalışmalarından oldukça etkilenmiştir. 1980 ve 1990'lı yıllara gelindiğinde ise küresel ve yerel değişimlerin analizi yeniden önem kazanarak, ekonomik yeniden yapılanma, de-endüstriyalizasyon ve bunun şehrin mekansal ve sosyal yapısına getirdiği değişiklikler araştırılmaya başlanmıştır.

Kapitalist üretim ilişkilerini benzer şekilde mekansal biçimleniş ile eşleyen yaklaşımlarıyla kentleşme dinamiklerini sermaye mantığı üzerinden okumaya ve kentsel yapıyı çevrenin oluşumunu kapitalist birikim süreçleri üzerinden tartışmaya açan David Harvey'in çalışmaları bu anlamda önemli bir tamamlayıcılık sağlamıştır [Şengül, 2001a]. Yapılı çevrenin sabit sermaye haline geldiği günümüzde politik-ekonomik mekan rejiminde yaşanan dönüşümü 'postmodernite' kavramı ile tanımlayan Harvey, Lefébvre ve Castells'in yaklaşımlarından daha geniş bir okuma bakışı oluşturmaktadır.

Bu bakış açısı modernitenin teknolojileri ve modern yaşamın çabuk değişen ivmelerinin, bir yandan toplumsal dönüşümlere neden olurken, diğer yandan mekansallaştırıcı estetiğin nasıl mekansal süreksizliklere dolayısıyla bozulmalara neden olduğu üzerine kuruludur. Harvey, mekansal okumalarında bunu postmodernite ile ilişkilendirmiştir.

Postmodernite kavramı, Harvey'in 'zaman-mekan sıkışması' olarak tanımladığı, belli yerlerin sağlamlılığını, özgüllüğünün ve tarihsel direnişinin çözüldüğü sürecin yoğunlaşmasını temsil eder ve mekan, yer düzenlerinin coğrafi kavranışının ekonomik, politik ve kültürel yaşamdaki değişikliklerin doğasını, bunların mekansal ilişki üstündeki etkisini ve bu ilişki içindeki somutlaşmasının anlaşılmasına yardımcı olur. Özellikle kapitalizmin nasıl farklı tarihsel dönemlere ait farklı mekansal sabitleri gerektirdiği üzerinde durur.

Harvey'in postmodernitenin ekonomik süreçleri üzerine yorumu, özellikle mekansallığın çözümlüşünün 'kavramsal haritası'nı ortaya koymaya, küresel metalaşmanın amansız, her zamankinden daha kişisellikten uzak süreçlerinin adını koymaya ve bunları nitelemeye yöneliktir. Çağdaş dünyada aynılık ve farklılık diyalektiği üstüne tartışmaların 'nihai gösterilen'i ise postmodern bir yer-oburluk ya da mekanın kendisini tüketme telaşı için temel sağlayan modernist bir mekansallaştırmadır [Connor,2001].

“Mekan ve zamanlarımızın kaynaklandığı maddi pratikler, bireysel ve kollektif deneyimlerimizin yelpazesi kadar çeşitlidir. Başa çıkmamız gereken sorun, bunların hepsini kapsayacak bir yorum çerçevesi geliştirerek kültürel değişim ile ekonomi politiğin dinamiği arasındaki uçuruma bir köprü oluşturabilmektir.” [Harvey, 1999]

1980’lerden itibaren şehir biçimine en önemli etkiyi üretimden ziyade tüketimin neden olduğunu ve buna bağlı olarak tüketim alanlarını, batı biliminin nasıl yeni odağı haline dönüştürdüğü bilinmektedir. Tüketici etkinliğinin gelişiminin analiz edilmesinde, ekonomi-politika uzmanları kent literatüründe düzen okulunun Fordizm’den esnek birikime dönüşüm modelinden oldukça etkilenmiş, piyasa ve birey çevresinde yeniden analiz çalışmalarını yapılandırmışlardır. Bu şekilde çalışanların, bireyselleşmiş toplumun şehir hayatı açısından anlamını keşfetmek için tüketimdeki değişimin bazı önemli alanlarını daha detaylı incelemeye almışlardır: Alışveriş, tematik parklar ve kent turizmi gibi.

Toplu tüketimin mekansal organizasyonunu ‘zaman’ kavramı ile eşleyen Harvey’nin çalışmaları kentsel mekanın çözümlenmesine bu anlamda güncel bir başlık tanımlamıştır. Özellikle bilgi kuramı alanının en karmaşık sorunlarından birini oluşturan ‘zaman’ kavramının doğrudan gözlemlenemeyişi, Harvey’nin ‘mekan-zaman’ ilişkilendirmesinde niteliklerini doğrudan algılanabilir hale getirmiştir. Mekansal ve toplumsal pratiklerin karmaşıklığını, toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi ve dönüşümü süreçleriyle ilişkilendiren Harvey [1999], ayrıca toplumsal değişimin tarihini, mekan ve zaman anlayışları ve bu anlayışların koşulabilecekleri ideolojik kullanımlar aracılığıyla kavranabileceğini ileri sürmüştür. Toplumsal meseleler karşısında her zaman taraf olan mekansal ve zamansal pratikler Harvey [1999] tarafından, sınıfsal ya da toplumsal içeriğin ifadesi ve çoğu zamanda toplumsal mücadelenin konusu olarak çözümlenmiştir. Zaman ve mekanın her ikisi de meta üretimi için temel olan toplumsal pratiklerin düzenlenmesi aracılığıyla tanımlanmış ve bu şekilde okunmuştur. Bu okumalarda “kapitalist üretim mantığının, üretim süreci ve ilişkilerinin kendi coğrafyalarını yarattığı” bilgisi önemlidir; zira sermayenin kentlere olan ilgisindeki artış kentlerin yapılanmasını ve bu çerçevede oluşan ilişkileri dramatik bir biçimde değiştirirken, en çarpıcı boyutu ise kentsel kutuplaşmanın daha önce görülmedik düzeylere ulaşmasına sağlaması olmuştur [Şengül, 2001b]. Dolayısıyla bu özgül coğrafyayı kavramsallaştırmadıkça, kapitalizmin mekana etkisini kavrayışımızda eksiklik olacaktır. Tüketimin ‘zaman-mekan’ ile olan ilişkilendirmesi ise mekansal anlamlandırmanın çerçeve sınırlarını genişletmesi açısından önemlidir.

Özellikle planlamanın, uluslararası yatırımı kente çekmek konusundaki çabasının üretim ve tüketim ilişkilendirmesi ile kapitalizmin kentsel mekan üzerinde daha fazla söz sahibi kıldığı düşünülürken bu kavramsal zenginleştirme dikkat çekici hale gelmektedir. Lovering'e [2007] göre, daha adil, sürdürülebilir ve etik bir kent yaratmak için asıl yapılması gereken ise küreselleşme gözlüğüyle baktıran uluslararası düşünce sistemini bir tarafa bırakan ve kapitalizmin neden olduğu coğrafi gerilimleri anlamlandırmaya çalışan çözümlerinin ortaya çıkarılmasıdır.

Değerlendirme:

Gould [2000] birbiriyle bağlantısı olmayan şeylerin coğrafyasının olamayacağını belirtmektedir; ilişki yoksa coğrafya da yoktur. Bağlantı ve ilişki kurma gereği o denli aşıkardır ki, bu kadar önemle vurgulamanın gerekliliği bile sorgulanabilir. Ne var ki, açık ve aşıkardır gördüklerimiz de bazen gözden kaçabilmektedir. İlişkiler gözden kaçırıldığında, olgular kelimenin tam anlamıyla dağılıp giderler ve inceleme nesnesini birarada tutan bağ kaybolunca coğrafya da kaçınılmaz olarak ilişkilendirilmemiş bir olgu yığına dönüşebilir. Bu nedenle toplumun bu maddi yapısını sosyo-politik olayların yarattığı değişimler çerçevesinde incelemek, kısacası fizik çevreyi sosyal morfoloji ile ilişkilendirmek gerekmektedir.

“Kentlerin istatistikler aracılığıyla temsil edildikleri, yüzen ve boş landmarklarla inşa edildikleri, pazar ekonomisinin despotizmiyle baş başa bırakılan ve her yerde karşımıza çıkan periferi tarafından ikamet edildikleri bu liberal demokratik emperyalizm dünyasında, yeni politik terimlerle kenti bir konsept olarak çağdaş bir kentlilikle karar verilecek, yalnızca üretilmeyecek, oluşturulmuş bir mekan olarak yeniden keşfetmeliyiz. Bireyler arasındaki mekanın organizasyonuna karar verilmesi politikse, bu mekanın fazlasıyla maddeleştirilmesi biçimseldir; yani kentler politik formlar olarak görülmelidir.” [Aureli, Tattara, 2007]

2007 yılında gerçekleştirilen, “Power - Producing the Contemporary City” temalı 3. Rotterdam Mimarlık Bienali'nin küratörleri tarafından dile getirilen kentin tüm yeni tanımlanışlarında da mekansal anlamlandırmaların, kendisinden önceki kuramsal yaklaşımları destekleyen temel bir ekonomik-politik çerçeveye oturtulmaya çalışıldığını görüyoruz. Buradan hareketle değişime uğrayan bir coğrafya tanımından da söz etmek mümkün. Belli bir mekanı diğerlerinden farklı kılan ilişkileri ifade eden coğrafya, günümüz literatüründe sadece alanları değil yerleride ayırıyor.

Başka coğrafyalar önem kazanıyor giderek; finansal, küresel, elektronik, sanal, teknolojik, uluslararası coğrafyalar vb.

Kentsel mekanın evrimine damgasını vuran ekonomik ve politik sistemin ve onu oluşturan sosyal güçlerin kombinasyonları ile olan ilişkisinin kent coğrafyasının farklı biçimlenişlerini anlamlandırabilmek için taşıdığı önem, Rotterdam Bienali gibi benzer bir çok çalışmada altlığını oluşturmaktadır. Bu altlığın dayandığı düşünce ise tarih boyunca kentsel arazi üzerinde iktidar sahibi olan ekonomik ve politik güçlerin çoğunlukla karşılaşmak zorunda oldukları planlarla uygunluk içinde gelişiyor olması kabulüdür.

Kent arazisinin geçirdiği evrimin çözümlenmesini mümkün kılan ekonomik eğilimlere ilişkin Rossi'nin [2006] tanımladığı okuma başlıklarından biri özellikle bu güçlerin kente nasıl uygulandığını anlamaya dair ilginç bir metodoloji oluşturmaktadır. Rossi'ye göre tapu kayıtları aracılığıyla mülkiyet tarihini incelenerek, emlak mülkiyetinin nasıl bir sıra izlediğini gün ışığına çıkarılması veya toprağın büyük finans grupları tarafından mülk edinilmesinin araştırılması, bu güçlerin kendilerini mekanda tam olarak nasıl var ettiğini anlamamıza yardımcı olacak, niceliksel veri sağlayan okumalardır.

Ekonomik, politik güçlerin farklı kombinasyonlar ile mekandaki izlerinin takibi genellikle amaçlardaki, karar mekanizmalarındaki, kaynak dağılımındaki, operasyon sıklığındaki, vb. farklılıkları gösterir. Böylece kenti oluşturan farklı karakterde sosyal mekanları ve gelişim türlerini ortaya çıkartır [Çakmaklı, 1993].

Sonuç olarak, ekonomi-politik çerçevenin, düşünce yumağının çözümlenmesinde bir ardaan oluşturulabileceği, buradan hareketle kavramsal tartışmalara girilebileceği ve bu yolla kentsel okumanın çok boyutluluğuna varılabileceğini söyleyebiliriz.

- Kent Toplumbilimine Dayalı Okumalar

"Kent, beşeriyetin fiziksel biçim almış ürünü ve 'bellek'idir."

Ersan Ocak [1996]

Bugünün kentleri, oluşturdukları gruplar içinde birbirinden habersiz yaşamayı tercih eden insanların sözsüz, sembolik sınırlarla ayrıldığı bir uzam haline dönüşmüştür. Ticari bir çizgi doğrultusunda yarışan kentler, kent hayatının sadece bir boyutunu vurgularken, çağdaş kent hayatının içinde bulunduğu ayrışmışlıktan doğan karmaşa, kentlileri dikkatle incelenmesi gereken bir kamusal yapılaşmaya götürmektedir. Kentin farklılaşan mekansal yapılaşmasının sonucu olduğu kadar nedeni de olan bu durum, mekanın sosyal yapısıyla olan etkileşimini daha belirgin hale getirmektedir.

Toplumsal içeriği, şehri okumanın temeli olarak gören Tricart [1963], toplumsal içeriğin araştırılmasının, nihai olarak kentsel peyzaja anlamını veren coğrafi artefaktların belirlenmesinden önce gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Tricart'a göre toplumsal olgular çoğunlukla biçimleri ve işlevleri önceler, onları bir bakıma kucaklar.

Mekansal yapıyı, toplumsal örgütlenme örüntülerinin belirleyicisi olarak gören fetişleştirmelerden kaçınılan bu görüşte, mekansal ayırt edici özelliklerin, sadece içinde toplumsal etkinliğin gerçekleştiği ortamı sağlayan bir yer olarak ele alınması yeterli kabul edilmektedir. Urry'e [1999] göre bu tür bir görüş, ortamın mekansal yapılanmasını araştıran coğrafya ile çok çeşitli toplumsal etkinlikleri araştıran toplum bilimleri arasında kolay bir akademik işbölümüne yol açar.

Kentsel mekanı bir yandan toplumsal bir ürün –sonuç- diğer yandan da toplumsal yaşamın belirleyicisi –neden- olarak gören ve çağımızın 'eş zamanlılık ve yanyanalık' çağı olduğu görüşü tarafından da desteklenen diğer bir bakış açısı ise kentsel mekânın sahip olduğu toplumsal yapı ve süreçlerle, 'zaman-mekân' kavrayışları arasındaki karşılıklı ilişkinin önemine dikkat çekmektedir [Aydın, 1999].

Her iki yaklaşımda da insan deneyimleri ve tarihsel, toplumsal olanla bağlantılandırılan mekânın, sosyal bilimcilerin saha çalışmalarında daima zengin bir veri yatağı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Araştırmalarını özellikle kurumsal olgulara ve sosyal sistemlere yoğunlaştıran sosyologların asıl ilgi odağını oluşturan ve mekân ile bire bir ilişkilendirilen aktörlerin, sosyal sistemleri yarattıkları kendi pratik bilinçleri ve bu praxisin sürekliliği içinde daha önceden yapılanları yeniden yaparak, dahil oldukları sosyal sistemleri yeniden üreten ve değiştiren eylemsellikleri, kent okumalarına önemli bir ivme kazandırmıştır.

Kentin çözümlenmesine ilişkin analiz süreci, yalnızca sorunların ne olduğu, şartların neden ve nasıl değiştirilebileceğini incelemek, bunların üzerinde çalışmaktan ve kentsel, bölgesel değişimi incelemekten öte insanların estetik, ahlakî ve maddi anlamda nelere değer verdiğini ve bunların mekânı nasıl etkilediğini anlamlandırmayı kapsar hale gelmiştir. Kentin mekansallığını toplumsallığının önüne yerleştiren ve bunun sonucu olarak da toplumsal olanı belirleyen mekansal anlayıştan gittikçe uzaklaşarak, karşılıklı ilişkilendirmenin önemini kavrayan tasarımcı ve plancılar için toplumsal olanın bilgisi önem kazanmıştır. Bu farkına varış, toplumsala ne oranda müdehale edebileceğimizi ve metropollerin disipline edilmesi için daha güvenli düşünsel zeminleri nasıl aramız gerektiğini göstermiştir [Tanyeli, 2006].

Tanyeli'nin tespiti özellikle kentlerde 1980'li yıllardan sonra yaşanan artan heterojenitenin mekansal yapıda neden olduğu değişimler ve fiziksel mekâna dair

bütünselleştirici tanımlamaların oluşturulmasına yönelik çabaların sonuçsuz kaldığı düşünüldüğünde anlamlı bir içeriğe sahiptir. Mulgan'a [1995] göre 1980'li yıllarda büyük ölçekli heterojen yapısıyla yeni kentli topluluklar özellikle yeni 'postmodern kent alanı' oluşturması açısından önemli bir dönüşüm dönemini ortaya çıkarmıştır. Kentsel yaşama daha çok karmaşıklık ve ölçek ekleyen bu dönem, sosyal ilişkileri yakın bilgi ve samimiyete dayalı ilişkiden başlayarak kişisel olmayan ve biçimsel tabiatlı ilişkilere kadar değiştirmiştir. Toplumsal ya da kamusal yaşantının değişen doğası birçok küçük grup ve alanın karışımından oluşur hale gelmiştir. Zukin tarafından, özel ile kamusal arasında uzanan, 'liminal' olarak adlandırılan bu alanlar tıpkı özel bir büronun kamusalılığı açıkça belli olan 'piazza'sına, özel bir konut alanı içindeki sokağa 'pub'ın yerini alan 'kulüp'e benzetilmektedir ve bu cemaate ait bir 'bar'dan çok ayrı masaların ve kısık seslerin dünyasıdır. 20.yüzyıl sonu her anlamda kopuk sosyo-politik ilişkilere yardımcı olan sosyal devingenliğin altlığını hazırlamıştır ve bu durum ise en iyi şekilde küreselleşme çerçevesi içinde anlaşılacaktır [Mulgan, 1995].

Etki alanlarını hızla genişleten sermayeye bağlı olarak, kent yaşamının daha çok iş piyasası ilişkileriyle şekillendiğini ileri süren 'küreselleşen dünya' tartışmaları, kentsel mekana ilişkin analizlerin büyük bir kısmını üst ölçeklere taşımıştır. Kentsel okumaların bu macro bakışa yönelen değişimi ise, yerel özelliklerin günlük yaşam şekli üzerinde ve dolayısıyla mekan üzerindeki güçlü etkisini değerlendiren, kentsel yaşam ve yaşam şekillerinin dönüşümüne iliştilen anlamlara bağlı mekansal değerlendirmeleri yapan Simmel gibi yazarların tekrar keşfedilmesi ile sonuçlanmıştır.

“Metropol sonuçları olan bir mekansal oluşum değil, mekansal olarak varlık kazanmış sosyolojik bir oluşumdur.” [Simmel, 2000]

Sosyal ekoloji geleneği ile birlikte Chicago Okulu'nun kökenlerinden biri olan George Simmel, çağdaşlarının aksine, sosyal hayatın makro düzeyi ile daha çok ilgilenmiş, sosyal ilişkilerin şekli ve etrafında ortaya çıkan anlaşmazlık ve çelişkileri çalışmalarının merkez eksenini belirlemiş ve bunu da mekan ile ilişkilendirmiştir. Bir tür çekingenlik ve kayıtsızlığın zorunluluğunu yaşayan kent insanına odaklanan Simmel, metropolün onu uyaran zenginliği ve nüfus yoğunluğuyla baş edebilmek için bireyi nasıl kayıtsız kıldığını ama aynı zamanda nasıl farklı bir özgürlük verdiğini anlatılandırmaya çalışmıştır. Soyut, karmaşık ve felsefeye aitmiş gibi görünen 'mekan' kavramını bu şekilde toplumbilimsel çözümlemenin içine dahil etmeye çalışan Simmel'in kent hayatına ilişkin tespitleri,

yeni araştırma ve okumaları, kentsel gelişim ve değişimin bağlam ve ihtimalleri ile biçimlenen kentsel deneyimin çeşitliliğine kaydırmıştır [Işık, 2005].

Kent üzerine yazmış olduğu özgün metinlerle Simmel, özellikle boş bir mekana anlam kazandıran toplumsal etkileşimdeki mekansal biçimlenişe ilişkin belirlediği beş özellik, bugün farklılaşan bir çok kentsel okuma yaklaşımına önemli bir altlık oluşturmaktadır: (1) Bir mekanın eşsiz ya da biricik niteliği; (2) Bir mekanın mekansal olarak çerçevesiz parça ve etkinliklere bölünebilme biçimleri; (3) Toplumsal etkileşimlerin mekan içine yerleştirilebilme düzeyi; (4) Kentteki uzaklık-yakınlık derecesi ve 'gözün rolü'; (5) Konumların değişimi, 'yabancı'nın' gelişiminin etkisi [Özgen, 2008].

Sıralanan bu beş özellik de Simmel, benzersiz olarak gelişme imkanı sağlayan şeyin kentin mekansal biçimi olduğunu belirtmektedir. Kentte yaşamı niceliksel olarak düzenleyen şey ise ekonomik yapıdır.

Benzer düşünce yapısı içinde, modern anlamda ilk şehircilik ekolünün temsilcisi Chicagolu kentbilimcilerinden biri olan Robert Park'da 'haritada bir yer' olan kentle bir 'ahlaksal düzen' olan kent arasındaki, ilişkiyi bulma çabasını Simmel'in çalışmalarına dayandırmıştır. Kent sosyolojisinde Chicago Ekolü'nün temel sloganlarından olan "Toplumsal dönüşme kendini mekanda yansıtır" Park'ın ve devamında Wirth'ün makalelerinde ve çalışmalarında yetkin bir şekilde dile getirilmiştir.

"Kent insanları ve etkinlikleri bir arada toplayan, dönüştüren, ekonomik, politik ve kültürel yaşamın merkezini başlatan ve kontrol eden bir yerdir." [Wirth, 2002].

Kent yaşamına ilişkin 'Kentin Çevrebilimi', 'Toplumsal Örgütlenmesi' ve 'İçinde Yaşayan Kentliler' olmak üzere üç ayrı toplumbilimsel araştırma alanı bulunduğunu kabul eden bu iki sosyolog, çalışmalarında kentin ruhsal yaşamını somut göstergelere tercüme etmenin yolunu aramışlardır [Hatt, Reiss, 2002].

Baudelaire gibi, kent kültürünü, farklılıkları yaşama meselesi olarak gören Park ve Wirth, sınıf, yaş, ırk ve zevk farklarını tanıdık yerlerin dışında, sokakta yaşayarak belli mekansallıklar oluşturulmasını inceleme başlığı olarak değerlendirmişler, kentsel farklılığı başkılığın yarattığı tahrikler, süprizler ve uyarılar olarak görmüşlerdir.

Chicago Okulu'nun başlattığı ve şehrin sosyal hayatının sosyal, kültürel etkinliklerini ve alt topluluklarını anlamak amacıyla, etnografik araştırmayı vurgulayan 'Ekolojik Model', özellikle bu iki sosyoloğun düşüncelerini temel almıştır. Ekolojik

benzerliklerin, en uygununun hayatta kalışına yol açan türler arasında egemenlik için zorlu mücadeleye benzer aynı etnik ve bölgesel olan göçmenlerin oluşturdukları toplulukların kendilerinden olmayana kovmalarına dayalı 'Darwinci Rekabetçilik'in ve piyasa ekonomileriyle biçimlenen alternatif bir kentsel çözümleme geleneğinin merkezi olan model, art arda gelen göç dalgalarına maruz kalan kentin, egemen süreçlerin birbirinin takipçisi olduğu bir hayat şeklini yaşadığı görüşünü içermektedir. Ekolün kurucusu Park, kentsel büyüme şekli ve şehrin farklı bölgelerinde bulunan farklı alt kültürlerin gelişimi ile Chicago'da yaşama deneyimini merkeze alarak, ırk, aile şekli, gelir ve faaliyetler açısından önemli derecede konutsal ayırım bölgeleri sergileyen yerleşim şekline katkıda bulunan sosyal ve mekansal yapılar arasındaki bağlara, kendisinden sonra birçok kent bilimcininde büyüteçlerini çevirmelerine neden olmuştur.

Diğer taraftan Chicago Ekolü'nün bir başka önemli ismi ve Park'ın en önemli takipçisi olan Louis Wirth'in kentleşmeyi, boyuttaki değişimler, yoğunluk ve şehrin heterojenitesinin bir sonucu olarak gören çalışmaları takip eden yıllarda ciddi eleştiriler almıştır. Şehri yukarıdan aşağıya inceleyen Wirth'ün hipotezlerinin, günlük yaşamın detaylı ve sebebe dayanan fiziksel oluşumunun analizi yerine, şehrin artan boyutu ve karmaşıklığı hakkındaki iddialarından sonuç çıkarmaya çalışması yapılan eleştirilerin nedenini oluşturmaktadır [Thorns, 2004].

Mekanı birebir olarak deneyimlemeye mesafeli bu yaklaşım, parçaların özgünlüğünü dikkate almayan ve tabii ki yapmış olduğu analizlerin sonucunda geneli bağlayacak formüllere ulaşmayı hesaplayan bir tavrı sergilemektedir. Bu yaklaşımın en çok eleştiri aldığı nokta 'eylem ve yürüyüş ile üretilen mekan'ı yukarıdan bir bakış ile algılamada yetersiz kalacağı üzerine olmuştur. Newyork'un gökdelenleriyle eğretilme yaparak, bahsi geçen kente makro bakışı Certeau şu şekilde eleştirmektedir:

"Ne kadar iyi bakış açısı yakalarsak yakalayalım yukarıdan görülen manzara tekil temsillerden öte bir şey değildir, temiz ve pürüzsüz ama yine de kördür ve pasiftir; ve bu yüzden bütünü görünen parçaların toplamına eşler." [Certeau, 2002]

Oysa bir şeyin bütünü parçaların toplamı değildir; bunun üstünde bir anlama sahiptir. Kentsel mekan, sahip olduğu tüm parçalarının toplamı olarak değerlendirilemeyecek kadar geniş bir mecazı barındırır yapısında; politik mücadelelerin, yer değiştirmelerin, terkedilmişliklerin, yeni hayatların izlerini katmanlar halinde tarihine hapseden ve bugüne taşıyan bir yapıyı.

Bu nedenle mekan ve sosyal yapı arasındaki ilişkiye ait veriler, Modern Hareket'in şehir anlayışının savunucularının başvurduğu indirgeyici bir bilimcilikle değil, şehir coğrafyası, ekonomi ve hepsinden önemlisi retrospektif bakışın sağladığı daha karmaşık bir rasyonalizm aracılığıyla toplanmalıdır [Rossi, 2006].

Bugün kentsel mekanları çözümlmek için özel kavram ve metaforlar ile sebep araştırmaya eğilimli olmakla birlikte, daha çok değişikliğin bağlamsal ve olası yönlerine bakan yeni okumaların temelini, kent sakinlerinin yerel ve günlük yaşamlarını araştıran çalışmalar oluşturmaktadır. Bireyler tarafından yaşam yerlerine –evleri, toplulukları, mahalleleri ve şehirlerine- yüklenen anlam üstüne odaklanan ve kentin dikkate değer şekilde büyümesi, kentsel yer oluşturma üstüne daha çok yoğunlaşan kent sosyolojisine dayalı okumalar da tüketim alanlarının -kapalı alışveriş merkezleri, kuleler, spor stadyumları, kongre merkezleri, vs.- yeni büyüme unsurları ile ilişkilenen üstünde 'Kentlerarası Rekabet' analizi Sorkin, Zukin gibi teorisyenler tarafından merkeze alınmaktadır [Thorns, 2004].

Son yıllarda küresel şehrin çözümlenmesinde önemli bir argüman olan ve 1990'larda yapılan tartışmaların parametrelerini çizen 'kentlerarası rekabet' kentleri mekansal olarak organize olmuş, sosyo-ekonomik sistemler olarak tanımlarken, diğer taraftan kentsel okuma parametrelerini yeniden belirlemeyi gerekli kılan sonuçlara sebep olmuştur. Zira para, işçi, mallar ve ilgili ekonomik diğer değişkenlerin içinden geçtiği merkez olarak kentlerin sahip oldukları politik ve ekonomik güçle nüfusları çeken bir mıknatısa dönüşmesi mekansal çeşitliliğin ve karmaşıklığın artmasına birbirleri ile rekabet etmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda 20'inci ve 21'inci yüzyılda kent yaşamı hakkında daha yakın tarihli düşünüşlere geçtiğimizde, sosyal hayatın nasıl şekillendiği ve birbirine benzerlik ve uygunluk yerine nasıl çeşitlilik ve farklılığın ortaya çıktığını anlamada en önemli noktanın ise kimliğe kayış olduğunu görüyoruz.

Yine de bilinmektedir ki kent çapında sosyo-mekansal modellerin analizi Chicago Okulu'nun en eski çalışmalarından, daha yakın tarihli çalışmalara kadar kentsel okumalara odaklanmaktadır. Bu analizlerde etnik alt alanlar ve toplulukların ortaya çıkışı gibi konular mekansal ayrılmanın çok önemli bir yönünü, ortaya çıkarmaktadır. 20. yüzyılın son yıllarında şehirlerin ve kentsel hayatların yeniden yapılanmasında kutuplaşma, segregasyon ve dışlanmanın boyutuyla ilgili sorunlara işaret eden 'Kentsel Sosyal Eşitsizlik' ve 'Sosyal Dışlanma Analizi'ni, kenti arazi ve binalardan oluşmuş bir çevre olarak görmenin ötesinde, kent sosyal bilincinin gelişimi ve bu alanları anlama tarzını yaratma şeklimizin sosyal süreci olarak görebiliriz.

Kent hakkında düşünme yollarını değiştiren bu yaklaşımı, planlama ve tasarıma yardımcı olabilecek açılımlar çerçevesinde değerlendiren bir başka isim Jane Jacobs'dur. 'The Death and Life of Great American Cities' (Büyük Amerikan Kentlerinin Yaşamı ve Ölümü) çalışmasında fiziksel bir çevrenin oluşturduğu açık kamusal bir mekan olarak sokağı ele alan Jacobs [1992], bunun kent kimliğine yansımalarını inceleyerek 'bölgeleme' kavramı üzerine inşaa edilen kentsel mekanın okumasını yapmaya çalışmıştır. Jacobs sosyal yapıyı mekanın fiziksel yapısı ile daha belirgin bir düzlemde ilişkilendirdiği çalışmalarında kentin dikey gelişiminin yataya çevrilmesindeki nedenleri boş merkezler, yalnız banliyöler, ruhunu kaybetmiş yüksek mekanlı sokaklar üzerinden analiz etmiştir.

"Kapıların açık olduğu, evlerin güldüğü sokaklar kentin arterleri, damarları, ciğerleri ve bütün iletişimin aktığı kanalları barındıran sindirim alanlarıdır. Hiçbir şey kentsel yaşamın korunmasından ve otoyollara, blokların gelişimine, kente ve ulaşım sistemine sadece bir noktadan bakan, fonksiyonlarla birlikte mekanda dikey gelişimi sağlayan toplu plana karşı sokakların savunulmasından daha önemli olamaz." [Jacobs, 1992]

Kentin sosyal ilişkileri ile biçimlenen mekanlarını, sokak yapısı ve yaşamı üzerinde anlamlandırmaya çalışan Jacobs, bu anlamlandırmanın plan üzerinde kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini biliyordu. Bu noktada ise önemli olan tasarım ya da planlamaya doğru bir başlangıç oluşturma çabasına dönüşmektedir. Bütün bu okuma çabası, Jacobs tarafından yavaşça gelişen ve güçlü bir şekilde görselleştirilen yerleşim dokularının oluşturulmasına yardımcı olabilmesi adına yapılmıştır.

Kamusal alan olarak sokak ya da diğer tanımlı alanları ile kent mekanının imajını ve kullanım biçimini anlamamanın ötesinde, bunların ardında gizlenmiş olanı bulmak bir çok kent bilimcinin kentsel okumalara yönelik hedefi olmuştur ve olmaktadır. Kent sosyologları yaptıkları çözümlenelerde özellikle dönüşen kent yaşamını anlamlandırabilmek için mekansal tüm verileri sebep-sonuç ilişkisi üzerinden referans olarak kullanmaktadırlar.

Çoğu zaman pazaryerleri gibi, tüketimle sınırlı olup sadece tüketimi sahneye koyan ya da turizm yaşantısıyla sınırlı olup, özenle turizmi sahneye koyan yerler olarak insanlarla dolu kentsel yapının, böylesine bir yaşam sahnesine indirgenmesi ve anlamsız hale getirilmesi raslantı değildir. Kentin nötrale edilmesinin tüm demografik ve ekonomik nedenlerinin ötesinde, insanları yaşam olarak böylesine kişiliksiz bir mizansene tahammül etmeye gönüllü olmalarının derin ve aslında

ruhsal bir nedeni vardır ki bu kentlerin görünüşü, büyük ve akla hayale sığmayan bir açılma korkusunu yansıtır. Kentleri inşa tarzımızın karakteristik özelliği, insanlar arasındaki farkların oluşturduğu duvarlardır ve bu farkların karşılıklı bir tehdit oluşturmasının, karşılıklı bir uyarıcı olmasından daha muhtemel olduğunun varsayılmasıdır. Dökme camla kaplı dış duvarlar, yoksul semtleri kentin geri kalan kısmından ayıran ana yollar, koğuş tarzı siteler; bu başlıklar kent sosyolojisinin mekansal çözümlere yönelik son dönemlerdeki 'mekansal tüketim' çalışmalarının da özünü oluşturur hale gelmiştir [Sennett, 1999].

Tüketim alanı olarak, mekanların nasıl yeniden yapılandırıldığı, görsel açıdan kimliklerin tüketimi gibi başlıklar altında mekanın zamanla ilişkisini ve nasıl bir tüketim nesnesine dönüştüğünü, tüketim ideolojisi ve kapitalist ilişkiler bağlamında sorunsallaştıran çalışmalarıyla John Urry, mekanların tüketim alanları olarak yeniden yapılanırken, hem görsel açıdan hem de kelimenin gerçek anlamıyla nasıl tüketildiğini 'tüketim' kavramı üzerinden tartışmaya açan isimlerin başında gelmektedir [Özgen,2008]. Urry ile birlikte kentsel sosyoloji tartışmalarında önemli bir yer edinen 'mekansal tüketim' kavramı, özellikle insanların yeni hayat tarzlarını kurmasını sağlamak için artan ve farklılaşan tüketim isteğinin, kent hayatının ve devamında kentsel gelişimin nasıl ilgi odağına dönüştürüldüğünü anlatması açısından literatüre yeni bir bakış açısını taşımıştır.

Diğer tarafta geçiş dönemi kavramallaştırması olarak kent literatürünü bölen 'mekansal tüketim' bazı analistler tarafından küçük ve önceki metalaşma çeşidinin basit bir uzantısı olarak da değerlendirilmiştir. Urry ve diğerleri tarafından ise kavram daha dramatik olarak ele alınmış ve sadece devamlılığı değil, kent hayatının ve mekanlarının ciddi bir dönüşüm temsili olarak tanımlanmıştır.

Bu temsilde görsel tüketimin ciddi bir payı vardır. Mekan ve zamanın görsel tüketimi, endüstriyel üretim mantığından hareketle günümüzde hem hız kazanmış, hem de ondan soyutlanmıştır. Bir taraftan kentin postmodern tüketim merkezi olarak yeniden yapılanmasına yol açarken, diğer taraftan kenti görsel tüketimin düşsel bir peyzajına dönüştüren bu durum Zukin'e [1992] göre insanların ait oldukları ve taşındıkları yer üzerine kurulmuş olan kimliğe ilişkin önemli sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Kentin görsel biçiminde önemli değişikliklere neden olan tüketimin, kentin imaj ve marka değerleri üzerinden okunabileceğini gösteren bu yaklaşımların tümü, üretim temelli analizden, birey çevresinde gelişen analize geçildiğinin anlaşılması ve özellikle kimliklerin bağlı oldukları sosyal grupların ve bunların kentin ayrışmasına neden olan etkisinin anlaşılması açısından önemli referans noktaları oluşturmaktadır.

Gerek sokak ve kamusal alan gibi kentin yapısal öğeleri üzerinden yaşanan mekansal değişimi ölçmek, gerekse tüketim kaynaklı kentsel imaj değişiklikleri üzerinden sosyo-mekansal dönüşümün anlamlandırılması olsun, şu ana kadar ele alınan tüm konu başlıklarında ortak olan kentsel okumaların karşılaştırmalı retrospektif bir çerçevede yapılması gerekliliğidir. Modern metropolisin geçirdiği değişimi, daha önceki dönemlerden nasıl farklılaştığını anlamamız ve kentsel süreci takip edebilmemiz açısından bu önemlidir.

Günümüzün kentsel yapısının farklılığını özellikle 20. yüzyıl ortası gibi yakın bir dönemden ayırmak için Edward Soja'nın kullandığı 'Postmetropolis' terimi yaşanan değişime bu bağlamda önemli bir vurgu yapmaktadır.

Burada 'Post' öneki, geleneksel olarak 'Modern Metropolis' olarak adlandırılan gelen oluşumdan açıkça farklı bir oluşuma, kentsel çözümlenin yerleşik biçimlerine giderek bir başkaldırı niteliğini kazanan yeni postmodern biçimlerle kentsel yaşam kalıplarına geçişe işaret etmektedir. Yaşanan şey, yeni kentleşme süreçlerinin ve kalıplarının, giderek daha karmaşık yollarla, eskisinin üzerini kaplıyor ve eskisiyle eklemleniyor olmasıdır. Bu kaplama ve eklemlenme ise yeryüzünün birçok kesiminde daha kalın ve daha yoğun bir durum almaktadır [Soja, 2002].

Toplumsal-mekansal diyalektik yapısıyla kentlerin bugüne ilişkin yeni biçimleri, toplumsal oluşum ile mekansal süreç arasındaki karmaşık ilişkileri ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda çağdaş kent toplumbilimci Soja'nın çalışmaları, özellikle 1970'lerin kentsel yapısını analiz eden Castells'in ve Harvey'in yaklaşımlarını farklı bir noktaya taşımaktadır.

"Kentsel mekanların geçirdiği değişimler artık yeni bilgilerimizi basitçe eskisine ekleyemeyeceğimizi ortaya çıkarmıştır. Kentsel mekanda yaşanan birçok aykırılık, çelişki ve kopma ile postmetropolisin sunduğu kılıfsal, politik ve kuramsal sorunları yanıtlayabilmek için kentsel çözümlenme yöntemlerini köktenci bir biçimde yeniden düşünmeyi ve yeniden yapılandırılmayı, bir başka deyişle bunların yapıbozumunu ve yeniden kuruluşunu gerçekleştirmeyi gerektirmektedir." [Soja, 2002]

Sosyal analizin postmodernist eleştirisinin ortaya çıkışından oldukça etkilenen kentsel okumalarda, özellikle Soja ile postmodernist meydan okumanın sadece şehrin nasıl değiştiğiyle değil, aynı zamanda bu değişikliği nasıl kavramsallaştıracağıyla da ilgili olduğu öğrenilmiştir. Bu nedenle kentsel mekanın planlaması ve tasarlanması, artık kentin mevcut fiziksel yapılanmasını, biçimlenmiş halini

anlamayı, yorumlamayı ve bu halle baş etmeyi sağlayan kavramlar ve metaforlar ağı olarak görülmeye başlanmıştır [Özbek, 2002].

Postmodern kentleşme olgusunu Los Angeles üzerinden inceleyen Soja, okumalarını, kentin yapılanmasının bir bütün olarak kavranması çabasıyla kısmen macro-bakışlı kentbilim ve kentsel süreç analiz geleneğinin önemini savunan, diğer taraftan ise mikro/makro yaklaşımların yukarıdan ve aşağıdan olan bakışlarının yaratıcı bir biçimde birleştirilmesi üzerinden tanımlamaktadır.

Altı söylem ile kentsel okumaları, kentsel dokunun mekansallığı ve toplum-sallığının açıklaması üzerine Soja, şu şekilde kurgulamaktadır [Soja, 2000, 2002]:

1. Fleksite (Esneklik-Kenti): kentleşmenin ekonomi-politiğinin yeniden yapılanması ve daha esnek bir biçimde uzmanlaşmış Post-Fordist endüstriyel metropolisin oluşumu üzerine. Endüstrileşme ile kentleşme arasında sürdürülen üstü örtülü bağlantıya dayanmaktadır.
2. Kozmopolis (Evrensel-Kent): Kentsel sermayenin, emeğin, kültürün küreselleşmesi ve yeni bir küresel kentler sıra düzeninin oluşumu üzerine. Dünya kenti olma miyopisinin küreselleşmenin ve küresel kentlerde doğan yeni kültürel kimlik ve farklılık politikalarının mekansallığının daha kapsayıcı ve olgun bir kavranışını engelleme eğilimindedir.
3. Eksopolis (Dış-Kent): Kentsel biçimin yeniden yapılanışı ve kıyı-kentlerin, dış-kentlerin ve post-yörekentlerin gelişmesi, içi dışı, dışı içe dönüşen metropolis üzerine. Yerli nüfusu dışarıya, 'Üçüncü Dünya' işçilerinin ve kültürlerinin içeriye akın etmesinin bir sonucu olarak kentin çarpıcı bir yeniden yapılanışını işaret etmektedir. Postmetropolisin toplumsal ve mekansal örgütlenmesi, kentseli, yöre-kentseli, dış-kentseli, kentsel olmayı vb. tanımlamak için kullandığımız geleneksel yolları ortadan kaldırarak, içi, dışı dışı içe dönüşürecek gibi görünmektedir.
4. Metropolariteler (Büyükkent-Kutupsallıkları): Yeniden yapılanmış toplumsal mozaik ve yeni kutuplaşmalarla eşitsizliklerin ortaya çıkışı üzerine. Post-metropolisin yeni toplumsal biçimlerini 'kentsel/mekansal' biçim üzerinde değerlendirmek: Yuppiler, Dinks (double income, no kids families / çift gelirli çocuksuz aileler) gibi
5. Hapishane Toplumu: Kale-kentlerin, gözetim teknolojilerinin yükselişi ve polis gücünün polis'in yerine geçmesi. Gözetim ve denetimin yüksek teknolojilerle sağlandığı stratejik konut köyleri.

6. Simsitiler (Benzeşim-Kentleri): Kentsel imgelemin yeniden yapılanması ve gündelik yaşamın güçlenen gerçeküstü niteliği üzerine. Sözde gerçek dünyanın taklitlerinin kentsel imgelememizi ele geçirip ona yön verdiği ve gündelik kentsel yaşama sızdığı yer. Simulakrum. Salt gündelik yaşamın mikro ölçeğiyle değil, aynı zamanda kentleşmenin ve kentsel mekanın toplumsal üretiminin makro ölçekli çözümlenmeleriyle de ilgili olarak yapılan güncel kent çalışmalarında, konu ele alınıyor.

İlk iki söylem, geç dönem modern metropolisin yeniden yapılanışına neden olan en güçlü süreçleri açıklama ve etkili bir biçimde kuramlaştırma savını taşımaktayken, sonraki iki söylem bu süreçlerin öncelikli görgül sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Son iki söylemde ise postmetropolisteki kentsel yeniden yapılanmanın etkilerine toplumsal tepki olarak tanımlanabilecek olgular üzerinde durulmaktadır. Özellikle 'Chicago Kentsel Çalışmaları' ve benzeri diğer analizler yerleşim kuramının ve kentsel mekansallık ile kentsel toplumsal düzen arasındaki ilişkilerin aşırı basitleştirilmiş nosyonlarıyla yüklüken, Soja'nın çalışmalarında bu ilişkiler biraz daha karmaşık analizler üzerinden değerlendirilmiştir.

Soja'nın kentsel dokunun farklılaşan yapısına ilişkin belirlediği kavramlara, son dönemlerde benzer bir başka örnek de 'Shrinking Cities' (Büzüşen Kentler) ile Avrupa'dan gelmektedir. Alman Federal Kültür Vakfı'nın desteklediği 'Shrinking Cities' Projesi 2002'den beri, 200'ün üzerinde sanatçı, mimar, film yapımcısı, akademisyen ve sivil inisiyatifin bir araya gelerek sanayileşen ülkelerde son yıllarda gözlenen büzüşen kentlerin süreçlerini araştırmaktadır [Oswalt, 2008].

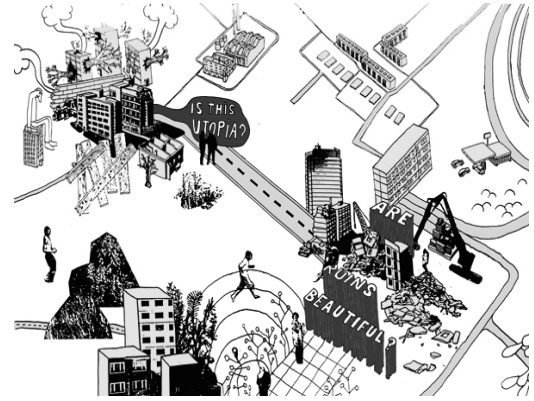

Fotoğraf 3.10. 'Shrinking Cities' sergi afişine ilişkin fotoğraf [URL-27, 2008].

Doğu Almanya'da gözlenen kentsel dönüşüm sebebiyle başlatılan 'Shrinking Cities' (Büzüşen Kentler) 1989'dan beri kentlerin düzenli olarak nüfus kaybına uğramasını değerlendirerek inceleme altına almaktadır. Proje iki amaç üzerinden tanımlanmıştır: Birincisi bu dönüşümü yalnızca sorun yaşanan konut piyasasının bir problemi olarak değil, daha geniş bir kültürel sorun olarak ele almak. Diğer taraftan da büzüşmeyi,

sadece Doğu Almanya kentlerinin istisnai ya da yalıtılmış bir durumu olarak görmekten çok, küresel bir fenomen olarak görmek.

Şimdiye kadar üç evreden oluşturulmuş proje kapsamında ilk olarak Detroit (Amerika), Manchester (İngiltere), Ivanovo (Rusya), Halle/Leipzig (Doğu Almanya), olmak üzere dört ayrı kentte yoğunluk araştırmaları yapılmış, daha sonra bunlara Hakodate (Japonya), Ruhr Vadisi (Batı Almanya) eklenmiştir. Bütün bu alanlarda mimarlar, sanatçılar, sosyal bilimciler, coğrafya uzmanları, kültür araştırmacıları, bölgesel eylemciler ve gazetecilerden yerel çalışma grupları oluşturulmuştur. Bu çalışma biçimini kentsel koşulları anlamak adına gerekli bulan proje yürütücüleri her biri ayrı sınırlara sahip disiplinlerin farklı bakış açılarından mekansal değerlendirmelerini projeyi geliştirmek için kullanmıştır [Oswalt, 2008].

Harita 3.1. 1950-2000 tarih aralığında Shrinking Cities Dünya Haritası [URL-13, 2008].

Şekil 3.3. Bastien Aubry, Dimitri Broquard, Zurich, Grafik, 2005 [URL-13, 2008].

- Teknolojik Paradigmaya Dayalı Okumalar

Artık günümüz kapitalizminin kentlerini tanımlayan temel öğeler, kentlerin sundukları servis, iletişim ve haberleşme vb. olanaklardır. Günümüz iletişim araçları alışılmış zaman ve mekan sınırlarını çökertmiş, böylece hem yeni bir enternasyonalizm, hem de kentlerin ve toplumların içinde insanların yerine, işlevine ve toplumsal çıkarına bağlı olarak güçlü iç farklılaşmalar yaratmıştır. Bu 'üretmiş parçalanma', mekan içinde toplumsal etkileşimi yüksek derecede farklılaşmış biçimde gerçekleştirilebilecek bir ulaşım ve iletişim araçları teknolojisi bağlamında ortaya çıkmıştır [Harvey, 1999].

Teknolojik gelişmeler ışığında, kentlerin formuna, barındırdığı topluma, kentsel yaşam biçimine, kentlerin anlamına, algılanmasına ilişkin olarak tartışma şu soru etrafında ele alınabilir: "Dijital Çağ kentler için ne anlama geliyor?" Bugünlerde

enformasyon ve iletişim teknolojisinin büyük ölçüde metropolitan bir olgu olduğu ileri sürülmektedir. Tren yollarının, otobanların, telefon ağlarının kentte neden olduğu değişime artık küresel iletişim ağları tetikler hale gelmiştir.

Günümüzde kentler daha karmaşık uluslararası ulaşım sistemlerine değilse de küresel iletişim ve bilgi ağlarına entegre olmuş durumdadır. Küreselleşme ya da ulusaşırı süreçle başlayan bu dönem, 1980'lerden itibaren bize yeni enformasyon teknolojilerinin sosyal, ekonomik ve politik yapıları başka toplumlara aktardığı bir süreci yaşatmaktadır.

“Günümüz söylemlerinde kentlerin artık yeni küresel iletişim ağlarının düğüm noktaları olduğu ileri sürülür. Kentler yersiz-yurtsuzlaştırılmış enformasyon ve imaj akışının hiper-alanında bulunmaktadır.” [Robins, 1999]

Özellikle iletişim alanında büyük teknolojik sıçramanın gücünden yararlanan küreselleşme, üretimlerini, enformasyon teknolojileri ve mikro elektriğe bağlayan yeni zamanların merkezi sanayileri etrafında örgütlemiştir. Böylece yükselen ekonomik sistem, üretim sistemini daha hızlı ve güçlü bir şekilde çalıştırırken, kendisi için kitlesel tüketici piyasalarına hükmeden enformasyon teknolojileri ile daha hassas ayarlamalar yapabilme fırsatını yaratmıştır [Kongar, 1998].

Yeniçağın düşünsel gelişiminde ilham kaynağı olan enformasyon teknolojileri; toplumların yeni hayat koşullarını belirlemekte, bir taraftan kent bağlamında çeşitlendirdiği mallara ulaşımı, diğer tarafta ise siber ortamda taşıdığı bilgilere herkesin erişimini kolaylaştırmaktadır.

Postmoderni, çağımızla ilgili bir duyarlılık olarak tanımlayan, kitle iletişimini ve gündün güne daha çok bilgisayarlara dayanmakta olan, teknik ve bilimin, teknik ve ekonominin kendi köşesinden, tüm yaşamımızı belirleyen eğilimler olarak yayıldığını öne süren kuramcılar, kentsel yaşamın iletişim teknolojisiyle ayrılmaz ilişkisini net olarak ortaya koymaktadır. Bu teknoloji ve onu ortaya çıkaran bilim ve ekonomik koşullar çağımızda yaşayan herkesi etkilemektedir. [Doltaş, 1993]

Dünya kentleri artık telekomünikasyon merkezleri, hava limanları ve sabit iletişim link sistemleri ile donatılmış, geniş bir finansal, hukuki, ticari ve altyapı hizmetlerine sahip birer merkezdir. Michael Sorkin [1992]; bilgisayarların, kredi kartlarının, telefon, faks ve benzeri mesafe ve zaman ilişkisini kökten değiştiren sentetik araçların kentin bildik sıvasını değiştirmesi ile mekana bağlı olmayan bir kent tipini ortaya çıkardığını öne sürerken aslında kentsel mekana ilişkin çözümlerimizde farklılaştığını vurgulamaktadır. Kapitalin, elektronik üretim araçlarının ve tek

tarz kitle kültürünün küreselleşmesinin, geleneksel kent farklılıklarını düzleştirerek, mekanı özelliksiz bir konuma itmiş olması bunun başlıca nedenidir.

Enformasyon teknolojilerinin üretim biçimi ve tüketim alışkanlıklarının dönüşümünde neden olduğu bu yeni yapılanmalar, politik ve ekonomik alışkanlıkların beraberinde mekan ilişkilerinin yeniden organizasyonu ve yeni bir kapitalist gelişim coğrafyasının ortaya çıkışını da gerçekleştirmiştir. Üretimin uzamsal örgütlenmesinde yaşanan bu muazzam değişim, kentlerin içyapısı ile sınırlı kalmayarak, birbirlerine bağlandıkları ilişkiyel ağı da dönüşüme uğratmıştır. Bu anlamda 'post-fordizm', kentlerin uluslararası mekansal işbölümünde kendilerine daha avantajlı bir konum elde etmeye yönelik izledikleri stratejilerin de kelime karşılığı haline dönüşmüştür [Işık, 1993].

Saskia Sassen'in [2001a] ileri sürdüğü gibi dünya ekonomisinin organizasyonunda komuta noktaları olarak işlev gören son derece merkezileşmiş 'Küresel Kentler' çağında bulunmaktayız. İş gücünün ve kaynakların sürekli yeniden yerleştirildiği ve zorla yeniden dağıtıldığı, uluslararası şirketlere dayalı bu sermaye çağında artık iktidar merkezlerinin neresi olduğu açık değilse de Newyork, Frankfurt, Londra, Tokyo gibi kentler, ekonomik yeniden yapılanmada, kapitalin bir yerden diğerine hareket ettiği 'akışların merkezi sınır sistemi' olarak öne çıkmaktadır. Dünyadaki üretim ve hizmetleri denetleyerek şirketleşen bu gibi kentlerin gelişimleri, ticari ve mali işlemlerin serbestleştirilmesi, üretim sistemi ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi ile iç içe geçmektedir. Küresel şehirler artık, bilgi ve dünyanın süper finansal trafiğinin merkezi olarak, yeni güç ve fırsat hiyerarşilerinin olduğu uluslararası sistemde rekabet etmektedir.

Diğer taraftan, bu süreç aynı zamanda küreselleşen bir dünya ekonomisinde gerçekleştirilmekte olan geniş bir alandaki faaliyetlerin koordinasyon ve kontrolünü çok önemli bir hale getirmektedir. Saskia Sassen'in belirttiği gibi üretimin uzamsal yayılımı ve uluslararasılaşmayı da içeren gelişme trendi, merkezi hizmetlerin bilgi ekonomisi içerisinde yeniden tanımlanması, yapılandırılması ve düzenlenmesi için stratejik yönetsel kararlar alınmasının önemini artırmaktadır. Özellikle finansal hizmet sunma, önemli şirketlerin ana merkezleri ve üretim sürecinin kontrol ve kumandası olarak rol oynayan küresel kentler, ileri derece uzmanlaşmış ekonomik etkinliklerin artan bir oranda küreselleşmesini sağlamaktadır [Sassen, 1998].

Ulus-devletlerin egemen jeopolitik varlıklar olmadan önce şehirlerin birçoğunun şehir-devleti olarak yüzyıllar boyu sahip olduğu büyük ekonomik ve politik güçlere benzer güçleriyle küresel şehirler artık kısmen özerkleşmiş alanlar olarak tanımlanabilir. Bu metafor içinde derebeylerinin yerini alan uluslararası şirketler ise

şehir yönetiminin yeni liderleridir. Statü ve pazar hakimiyeti elde edebilmek için küresel piyasalarda ve borsada çalışan şirketler, şehirlerinin ekonomik büyümesini sağlarken, kendi kurallarını enformasyon ağları üzerinden oluşturmaktadır.

Bu durum, kendisini denetleyen siyasal güçten göreceli olarak bağımsız hareket eden uluslararası sermayeyi, kendi manevra alanını genişleterek ülkelerin ve bölgelerin yatırım kararlarını etkilemesi dışında tüketim kararlarının biçimlendirilmesinde de önemli ölçüde etkili kılmaktadır. Böylece karar unsuru sermaye için arzulan faaliyet tipine göre tüm yerküre mekansal kullanıma açık hale getirilmektedir.

Malların, değerlerin ve anlamların hareketi modernitenin tersine, post-fordizm ve esnek birikim çağında artık görselleştirilemeyecek ya da mekansallaştırılmayacak kadar hızlı ve sürekli hale gelmiştir. Yer ve mekanın katılığının yerini bilgilenme ve yatırımın merkezlessiz hareketliliği alırken, gelişmesinin ancak yatırımların teknoloji ile birleşmesiyle mümkün olacağını anlayan sermaye içinse tek kutsal vatan teknoloji haline dönüşmüştür [Connor, 2001].

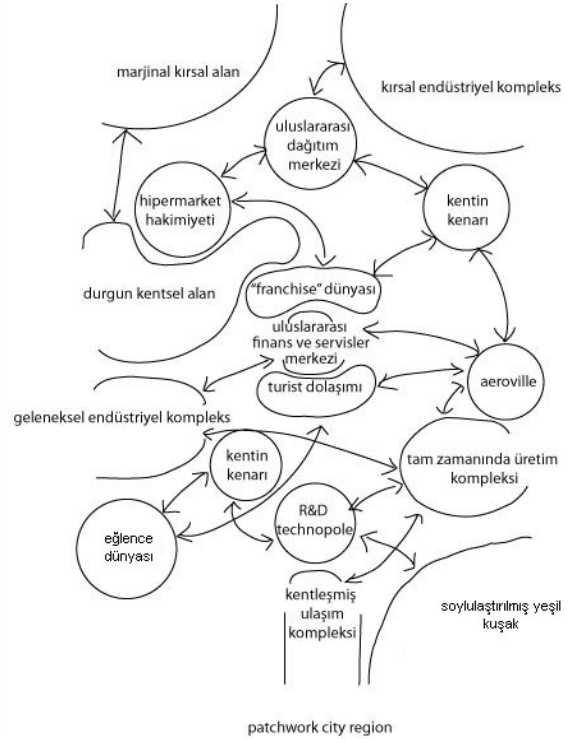
Burada önemli olan, sınırlarla bunların içerdiği mekan arasındaki ilişkinin dönüşümüdür. Artık hiçbir şey eskiden olduğu gibi sınırlar tarafından tanımlanmamakta ya da birbirinden ayrılmamaktadır. Kent yapılarının fiziksel sınırları sorun haline gelmiştir. Küresel ölçekte ekonomik yeniden yapılanma ile kentler küresel ve yerel ağların kesişim noktasına dönüşürken, küresel enformasyon, iletişim ağları somut alanlar üzerine sınırları olmadan, sürekli çoğalttıkları soyut bir mekan yerleştirmektedir [Morley, Robins, 1997].

Ağ şeklindeki örgütlenmeler ve ilişkiler sınır kavramını bu şekilde ortadan kaldırarak, sınırların kesin ve durağan olma varsayımını terslemektedir. Farklı şebekelerin içinde bulunan birimlerin oluşturduğu mekan, fiziksel sınırların ötesine taşmaktadır. Bu durum sınır kavramının bugünkü anlamını yitirmesi demektir. Şebeke kavramı ile tanımlanan yeni yaklaşımın benimsenmesi bu nedenle mekana bakış açımızı bir anda değiştirmekte, önümüze kentsel sistemleri çözümlenmek amacıyla kullanılacak yepyeni ve farklı bir okuma yaklaşımını getirmektedir [Eraydın, 1994].

Kunzman'ın küreselleşmenin dayattığı mekansal oluşuma ilişkin okuması bu başlık altında önemli bir örnek teşkil etmektedir. 'Patchwork City' olarak tanımladığı ve Avrupa'daki kentsel eğilimlere bağlı, küresel ekonominin çeşitli gereksinimlerini karşılayan büyük alanların birleşiminden meydana gelen fiziksel oluşumları kavramsallaştıran Kunzman [1997], gözlemlendiği mekansal kategorileri 16 başlık altında tanımlamıştır.

Patchwork City, farklı alanların birleşiminden oluşan bir kenttir ve mekansal kategoriler yeni bir bölgeleme mantığı içinde yer almaktadır. Enformasyon ve iletişim ağları, hızlı ulaşım kanalları ile bağlanan bu bölgeler 'Merkez Kent' kavram çiftini 'Nodal Kent' (Düğüm Kent) ile değiştirmektedir. Kunzman'ın bölgelemeye dayalı mekansal okumasını Joel Garreau [1992] ise 'Edge City' (Kenar Kent) olarak kavramsallaştırmıştır. Garreau, megakent ağının periferik peyzaja doğru dağıldığına dikkat çekerken, saçaklanan banliyölerin ardında pazarlamacı ve bilimsel bir rasyonel olduğunu anlatmış, gayrimenkul geliştirmedeki spekülatif mantığın 'kenar kentler'in oluşumunda bir itici güç olduğuna dikkat çekmiştir.

1. Uluslararası finans ve hizmet merkezi
2. Turist dolaşımı
3. Finans kiralama dünyası
4. Kent dışı alışveriş kompleksleri
5. Kenar kentler
6. AR&GE alanları ve teknokentler
7. Geleneksel endüstriyel kompleksler
8. Çağcıl imalat kompleksleri
9. Dağıtım merkezleri
10. Kentleşen ulaşım koridorları,
11. Kent dışı alanlar
12. Kırsal endüstriyel kompleksler
13. Marjinal kırsal bölgeler
14. Soylulaştırılmış yeşil kuşak
15. Havaalanı kentleri
16. Eğlence ve tatil kompleksleri

Şekil 3.4. Kuzmann'ın 'Patchwork City' bölgelemesi [Kunzman, 1997].

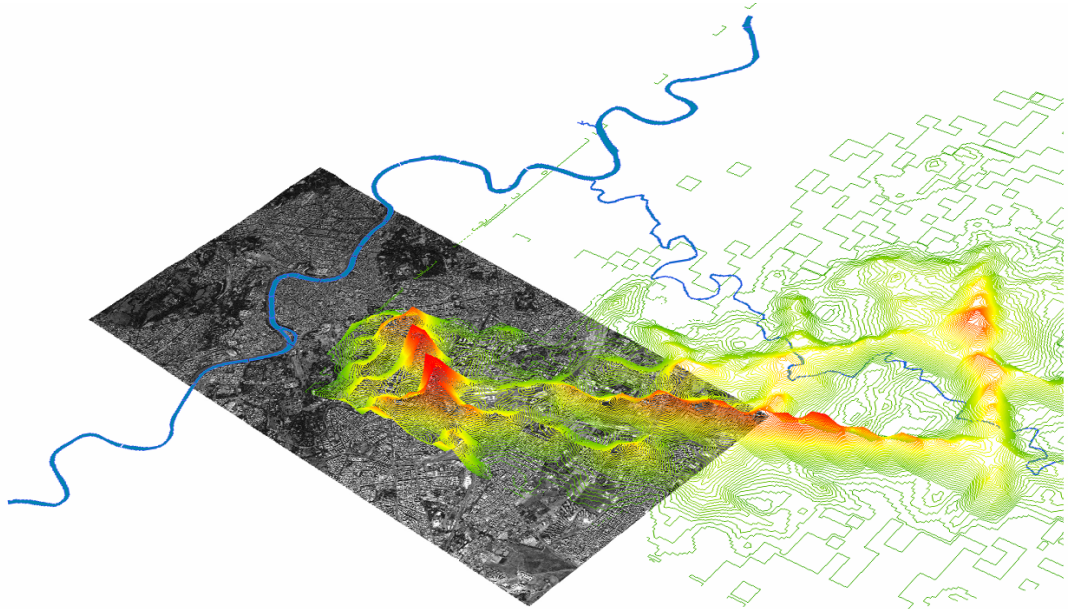
Otoyollar, telefon, bilgisayarın fiberoptik kabloları, TV ve radyo çıkışlarından oluşan ağ ile bağlanan örüntüyü kentsel yapı ile ilişkilendirmeye çalışan Garreau [1992], 'Edge City / Kenar Kent'de kent dışında, otoyolun bir arada tuttuğu alışveriş merkezleri, konut birimleri, ofis parkları, endüstriyel birimler, araştırma ve geliştirme alanları, eğitim kurumları, boş zaman donatılarının, telekomünikasyon ağlarının da yardımıyla kendi içinde kapalı ve yalıtılmış oluşumunu inceler.

Saçılan kentlere yalnızca popüler bir isim vermekle kalmayan Garreau [1992], aynı zamanda net bir pazarlama ve istatistiksel tanım yapmıştır. Buna göre 'Kenar Kent beş ölçütün bileşkesinden oluşur. Bunlar sırasıyla; a) En az 544.500 m² kullanılabilir ofis alanına, Enformasyon Çağı'nın bürosuna sahip olan; b) En az 65.340 m²

kullanılabilir perakende ticaret alanı bulunan; c) Yatakodası sayısından fazla iş imkanı bulunan; d) Nüfusun, tek bir mekan olarak algılandığı; e) Otuz yıl önce hiç de “kent”e benzemeyen bir yerdir. Bu alanlar birbirlerine çevre yolları, hava yolları ve en önemlisi her on metrede bir karşımıza çıkan çatıdaki uydu antenleri ile bağlanmıştır.

Bahsi geçen tüm bu kültürel ve fiziksel bağların sıradışı çeşitliliğine karşın enformasyonel kentin kültürler ötesi gelişiminde en temel nokta, yeni toplumun, bilgiye dayalı, ağlar etrafında örgütlenmiş, kısmen akışlardan oluşan doğası yüzünden enformasyonel bir kent formundan çok, akışlar uzamının yapısal hakimiyetinin izini taşıyan bir süreç olduğudur. Bu süreç, yeni küresel ekonomi ve ortaya çıkmakta olan enformasyonel toplum ile birlikte çeşitli coğrafi bağlamlarda yeni uzamsal biçimleri belirlemekte, onları düğüm noktası ya da iktidar merkezi olarak kimliklendirmektedir [Castells, 2005].

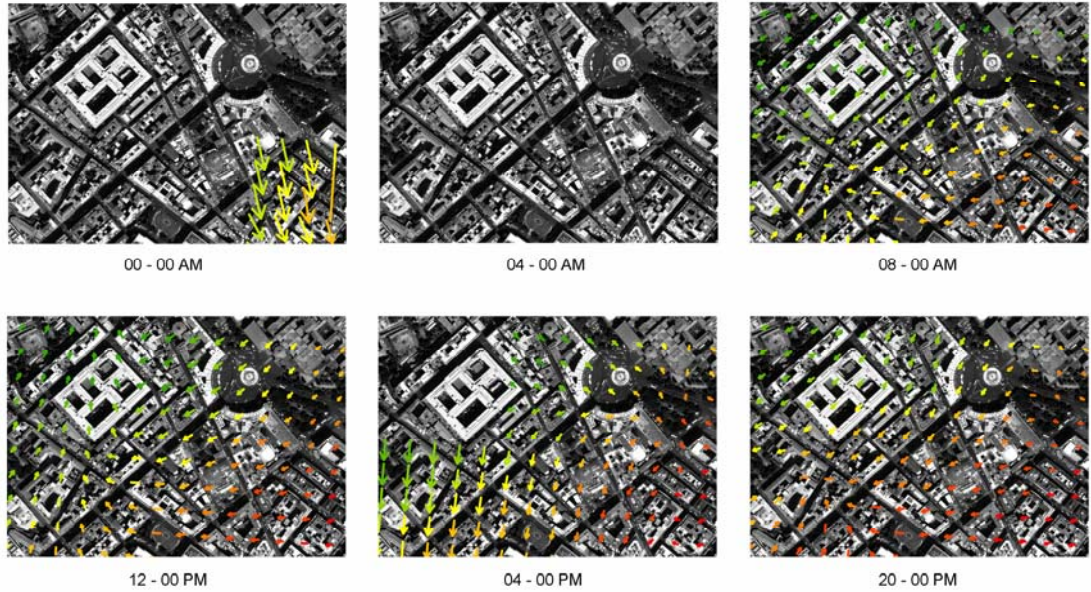
Bu çerçeve içinde, teknolojinin kent ile olan ilişkisini daha somut veriler üzerinden değerlendiren ‘Real Time Rome’ Projesi Castells’in öne sürdüğü savlara bir anlamda yaslanarak, kentsel mekanlara analitik haritalar üretmeye çalışmıştır. Dijital bilişim çağında kentin iletişim mesajlarının yoğunlaşmasına dayanan dinamik ve soyut bir kavrayıştan hareket eden ve 2006 Venedik Mimarlık Bienali’nde sergilenen ‘Real Time Rome’ Projesi farklı bir mekansal okuma üzerinden yeni bir harita yapma yöntemi oluşturmuştur. Bu haritalamanın parametreleri coğrafik yapının statik öğeleri yerine telekom ve toplu taşıma gibi dinamik öğelere odaklanmaktadır.

Şekil 3.5.

‘Real-Time Rome’ Projesi’nden gerçek zamanlı, mekansal kullanım farklılığına ilişkin GIS yazılımı üzerinden üretilmiş harita örneği [URL-2, 2008].

Roma genelindeki cep telefonu ve toplu taşıma sisteminden gerçek zamanda toplanan verilerin, şehirdeki günlük hayata dair örüntüleri daha iyi anlamak için analiz edildiği çalışma her anlamda alternatif bir okuma biçimi tanımlamaktadır. Bugünün kentsel çevresinde mobil iletişim araçlarının basitçe, insanlar, mekanlar ve kent altyapısı arasında yarattığı yeni bağları haritalandıran 'Real Time Rome' projesi, çağdaş kentin dinamiklerini anlamaya, tasarım ve planlamaya yeni bakış açıları getirmeyi hedeflemektedir. Her biri Roma Kenti'nin farklı dinamiklerini ortaya çıkaran bu yazılımlar, hem kavramsal hem de teknik olarak ortak özelliklere sahiptir; çünkü gerçek zamanlı bilgi kullanarak, çok büyük miktarda veri işlemektedir. Haritalandırma ile sonuçlanan bu mekansal okumada Roma'nın kullanım örüntülerinden hareket edilerek, özellikle ilgi çekici mekansal noktalar tespit edilmektedir. Proje, yol haritaları, coğrafi özellikler gibi sabit öğeler ile araç trafiği, cep telefonu trafiği gibi zaman içinde dinamik olarak değişen öğeleri birleştirerek, nicel verilerden niteliksel bir okuma yapmaktadır. Bu gerçek zamanlı haritalar gün içinde kentin nasıl kullanıldığına dair değerlendirmeler yapılmasını sağlarken, biriktirilen verilerin analiziyle, uzun dönemde kentin gelişimine dair çeşitli prospektif okumalarında mümkün kılabilmektedir [Arıkan, 2006].

Şekil 3.6. 'Real-Time Rome' Projesi'nden, GSM telefon kullanımına ilişkin zamansal olarak mekansal kullanımındaki farklılaşmanın analiz edildiği haritalar [URL-2, 2008].

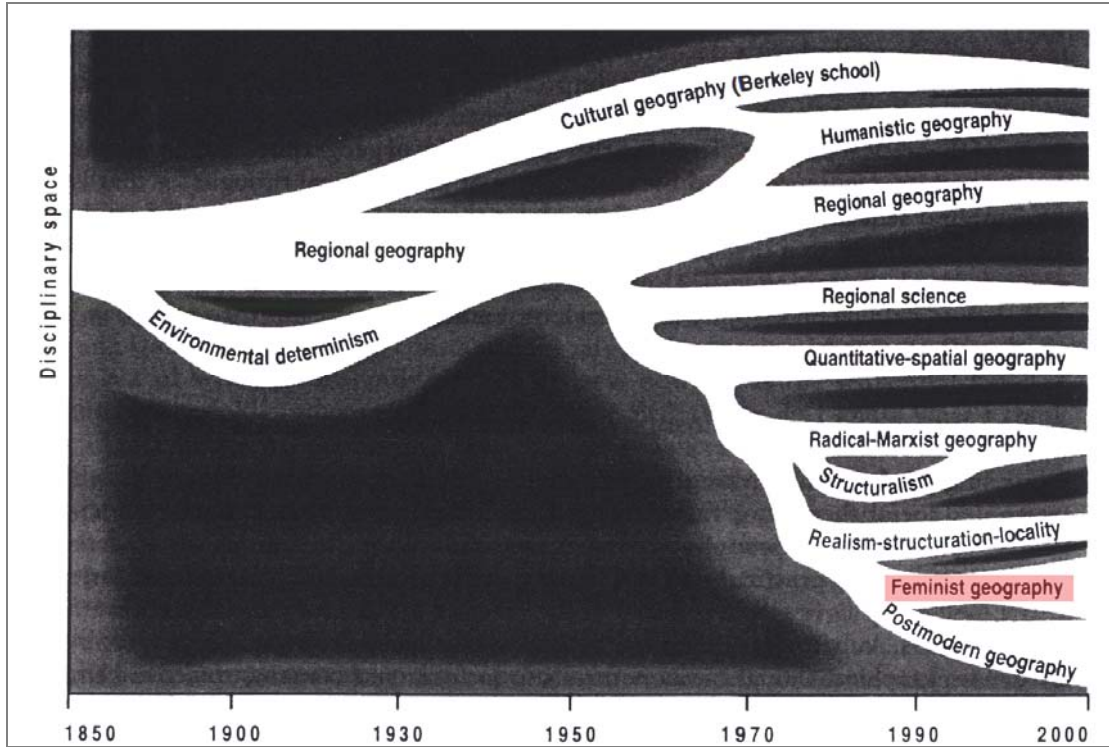
Değerlendirme

Küresel ağ teknolojileri tarafından yeniden tanımlanan kentsel mekan ve kentsel mekanın tekno-bilimsel modeller üzerinden okunması her iki başlıkta kent ve teknoloji ilişkisinde bugünün çerçevelerini bize tanımlarken, kuramsal olduğu kadar uygulamaya yönelik açılımları da beraberinde getirmektedir.

- Cinsiyete Dayalı Okumalar

1970'li ve izleyen yıllarda kent çalışmalarının temelini baskın bir biçimde sınıf çözümlemesi oluşturmakta ise de yine aynı yıllarda akademik alanda filizlenmeye başlayan feminist yaklaşım, toplumsal düzlemde olduğu kadar mekansal düzlemde de ataerkil dizgenin ve onun etkilerinin çözümlenmesini odağına almıştır. Feminist yazın, hemen hemen bütün bilimsel disiplinlerin temel yaklaşımlarını, bilgi kuramlarını ve kavramlarını eleştirel bir bakış açısından ele almıştır. Kenti inceleme konusu yapan kent tarihi, toplumbilimi, ekonomisi, kent planlaması disiplinleri ile mekanı inceleme konusu yapan coğrafya disiplini de bu değerlendirmelerden payını almıştır.

1990'lara gelindiğinde postmodernizm tartışmaları çerçevesinde 'mekan'ın, 'mekan-zaman' ilişkilerinin ve 'kimlik' sorununun önemli bir yer tutması gibi etmenlerin de mekana yönelik feminist ilginin gelişmesinde etkili olduğu düşünülebilir. Bu ilgi doğrultusunda 'Feminist Coğrafya Akımı' kayda değer bir gelişme göstermiş antropolojik ve kültürler arası feminist araştırmaların pek çoğuna mekan, önemli bir boyut olarak eklenmiştir [Duru, Alkan, 2002].

Tablo 3.1

Coğrafi disiplinlerde düşünce ekollerinin artan çeşitliliğini gösteren şematik tablo [Peet, 2005].

Fiziksel coğrafya bir yana, toplumsal ya da davranışsal coğrafyanın da toplumsal cinsiyetler karşısında yansız görünmekle birlikte, erkekleri incelediğinden yola çıkan 'Feminist Coğrafya Akımı'nın, birincil odak noktasını oluşturan kadınların, görünür

kılınması, haritaya yerleştirilmesi, alan ve coğrafi araştırmalarda kadınların gözden kaçırılmasının önlenmesidir [Duru, Alkan, 2002].

'Feminist Coğrafya Akımı'nı harekete geçiren düşünce 1980'li yıllara tarihlenmektedir. Bu düşüncenin altlığını oluşturan dönemin politik hareketlerinin üzerinde durdukları konulara bakıldığında, çoğu zaman 'postmodern politika' başlığı altında anlaşılan toplumsal cinsiyet, ırk, etni ve özne konuları politikasının bilhassa ağırlık kazandığı gözlenmektedir. Bunun bir sonucu olarak marjinal gruplar ve bireylerin, kendi konularının özgüllüğünü dile getirebilmek ve öbür gruplarla ve bireylerle aralarındaki farklılıkları değerli kılabilmek için postmodern teoriye yaklaştığı söylenebilir. Aslında postmodern politikanın da hem politik mücadeleler ve bağlantılar aracılığıyla politik ve kültürel kimliklerin inşa edilmesine yaslanan 'kimlik politikası', hem de daha önceki modern politikada ırk, toplumsal cinsiyet ve etni gibi ihmal edilmiş olan kategorilerle yeni politik gruplaşmaları bina etme projesi olarak ortaya çıkan 'farklılık politikası' bayrakları altında bu şekilde teorileştirildiği anlaşılmaktadır [Best-Kellner, 1998].

Bu kentsel kimlik politikalarının birçok yönü yeni biçimlenişlerle birlikte, bazı kavramsallaştırmalar içinde temel oluşturmuştur. Çoğulluk ve heterojenliğe verdikleri ağırlıkla, kültürel farklılıklarını saklayan gruplara bu farklılıklarını kutlamak için önemli ölçüde destek veren postmodern teorisyenler, kavramsallaştırmalarında makro-teoriyi ve makro-politikayı reddeden, mikro-politika ve mikro-analizi önceleyen bir yaklaşım sergilemişlerdir. Mekansal çözümler içinde benzer bir yaklaşım söz konusu olmuştur [Connor, 2001].

Akıcı sosyal hareketlenmenin neden olduğu direniş biçimlerinin, mekansal oluşumlara ilişkin algıyı önemli ölçüde etkilemesi, bireysel ve topluluğa dayalı kimliklerin yarattığı farklı ve parçalara ayrılmış sosyal mekanların farklılaşan başlıklar ile ele alınmasını sağlamıştır.

Kolektif mücadele ve geniş ölçekli toplumsal dönüşüm olanağını birey ve tekilliğe verdikleri ağırlıkla reddeden bu yaklaşım -kısmen Soja gibi bazı coğrafyacıları da tedirgin eden- 'aşağıdan bakış' olarak adlandırılan ve yerel, beden, sokak, mahremiyetinin psiko-coğrafyacıları, erotik öznellikler, gündelik yaşamın mikro dünyaları üzerine yapılan çalışmaları baz alarak çeşitli eleştirilerinde odağına yerleştirmiştir.

Coğrafya ve toplumsal cinsiyet üzerine kapsamlı bir araştırma izlencesi geliştiren ilk kadın coğrafyacılarıdan olan Suzanne Mackenzie'nin kentsel örgütlenmeyi kadın ve erkeğin rolü üzerinden çözümlenmeye çalışan okumaları bu anlamda önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Çağdaş feminizmin içinden doğduğu toplumsal çevrenin, yani 20.yüzyıl kentinin, kadınların mekansal olarak özel diye tanımlanan ve coğrafi olarak erkeklerin kamusal çalışma alanlarından ayrılan bir özdeksel temelde konumlandırıldığını belirten Mackenzie [2002] çalışmalarında keskin biçimde farklılaşmış toplumsal cinsiyet rollerini yansıtmıştır. Feminist coğrafya çalışmalarının genelinde toplumsal cinsiyetlere özgü bu mekansal parçalanmışlıklar üzerinden kentin okunmaya çalışılması erkek ve kadınların ücretli ve ücretsiz emeklerinin mekansal dağılımına yöneliktir.

Toplumbilimin, çoğunlukla yanlış olarak, erkek ücretli emeğinin üzerinde durmasına rağmen, erkek ve kadınlar, çoğu kez erkek çıkarlarının ve baskın olarak erkek etkinliklerini kaydeden anıtlar, anıtsal yapılar, tarihsel yerler gibi ana temsiliyet biçimlerinin hakim olduğu kent ile farklı ilişkiler kurmak zorunda kaldığına çoğunlukla tanık olmaktadır. Bu anlamda farklı cinsiyetlerin direnişlerinde, toplumsal ve politik örgütlenmesinde büyük mekansal çeşitlemelerin varlığından sözedilebilir. Kentsel peyzajların seyredilecek yansız nesnelere olarak değil de indirgenemez biçimde cinsiyetli olarak görülmeleri gerektiğini anlamak bu noktada önemlidir [Urry, 1999].

“Bugün hala kapitalist ilişkilerdeki yeni gelişmelerin yarattığı, şehirleri biçimlendiren bir dizi yıpratıcı değişimle kafa yoruyoruz. Bizim için önemli olan, yenilenmenin, çoktan geçmişte kalmış ayırtedici kavramları silerek, cinsiyetçi alanların yeni formlarını hangi yollarla yaratabildiğini dikkate almaktır... Yenilikçilerin nadiren tüm bir açıklıkla sordukları ve bugün hala yanıtlanmamış soru, cinselliğin bir varoluş mu olduğu yoksa onu tam da kapitalizmin mi metalaştırdığı sorusudur; kentlerdeki yeniliklerin bunu önleyip önleyemediği ya da önlemiş olup olmadığı ve bizim bu konuda ne düşündüğümüzdür.” [Wilson, 1992]

Feminist çözümlemenin, kentsel coğrafyaya girmesi de ‘insan-çevre’ ilişkilerinin algılanışında, kadın yaşamının gerçekliğinin çarpıtılmasından ve ‘görünmez flaneuse’ olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Mackenzie [2002] bu karşılaşmayı, yeni bir içeriğin –feminizm-, o içeriğin yokluğunda gelişmiş bir disiplin –coğrafya- ile tanışması olarak değerlendirmekte ve sakınlı davranmayı gerektiren bir durum olarak tanımlamaktadır. Kadınların özgül etkinliklerine değişmeyen yöntemlerin uygulanması, ayrı bir alt disiplin olarak kadınların coğrafyasının gelişmesine kapı aralarken, pozitivist kentsel çözümlemeye bir karşı-duruşun temelini oluşturması önemli bir başlangıçtır. Burada bağıntısal (koleratif)

mekansal ve davranışsal bilimin getirdiği açıklamalar kimi doğrultular sağlasa da oldukça öznel bir bakışın varlığı söz konusudur ve 'insan-çevre' ilişkileriyle ilgili bu geniş tartışma alanı, sonucu bölünmüş bir kente doğru götürmektedir.

Değerlendirme:

Coğrafi olarak sınırlanmış belirli bir alanla, özel toplumsal ilişkiler bileşimi üreten, toplumsal ve mekansal süreçleri anlamak birçok karmaşık bağlantının üzerinde durulmasını gerektirir. Bu bağlantıları deşifre etmek içinse mekanın ve zamanın toplumsal kendilikler, kendi nedensel güçlerinin kurucusu olarak görülmesi gerekir. Bu noktada mekansallığın toplumsal yapı ile kurduğu ilişkiyi doğru bir şekilde kavramsallaştırmak önemlidir.

“Mekansalın toplumsal nesnelere arasındaki ilişkilerden oluştuğuna yönelik vurgu, mekanlar arasında karşılıklı bağımlılıktan söz etmenin meşru olmadığı anlamını taşımaktadır. Mekansal örüntülerin etkililikleri söylenemez, sadece toplumsal nesnelere, bir ya da daha fazla bu tür mekansal etkileşim içinde bulunurlar.” [Urry, 1999]

Urry'nin bu görüşü genel bir mekan bilimini geliştirmenin olanaksızlığını ve yanlışlığını öne sürmektedir. Mekansal olan, farklı bir genel yasalar dizisi kurulabilecek biçimde toplumsal olandan ayrılamaz. Bunun nedeni mekanın tek başına genel etkiler taşınamamasıdır. Mekansal ilişki, genel bir etkiyle sınırlandırılmaz; sadece söz konusu toplumsal nesnelere belirli ayırt edici özellikler ve güçler taşımaları nedeniyle etkide bulunur.

Kentsel meselelerin, yalıtılmış ya da sadece kentsel gelişimin sınırları içerisinde görülemez olduğu, kentsel meselelerin toplumdaki sorunların bir dışavurumu olarak baş gösterdiği ve bu durumu, doğru analizlerle anlamak gerektiği kentsel okumaların temelini oluşturmak zorundadır [Oswalt, 2008].

3.1.4. Kentsel İmaj Okumaları

“Bir topluluk bir mekanın parçasıyla karşılaştığında, onu kendi imgesine çevirir, ama aynı zamanda kendini ona direnen bazı maddi şeylere teslim eder, onlara uyarlar. Kendisini inşa ettiği çerçeve içine kapatır. Dış çevre imgesi ve onunla sürdürdüğü sabit ilişki, onun kendisiyle ilgili sahip olduğu fikrin alanına geçer.”

Maurice Halbwachs [1992]

Yaşamın bir parçası olan kentsel mekanın karakterinin tanımlanması, apriori kategorileri tehlikeye sokar ve disiplin çerçevesi içinde yer alan uzlaşmaz gerilimleri ortaya çıkartır. Bu açıdan bakıldığında kentsel mekanı okuma ediminin, bütünü oluşturan gerçeklerin birbiriyle çelişen ve sürekli oluş halindeki kavramlarının birbirine dönüştürülmesi sonucu gerçekleşebileceği söylenebilir. Bu bağlamda okumada kentsel mekana ait görsel imgelerin, kodların sürekli birbirine dönüşen kavramlarla bellekte yeniden üretilmesi, kurgulanması edimi olarak fenomenolojik bakış açısıyla değerlendirilmesi önemlidir [Aydınlı, 1999].

Genel felsefe akımlarında olduğu gibi 'özne-nesne' ilişkisini konu edinen 'fenomenoloji', yani 'görüngübilim', nesneyi, en genel anlamda öznenin dış dünya ile kurduğu ilişkilerinde algıladığı, deneyimlediği şey'ler olarak görmesiyle pozitivizm ve ampirizm'le aynı noktada dursa da, temelde bu iki felsefe akımına karşı çıkan bir akımdır. Bu karşı çıkış en başta, tek tek nesnelerin ele alınması konusunda ortaya çıkar. Tek tek nesneler, fenomenolojiye göre, belirli genel yasalara bağlı şeyler değil, varlıkları yalnız raslantı kavramıyla açıklanabilir olan şeylerdir.

Fenomenoloji, kentsel mekanı anlamada kaynağa ulaşmak, özü yakalamak ve bazı kavramlara açıklık getirmek amacıyla son yıllarda, özellikle kuram ve pratik arasındaki ilişkiyi güçlendirme çabasında olan tasarımcılar tarafından başvuru alanı felsefi olduğu kadar psikolojik dayanakları da olan bir yaklaşımı oluşturmaktadır.

Kentsel imaj okumalarının fenomenolojik betimlemesinde iki aşamadan oluşur; bunların ilki mekansal, ikincisi zamansaldır. Bakışın mekansallığının çözümlenmesi ilkin belirlenmemiş bir etkilenim alanı olarak tahayyül edilebilecek bir fenomenal alandan yola çıkar. Bu alan ilkin bir figür-zemin yapısı içinde belirlenim kazanır. Bakış imgeyi sabitleyinince, onu daha iyi görebilmek için etrafındaki her şeyi bir yana bırakır. Böylece imgenin iç ufku açılır ve onu tüm perspektif açılarından keşfetme imkanı doğar.

Bir şeyi mümkün tüm perspektiflerden keşfedebilmek için beden hareket edebilmesi, yer değiştirebilme yetisine sahip olması gerekir. Nesnenin birliğini birbirini izleyen çeşitli profilleri sentezleyerek kuran "düşünüyorum" değil, 'yapabiliyorum'dur. Bu "yapabiliyorum"da bakışın, bedenin hareketliliği söz konusudur [Direk, 2008].

Görsel duyuyu ön plana çıkaran 'imaj' kavramı, kent bütünü ya da her ölçekteki parçası içinde benzer bir algılayışı dayatır. Mekan algı psikolojisi temel olarak; kişinin mekan içerisinde veya çevresinde kısa veya uzun süreli deneyim kazanması ve bu doğrultuda mekanın hatırlanması ile ilgilidir. Bu deneyim hareket kavramına bağlı olarak değişir ve gelişir.

Mekansal olana ait düzenin doğası, taşıdığı potansiyel, öncelikle kendini bakana gösterir. Bakışım alanı, bakan ve bakılan arasındaki ilişkidir. Diğer bir deyişle özne mekansal olanın dışında değil, içinde yer alır; mekanı bedensel bir kavrayışla şeylerin içinde deneyimler. Bedenle kavrayış farklı bir algılama ve düşünme becerisini –düşünce ve duygu sarmalında ortaya çıkan sezgiyi- gerekli kılar [Aydın, 2008].

Kişinin, mekanı hangi ölçekte olursa olsun -kent ölçeği, mekan ölçeği, vb. gibikendince algılayabilmesi ve hatırlayabilmesi için bir takım ek mekansal bileşenlerde ihtiyaç duyduğu gözlenmiştir [Arredamento Mimarlık, 2006]. Çoğunlukla görsel analiz yöntemiyle sınırlandırılan imaj üzerinden yapılan kent okumaları, diğer duyuşsal algılayışların verilerinden yararlansa da çevremizdeki imajların sembolik niteliğini bize en güçlü aktaran öncelikle görsel algımızdır.

Tarihsel olarak sürekli değişim ve oluşum içinde bulunan kentsel mekan, kültürel kodlardan oluşan göndermeler ile birlikte fiziksel yapısına ait imaj veya imajlar ile okuyucusunun görsel algılama biçimini yönlendirmektedir. Metnin çok anlamlı yapısının anlamlama dizgelerini oluşturan bu yönlendirme, kentsel mekanı tüketilmiş bir algı nesnesi olarak değil, her kullanımda özne ile ilişkisinde yeniden kurgulanan ve anlamlandırılan açık uçlu bir üretim süreci olarak okutmaktadır [Aydın, 1999].

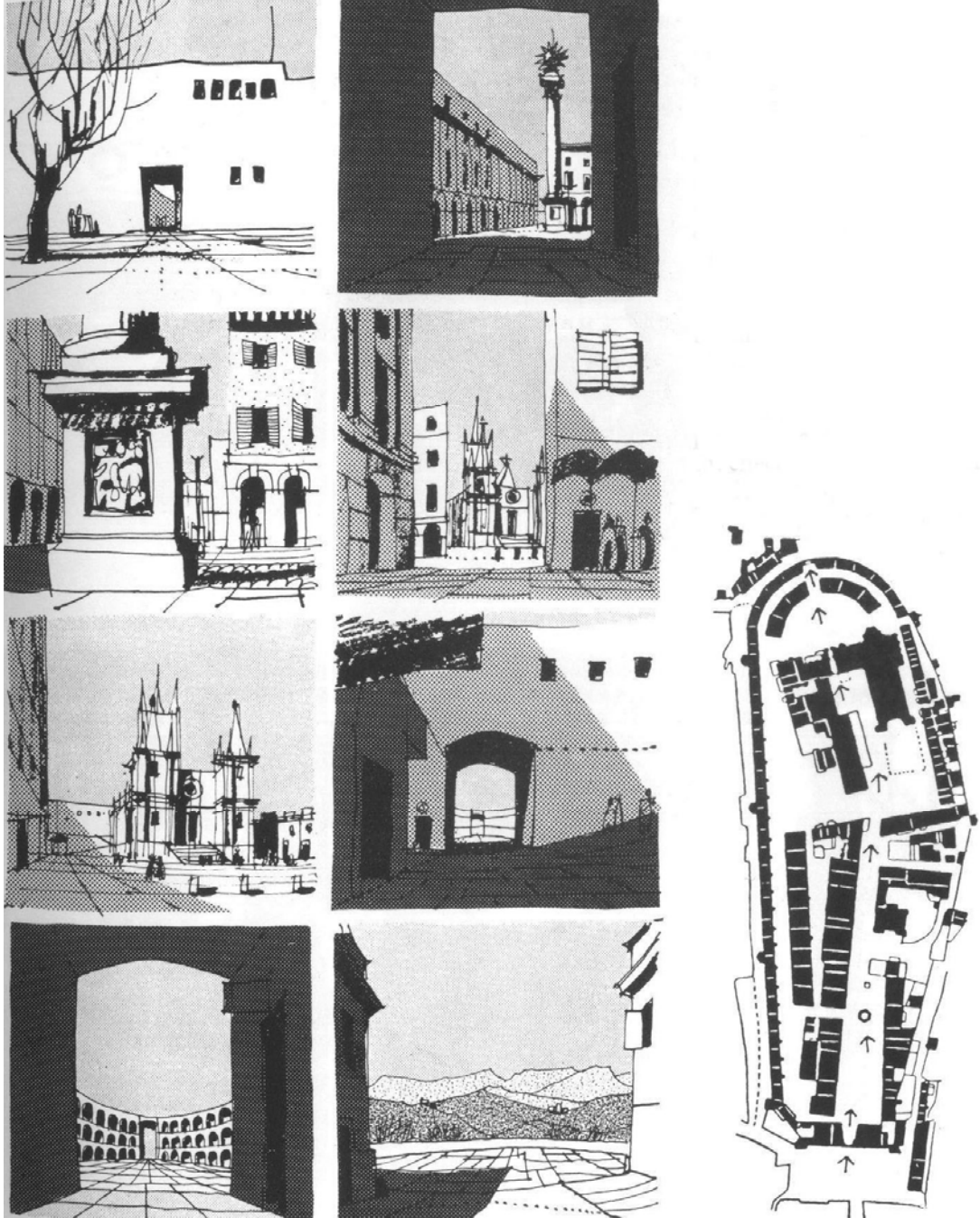
Bu bağlamda kentsel strüktür içerisinde doluluklar, boşluklar ve bunların iletişimini sağlayan ağa ilişkin kurguyu analiz ederek, geliştirilmesini öneren Gordon Cullen, kentin pitoresk imajını kişisel algısı üzerinden çözümlerken, mekanı yeniden üreten çalışmalar ortaya koymuş önemli bir isimdir. Cullen, bir dizi ardışık mekanın seri olarak algılanmasına dayalı bütünleşik kent imgesini ortaya koyan ve 'kent görünümü'nü geleneksel dokular üzerinde subjektif algısına dayalı seçicilik ile değerlendirmiştir [Cullen,1975].

Cullen'in yaklaşımı 'Gestalt Teorisi'ne karşıt olarak 'Ekolojik Algı Teorisi'den yararlanmaktadır. 'Ekolojik Algı Teorisi' duyuları hissetme kanalları olarak görmez, duyuları algı sistemleri olarak ele alır. Bu modele göre dünya düşeyden yataya giden yüzeylerden oluşur, yatayın dokusu izleyicinin mesafesi ile artar. Çevrenin strüktürünü algılamada bazı yüzeyler diğerlerini saklar. Bu hareket ile değişir. Kişi mekan içinde hareket ettikçe farklı vistaları yakalar. Böylece kent dramatik olaylar dizgesi olarak algılanırken, yaya ile bütünleşik dinamik ve değişken resim karelerinin oluşması sağlanır [Soygeniş, 2006].

Cullen'in görsel algılama ve yorumlama şekli, bu modele bağlı olarak bireye tek bir noktadan görünen 'pattern' özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu tür görsel yorumlama

bir noktadan görünümün sınırlarının ifadesidir, kentsel mekanın örgütlenmesi ise 'pattern'lerin bileşiminin oluşturduğu tümel bir sistemdir [Karaman, 1995].

'Townscape' çalışmasında Cullen [1975] tek başına duran bir binanın, mimari çalışma olarak deneyimlenebilirken, bir grup bina bir araya getirildiğinde salt mimarlığın yapabileceğinden farklı bir sanattan söz etmek gerektiğini belirtmektedir. Bu sanat ise Cullen'a göre kentsel strüktür içerisinde doluluklar, boşluklar ve bunların iletişimini sağlayan ağı kurgulamaktır.

Şekil 3.7.

Cullen'in sekansiyel analizi [Cullen,1975].

Subjektif ve kişisel olmasıyla birlikte kentsel imajın bir diğer özelliği homojenleşen gözleyicilerine bağlı olarak ortak anlamları ortaya çıkarabilmesidir. Farklılıkların benzer olanlardan ayrılarak, algısal olarak düzenlendiği, sınıflandırıldığı ve anlamlandırıldığı, kentsel okuma biçimi Kevin Lynch tarafından simgesel algılama olarak kullanılmıştır.

Kenti ve kent olgusunu görsel analize dayandırarak okuyan Lynch, halen kullanılmakta olan en geçerli tekniği tanımlamıştır. Lynch, simgesel açıdan niteliklerinde belirgin bir yapılanma ve anlam olan kentsel mekanı, obje ve çevre ilişkisine bağlı tekillik, form basitliği, formun devamlılığı, formun üstünlüğü, birleşmede açıklık -bağlantıların ve eklemlenmelerin çok iyi görülmesi-, değişen yönelmeler, görsel kapsam (görünüm gücünü arttırıcı, derinlik kazanmasını sağlayıcı nitelikler), hareketin katılımı, adlar ve anlamlar gibi bir kent imgesini oluşturan nitelikler üzerinden çözümlenmeye çalışmıştır [Kepes, 2007].

Genel olarak Lynch, mekansal biçimlerine bir dizi performans ölçütü yaratmaya çalıştığı kentleri başlıca 'canlılık', 'anlamlandırma', 'erişim' ve 'denetim' gibi boyutlar üzerinden tanımlamaya çalışmıştır. Bunlardan en ilginç olan 'anlamlandırma'dır. Anlamlandırma' bir yerleşimin oraya yerleşenlerce zaman ve mekanda ne kadar açık algılanabileceğini, zihinlerde ayırt edilebileceğini ve yapılandırılabilirliğini ölçer. Anlamlandırma'nın da bir kaç boyutu vardır. Bu boyutların bileşenleri ise 'tutarlık', 'saydamlık' ve 'okunabilirlik'tir. Bunlar yerleşim biriminin mekan dışı kavramlar ve değerlerle açık bağlantılarını tarif eder [Çelik, Favro, Ingersoll, 2007].

Fiziksel ve sembolik sınırlar arasındaki ilişkiyi, sosyo-mekansal bağlar ile birlikte değerlendiren soruları ortaya çıkaran ve aynı zamanda insanların mekana ilişkin taşıdıkları zihinsel haritaları inceleyen sosyal coğrafya uzmanı olarak Lynch, kentin görsel kalitesini oluşturan öğeleri incelemeyi esas alarak, kentlerin algılanması ve okunabilirliği üzerine önemli sonuçlar elde etmiştir.

Yaşayanlarının, Boston'u nasıl gördüğüyle ilgili bir araştırmasında özellikle belli bir görsel netliğe, kent manzarasının net bir şekilde belli olan 'açık seçikliği'ne konsantre olmanın ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Lynch netlikle neyi kastettiğini 'The Image of the City'de şöyle işlemiştir:

"Netlikle kastettiğimiz, kentin bölümlerinin kolaylıkla algılanması ve tutarlı bir modele göre organize edilmesidir. Nasıl ki şu basılı sayfa, ancak okunaklı olduğu takdirde, bilinen simgelerin birbirleriyle ilişkilerine dayalı bir düzen olarak görsel yolla kavranabiliyorsa; açık seçik bir kentte de bölgeleri

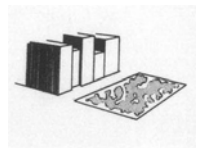
ya da belli işaretleri ya da yan sokakları, kolayca tanınabilen yahut da kolayca, genel bir modele girecek şekilde ayırt edilebilen bir yapılanmadır." [Lynch, 1960]

İnsanların günlük yaşamda kentsel manzaraların bu net fotoğraflarını edinmek için sürekli bir mücadele içinde oldukları kabul edildiğinde, 'göz önüne getirilebilirlik' fikri, planıcı ve tasarımcılar için ulaşılmaya çalışılması gereken bir hedef haline gelmektedir [Sennett, 1999].

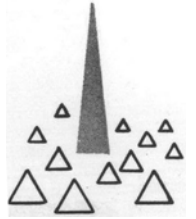
Lynch'e göre, bireyin kente ilişkin edindiği enformasyon, kentsel çevrenin imgelenebilirlik işlevidir ve imgelenebilirlik kentin okunabilirliği tarafından etkilenir. Okunabilirlik ise, kentin farklı öğelerinin tutarlı ve kolay tanınabilir bir örüntü olarak düzenlemesiyle ilgilidir. Bununla birlikte insanın gerçek anlamda yaşamaya ve biçimlendirmeye başlamasından itibaren her tür kentsel mekan örüntüsünde görünen öğeler ve görünmeyen / görünenin ardında gizil duran öğelerin karşıtlığı ve yan yana gelmesi sonucu oluşan anlamlamanın temel bir yansıması vardır. Bu öğelere ilişkin enformasyonu toplayan birey bir kent imgesi ve referans çerçevesi kurarak, fiziksel kurgunun algısını zihinsel imgeye dönüştürür.

Lynch, kenti okunabilir ve tutarlı bir yer yapan bir düzen türü üretmek için kentin imgesinin kapasitesiyle ilgilidir, bir başka deyişle kentsel mekanın algılanarak, bilinç altına alınması sürecinde bellek ikonlarını tutacak mekansal konteynırı betimlemeye çalışmıştır. Bunun için kent imgesini oluşturan öğelerin analizi ve bunlara dayalı 'bellek haritaları' oluşturulması yöntemini kullanan Lynch [1960], görsel anlamda 'yer' yaklaşımı ile baktığı kentsel mekanı değerlendirme ölçütü olarak 'okunabilirlik'i, 'strüktür', 'kimlik' ve 'anlam' ile birlikte ele almıştır. 'Strüktür', objelerin birbirileriyle mekansal ilişkisini ifade ederken, 'Kimlik' davranış ortamındaki biçimsel kaliteyi, 'Anlam' ise bu ortamdaki öğelerin duygusal ve pratik yararlarını ifade etmektedir. Mekan algısı kavramını kent ölçeğinde çalışan Lynch, mekanın okunabilirliğini sağlayan, kent mekanının algılanması için gereken bileşenleri ise beş başlıkta toplamıştır:

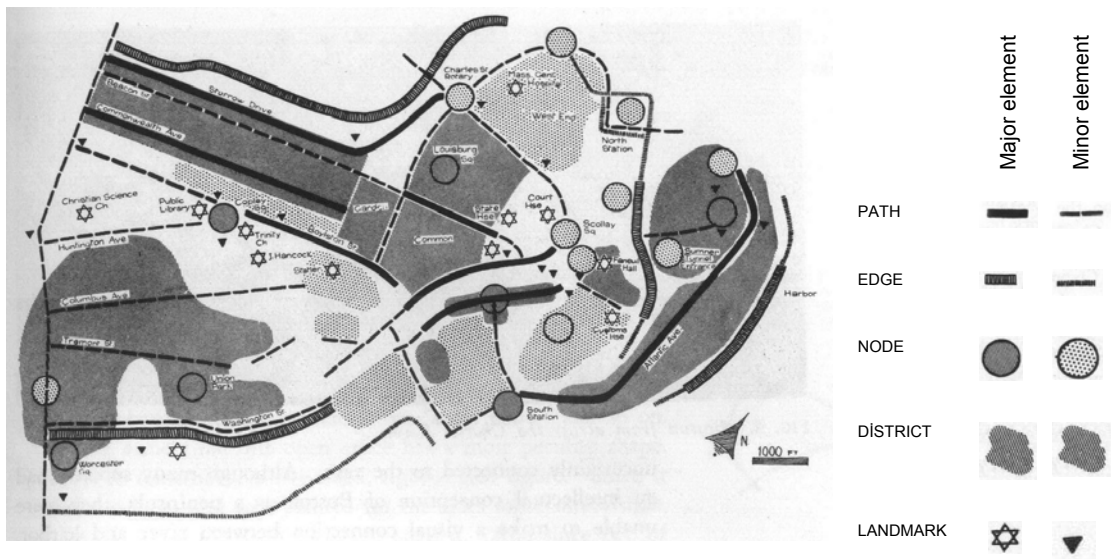
- Bağlantılar (Paths): Kentsel imajın güçlü yapısını oluşturan bağlantılar potansiyel olarak kullanılan ve sürekliliğe sahip kanallardır. Kentteki farklı işlevlere hizmet eden bağlantılar, bölgeleri birbirine bağlar ve ardışık algılama aracılığıyla devamlılığı ve hareketi sağlarlar.
- Sınırlar (Edges): Herhangi iki bölüm arasında sürekliliği kıran kent öğeleridir.

- Bölgeler (Districts): Fiziksel homojenitenin kullanışla varolan durumla birleşince güç kazanan bölgeler karakteristik ortak özelliklere sahip alanlardır.
- Düğüm Noktaları (Nodes): Kenti organize ederek okunabilirliğine yardımcı olan düğüm noktaları, yolların kesişim-yönelim noktalarıdır, bir yapıdan diğerine yönelinen alanlardır. Toplayıcı mekan olma niteliği ile etkinliklerin bir arada gerçekleştiği, ticaret, pazarlama, rekreasyon, ulaşım ağlarının merkezlerini barındıran yerler olarak tanımlanmaktadır.
- Referans Noktaları (Landmarks): Kentsel mekanı vurgulayıcı öğeler olarak referans noktaları mekansal organizasyon içerisindeki çeşitlilik ve farklılaşmalardır.

Lynch 60'lı yıllarda kentlerin, yaşayanları için zorlu mekanlar olacağını ve kentlerin fiziki yapısı ve deneyimi değişen bu coğrafyasında ayakta kalabilmek için bilişsel haritalar çıkarılmasının neden gerekli olduğu üzerinde durmuştur. Kişinin mekan içerisindeki konumunu belirleyebilmesi için mekanın sınırını, ölçeğini; mekansal ilişkiyi tanımlayabilmesi içinde yönelimini sağlayan bağlantı elemanlarını, yönlendirmesini sağlayan referans düğüm noktalarını, ve bağlantı kurmasını sağlayan sınır ve bölgeleri tanımlaması gerekmektedir.

Şekil 3.8.

Lynch tarafından yapılan Boston Şehri'nin imaj analizi [Lynch, 1960].

Bilişsel haritalama, kavramsal açılış sağlamanın yanı sıra, hem bir düşünme yöntemi ve farklı bir bilgi ilişkisi sağlamakta, hem de toplumsal eleştiri kurumu içinden mekansal bir perspektifle yeni bakış kazanmanın pratik aracına dönüşmektedir. Çok karmaşık toplumsal ilişkileri, toplumsal pratiklerin, deneyimlerin, günlük hayatın biçimlendirdiği ve aynı zamanda içinde biçimlendiği, hareketli ve sürekli yeniden yapılan haritaların pratiği ile birlikte üretildiği bir bilgi ilişkisi içinden çalışma olanağı vermektedir [Lynch, 2004]. Bu ise şüphesiz bilginin üst üste yapılandırılarak geliştirildiği edinim ve tasarım ilişkisinden farklı olarak, bilgisini edinmeye çalıştığımız olguların ve alanların farklı açılardan, yeniden ele alındığı bir başka tasarım ilişkisine tekabül eder: Bir taraftan çalıştığımız alan ve olguların dinamik bilişsel haritalarından bakmayı ve diğer taraftan kendimizi aynı ilişkilerin içinden biri olarak bu haritaların yeniden yaratılışı içinde değerlendirmeyi, birlikte barındırmaya yönelik bir ilişkilendirmedir bu [Süalp, 2004].

Lynch'in kenti haritalandırmasına ilişkin gözlemlerini, Jon Lang Gestalt'ın görsel organizasyon kurallarıyla daha detaylı olarak açıklamaktadır [Karaman, 1995].

“Yollar ve sınırlar, Gestalt'ın 'süreklilik' elemanlarına tekabül etmektedir. Bölgeler 'yakınlık' ve 'benzerlik', nirengiler çevrelerinden bağımsız öğeler olarak ifade bulmaktadır. Gestalt'ın görsel organizasyon kuralları kentin ya da mikro millien'in özelliklerinin okunmasında önemli kavramlardır.”
[Lang, 1987]

Bu bileşenler ile birlikte kentsel mekan algısına ilişkin başka bileşenler üzerinden özel mekan notasyon teknikleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Trieb'in [1977] kent Gestalt'ının (bütünsel şeklinin) etkenlerini ele alan araştırmaları, belirtilen notasyon teknikleri için önemli bir altlık niteliğine sahiptir [Karaman, 1995].

- Çevre bileşimi (Konfigurasyon)
- Çevrenin bütünsel oluşumu (Gestalt)
- Çevre şekillenmesi
- Çevre repertuarı
- Çevre kullanımı
- Algı koşulları

Özellikle algılanacak nesnelerin yalnızca fiziki olmayıp, anlam bakımından da sistematik olarak kavranmasının zorunluluğu, bu tekniklerin, kent analizi ile birlikte problem kavramada, bilinç verme ve mekansal ilişkilerin üzerinde dikkat uyandırma amaçlı kullanımını sağlamaktadır.

Subjektif ağırlıklı imajlara, belli simgeler verilerek oluşturulan notasyonlarda mekan bu simge dizgeleriyle anlatılmaktadır. Bunun en etkili örneklerinden biri de Trieb'in ürettiği ve sembollerle ifadelendirdiği mekansal biçimlenişlerdir: Daralma, Yönlendirilenler, Devamlılık Sağlayanlar, Prestij Alanı, Çevreleme, Vurgulama, Engelleme.

Yalnız devinimler, mekanlar ve olaylar hakkında değil, duygusal ve duyusal şeylere ilişkide anlamlandırma sağlayan notasyon teknikleri, Trieb'den bugüne farklı tür anlam katmanları oluşturarak gelmiştir. Kentsel mekanın algılanmasına bağlı olarak 'semantik' gönderimlerin çağrıştırdığı sıfatların grafik notasyonlarla bu şekildeki ifadesi kentin anlam yükünün analizini kolaylaştırmanın yanı sıra, sorunu ve potansiyelleri kavrama, mekanlar arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır [Karaman, 1995].

İçinde bulunduğumuz çağın hızla değişen kent imajları Lynch'in 'gözönüne getirilebilirlik' idealine uygun simgelerin yaratacağı değişmez, bildik bir imajın fotoğrafından bahsetmeyi ve belki de bunları notasyonlamayı imkansız kılsada, fiziksel dış dünyayı algılamamızda belirlediği bileşenler ve onları ifade ettiğimiz önemli bir açılım sağlamaktadır.

Lynch gibi 'mekan-algı' ilişkisi üzerine yoğunlaşan bir diğer isimde Christian Norberg-Schulz'dur. Norberg-Schulz, çalışmalarında, 'mekan algı psikolojisi'ni oluşturan bileşenlerin, kişinin mekan içerisindeki dolaşımına, oryantasyonuna – yönelimine-, mekanlar arası bağlantı kurabilmesine ve bu bakış açısı ile kendi sınırını tanımlayabilmesine bağlı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu çalışmalarda 'mekan algısı psikolojisi', kişinin mekan içindeki konumu ve mekansal ilişkileri çözümlemesi ile direkt olarak bağlantılıdır. Özne ve yer arasında var olduğu savlanan bütüncül bir ilişkiyi, yapıları ve doğal çevreler üzerinden tartışmaya açan Norberg-Schulz [1968], mekansal elemanların insanların deneyim-lerindeki önemini özellikle vurgulamış, kentsel mekanın dinamik ve pasif güçleri arasındaki dengeyi, mekansal algıyı oluşturan, mekansal organizasyonu sağlayan elemanları üzerinden okumaya çalışmıştır.

Kullanıcıların ya da yapımcıların biçimlerle kurdukları ilişkileri, algılama olayına dayanarak tanımlamaya çalışan Norberg-Schulz için ilişkiler: topolojik, geometrik ve töresel-göreneksel olmak üzere üç düzeyde incelenebilmektedir. Schulz, insanın çevresini algılamasının öncelikli bir nitelik taşıdığı topolojik ilişkileri ise yedi başlığa ayırmaktadır: Yakınlık, Kapsama, Girişim, Birleşme, Bölünme, İzleme ve Süreklilik [Norberg-Schulz, 1968].

- **Yakınlık ilişkileri** : 'Bir şeyin yanında olmak' kavramından hareketle, 'yığın' ve 'küme' gibi toplu biçimlerin ya da 'uzaklık' ve 'yakınlık' gibi kavramların tanımlanmasını sağlıyor. Merkez veya yer (yaklaşma); merkez bir çevredeki referans noktasıdır. Bütün merkezler eylemlerin yeridir Buna göre merkezleri eylemin birim mekanı olarak tanımlamak mümkündür.
- **Kapsama ilişkileri** : Yakınlık ilişkisine bağlı olarak oluşan ikinci temel ilişkinin, 'kapsama' olduğu söylenebilir; 'merkez' ve 'sınır' kavramlarından kaynaklanan ve sürekli bir sınırla belirlenen kapsama ilişkisi, bir şeyin başka bir şeyin içinde bulunduğu bütün durumlar için bir tanımlama aracı olabiliyor.
- **Girişim ilişkileri** : Birbirini saran iki öğenin, özel bir durum olarak kendi öz niteliklerini yitirmeden bir ara kesit üzerinde birleşmelerinden oluşur.
- **Birleşme ilişkileri** : Öğelerin kendi özelliklerini koruyamadan bir ara kesit üzerinde birleşmeleri ile oluşan ilişkilerdir.
- **Bölünme ilişkileri** : Birleşme ilişkileri, bölünme ilişkileriyle izlenir. Alan veya ilgi alanı (sınır), alan içerisinde yolların oluşturduğu strüktüre edilmemiş 'zemin' olarak tanımlanabilir.
- **İzleme ve süreklilik ilişkileri** : Yakınlık ilişkisi yalnız küme ve yığınların oluşumuna bağlıyken, birbirini izleme ve süreklilik ilişkileri sıra ve dizi gibi genellikle bir başı ve sonu olan, bazen de bir doğrultu gösteren biçimlerin temel ilişkilerini belirtmektedir. Her mekan içerisinde yön kavramı vardır. Yön kişinin çevre içerisindeki hareketini tanımlar. Kişinin mekan içerisindeki pozisyonunu belirlemesi bulunduğu noktadan ayrılması ile başlar ve seyahati boyunca yol kişinin amacı doğrultusunda ilerlemesine yardımcı olur.

Bu ilişkilerle oluşan mekanları, bir bütün olarak organize eden 'kent kurgusu', kentin oluşturduğu yerleşimlerin özünü ortaya koymaktadır. Bu görüşlere temel kaynak olarak gösterdiği 'Genius Loci' kavramı ile Norberg-Schulz 'yer'in kendine ait karakteristiğini vurgular.

Rossi'ye [2006] göre de 'mahal'in, yani 'yerin hakimi', onun içinde zamanla ortaya çıkacak olan her şeye nezaret eden bir aracı olan 'genius loci', yani 'yerel tanrı'dır. Locus kavramı daha sonraları giderek topografik ve işlevsel yönleriyle ele alınır hale gelse de kimi coğrafyacılar için farklılaşmış mekanın içindeki bir kentsel artefaktın anlaşılması için zorunlu koşul ve nitelikleri vurgulamaktadır.

Yaşamın içinden gelen bir yapıya çevrenin kendine özgü bir karaktere sahip olduğunu, olagelen / süregelen bir varlık karakteristiği yansıttığını 'Genius Loci' kavramını net bir şekilde tanımlamaktadır.

'Genius Loci' (Yerin Ruhu), 'yer' kavramı ile ilişkili olarak mekanın sosyal ve kültürel karakterinin tümünü içine alır. 'Yer'in birbirini tamamlayan üç boyutu bulunmaktadır: 'mahal', 'mevki' ve 'yer hissi'. 'Mahal', bir yerin yapılanmış mikro-sosyolojik içeriğine karşılık gelir. Bu anlamda mahal günlük yaşamın geçtiği fiziksel alandır. 'Mevki', coğrafi mekan üzerindeki makro düzenin etkisini temsil eder ve yerler arasındaki ilişkiden doğan pratiklerin ve fikirlerin yerel toplumsal etkileşimdeki temsiline karşılık gelir. 'Yer Hissi' ise orada yaşamaktan doğan öznel kimliktir [Agnew, 1987].

İnsanların kentsel mekanda bir anlamda yarattıkları anlaşma örüntülerinin sonucu olan 'kimlik', burada önemli bir kavramdır. Yer kimliğini yavaş yavaş yitirirken birbirine benzeşen kentlerin varlığının tartışıldığı bugün için kentin imajının öznel kimliğinden uzaklaştığına tanık olunmaktadır. Kent ile direkt temas yoluyla inşa edilen kent imgesinin yerini, kente ilişkin sunulan imgeler almaktadır. Birbirinden kopuk olarak düzenlenen birimlerin sunuluşunda, kenti geçmişten sahnelerle taklit eden bu imgeler, fiziksel gerçeklik duygusu vermektense çoğunlukla uzak kalmaktadır. Bu nedenle metropolde, özel ve kendi içinde kapalı olarak ayrı ayrı inşa edilen zonlara ilişkin, rahatlık ve güveni temsil eden kent imgeler metropolün okunmasında yeni kavramları zorunlu kılmıştır [Boyer, 1996].

Büyüsünün bozulduğu, kent formunun dağıldığı ve düşsel illüzyonların olduğu bir aşamada Christine Boyer, bizi çağırmayan, hissizleştirilmiş, dili tutulmuş kentin yapısını okumak ve anlamlandırabilmek için 'kolektif bellek' kavramından yararlanmaktadır. Kenti 'kolektif bellek' olarak tanımlayan Boyer [1996], kente yeni bir bakış açısı getirirken, esas olarak modernizmin beraberinde geirdiği planlama kavramını sorgulamakta ve onun kente ve kentsel kimliğine bakış açısını eleştirmektedir [Yücesoy, Gökbulut, 1999].

"Modernizm, metropolün fragmanter deneyimlerini betimlemek, birey ve çevresi arasındaki boşluğu kapatmaya çalışmak ve kenti organik bir bütün oluşturana dek yeniden merkezlemek ve yeniden kurmak görevini edinmiştir. Ancak

şimdi, yeni algılama düzeyleri ve kent için yeni düzenler gereklidir. Postmodern algılama, statik bellek -ya da harita-konteynırı değil, ayırık parçaların ve rastgele seçilecek, birleştirilecek, yeniden oynanacak ve yeniden işletilecek parçaların birleşimsel oyunudur.” [Boyer, 1996]

Hayal gücü ve kolektif belleğin, kentsel artifakların tipik özellikleri olduğu ve kentsel ölçekte gerçekleştirilecek tasarımlar için önemli referanslar sağlayabileceği önermesi ‘Kolaj Kent’ çalışmasında Colin Rowe ve Fred Koetter [1984] tarafından benimsenmiştir. Kent dokusundaki izleri tanımlamak için ‘Cornell Contextualist’lerinin sistematik stratejilerini uygulayan Rowe ve Koetter, sonrasında tasarım alanına, kent sakinlerinin değilse bile kent tasarımcılarının aktivitelerini ve amaçlarını temsil eden, kent planını ‘sembolik aracı’ olarak analiz eden detaylı bir araçlar sistemi önermiştir.

‘Kolaj Kent’ çalışmasında Rowe ve Koetter [1984], kentsel yapıların kuşaktan kuşağa farklı eller tarafından görsel yönden değişmesinin tıpkı bir sanatçının yaptığı kolaj gibi uyumsuzlukları uygun bir şekilde bir araya getiren kolektif, kentsel bir işlem olduğunu savunurken, Boyer’in görüşünü de önemli ölçüde desteklemektedir.

Farklılaşan mekan ve birleşimlerin kolaj ürünü olan kentlere müdahale için çoğulcu ve organik stratejilere dayalı yaklaşımların belirlenmesi gerektiği savunan Rowe ve Koetter, geleneksel dokuya sahip mekanlara ilişkin yaptıkları okumalarda bir anlamda ‘Kentsel Bellek’i çözümlenmeye çalışmışlardır [Harvey, 1999]. ‘Kentsel Bellek’ ile mekanda izi sürülen aslında zaman içinde mühürlenmiş ortak toplumsal deneyimlerin kurgusudur. Her toplumsal biçimleniş kendi mekanını ve mekansal pratiğininide yaratır. Roma, Floransa, Parma gibi tarihi kentleri model alarak, morfolojik açıdan çözümleyen Rowe ve Koetter [1984], bu kentlerin dokularında ya da ‘figure ground’ ilişkilerinde ki dengeli dolu-boş örgütlenmesine dikkat çekerek, yeni kolaj kurgular için imaj envanteri oluşturmaya çalışmışlardır. Sonsuz bir seçim ve paylaşım potansiyeli sunan kentin rastlantısal çekiciliğini bir anlamda kopyalamaya çalışan bu tarz imaj okumaları, daha yakın zamanlı kuramcı ve tasarımcılar tarafından farklı bir yaklaşım ile alınmaya başlanmıştır. Bunların arasında en yakın dönemli çalışmalar Rem Koolhaas ve Bruce Mau tarafından yapılmıştır.

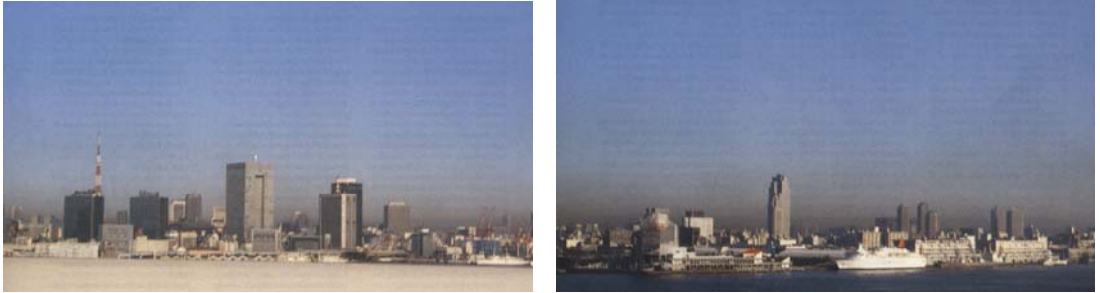
“Görsel bitmişliği içinde kent, bütün sınırların toplandığı en düşük kot olabilir.” [Koolhaas, Mau, 1995]

'Kentsel Okumalar' içinde Rem Koolhaas'ın kentlerin oluşumsal karakteri üzerine geleneksel olmayan manifesto yönelimli, temsiliyet içeren okumalar küreselleşen kentlerin imajına yönelik önemli tespitler içermektedir.

Yeryüzünde insanların büyük bir çoğunluğunun kimliği yeterince tanımlanamayan kentlerde yaşadığının altını çizen Koolhaas 'Generic City' yani 'Kimliksiz / Niteliksiz Kent' olarak adlandırdığı bu mekansal oluşumları benzeş karakterleri üzerinden ele almaya çalışmıştır. Asya'da olduğu gibi Avrupa ve Amerika'da da rastlanan bu kentler, Koolhaas'a göre aslında yeni koşulların buluşu olan yerler olup, kentsel kimliğin nasıl yorumlanacağı konusunda önem taşımaktadır.

"Ya bizler global bir özgürleşme hareketinin tanıklarıysak:
kimlik çıkarıldığında geriye ne kalıyor? İsimsizlik mi?"
[Koolhaas, Mau, 1995]

Koolhaas'ın Mau ile gerçekleştirdiği S,M,L,XL mecazlaması üzerinden, çalışmasında çağdaş şehirleri birbirine benzer kılan, dolayısıyla kimliksizleştiren süreci, aynılaşmanın içinde olduğu ortamda anlamı arayarak okumaya ve sıradanlığın avantajlarının neler olabileceğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır [Akcan, 2000].

Fotoğraf 3.11.,12. Benzer imaj ve 'Kimliksiz Kent' [Koolhaas, Mau, 1995].

Koolhaas'a [1995] göre 'Kimliksiz Kent'i niteleyen özellikler arasında ilk olarak sürekli bir mevcudiyet ve konsantrasyon yerine, her bir an birbirinden ayırık durumda olma hali bulunmaktadır. İkinci olarak kentsel düzenin artık gerekli olan hareketlere, temel olarak da arabalara zemin sağlaması; dolayısıyla otobanların, bulvarların ve meydanların yerini alarak giderek daha fazla yer kaplamaları gelmektedir. Bu hareketli kamusal alanın boyutları ölçülendirilemez nispetlere sahiptir. Diğer bir özellik ise 'Kimliksiz Kent'in parçalı yapısıdır ve aynı yapısal birim sonsuza kadar tekrarla-yabilir. Bu kentlerin en çekici yanı ise anonimliğidir. Bu nitelendirmelerle bağlantılı olarak Koolhaas ve Mau, kentleşmeyi ise şu şekilde anlamlandırmaktadır [Koolhaas, Mau, 1995]:

- Eskiden kent olan şeyden geriye kalandır. 'Kimliksiz Kent', eskiden şehrin bulunduğu yerde hazırlanmakta olan post-şehirdir.
- Kentin kimliği politika ve coğrafyanın karışmasından oluşmuştur.
- İlegalliğin, kontrol edilemeyenlerin barınağı ve de sonsuz manipölasyonların öznesi olan 'Kimliksiz Kent' yatay düzlemden, dikey düzleme geçmekte, gökdelenler en son belirleyici tipolojiyi oluşturmaktadır.
- Bütün kimliksiz kentler 'tabula rasa'dan doğar: Daha önce hiçbir şey yoksa şimdi var, daha önce bir şeyler vardı ise şimdi başkaları onun yerini almıştır.
- 'Kimliksiz Kent' bir seçenekler antolojisidir.
- Kenti oluşturan yazı deşifre edilemez ya da kusurludur, ama bu ortada bir yazı olmadığını göstermez. Farklı temalar, bölümler ve bunlardan ayrılan dallar, sabırlı bir çalışmayla çıkartılabilir.
- Yeni kentler kentin yaş halkaları ise günümüzün kentleri progeria hastalığına tutulmuş gibi erken yaşlanmaktadır.
- 'Kimliksiz Kentin' en tehlikeli ve keyif veren buluşu planlamanın en ufak bir fark bile yaratmadığıdır.
- Bu kentlerde sonsuz sayıda gizli sınır, muazzam büyüklükte rezervler vardır ve organik bir değişim sözkonusudur.

Kentleşmeye ilişkin Koolhaas ve Mau'nun bu çözümlemesi özellikle mahalle ve semtlerin kentsel imajına dair önemli açılımlar sağlamaktadır. Kentin belleğine ilişkin hiç bir şeyin korunmak için yerleri olmadığı 'Kimliksiz Kent'te geçmişten minimum bir parçanın saklandığı, 'tadımlik' adında bir mahalle vardır ve turizmi kentin kaderinden daima bağımsız düşünülür [Koolhaas, Mau, 1995]. Koolhaas ve Mau'nun 'Generic City' kavramı ile yaptığı bu tespitler tasarımcı algılayışı ile birleşen flaneur bakışının deneyimsel okumasına ait bir çözümlemedir.

- Kenti Deneyimlemek:

"Gözünün gördüğünü tek bir toplu gözlem açısından değil, etrafında dolaşarak, çok farklı açılardan yapısını hissederek, neredeyse dokunarak algıladıklarını gösterirse inandırıcı biçimde iletebileceğine inanıyordu." [Edgerton, 1976]

Ortaçağ sanatçısına ilişkin bu yorumunda Edgerton, çağın sanatına ve haritacılığına, mekansal düzenin rasyonel ve nesnel özelliklerinin duyularla nasıl algılanabileceği üzerinden dikkat çekmeye çalışmıştır.

Harita 3.2.

Dünya haritası, Bishop Seville Bishop tarafından yapılmış, 7. Yüzyıl, İspanya [URL-3, 2008].

Harita 3.3.

Al-Idrisi'nin Dünya haritası 1456. [URL-4, 2008].

Adımları ve bedenleri ile kentün tüm girinti ve çıkıntılarının, izlerini süren ve bilmeden kentün topoğrafik sistemini olumlayan yürüyüşçüler tarafından oluşturulan bu keşif seyahatnameleri bir anlamda mekan pratiklerinden yola çıkan 'kentsel bellek' kayıdır ve 'bilişsel haritalar' olarak, mekana ilişkin bütünlüklü kavrayışın önemli temsil biçimlerini oluştururlar [Harmanşah, 1997].

'Bilişsel haritalama'yı, toplumsal dünyanın ne şekilde temsil edildiğinin ve bunun geleneksel temsil eleştirisinden nasıl uzaklaştığının anlaşılmasının bir yolu olarak gören Jameson [1990]., bunu deneyimin kendisi ile yakından ilgili ve bireyin kentsel alanla başa çıkabilmesinin yolu olarak görmektedir. 'Bilişsel harita' çıkarma çabasından Jameson'ın beklediği bireysel özne açısından geniş ve tam olarak temsil edilemez totalitenin, yani tüm olarak kent yapısının bütünlüğünün durumsal temsilinin mümkünlüğüdür. 'Bilişsel haritalama' küresel ile yereli nasıl ifadedirdiğimizin bir modelini oluşturur ve farklı konumlar arasında dolanırken, 'öteki'ni anlamayı olanaklı hale getirecektir [Süalp, 2004].

Bunların karşılıklı dolanımı, farklı haritaların karşılaşmaları, mübadeleye girmeleri, baskın ve aşına haritaları öne çıkarırken, bizi de alternatif ve avangard arayışlara ilişkin mütevazı okuma önerilerine götürebilir. Bu şekilde farklı temsil biçimlerinin haritalamalarının karşılaşılabileceği, konuşabileceği, yüzleşip, birbirinin varlığını tanıyıp bilgi ve biliş alışverişine girebileceği ve bizi siyasi, iktisadi analizlere taşıyabileceği arayışlara bakabilmeyi mümkün kılabilir.

Metinlerin okunabilir, hayal edilebilir anlamlarının yanı sıra; nerede olduğumuzu hangi yeryüzü çizgisi ve güçleri ile karşı karşıya olduğumuzu gösteren haritaların çıkarılması bu nedenle anlamlıdır [Süalp, 2004]. Kenti mitik / poetik ve felsefi / politik düzlemde sorunsallaştırmaya çaba gösteren Calvino'nun [2008] 'Görünmez Kentleri'nde hikaye kahramanının tam da bu haritayı çıkarma çabasının anlatıldığı metin içeriğinde anlatılmaya çalışılan aslında kenti yaşamının ve deneyimlemenin bir kaybolma / arama ve bulma süreci içerdiğiidir.

“Metropolün kodları değişken ve çeşitlidir. Böylesi bir labirentte kaybolma ve emişlik vehminin aşılabilmesi ya da bu vehme uzak durulabilmesi kalıcı kodlar bulunmasından çok birbirini yalanlayan, geçersizleştiren kodlar üretilmesine ve bunların çelişkin birliğinin sürekli biçimde vurgulanmasına, anlatılmasına bağlıdır. Buysa geçmiş ve şimdi boyutlarında algılanan kentin betimlenmesinde kullanılan malzemenin belirgin bir bilişsel düzenek oluşturmasını zorunlu tutar.”
[Oktay, 1993]

Kentsel okumaya ilişkin araştırmalarda yöntem terminolojisi içeren bir tarifleme yerine, 'holistik bakışı' araştırmaya katan ve kenarda kalanı, baskın anlatı ile birlikte değerlendirme imkanı sağlayan yaklaşımlar, bu anlamda en tanıdık olan yöntem ile karşımıza çıkmaktadır: 'Mekanı Deneyimlemek'.

Sadece anlamsal bir okumayla kentin bütününe erişilemeyebileceğinin farkında olan genç araştırmacı, tasarımcı ve sanatçıların, kent ile symbiosis tarzı bir ilişki içine girme tercihine dayanan 'Mekanı Deneyimlemek', Roland Barthes'in "kenti dekode etmek yerine yaşamalı" sözünü ispatlarcasına, kent ile konuşmayı, kenti dinlemeyi, hatta flaneur gibi kentte dolaşmayı gerektirmektedir [Akpınar, 2006].

Özellikle Lefévre'in yapmaya / kullanmaya, kavramsal önermeye, algısal deneyimleme dair üç düzlem üzerine kurulu olan ve kendisine bağlanan imgeler ve semboller yolu ile dolaysız olarak yaşanan, sözel olmayan araçlarla anlaşılabilir 'kentsel mekan' açılımları, okumaya ilişkin bu yeni yaklaşımları önemli ölçüde meşrulaştırmaktadır. Toplum ve mekan arasında gerçekleşen etkileşimi 'algılanan', 'anlaşılabilir' ve 'yaşanan' mekan üçlemesi üzerinden değerlendirirken nesnel ve sosyal mekan arasında da diyalektik iç ilişkileri ortaya koyan Lefévre, kent ile kurulabilecek symbiosis ilişkisinin de bir anlamda altını çizmektedir.

Bu bağlamda, 1995 yılında Roma'nın çevresindeki marjinal bölgeleri, dört gün boyunca yürüyüp, çadırlarda konaklayarak devir eden Stalker Grubu'nun "Attraver-

so/Territori Attuali” (Güncel/Gerçek Bölgelerin Arasından) başlıklı çalışması, kentsel mekanın okunmasında symbiosis ilişki ile örtüşen önemli bir örnektir.

Fotoğraf 3.13,14,15. ‘Territori Attuali’ çalışmasından görüntüler [URL-5, 2008].

“Güncel/Gerçek Bölgeler, inşa edilmiş şehrin negatiftir, arada kalan ve marjinal, terk edilmiş ya da dönüşmekte olan alanlardır. Onlar belleğin haznesinden çıkarılmış alanlar, kentsel sistemlerin bilinçaltı oluşumları, şehrin belirsiz yüzü, organik ve organik olmayanın, doğal ve yapılı olanın karşı karşıya kaldığı ve birbirine bulaştığı mekanlardır. ‘Güncel/Gerçek kelimesi bir mekanın ortaya çıkış sürecini anlatır. Tanımları ancak doğrudan deneyim ile, temsil etmekten çok fiziksel olarak anlık olmakla mümkün olabilir. ‘Güncel / Gerçek Bölgeler’in haritası ancak deneyimlerin arşivlenmesi ile çıkartılabilir.” [URL-5, 2008]

Şehirlerin heterotopik denilebilecek bölgelerine yaptıkları keşif gezileri, film, kolaj ve enstalasyon çalışmaları ile tanınan Stalker’ın 1996’da yayınlanan, eylemin arkasındaki kavramsal çerçeve ile birlikte amacı özetleyen manifestoları, tasarım ve planlamanın, mekansal müdahalelerde ön şart olan kentsel okuma ile ilişkilendirilmesine yönelik önemli kriterler ortaya koymaktadır [Akcan, 2000]:

- Bölgelerin içinden geçmek: Staelker ‘Güncel/Gerçek Bölgeler’in içinden yürüyerek geçerek onlarla dolaylı olmayan, dinamiklerine katılan bir deneyim oluşturur. Bu göçebe bir araştırmadır; bölgelerin arasından geçme eylemini, onu sıkı bir düzene sokmadan, tasdik etmeden ya da incelenen nesnenin tanımını yapmadan yani, oluşup ortaya çıkmasına engel olmadan kavramanın bir biçimidir.
- Oluşumu algılamak: Bölgelerin içlerinden geçenlere kendilerini açmaları için, algının yoğunlaşması ve dinlemeye hazır hale gelmek gerekli bir koşuldur. Birinin kendini değişimin bilinçaltı dilini algılamaya hazır hale getirmesi, verili

tanımlama ve kimlik saptama yöntemlerini sorgulamasını beraberinde getirir. Bu zamansız mekanların kırıntılarını bir zaman sürekliliği içinde algılama gayesidir. Bakışımızın, dokunuşumuzun, duyuşumuzun, risk alma ve kader hissimizin harekete geçirdiği ölçüde, bir nesne ya da gösteri ile olan temasımızın izini belirtme gayesidir.

Araştırmaları çeşitli düzeylerde pratiklik, temsil ve 'Güncel / Gerçek Bölgeler' (Territori Attuali) olarak adlandırdıkları alanlara yapılan tasarımlar çerçevesinde oluşan Stalker kendini, tamamlanmış bir proje önerisi yerine, bölgenin kendini dönüştürme sürecine olanak sağlayacak eylemleri amaçlayan toplu bir özne olarak tanımlamaktadır ki bu artık bilgi edinmek ile değil, tanıklık etmek ile ilgilidir.

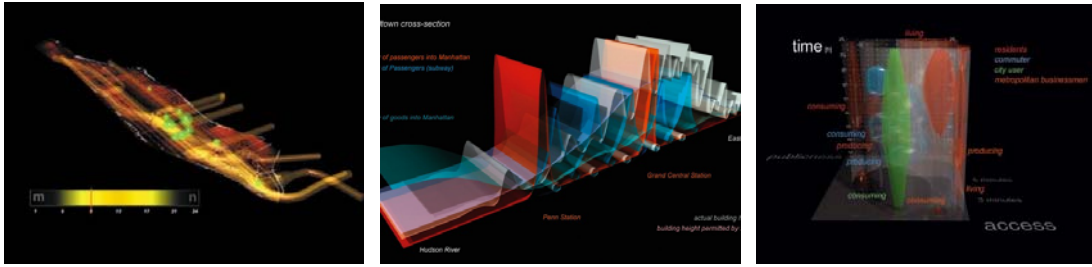
Genel olarak baktığımızda kenti deneyimleyerek anlamlandırma çabası içinde olan tüm okumalarda mesafeyi aradan kaldırarak analiz nesnesine yakın olmanın tercihindeki ısrarı görmek mümkündür. Farklı oranlarda hareket eden bir kentin kentsel mekanını bu hareketli düzlemlerini kollayarak ve bir düzlemden diğerine geçişlerde meydana gelen kaymalardan yola çıkarak tanımlamak önemini vurgulayan Ackbar [1999], bunun için kenti adı konmamış, kolayca tanımlanamayacak 'anamorfik mekanları'na bakarak okumak gerektiğini belirtmektedir.

Bir şeye belli bir mesafeden bakma fikri bu kenti deneyimleyerek okumaya çalışan tüm grupların reddettiği bir yaklaşımdır. Mesafe fikri burada önemli bir belirleyicidir. Bir şeyin içinde olmak mutlaka o şeyin kendisi olmak demek değildir. Fakat kesinlikle ondan ayrı durmamak demektir. Gelişmekte olan bu yakın zamanlı trendi Akpınar [2006] şöyle açıklamaktadır:

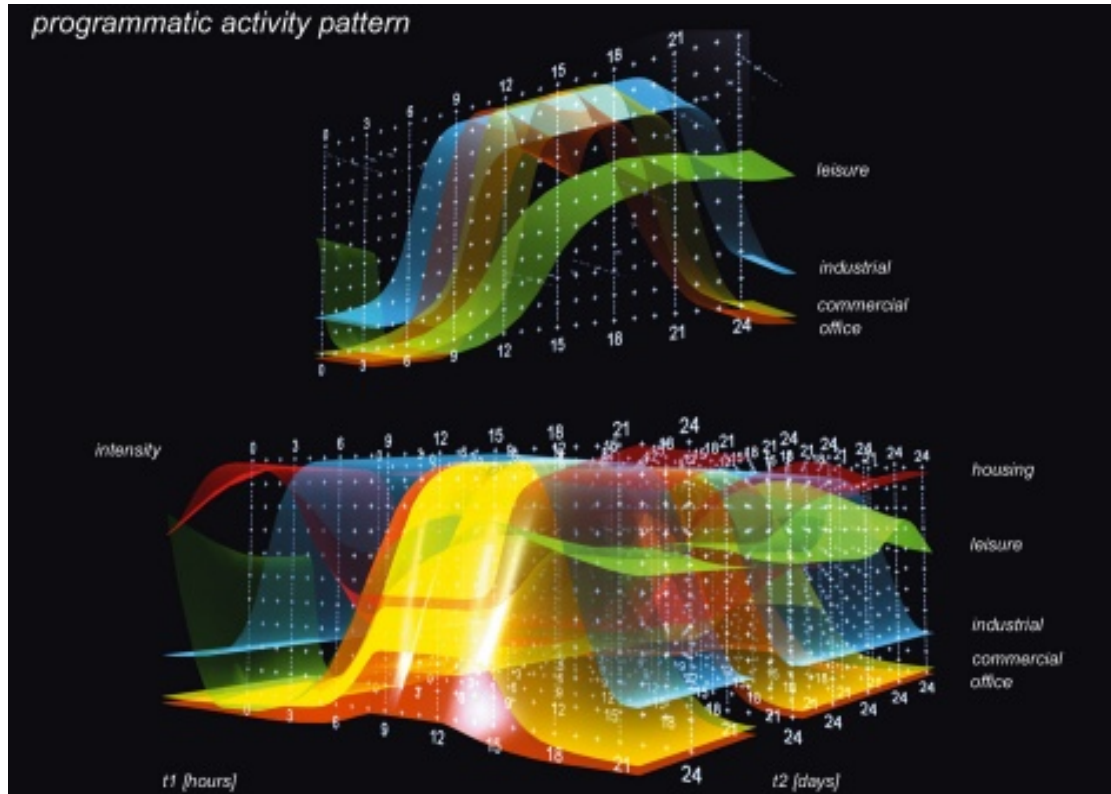
"Değişen kente alternatif bir eleştiri getiren sanatçı, tasarımcı, mimar ve genç araştırmacılar, kaotik kentin kültür-sanat-toplum arası yeniden tarif edilen bir ilişki üzerinden bilişsel haritalamalarını yapmaktadır. Bu anlamda görsel sanatlar ve benzeri temsiliyetlerin bazıları kent ile yüzleşme platformları, günlük yaşamın ara kesit ve yüzleri olarak ele alınabilir. Walter Benjamin'in deyimiyle 'optik bilinçaltı mekanları'na eğilen yeni araştırmalar yapmak giderek önem kazanmakta. Araştırmacılar, bir yandan şimdiye kadar üzerinde yoğunlaşılmayan farklı kentsel durumların açığa çıkarılmaya çalışıldığını, marjinal/özel ve/veya sade/günlük hayatların ve mekansal imgelerin irdelendiği deneyimleri yazıyor ve betimliyorlar. Eleştirel ve kuramsal olarak yeni terminolojiler üreterek, yeni bir

bakış açısı yaratarak, kent ve kent kültürü üzerine yazma konusunda yeni dünya düzenini aktarmaktalar.”

Gerçekleştirdikleri kentsel ölçekteki projelerde mekansal yapıları yeniden tanımlayacak özellikli okumalardan yararlanan ‘UN Studio’ gibi proje grupları da benzer mekansal deneyimlerden yola çıkmaktadır. Kentsel mekana müdahalenin başarısını bağlamın net anlaşılmasıyla ilişkilendiren bu gruplar, tasarım yapabilmek ve düzenleyici / örgütsel yapıların içindeki esini bulmak için kavramsal potansiyele sahip metodlar ile birlikte notasyona ilişkin de özel diyagramlardan hareket etmektedirler.

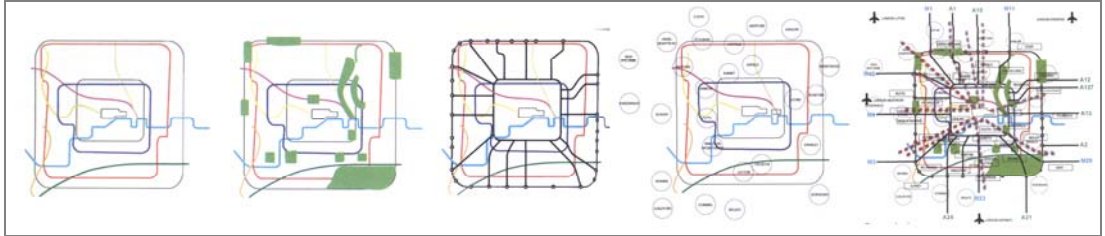
Şekil 3.9. UNStudio tarafından Manhattan’da gerçekleştirilecek kentsel ölçekteki bir proje için kapsamlı incelemeler yapılarak, kullanıcı akışlarının program, zaman ve yer bağlantılı görüntüsü oluşturulan diyagramlar [URL-1, 2008].

Şekil 3.10. UNStudio tarafından, araştırma yapılan alanda mevcut faaliyet yerlerinin değiştirilerek etkin kümeler halinde yeniden bir araya getirecek program kombinasyonlarının oluşturulması için hazırlanmış olan ve mevcut mekansal oluşumu anlamlandırmayı sağlayan diyagram örneği [URL-1, 2008].

Yer'e ilişkin verileri doğru bir şekilde ilişkilendirmeye çalışan diyagramları ile UN Studio, mekanın deneyimlenmesine dair örnek oluşturan analizlerinde kent söylemini farklı bir bakış açısı ile çözümlenmeye çalışmaktadır. Kullanıcı kategorilerini tanımlamaya, zaman-bazlı parametrelere ve araziye ilişkin gerçek ve üzerinde çalışılabilir parçalar ile güçlü parametreler yapılandırarak, kurgulamaya çıkmaktadır. Diyagramlar bütünsel bir davranış içerisinde, yerlerin potansiyel gelişimleri içinde yeni bakışlar üreterek 'yer' hakkında sosyal, topoğrafik ve çevresel bilgi toplanmasını ve tasarım sürecine dahil edilmesini sağlamaktadır [Öztepe, 2007]. Bu ilişkilendirmelerde zaman birimlerine, sürelerin uzunluğuna, değişimlerin yoğunluk ve hızına, diğer olaylarla eşzamanlılığına ve insanın zaman içindeki konumlanışına önem verilmektedir. Kentsel mekan zamansal olarak farklı katman ve farklı mesafe noktalarından okunmaya çalışılmaktadır.

UN Studio'nun çalışmalarına benzeş olarak, dijital teknolojilerin kentleşmeye bakışımızı hangi ölçülerde değiştirdiğini görmek açısından Sir Terry Farrell tarafından, Londra için hazırlanan 'Digital Cities' manifestosuda nitelikli bir çalışmayı oluşturmaktadır. Sir Terry Farrell'in ana fikri, "altı milyarlık dünya nüfusunun yarısının kentlerde yaşadığı düşünülürse, planlamayı toplumsal, iktisadi ve çevresel çerçeveleriyle anlamının merkezi bir önem teşkil ettiği" iddiasında yatıyor [Çavuşoğlu, 2009].

Şekil 3.11. Farrell'in Londra ulaşım ağı örgütlenmesine ilişkin grafikleri [Farrell, 2007].

Şekil 3.12. Farrell'in Londra ulaşım hatları ve kamusal mekanlarına ilişkin grafikleri [Farrell, 2007].

Farrell [2007], Londra'yı anlamının mekanı anlamak demek, ve mekanı anlamının da mekanın ne olmak istediğini bilmek demek olduğunun altını çiziyor.... Metropolde önce tasarımcının sanatı ve disiplini, daha sonra da mimar ve kent plancıların ki söz sahibi olabilir. Bu şehrin farklı okuma biçimlerinin farklı ölçeklerde tanımlanabildiği kadarı ile mümkündür.

20 yüzyıl başında başarılı bir grafik kalıba oturtulmuş ve neredeyse tüm kenti kaplayan Londra metro ağı haritası, kentin kitlelerce kanıksanmış en belirgin haritasıdır. Ayrıca kamusal alanların gösterildiği diğer haritalarda aynı ortak amaca hizmet eder. Bu ve benzeri haritaları günümüz teknolojisi sayesinde kullanabileceğimiz alanları temsil eden ürün tanıtımlarında var: cep telefonları, sokak uyarı levhaları, ulaşım hatları internet sitesi, ya da interaktif bilgi panolarım. Tüm bunlar kenti algılama ve gündelik hayattta kullanma gereksimini karşılıyor.

2006-2007 yılları arasında, Canadian Centre for Architecture (CCA) tarafından gerçekleştirilen "Sense of the City: An Alternate Approach to Urbanism" (Kenti Duyumsamak: Şehirciliğe Alternatif Bir Yaklaşım) başlığını taşıyan sergi, geleneksel olarak ihmal edilen, bastırılan kentsel olgu ve algıları ele almaya çalışan ve mekanın deneyimlenmesine, dolayısıyla anlamlandırılmasına ilişkin güncel bir diğer örneği teşkil etmektedir. Sergi çalışmaları kentsel çevrede baskın olan görselliğe meydan okuyarak kentin gizil niteliklerini yeniden düşünmeyi, kenti farklı biçimde ilişkilerle deneyimlemeyi öneriyor [Arredamento, 2006].

Kent okumasına ilişkin sanatsal araştırma dizisi olarak da tanımlayabileceğimiz sergi çalışması, disiplinlerarası çapraz bağlara ve bir anlamda kent algılarımızın geleneksel olmayan ihlallerine dayanmaktadır [Uzer, Von Busch, 2007].

Bu çalışmalar özellikle kentin kuramsal okumalarında dikkate alınmayan olağan kentsel bileşenler üzerinden duyumsal deneyimler aracılığıyla kentin kavranabileceğine işaret etmektedir [Arredamento, 2006].

"Asfalt gibi en sıradan ve her yerde bulunabilir olgular, gündelik ses ve kokuların kakafonisi, birbiriyle yarışan ışık efektleri, ısı ve iklim manüplasyonları, sıcak ve soğuk, yapı ve caddelerin biçimlerini bozan artıkların ve graffitilerin yanı sıra kentsel çevrede yüce ve çoğunlukla da gözden saklanmış yenilenme göstergeleri, topluca kente ilişkin geleneksel açıklamaların dışında kalan zengin bir davranışlar ve kentsel deneyimler dizisine gönderme yapan artefakt ve imgelerle temsil ediliyorlar."

Şekil 3.13. 'Sense of the City' Sergisi'nin posterini [URL-6, 2008].

'Sense of the City' birbirleriyle ilişkili beş tematik okuma üzerine biçimlendirilmiştir. Nocturnal City (Gece Kenti), Seasonal City (Mevsimlik Kent), Sound of the City (Kentin Sesi), Surface of the City (Kentin Yüzeyi) ve Air of the City (Kentin Havası) [Arredamento, 2006].

1. Gece Kenti: Gözün egemenliği altında herşeyden fazla imgelere kökenlenen kentsel deneyimlerimiz ve hafızamız görmeye o kadar çok bağımlı ki, çevremizi anlama ve kontrol etme isteğimiz içinde, kendimizi, ancak bu yetiyi geceye uzatarak güvende hissedebiliyoruz. Karanlık aracılığıyla ve görmeyi mümkün kılan ışığın solmasıyla oluşan geçici körlükler aracılığıyla diğer duyuların deneyimlerini yakalayabiliyoruz. Karanlıkta sesler yükselir, kokular keskinleşir ve hatta dokunma duyumuzu yeniden keşfederiz. Belki de gece kentini deneyimlemek için alternatif bir strateji vardır. Onu göz için sömüğeştirmektense, karanlığın avantajlarından bir süre yararlanabiliriz; görmeyi unutarak ve diğer duyusal deneyimleri hatırlayarak [Arredamento, 2006].
2. İklimsel Kent: Farklı toplumsal, kültürel olguları idrak etmemizin, modernist 'norm' düşüncesini tamamen arka plana itmesi kente bakışımızda değiştirmiştir. Örneğin kentin akraba olduğu iklimi, görmezden gelmek veya kentsel gerçekliğin ve imgelemimizin içinden çıkarmak, bizi yalnızca hoş ve hoş olmayan yönleriyle farklı mevsimlerin tadına varmaktan yoksun bırakmasının dışında kaçınılmaz olarak, havanın daha dramatik sonuçlarıyla beklenmedik yüzleşmelere de sürüklenmektedir [Arredamento, 2006].
3. Kentin Sesi: Birbirine çok benzer (genellikle mekanik ve elektronik aletlerce üretilen) gürültülerin hızla çoğalmasına karşın, her kent hala kendine has işitsel bir ortama ya da bir ses-çevre'ye sahiptir. Örneğin çeşitli ulaşım araçları, görünüşte her yerde benzer olsalar da, gerçekte farklı ses dünyaları üretirler. Mekanik sesler de bir ülkeden diğerine değişebilir. Sesi soyut bir düzlemde, kenti dolduran insan, hayvan ve araçlarca üretilen desibeli ölçerek kantitatif ölçütlerle okumak mümkündür. Diğer taraftan cam, beton, çelik ve

plastiklerin ahşabın tuğlanın ve taşın yerini aldığı kentlerde bu malzemelerinde ses efektini değiştirdiğini gözlemlemek mümkündür [Arredamento, 2006].

Fotoğraf 3.16. Hale J.Sabine'in 'Less Noise. Better Hearing: An Outline of the Essentials of Architectural Acoustics for the Practicing Architect and Engineer' (Daha Az Gürültü, Daha İyi İşitme: Uygulama Yapan Mimar ve Mühendisler için Mimari Akustiğin Temelleri) başlıklı kitabın kapağı. 'Sense of the City' Sergisi'ne ilişkin makaleden [Arredamento, 2006].

Fotoğraf 3.17. 1970'lerde 'World Soundscape Project' (Dünya Sesçevre Projesi) için yapılan ses kayıt çalışmasından bir görüntü. 'Sense of the City' Sergisi'ne ilişkin makaleden [Arredamento, 2006].

Fotoğraf 3.18. 'Sense of the City' Sergisi'nin 'Kentin Sesi' yerleştirmesinden görünüm. Fotoğraf: Michel Legendre [Arredamento, 2006].

4. Kentin Yüzeyi: Kentlerimizin yüzeyini tanımlayan zemindir ve kentlerin karakterine tayin edici bir katkıda bulunur. Araba ve ayaklarımız bize kentin yüzeyi ile ilgili doğrudan bilgi aktarırlar; yer tozlu mu, engebeli mi, yoksa taş veya betonla döşenerek düzleştirilmiş mi? Sıradan ve ihmal edilmiş bir malzeme olan asfalt diğer yandan kentselliğin varlığına işaret eder [Arredamento, 2006].

Fotoğraf 3.19,20. Amsterdam ve Utrecht'ten zemin kaplamaları. 'Sense of the City' Sergisi'ne ilişkin sergileme malzemesi [Arredamento, 2006].

Fotoğraf 3.21. 'Sense of the City' Sergisi'nin 'Kentin Havası' yerleştirmesinden görünüm. Fotoğraf: Michel Legendre [Arredamento, 2006].

5. Kentin Havası: Kent kokular yoğunlaşmasından oluşan bir yerdir. Evrensel kokular ve belli etkinliklerle üretilen özgül kokular, enerji kaynakları, aroma

ve baharatlar, bitkiler, çiçekler, hayvanlar ve çöp birbiri üzerine yığılarak, görünmez ama yine mevcut ve gerçek olan koku peyzajları oluşturarak algılarımızı yönlendirir [Arredamento, 2006].

Bütün bu açıklamalar doğrultusunda beş duyu ile dolaşılan kentin bilişsel haritalarını çizmenin mekanlara ait seslerin, kokuların, dokunduğumuz yüzeylerin belirlediği hafızanın belki de bize en tanıdık olan perspektiflerden bir harita çıkarmamıza yardımcı olabileceğini söyleyebiliriz.

Duyum yoluyla algılananın, akıl yoluyla anlamlandırmaya çalışıldığı bu tarz okuma yaklaşımlarının, Erzen'in [2006] de belirttiği gibi nesneyi tanımlayıp sınıflandırdığı vakit onu terk eden pratik algının tersine, bitmeyen ve sürekli olarak karşısındaki nesnenin yeni niteliklerini keşfeden, yaşamın dinamik süreci içinde anlık farklılıkları tespit edebilen duyumsal algı ile mekansal çözümlemelere önemli açılımlar getireceğine inanılmaktadır.

Değerlendirme:

Her kentin bir karakteri ve imajı vardır ve geçmiş ile şimdinin oluşturduğu bir ruha sahiptir. Yine de kentler, kent dinamiğinin genel yasalarından bağımsız olamaz. Sonuç olarak hiçbir kentsel gelişme kendiliğinden değildir. Tersine, kentin yapısındaki değişiklikleri, kentin farklı alanlarına dağılmış birçok grubun doğal eğilimleri aracılığıyla açıklamamız gerekir.

Bilişsel haritalama, bize her toplumsal formasyonun içindeki başat temsil biçimlerin ve bunların yeniden yapılanışını okumamızı sağlar. Günümüzde deneyimin bile ikame edicisi haline gelen teknolojinin bu temsil biçimlerini sarsıcı değişimlere uğratan gücünün dışında, bu süreçlerle diyalektik bir ilişki içindeki bastırılmış olanın temsil biçimlerini, diğer temsil biçimlerinin içinden okuyabilmek, ayrıştırabilmek imkanı tanır.

Bununla birlikte imaj-algı ilişkisine dayalı okumalar, kent kavramının anlaşılmasında yararlı olsa da parçacı özellikleri nedeniyle, bir referans bütünü olarak önemli bir eksikliğe sahiptir; bu da tarihsel değerlerin dışlanmasıdır. Halbuki kenti kökeninde anlamayı amaçlayan tarihsel yaklaşım kentin tesadüfen ve kendiliğinden oluşmayıp sosyal / tarihsel değerler üzerinden biçimlendiği düşüncesini işler [Çakmaklı, 1993].

İnsan ile görüngünün temsili arasındaki ilişki, imaj-algı ilişkisindeki deneyimin ön plana çıkmasını sağlar. Bununla birlikte temsilin zihinde bıraktığı soyutlanmış izlerin toparlanması ile kentsel yaşama ilişkin deneyim biçimleri belirlenerek, mekansal okumalara ilişkin önemli açılımlar sağlansa da kentin biçimsel gelenekleri tarihsel değerlendirmelerle ilişkilendirilmek zorundadır.

3.1.5. Biçimbilimsel (Morfolojik) Okumalar

“Her ne kadar yüzeylere ve görünümlere bağlı olsak da bu yüzeylere gereken sempati ve ciddiyetle nasıl yaklaşmamız gerektiğini öğrenmek her zaman çok kolay değildir.”

David Harvey [1999]

Tarihsel bağlamda kentsel biçim ile ilgili çalışmaların geçmişi 20.yüzyılın başına kadar uzanır. Buradaki ana vurgulama belirli yerleşmelerin -kentler, kasabalar vb.- ‘kentsel biçim’ elemanlarının gelişimi ve bunları oluşturan bileşenlerin araştırılması üzerinedir. Tarihi örneklerin analizi ve çağdaş kentsel mekanın evrimini konu alan araştırmaların bulgularını Oktay [1991] şu üç temel ilgi alanı üzerinden tanımlamıştır.

- ‘Kentsel Biçim’in biçim-kalıtsal sorunları,
- ‘Mekansal Yapı’nın elemanları,
- ‘Kentsel Biçimbilim’in deneysel uygulamaları.

Birinci gruptaki çalışmalar, Conzen Okulu tarafından gerçekleştirilen, kentsel kimliğin oluşturulmasına yönelik yaygın bir ‘Biçimsel Analiz’ geleneğine yer verir. Conzen’in de içinde yer aldığı kent morfolojisine ilişkin bilinen üç okul vardır: İtalyan, Fransız, İngiliz; ve bunlar kendi ekollerini yaratmışlardır. İtalyan Ekolü 1940’lardan beri Saverio Muratori’nin çalışmalarının çerçevesinde kuramsal yapısını oluşturmuştur. Muratori çalıştığı şehirlerin bir ‘Uygulamalı Tarih’ini geliştirmeyi hedefleyerek kent dokusunun syntax’ını yeni bir mekansal öngörülerle entegre etmeye çalışmıştır. Fransız ekolü Versay Mimarlık Okulu’nun geliştirmiş olduğu kentleşme işlevi ve bağlantılı mekansal modeller, analizleri için geniş metodik bilgi prensiplerini model almıştır.

İngiliz Ekolü ise ‘Kent Plan Analizi’ olarak adlandırılan tekniği geliştirmiş olan Conzen’in çerçevesinde oluşmuştur. Conzen’in takipçileri, tarihi ve modern kent alanlarının yönetiminde ne tür bilginin kullanılabileceğini belirleyen yollar üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Conzen Okulu genel bir kullanım çerçevesi içinde yararlı bir şekilde uyarlanabilecek bir dizi kavram üretmiştir. Bu gruptaki çalışmalarda kentin nesnel analizi ‘Fiziksel ve somut bir gerçeklik olarak kent’ ve ‘Bir organizma olarak kent’ olmak üzere iki aşamada tanımlanmıştır.

Biçimbilim çalışmalarının ana değeri, çeşitli analitik tekniklerin, özellikle kent planı analizi ile ilgili olanların, ortaya konmasına bağlıdır. Conzen Okulu, biçimbilimsel çalışmalarında kentsel dokuyu iç içe geçmiş üç tür plan elemanı üzerinden ele almıştır:

- Caddeler/Sokaklar ve bunların sistem içindeki biçimlenişi,
- Arazi kullanımına bağlı bina arsaları, ve bunların cadde / sokak sistemi içindeki konumları,
- Yapı dokusunu oluşturan binalar ya da daha açık olarak, blok planları.

Kentsel örgünün kendisini inceleyen ve vurgulayan bu yaklaşım, özellikle kentsel mekanın kimliği konusunda kısıtlı bulunurken yerleşim morfolojisine ilişkin sınıflandırma oluşturması açısından önemlidir.

İkinci gruptaki çalışmalar ise ekonomistler ve coğrafyacilar tarafından yapılan ve kentsel biçim ile davranış-etkileşim örgülerinin birleşkesi olan mekansal yapı araştırmaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Buradaki ana ilgi, belirli kullanımların yerleştirilmesi ve dağıtımlarının analizi ile belirli elemanlar arasındaki işlevsel ilişkiler üzerinedir. Ekonomiye dayalı şehir açıklamaları ve buna bağlı sınıflandırmaların temeli çoğunlukla bu yaklaşıma dayandırılırken, şehrin oluşumunda ve gelişiminde 'ticari işlev', kentsel artefaktların çeşitliliğinin en makul açıklaması olarak sunulur.

Bu araştırma alanı mekansal örüntü ile ilgili şu alanları kapsar [Oktay, 1991]:

- Merkezi yer kuramı
- Ekolojik kuşak kuramı
- Kentsel büyüme kuramı
- Kentsel biçim kuramı
- Sistem kuramı

'Merkezi Yer'; barındırdığı işlevler (sanayi, yönetim, uzmanlık gerektiren hizmetler, vb.) ve konumu (önemli yolların üzerinde bulunması) dolayısıyla çevre yerleşmelerin merkezi haline gelen kentlerin çevreleri ile ilişkilerini anlamak üzere geliştirilmiş yaklaşımdır. Walter Christaller tarafından ortaya atılmış olan kuramda bir kentin büyümesini, o kentin hizmet işlevlerinin uzmanlaşmasına bağlanırken, merkezileşen kentin bu özelliği sunduğu hizmetlere olan talebi ile de birlikte sorgulanmaktadır. Buna göre kentlerin asıl işlevleri, çevresine (hinterlandına) hizmet götüren bir merkez olmaktır.

'Ekolojik Kuşak'; kentlerin büyümelerini durdurmak ya da sınırlamak için kentsel alanın etrafında oluşturulan geniş yeşil çember alanların yaratılması üzerinde duran kuram, İlk olarak Londra'da uygulanmıştır. Yeşil kuşak etrafına merkezdeki kente anayollar ile bağlanmış yeni kentler yapılmasını planlama sürecinde dikkate alan kuramsal çalışmalarda kentler ekolojik değerleri üzerinden sorgulanmaktadır. Bu sorgulamalara bağlı olarak yaratılacak mekansal oluşumlarda merkez kentin

büyümesi engellenerek, çevresel, toplumsal ve mekansal sorunların önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

'Kentsel Büyüme'; kentlerin büyümelerini kentlerin makroformunun aldığı biçim ile açıklayan kuramları kapsayan ve Chicago Ekolü soyundan gelen kentsel sosyoloji ve ekoloji kaynaklı bir kuramdır. Bu başlık altında 'Eş Merkezli Çemberler Kuramı'; kentin merkezden çevreye çemberler halinde yayılarak büyüdüğünü, merkezdeki rantın yüksek olduğunu, buna göre merkezden çevreye doğru halkaların farklı işlevler aldığını ileri süren kuramdır.

Diğer bir alt başlık olan 'Dilimler Kuramı'; yine tek merkezli bir kentte kentin büyümesinin merkezden çevreye doğru giden anayolların üzerinde dilimler halinde geliştiğini, farklı dilimlerde farklı toplumsal sınıfların yerleştiğini ileri sürer. Son olarak 'Çok Merkezli Büyüme Kuramı' ise kentlerin birden fazla merkez etrafında örgütlendiğini ileri sürer. Buna göre kentler ya işlevlere (uzmanlaşmalara göre) göre çok merkezli olarak kurulurlar ya da büyüme sürecinde yeni merkezler ortaya çıkar.

'Kentsel Biçim Kuramı'; kentleri biçimsel gelişimleri üzerinden ele alan kuramsal yaklaşımdır. Radyokonsantrik (ışınsal, özekteş) kent, tek bir merkezden çevreye doğru ışınsal yolların gelişmesiyle bu yolların etrafından büyüyen kentler, lineer (doğrusal) kent, çeşitli engeller (topoğrafik engeller, kıyı kentleri gibi) ya da yollar üzerinde (karayolları ya da tren yolları) lineer olarak gelişen kentler vb.

'Sistem Yaklaşımı'; planlamada niceliksel, teknik ve matematik modeller ile kentlerin denetim altına alınmasına ve kenti bir sistem olarak anlamaya çalışan tekniklerin geliştirilmesine yönelik yaklaşımdır. Kent planlamada modeller üç amaçla kullanılır; betimleme (kentin yapısını anlamak için), geleceğe ilişkin kestirim yapmak (parametrelerin nedensellik ilişkilerinin kurulmasıyla, birbirlerine göre gelecekte alacakları değer bilinebilir), geleceği planlamak (bu noktada plancının amaçları ön plana çıkmaktadır). Matematik modellerinin planlama sürecinde kullanılması 1960'larda başlamıştır.

"İçinde geniş alanların ve nüfusların tek bir yalın kent dokusu halinde birbirine bağlandığı dışa patlamış metropol uzamı, birim binayı ya da birim araziye, geçmişte olduğundan daha az öneme sahip bir sembol haline getirmiştir. Bu yeni dinamik boyutların çağdaş ikametlerini ve dışavurumsal sembollerini bulmak zorunluluğu kentsel sahne bütününün yapısal mantığını çizen ve okunurluluk kazandıran bölgelemeleri ortaya çıkarmıştır." [Kepes, 2007]

Özellikle Amerika gibi yerleşim tarihi yakın zaman ile sınırlı olan kentlerde analiz tekniklerinde de görüldüğü gibi eski dokularda kullanılan çok boyutlu, çok yönlü doku analizlerinden farklı olarak kullanım ve görsel açıdan geliştirici ve açıklayıcı yöntemlerin kullanımı tercih edilmektedir. Kullanım faktöründe en önemli izleyici yöntem 'zoning' esaslarıdır. Zoning adında da anlaşılacağı gibi bir kentin zonlar (bölgeler) içinde bölünmesidir. Her parça farklı yasal ihtiyaç, kullanım gruplarını içerir.

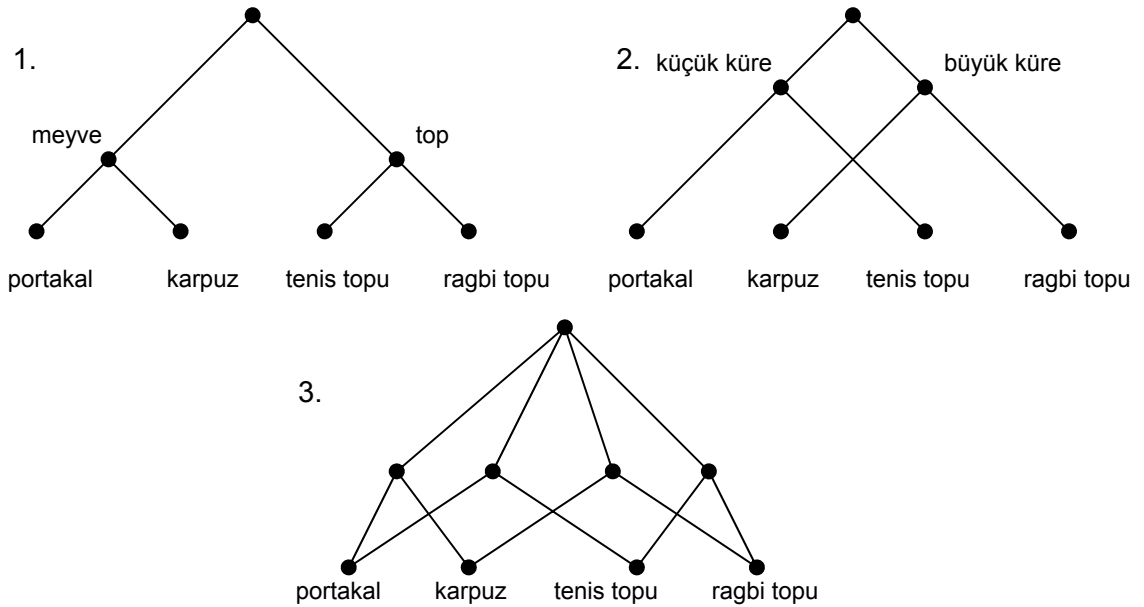
Bununla birlikte Rossi'nin [2006] de belirtmiş olduğu gibi okuma, şehrin işlevsel bölünmesi değil, parçalar ve biçimsel, yani karakteristik özellikler aracılığıyla tanımlanması sorunudur; bu karakteristik özellikler işlev ve değerlerin bir sentezidir.

Dolayısıyla kullanıma ilişkin okumalar, çevrenin kısmen biçimlendirilmesi ve denetlenmesi konusunda olası bir araç tanımlasa da morfolojik unsurların belli dizin ilişkileri yüzünden uyanan anlam niteliklerine ilişkin kavrayış, sağlıklı yargıların oluşturulması için gerekli duyarlılığın geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Birbirini izleyen form elemanlarının ilişkilerine yönelik dikkatli bir araştırma bu yaklaşım için gerekli başlangıcı sağlayacaktır. Dizge zincirinin yanyana getirilmiş özelliklerinin doğasında varolan dışavurumsal niteliklere yönelik bazı duyguların kazanılması için, açık ve kapalı uzamların, yüksek ve alçak binaların, girift ya da sade yüzeylerin, doğal özelliklerin ve insan yapısı biçimlerin ve diğer birçok değişkenin dizge ilişkileri üstünde çalışılabilir, bunlar kaydedilebilir ve yönlendirilebilir. Düzenli ve düzensiz değişiklikler, farklı uzamsal uzaklıklarının ritmik ya da kontrpuansal dizgelerinin kayıt edilmesi ve yorumlanması mekana dair ipuçlarını önemli ölçüde açığa çıkaracaktır [Kepes, 2007].

Kentsel biçimlenmeye üçüncü grup yaklaşım, çoğunlukla 'Kentsel Biçimbilim'in uygulamaya dönük sorunlarıyla ilgilenen kentsel tasarımcılar ve mimarlar tarafından geliştirilmiştir. Biçimsel analiz yoluyla toplanan bilgilerin tasarıma aktarımı da bu grubun ilgi alanına girmektedir. Sitte -estetiğe dayalı-, Appleyard ve Alexander -kullanıma dayalı-, Krier, Rossi, Castex ve Panerai -kentsel biçimbilim çalışmaları-yaptıkları kentsel okumalar ile kente ilişkin keşfettiklerini tasarım yöntemine evriltmeye çalışan isimlerden başlıcalarıdır [Oktay, 1991]. Bu grup daha çok kentlerin fiziksel dokularını değerlendirmiş, bunu yaparken de çözümlenen bileşenleri yapısal biçimin temel tiplerine ayırmışlardır. Alexander kentsel oluşumları sınıflandırmaya yardımcı olacak tipoloji kavramından yararlanır; Krier, 'akılcı' kentsel tasarım ölçütleri seti oluşturmak için temel kentsel biçim elemanlarının (bloklar, caddeler / sokaklar ve meydanlar gibi) yapısını incelemiştir; Rossi ve Castex-Panerai kentlerin tarihsel kapsamlarına yoğunlaşmıştır.

Bu yaklaşımlar sırasıyla ele alınacak olursa;

Arketiplerin nasıl doğal sembollerle bir araya gelerek anlam, çevre ve mekan kurgularını oluşturduğuna dikkati çeken Alexander, bir metod olarak geliştirdiği doku dili -pattern language- ile arketipik elemanları tanımlayarak ve bir araya getirerek anlamlı mekanların yaratılmasına ilişkin hedefleri oluşturmuştur. Tasarım sürecinde kullanıldıklarında tasarımcıyı anlamlı mekanlar üretmeye yönlendirecek araçlar olarak örüntüler, farklı durumlarda karşılaşılan davranışsal ve çevresel etmenleri açığa çıkaran ve bu etmenlerin harmonik olarak bir araya gelmelerini sağlayan oluşumlardır; isim verilemeyen bir kaliteye sahip mekanlar yaratılmasını sağlarlar. Bu isimsiz kalite kentlerin de orijinine işaret ederek kültürel hafızanın devamlılığını sağlamaktadır.

Şekil 3.14. 'Yapay Kent' – 'Doğal Kent' karşılaştırması: 1. ve 2. Ağaç biçiminde örgütlenen 'Yapay Kent', 3. Kafes biçiminde örgütlenen 'Doğal Kent'.

Uzun yıllara yayılan bir seyir içinde ortaya çıkan kentlere 'Doğal Kentler' adını veren Alexander bu oluşumları, tasarımcı ve planlamacılar tarafından bilinçli biçimde yaratılmış 'Yapay Kentler'den ayırt etmek için yapar. 'Yapay Kentler'i kentlere özgü özsel bileşenlerden yoksun olduğunu öne sürerken, bu iddiasını karşılaştırmalı bir okuma üzerinden tanımlayan Alexander'a göre yapay bir kent ağaç biçiminde örgütlenirken, doğal bir kent yarı-kafes biçiminde örgütlenmektedir [Karatani, 2006].

"Kent, bir birim olarak tutarlılığını, hem onun kendi öğelerini bir arada tutan kuvvetlerden hem de onu sabit, değişmez bir parça olarak içeren daha büyük yaşayan sistemin dinamik tutarlılığından alır... Kentin sistemlerini yuva olan ve bu

yüzden de önemli fiziksel birimler olarak düşünölebilecek pek çok sabit somut kent altkümüsi içinden genellikle birkaçını seçip ayırır ve onlara özel dikkat gösteririz... Böyle bir resmi oluşturma işine dahil olan kümeler topluluğu yalnızca şekilsiz bir topluluk değildir. Otomatik olarak, sırf altkümeler seçilir seçilmez o altkümeler arasında bir ilişki de kurulduğu için, bu topluluğun belirli bir yapısı vardır.” [Alexander, 1965]

İyi bilinen dokuz kent planını, üzerinde çalıştığı başka kentlerle birlikte Brasilia ve Tokyo gibi yerleşimler için de analiz eden Alexander hepsinin bir ağaç yapısını temel aldıklarını görür; ağaç yapısı, istisnasız biçimde öyle baskındır ki, hiçbir tekil öğe, bir bütün olarak birimin aracılığından bağımsız biçimde kendisini başka bir öğeye bağlayamaz. Çalışma konusu kent olunca, iki birim örtüştüğü zaman, örtüşme alanının kendisi de tanınabilir bir kendiliktir, bu yüzden o da bir birimdir. Alexander’ın ‘Yapay Kentler’ ile ‘Doğal Kentler’ arasındaki farklılığı matematiksel olarak incelemesinin bu denli anlamlı olmasının sebebi tam olarak biçimsel olmasıdır [Karatani, 2006].

Sokak, yapı adası ve aralarında kalan boşluklarla biçimlenen kentsel strüktürü, genel anlamda organize olmuş kurallar ve kaynaklar bütünü olarak değerlendirebilir. Kentsel oluşumun süreklilik ve dönüşümünü dolayısıyla mekansal parçaların yeniden üretimini düzenleyen koşulları anlamak için bu kural ve kaynaklara, ve nedenlerine ulaşmak tasarım ve planlama yaklaşımları için önemlidir. Özellikle kent ölçeğinde gerçekleştirilen tasarımın, bu nedenleri ortaya çıkarmaya yönelik hassasiyetine değinen Korkmaz’a [2001] göre nedenler hiçbir zaman tam olarak ortaya çıkmaz, hep bir potansiyeller yumağı olarak kendini gizler. Dolayısıyla kentsel yapıt her zaman kentsel analizle tasarımın gerilimli ilişkisi üzerine kuruludur.

Bununla birlikte kentin zamana bağlı olarak fiziksel ve sosyal yapısına katılan anlam tabakalarını keşfetmek için çeşitli yollarla okunabileceği fikri postmodern analiz biçimlerini önemli ölçüde çeşitlendirmiştir [Eisenmann, 2006]. Rossi’nin önderliğini yaptığı ‘Neo-Rasyonalist’ yaklaşımın başlangıcını oluşturduğu morfoloji ve tipoloji çalışmaları bunlardan biridir. Her iki terimde biyoloji bilimlerinden ödünç alınmıştır. 1960’larda Avrupa ve Birleşik Devletler’de ‘morfoloji’ kent biçimleriyle ilgili olarak kullanılırken, ‘tipoloji’ deyimini –neoklasik tip’e karşıt olarak’ yapıların çoğunlukla planlamasında uygulanmıştır [Teyssot, 2008]. O.M.Ungers’in de belirttiği gibi:

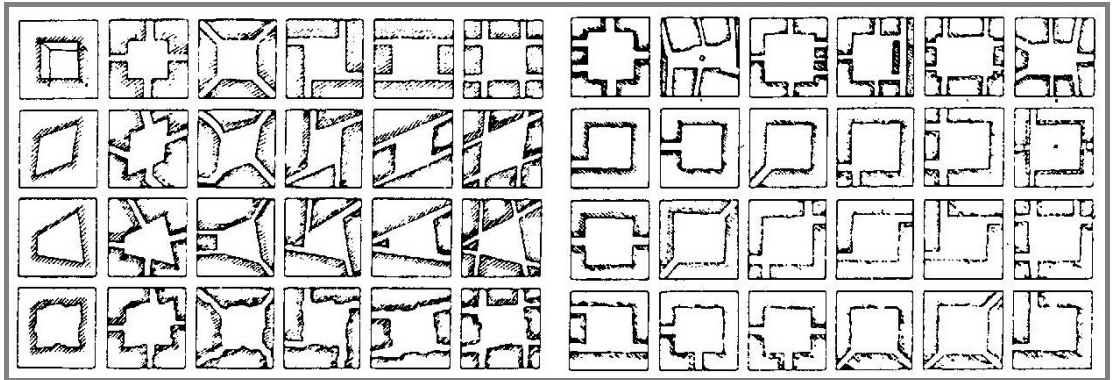
“Tipolojik yaklaşımlar bütünü, nesnelere arası ilişkileri aşırı uçları ve aynı zamanda harmoniyi ifade eder. Zamana değil mekana dair bir düşünce biçimidir.” [Aktaran Güney, 2007]

Şehrin doğal gelişim sürecini yapı ölçeğinden sokak ve mahalle ölçeğine ve bu noktadan da kentin kendisine ulaşan süreklilik içinde ele almaya çalışan Rossi ise bütün ve bütünü oluşturan elemanlar arasındaki ilişkiyi, özellikle zaman kavramı ile ilişkilendirmeye çalışmıştır.

Rossi, kentsel yapının zaman ile olan ilişkisinde kenti zamanı ölçmeye yarayan karşılığında da zaman tarafından ölçülen bir 'iskelet'e benzetmiştir. Tarihi ve kentte meydana gelmiş ya da gelecek olan eylemlerin izini taşıyan bu iskelettir. Temel olarak kent morfolojisini alan, tipolojide zamanı ölçmenin aracı olarak kullanan Rossi'ye göre, iskelet ve onun ölçme aygıtı, süreci oluşturmaktadır. Kent planıyla karşılaştırılabilecek olan iskelet, bir yandan parçalardan oluşmuş genel bir yapıyken, bir yandan da kendi başına maddi bir artefakt, kolektif bir artefakt oluşturur [Eisenmann, 2006].

Kent, dönüşüm süreçlerinin anlarından oluşur, bu nedenle süreklilik gösteren kentsel bir artefakt, tek bir tarihsel döneme bağlı olarak düşünülemez. Zaman parametresine bağlı olarak artefaktlar ya şehri bütünlüğü içinde anlamamızı sağlar, ya da şehir sistemine gevşek biçimde bağlayabileceğimiz bir dizi ayrı öğeler olarak görünür. Bazen bir olayın kendisinin önemi, bir yerin mekansal dönüşümlerine yer açar; 'Locus' teması burada önemlidir. Rossi [2006] kentin bütün parçalarının, hayat tarzlarının, kendi biçimlerinin ve hafızalarının somut işaretlerini sergileyişini bu tema üzerinden açıklar. Alanların karakteristik özellikleri morfolojik ve muhtemelen tarihsel ve dilsel araştırma amacıyla birbirinden ayırt edilebilirse de incelenmeleri 'Locus' ve 'Ölçek' sorunlarını gündeme getirmektedir.

Kalıcılık gibi 'Locus'da yalnızca mekan tarafından değil, topoğrafya, zaman ve biçim tarafından, hepsinden önemlisi hem eski hem de daha yeni olaylar dizgesinin yeri olması tarafından da belirlenen tekil bir artefaktın bileşenidir [Eisenmann, 2006].

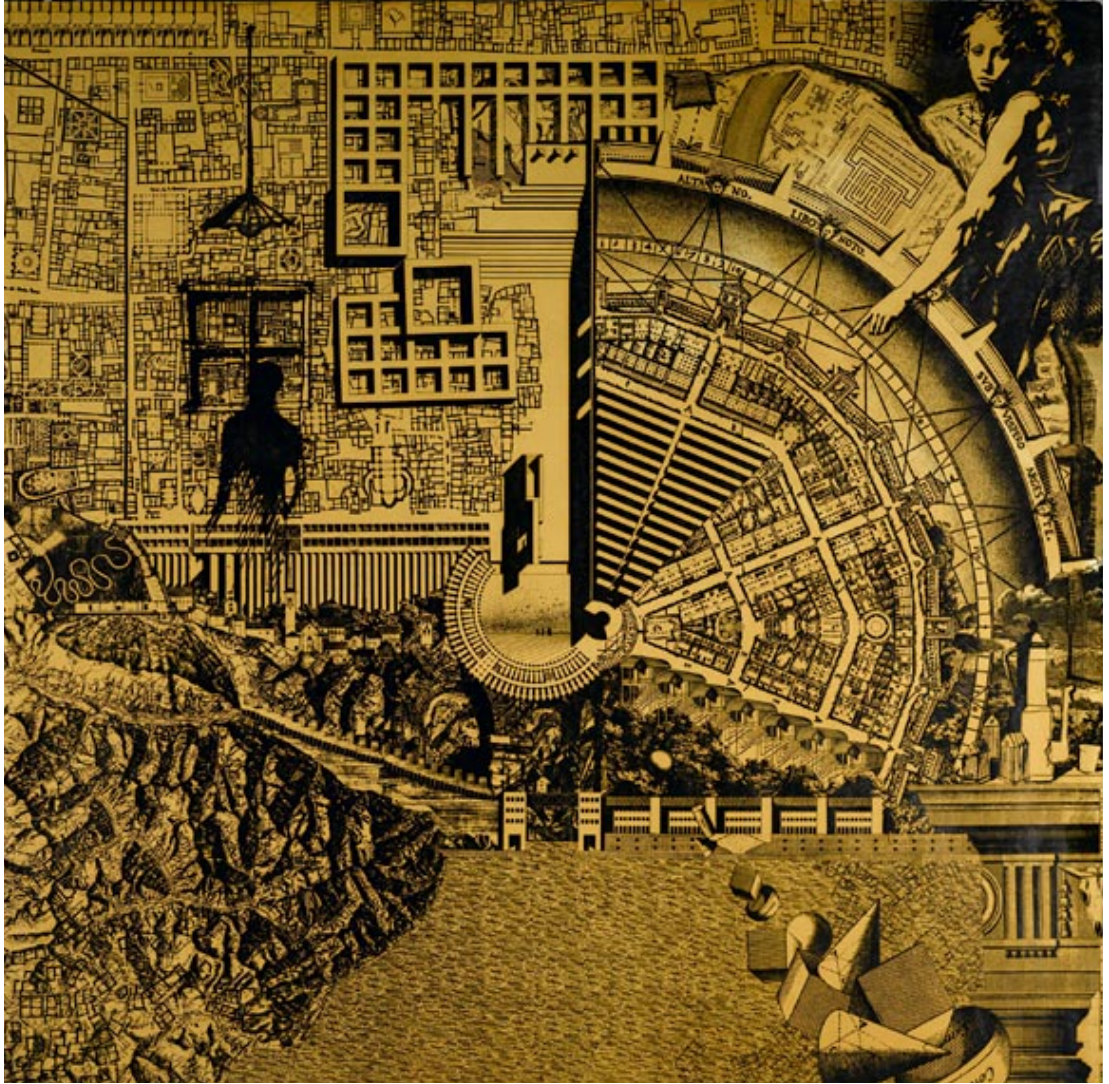

Şekil 3.15.

Aldo Rossi'ni tipoloji çalışmalarına ilişkin bir örnek [URL-18, 2008].

Biçimbilimsel okumalarda bu nedenle gruplanan mekansal oluşumlar araştırılarak, gruba ait tanımlayıcı karakteristikler ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bunun için kentsel formlar, tipoloji karşılaştırmalarına tabi tutulmakta ve mekan yapısı içinde genel ve kalıcı karakterdeki çizgiler analiz edilmektedir.

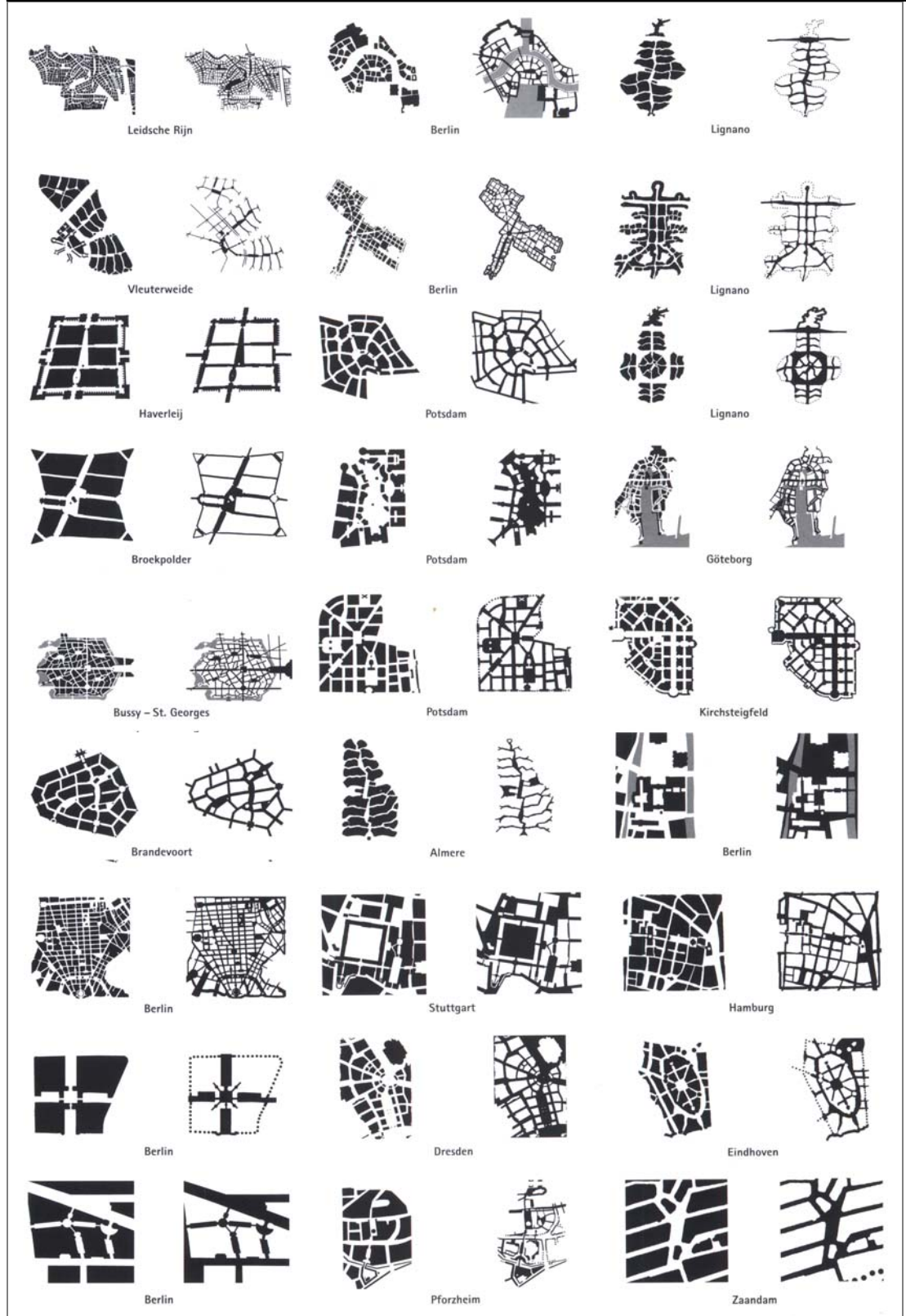
'Tip' akla ve duyulara hitap eden yapısal / organizasyonel bir ilk prensiptir, dolayısıyla bir ilk başlangıç ve temel prensip olarak sürekli yeniliği talep eder. 'Tip' kavramını "kalıcı ve karmaşık bir şey olarak formdan önce gelen, onu oluşturan mantıklı bir prensip" olarak tanımlayan Rossi [2006] 'tip'i 'model'in tersine, kopya edilemez, kent belleğinin derinliklerinde saklı bir imge olarak görmektedir. Bunları gün ışığına çıkarmak için önce katmanların derinliklerine dalınmalı, başlangıç noktasına kadar nefesler tutulmalıdır. Tekrar yeryüzüne dönüldüğünde eşlik eden sadece bir izdir ve yeni macera bu izi ete kemiğe büründürmek içindir [Korkmaz, 2001].

Şekil 3.16.

Aldo Rossi'ni tipoloji çalışmalarından esinlenerek ürettiği Citta Analoga [URL-24, 2008].

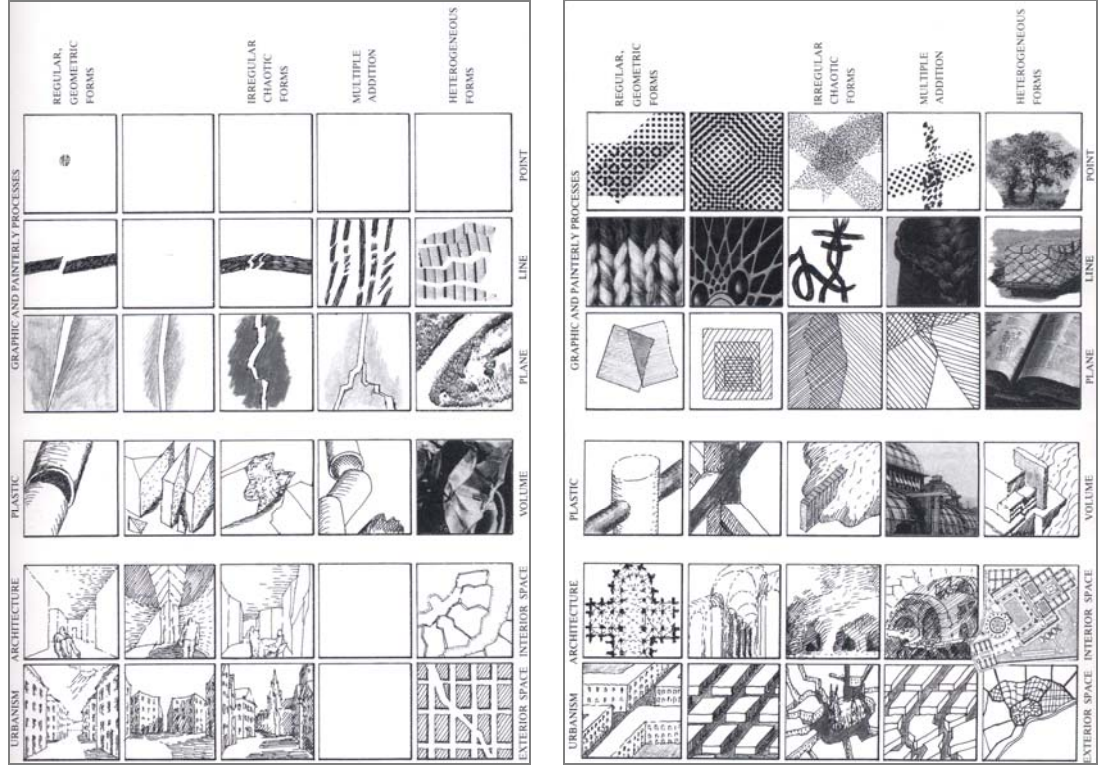
Çalışmalarında kent dokusunun çeşitliliğe dayalı yapısını anlamlandırmaya çalışan Rob Krier, elde ettiği kaynak bilgiyi projelerinde güçlü bir altlık olarak kullanması, Rossi'nin 'iz' olarak tanımladığı şeyi uygulamaya geçirme çabasıdır.

Şekil 3.17.

Rob Krier'in 'Town Spaces' çalışmasından Avrupa'daki kentlere ilişkin hazırladığı figure-ground doku analiz örnekleri [Krier, 2006].

'Architecture Composition' (Mimari Kompozisyon) isimli çalışmasında fotoğraf, çizim ve yazının yanı sıra matrislerle yapmış olduğu okumalarda Krier, kentsel mekanın morfolojik sınıflandırmasını yaparak kare, üçgen ve daireden oluşan üç ana şekil ve bu şekillerin değişim süreçlerini -açılanma, parçalanma, eklenme, üst üste gelme ve çarpıklaşma- geçirek oluşturdukları formlar olduğunu gösterir.

Tablo 3.2. Rob Krier'in 'Architecture Composition' çalışmasından mekana ait plastisite ve heykelsilik için olası temel esaslar ve onların dönüşümünü gösteren tablolar [Krier, 1991].

- Semiyolojik Okumalar

Kentsel mekanı tahrip eden 'tabula rasa' anlayışına karşı yöneltilen eleştirel bakışlarla ortaya çıkan 'Biçimsel Çözümler'e ilişkin çalışmalarda, kentin belleği ve kendi özgül örgütlenme mantığı ele alınarak, yapısal okumalara yoğunlaşılmıştır. Biçimsel okumalarda özellikle başka disiplinlerde öne çıkan ve düşünce dünyasında önemli rol oynayan yapısal ayrıştırmalardan büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Biçimi bir emsal olarak, nesneyi ve ona verilen anlamı ise biçimin modeli ya da yorumu olarak kavrayan 'Biçimcilik'in, 20.yüzyılın en entelektüel sorunlarından bazı- larını bu radikal tersine çevrilişten çıkardığını söylemek mümkündür. Örneğin hem Saussure'ün 'gösteren'in yalnızca farka dayalı bir biçim olarak var olduğunu, 'gösterilen'in ya da anlamın ise bunun ürününden ibaret olduğunu öne süren dilbilimsel modeli, hem de Lévi Strauss'un ampirik olgudan bir model türetmek yerine, önce matematiksel yapıyı yorumlayan bir model olarak gözlemleyen

antropolojik metodolojisi, temelde biçimci düşünme tarzlarının yapısalcı yaklaşımın ifadesidir [Karatani, 2006]. Lévi-Strauss'a göre yapısalcı analizin amacı kavranabilir gerçekliğin içeriğini yakalamaktır; ona göre, içerik ve biçim birbirinden bağımsız varlıklar değil, aksine bir ve aynı inceleme nesnesinin yakından anlaşılması için gerekli tamamlayıcı perspektiflerdir.

Yapısalcı yaklaşım, gösterge niteliği kazanan nesnenin gösteren ve gösterilen ilişkisinde –düzanlam/gösterimsel anlam ve yananlam/çağrışımsal anlam bütünlüğünde– anlaşılabilirliğini savunur. Biçim ve içeriği ile yaratıldığı ortamın kültürel, sosyal, algısal ve düşünsel kodlarına sahip kentsel mekanlar, gösterimsel ve çağrışımsal anlamın değişen kurgularında varlık kazanan özel bir metne sahiptir. Günümüzde anlamın eklenerek çoğalmasını ve biçimsel değişimini ısrarla vurgulayan Barthes'ın modern sonrası yaşamın çok anlamlı yapısını, dil oyunları, labirent benzeri kavramlarla anlamlandırmaya çalışması kentsel mekanın metinsel yapısından kaynaklanmaktadır. Kentsel mekanı metin olarak okuma ve yaşantı olarak anlama ve yorumlama potansiyelini içinde barındıran tanımlarla, dil ve anlam sorununa çözüm bulmak böylece olası hale gelmektedir [Aydın, 1999].

Barthes'a [1997] göre "kent bir söylemdir, bu da o kentte yaşayanların dilidir". Nesilden nesile toplumsal yaşamın simge ve izlerini taşıyan kentsel mekanda, kültürün yoğunluklarından, yönelme ve boyutlarından söz edilebileceği gibi, içindeki bölgelerin ve mekanın simgeselliğinde göz önünde bulundurulması gerekir. Barthes'ın söylemin toplumsal yanlarına yaptığı bu vurgu, kentin çözümlemesine özellikli boyutlar kazandırmaktadır.

En önemlisi kentin yapılarını, ortaya çıktıkları yerin biçimi ile bağlantılandırılarak incelenmesinin yerin sosyolojik açıdan incelemesini de zorunlu kılmasıdır. Bu çözümleme için ise yerin içinde tanımlanabileceği sınırları 'a priori' olarak çizmek gerekir. Bu çerçevede Rossi'nin 'Locus'u takip eden 'Ölçek' kavramında beraberinde getirir.

- İnşa edilmiş bölgeleri ve onu çevreleyen boş alanları içeren sokak ölçeği,
- Ortak özellikleri olan bir grup bloktan oluşan bölge ölçeği,
- Bir grup bölge olarak düşünülen tüm kent ölçeği.

Bu nicelikleri homojen kılan, birbiriyle ilişkilendiren ilke toplumsal içeriktir. Hangi ölçekte ve hangi biçimsel karşılaştırma olursa olsun kentsel mekanı metin olarak okuma, yapısal, kültürel, sosyal ve doğal çevre karakterini belirleyen kodların sezgisel görüşe yönelme çabasını; daha derin ve net bir görme biçimini gerektirir. Metin okuma, dil kökenli çalışmalar ile özne kökenli görüngeneye dayalı çalışmaların

ara kesitinde yer alır ve analitik bir bakış açısı gerektirir. Eş zamanlı olarak anlamaya ve yorumlamaya dayalı yaklaşımlar bu noktada önem taşımaktadır [Aydınlı, 1999].

Bu bağlamda Barthes'ın 'kent ve semiyoloji' ilişkisini dikkate almak gerekmektedir. Okuma etkinliğinin sistematik bir düşünce tarafından üstlenilmesi gerektiğini ileri süren Barthes [1997], 'semyoloji'yi görünüşte düzensiz durumdaki olaylar kütesini anlamlandırmaya dayalı bir sınıflandırma ilkesi altında toplayabilecek yeterlilikte görürken dil, söylem ve temsil ilişkisinin kentsel yapının anlamlandırılması üzerinden de ele alınabileceğini ileri sürer.

Kentin oluşumu, kentsel mekanların zincirleme yapısal bir ilişki sergilemesi ve öğelerinin birbirine gönderme yapması ile bağlantılıdır; bu nedenle söylemin konuşması kelime akıntısı halinde tanımlanabilir. Bazen tam bir cümleye bağlanırken, çoğunlukla parçalı düşünceleri, aşına ifadelerin, genel izlenimlerin bölünmeksizin, birbirini takip ettiği çeşnili bir kompozisyona dönüşür.

Buradaki sorun tamamıyla eğretilme düzleminden kalkarak ortaya 'Kentin Dili' gibi bir deyim çıkarmaktadır. Gerçek bilimsel atılım, şehrin dilinden eğretilmesiz olarak söz edilebilirse gerçekleşecektir. Eğretilmeden çözümlenmeye nasıl geçebiliriz? Bunun için bir tekniğe ihtiyaç vardır; simgeler tekniği. Bu nedenle eğretilme düzleminden anlamlamanın betimlemesine geçmek için yeni bir bilimsel enerji olarak 'Semiyoloji' ortaya çıkartılmıştır. Modernliğimizin aksine kenti kavrayışımızın 'gibi mitolojik' olduğunu savunan Barthes'a göre kavrayışımızın karmaşıklık düzeyini modern bir kesinliğe doğru indirgememize olanak bulunmadığından, 'Kentsel Semiyoloji'ye ihtiyacımız vardır [Şentürk, 2003].

Barthes bu yöntemleri kent metnini birimlere ayırmak, ardından bu birimleri biçimsel sınıflara dağıtmak, üçüncü aşamada da bu birimler ile kentsel mekanın birleşim ve dönüşüm kurallarını bulmak olarak tanımlamaktadır.

Barthes'ın 'Kentsel Semiyoloji'ye bakışı daha çok özne kökenli bir yaklaşıma sahiptir. Özne okuduğu metni iç düşünme süreci ile tekrar yapılandırır. Sabit bir gösterilene varmaktan feragat edecek her tür kent okuyucusuna çağrıda bulunan bu yaklaşım, bundan önce kentin işlevsel birimlerinden ibaret olarak görülen semantik dünyasını, yani baskın kentsel öğelerle tariflenen kentsel / yapısal işleyişi, bir de ifade baskınlığı taşımayan, işleyiş açısından ifadesiz ya da nötr olan öğeler açısından ele alarak, kenti okumak için tek yolun 'sözlük' olmadığının bilincini vurgulamaktadır. Etkin bir okur olarak kent gözlemcisinin zihninde bitmemiş tamamlanmamış, tıpkı çağcıl metinler gibi yeniden ve yeniden kurgulanan semantik sonsuzluğun üzerinde durulur [Şentürk, 2003].

Barthes'a [1997] göre şehir anlambiliminin sorunlarına en yakın gibi görünen isim Lynch'tir. Lynch şehri doğrudan doğruya onu algılayan bilinç açısından ele almaya, yani şehrin imajını bu kentin okurlarında bulmaya çalışmıştır. Gerçekte ise Lynch'in çalışmalarını anlambilim açısından oldukça belirsiz bulan Barthes, anlambilim ile ilgili birçok terim olmasına -şehrin okunabilirliği gibi- ve iyi bir anlambilimci olarak ayrı birimlerin bilincinde olmasına karşın -bağlantılar, yollar, referans noktaları, sınırlar ve bölgeler- Lynch'in şehir kavramıyla ilgili yapısal olmaktan çok gestaltçı bir anlayışa sahip olduğunu düşünmektedir. Barthes bu düşüncesine ilişkin şöyle bir açıklama getirir:

“Anlamlama ile bir şehrin bütün öğelerini planlama yoluyla ayırım gözetmeksizin belirlemeye çalışan hesaplamaya dayalı akıl arasında bir çatışma vardır. Oysa bir şehrin, işlevleri sıralanabilecek eşit öğelerden kurulu bir doku değil de güçlü öğeler ve yansız öğelerden kurulu bir doku olduğu her zaman için bilinen bir gerçektir. Kuşkusuz her şehrin bu türlü bir ritmi vardır. Lynch bunu farketmiştir: Her şehirde insanın gerçek anlamda yaşamaya ve onu biçimlendirmeye başlamasından itibaren belirgin öğeler ile belirgin olmayan öğelerin karşıtlığı, almaşıklığı ve yan yana dizilmesinden oluşan, anlamlamanın bu temel ritmi vardır.” [Barthes, 1997]

Göstergelere varlık kazandıran bu ritme bağlı kurallar, iletişimsel etkileşimde somut oluşumların kodları, bir bakıma mekansal oluşumun dilidir, anlam ise o dilin oluşturduğu metindir. Yani anlam koddan bağımsız düşünülemez.

Ölçeksel olarak bir binanın, yerleşimin ya da bölgenin ikonografisini, yazılı metinlere dayanan dilbilimin terminolojisiyle deşifre etmek, kodlarını anlamlandırmak nesnelerin strüktürüne, düzen ve formlarına ait canlı ve somut ifadeyi bir kalıt yada işaret olarak yorumlamaya iter. Okuma bir binanın geometrik temsillerini, bir kentin ikonografisini ya da bir bölgenin kartografisini, ya tekrarları ya da biçimin ortaya çıkışı ile oluşan benzersizlikleri yoluyla teşhis edilebilen öğelerin sorgulanması anlamına gelir ki bu da strüktürleri ve bunlarla birlikte karşılıklı ilişkileri teşhis etmeyi öne süren eleştirel bir çözümleme içerir. Tüm insan yapımı gerçekliğin içsel ilişkileri ve kanunları olduğu varsayıldığında kentsel strüktür bağlamında 'özne-nesne' ilişkisinde kodlar bu çözümlemenin önemli bir parçasıdır [Petruccioli, 2008].

Şekil 3.18. Toplumların yaşam biçimlerine ait kodların taşıyıcısı olarak morfolojik katmanlar. Ada düzeninin oluşumu, parselasyon, yapısal yerleşimler [Petruccioli, 2008].

Anlamı ortaya koyan kentsel mekanın fiziksel oluşumunda kodlar, bağımsız kelime ya da cümle dizileri ve sözdizimi -parataks ve sentaks-, yorumlayıcı şifre ve anahtarlar, değişmeyenler -tipolojiler- ve değişkenler -morfolojiler- kullanılan bir 'dil' haline gelmiştir [Mazzoleni, 1996].

Karaman [1995], kentsel metne ilişkin semiyotik anlamı üç grupta olduğunu vurgulamaktadır:

- 1 Semantik (dizimsel) anlam: Elemanların bir araya gelişleri ve oluşturduğu yerleşim düzeninin sunduğu anlam. Yapıların bulunduğu yerden veya bütünlüyci bir elemanın içinde bulunduğu çevreden çıkar.
- 2 Sentaktik (içeriksel) anlam: Elemanların temsil ettiği normlar, fikir veya tutuma bağlı olarak ilişkilendirilen anlam.
- 3 Pragmatik (yararsal) anlam: Elemanın temsil ettiği sembol ile kullanıcısı arasındaki ilişkiye bağlı olarak oluşan anlam.

En sonunda ise bu ayırım, 'Eşzamanlı' ve 'Artzamanlı' okuma başlığıyla ilişkilendirilmektedir. Kentsel okumalarda nesnenin kendi öğeleri arasındaki bağıntılardan oluşan bir dizge olarak ele alındığı 'eşzamanlı' okumalarda, söz konusu dizge içinde her zaman işlevi göz önünde bulundurma ve her olguyu bağlı olduğu dizgeye dayandırma zorunluluğu üzerinden ele alma çabası söz konusu iken, 'artzamanlı' okumalarda köken, gelişim, etkileşim öne çıkmaktadır. Daha geniş bir tanımlama ile Kentsel yapının 'Eşzamanlı Okuma'sı öğelerin eklemleme (articulation), dizim (syntax) ve tipoloji çözümlenmelerini içerirken, 'Artzamanlı Okuma' ise dizgenin dönüşüm yasalarını ve büyüme biçimini ele alır. Köksal [1995], bu iki okuma düzleminin ancak birlikte kentsel yapıyı açıkladığını, 'eşzamanlı okuma' olmadan 'artzamanlı okuma'nın olamayacağını belirtmektedir.

"Çünkü eşzamanlı ve artzamanlı gerçeklikler birlikte bir 'dizgesel bütün' oluştururlar. Giderek, artzamanlı okuma, eşzamanlı okumanın ortaya çıkardığı verilerin anlamsal

içeriklerini açığa kavuşturur. Kentte yapı kuruculuk, düzenleyicilik görevi yüklenen bir ögenin varlığı 'Eşzamanlı Okuma' ile ortaya çıkartılabilirken, bu ögenin kentin değişme sürecinde hangi anlamsal yükü taşıdığı kentin tarihsel topoğrafyasının nasıl oluştuğu 'artzamanlı okuma' ile belirlenebilmektedir." [Köksal, 1995]

Köksal'ın 'Artzamanlı Okuma'ya ilişkin verdiği ve kentsel yapıyı oluşturan öğeleri 'göstergeler' olarak tanımlayan Barthes'ın "gösterenlerin değişmeden gösterilenlerin nasıl değişebileceği"ne ilişkin söylemini referans alan örneği bu okumanın öneminde ortaya koymaktadır.

"Bir dönem kentte belirli bir işlev yüklenen öge ya da öğeler kümesi kendini sürdürebilir ancak yüklendiği işlev değişebilir. Barthes'in söylediğinin ötesinde bir dönüşümde gerçekleşebilir: Gösterge (öge) tümüyle değişime uğrayabilir. Yine örnek olarak, kentte belirli bir büyüme hızı gösteren sur, bir sonraki evrede ortadan kalkarak yerini yeni bir büyüme evresinde yapı düzenleyicilik işlevi yüklenecek bir yola bırakabilir. Ne var ki her iki durumda da dönüşümler 'dizgeye bağlı' dönüşümlerdir." [Köksal, 1995]

Kalıcılık kuramına göre, bir kentsel artefaktı açıklamak için onun ötesine onda değişikliğe yol açan bugünkü eylemlere bakmak gerekir. Tarihsel yöntem özü bakımından bu nedenle ayrıştırıcıdır [Rossi, 2006].

Bu tespitlerden de anlaşılacağı üzere göstergelerden oluşan yapıları dizgelerin, özellikle farklılık, karşıtlık ve aykırılık dizgeleri oluşturduğu söylenebilir. Böylesi bir kentsel karmaşadan kentsel göstergelere ve devamında bir envantere ulaşmaya çalışmak 'Biçimbilimsel Okuma' yaklaşımını benimseyenler için önem taşımaktadır.

Bunlardan biri olan Jean Castex – Philippe Panerai özellikle toplumsal ve ekonomik baskıların ötesinde, mekanın kendi öz mantığının yasalarını ortaya çıkarmaya çalışan mekansal çözümler yapmışlardır.

Olayların az sayıda ve kolay kavranabilir olduğu yerleşmeler üzerinde yaptıkları çözümlerden yola çıkarak elde ettikleri dizgesel gözlemleri, yerleşim alanı ve bölge ile -kültürel ve ekonomik- karakterize olan değişik konular arasında karşılaştırma olanağından yararlanmışlardır. Değişik alanlarda yürüttükleri tüm çalışmalar onların kenti bitmiş, tamamlanmış, devinimsiz bir yapıt olarak değil,

sürekli evrim içinde bir ortam olarak -büyüme, içsel değişim- kavramlarına yardımcı olmuştur.

Dil ile Mimari arasındaki benzerliliğin, 'eklemlilik' kavramı üzerinde meydana geldiğinden bahseden Castex ve Panerai, Saussure ve Martinet'nin ortaya koyduğu anlambilim ve sesbirim kavramları ile bir mekansal oluşumu art arda gelen eklemliliklere bağlı inceleyen yaklaşımları, Barthes'ın tümce ve anlatım yapısı araştırmalarını ekler. Kentsel yapının içeriğinin okunmasında kullanılan bu yaklaşım, mekan dizgelerine ait göstergelerden hareket etmektedir.

Kentsel doku bileşenlerinin düzen bağıntılarını açıklayacak yöntemler tanımlayarak çalışmalarına başlayan Castex ve Panerai, 'yapı', 'tip', 'büyüme' ve 'kentsel mekanın eklemelenmesi' olmak üzere 4 kavramdan yola çıkmıştır.

'**Yapı**', bağıntı ve büyümeyle ilişkin olayları kavramamızı sağlayan, tüm çözümlerinin temel kavramıdır [Castex, Panerai, 2005].

- Doku parçalarını daha sistematik bir tarzda incelemek; dokunun tarihini, coğrafi özelliklerini, form tipolojisini, fiziksel doku özelliklerini, bölgesel ve iklimsel karakterini incelemekte daha objektif bir analitik yöntemin kullanılmaktadır. Doku düzeyinde eş biçimlilik kriteri, çevre düzeyinde eş biçimlilik kriterinin ele alınması. Bu süreçte yönlendirme elemanlarının incelenmesi ise daha subjectif ağırlıklı olup, algı yöntemine dayanmaktadır.
- Ölçek boyutunda kentsel okumalar yapılması,
- Doku analizlerinde kent bölümlerinin bağımsız olarak ayrılması ve genel sistem içinde basitleştirilerek bir eleman halinde düşünülmesi. Bu maddelerde belirtilenler kenti anlamada olduğu kadar strüktürü oluşturmada da önemli bir aşamayı tanımlamaktadır.

'**Tip**' düşüncesi ve onun bir sonucu olan tipoloji kentsel yapıyla öğeleri arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve dolayısıyla çözümlmek için kaçınılmazdır. Bu ilişki rastlantısal değildir, kentsel büyümenin belirli bir evresine özgüdür ve bir kesinlikle belirlenmiştir. Tafuri tarafından öğelerinin düzenli birleşimlerinden sınıflar oluşturulmasıyla tanımlanan tip mekansal öğelerin örgütlenme mantığını anlaşılır kılar. Böylece farklılaşmalardan yola çıkan karşılaştırmalar yapılabilir. Bu anlamda belirgin özellikler taşıyan çizgilerin bir bütün olarak düzenlenmesi isteği, dizgeleştirmeyi ve kısmen ise soyutlamayı gerekli kılmaktadır [Castex, Panerai, 2005].

'**Büyüme**', bugünkü durumuna gelmeden önce, pek çok evreden geçen yerleşmelerin kentsel dokusu, yolların ve parsellerin çizgilerinde, binaların durumunda, geçmiş büyümelerin izini taşıdığı bilinmektedir. Bu nedenle kentsel mekanın dinamik

bir görünüm olarak kavranması, büyümeye ilişkin öykünün çözümlenmesinden, dolayısıyla tarihsel irdelemeden geçmektedir.

'Kentsel Mekanın Eklemlenmesi', öğelerin envanterini çıkardıktan ve oluşumunun, büyümesinin kurallarını çıkardıktan sonra, kentsel mekanı bütünlüğü içinde kavramamızı yarayacak yöntemlerin tanımlanması gerekmektedir. Yapısal çözümlenme, bütünün (kent), alt düzeyde birimler (semtler) halinde parçalanmasını ve bunların daha sınırlı kesimler olarak ayrıştırılmasını açıklayan bir çözümlenme modelini verir. Bu model, hiyerarşiyi bağıntı deyimleri ile tanımamızı ve böylece kentin işlemsel şemalara indirgenemez zengin yapısının, düzenli, karmaşık niteliğini okumamızı yardımcı olur.

Bu dört bölümden yola çıkarak kentsel mekanın maddi yapısına özgü, bir temel etkileşimler dizisi düzenlenebileceği görülmektedir. Bu özgül etkileşimler mekan içinde bir mantık geliştirirler ve mekanı, düzenleyici, biçim bozucu, dönüştürücü işleyişlerle donanmış bir dizge olarak ileri sürerler [Castex, Panerai, 2005].

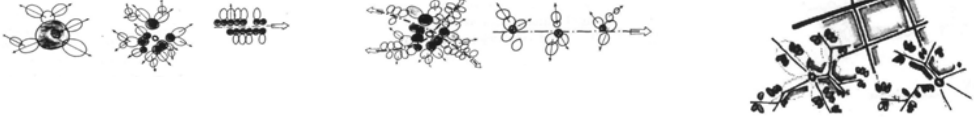
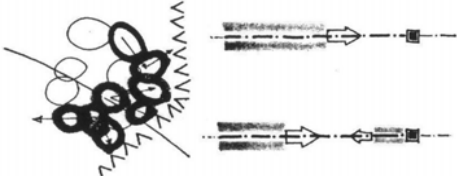

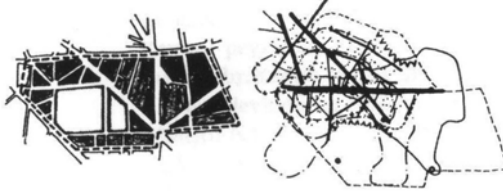
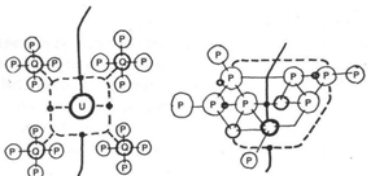
Castex ve Panerai'nin örnek mekansal çözümlenmesine ilişkin sentezi Lynch, Rossi ve Alexander'ın çalışmalarını temel alan ve bugünde güncelliğini sürdüren önemli bir sınıflandırma kriterleri oluşturmaktadır. (Bkz. Tablo 3.2, Tablo 3.4, Tablo 3.5)

Biçimbilimsel çözümlenmeye ilişkin Kostof'un yakın dönem kent süreci araştırmalarında, Alexander da olduğu gibi, Castex, Panerai'nin çalışmalarında ki hareket noktasıyla benzerlikler taşımaktadır. 'The City Shaped' (Biçim Verilmiş Kent; 1991) ve 'City Assembled' (Bir Araya Getirilmiş Kent; 1992) başlıklı çalışmalarında ızgara planlar, organik örüntüler ve büyük şemalar gibi formel niteliklere dayanan kategorik bir organizasyon etrafında, kent biçiminin büyük temalarını araştıran Kostof, tarihsel çözümlenme kadar tasarım kuramını da teşvik etme amacını taşıyan örneklemelerinde görkemli bulvarlardan, alçak gönüllü arka geçitlere kadar bütün formları kapsayıcı bir konu ve repertuar oluşturmuştur [Çelik, Favro, Ingersoll, 2007].

ÖGELERİN TİPOLOJİSİ	<p>Binaları Tipolojisi</p> <p>Burada tiplerle sınıflandırarak kentsel dizgeyi oluşturan ögelerin dökümünü çıkartmak söz konusudur.</p>	<p>Çözümleme Ölçütleri</p> <p>Karşıt çiftler oluşturarak çözümleme yapılabilir</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kamusal mekan ile ilişki - Birleştirici özellikler - Dağıtıcı özellikler - Cephelerin düzeni 	
	<p>Yapılanmamış Mekanların Tipolojisi ve Başka Düzenlemeler</p>	<p>Yolların Tipolojisi</p> <p>Yolun dokunun oluşum ve büyümesindeki rolünden çok fiziksel oluşumuyla ilgili bir çözümleme önerisidir.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yol dizgesi içinde yolların ilişkisi - Mekanın tanımı - Yolun ayrıştırılması 	
	<p>Yolların Kesişimi</p>	<p>Meydanların Tipolojisi</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yollara göre konumu ve giriş yollarıyla ilişkisi - Meydanın biçimi - Ayrık ögeler ve meydanla ilişkileri 	
	<p>Kesiklik Yaratıcı Yapımlar</p> <p>Rıhtımlar, hendekler, surlar, viyadükler</p>		

Tablo 3.3.

Castex ve Panerai'nin 'Ögelerin Tipolojik' sınıflandırılmasına dair oluşturulan tablo.

BÜYÜME	Büyüme Biçimleri Büyümenin bir kutuptan başlayarak gelişmesi, ya da belirli bir yön doğrultusunda büyümenin incelendiği çözümler	Çok Yönlü Büyüme	
		Çizgisel Büyüme	
		Bağdaşım ve Çatışma	
	Büyüme Sınırları Dokunun gelişmesine fiziksel olarak karşı duran maddi sınırlar ya da engeller ve büyüme eşikleri olarak adlandırılacak olan içsel dengeye ilişkin sınırlar.	Büyüme Engelleri	
		Büyüme Eşikleri ve Büyüme Aralığı Nüfusbilimi ve Kentsel ilişkilere dayalı büyüme	
	Sınırın Geçilmesi Kentsel büyümenin neden olduğu fiziksel durum göz önüne alınarak oluşturulan çözüm.	Engelin Aşılması	
	Engelin Kaldırılması		
	Yapının Değişimi		
KENTSEL MEKANIN EKLEMLENMESİ	Hiyerarşi Özel-kamusal ekseninde aşamalı ilişki mekanlarının tanımlanması	Özel Düzey	
		Gündelik Düzey	
		Kentsel Düzey	
	Bindirme	Eklemlenme Etkileri Kentsel doku üzerinde farklı düzeylerin eklenmesi	
	Çakışma Mekana ilişkin hiyerarşinin örgütlenmesi		

Tablo 3.4.

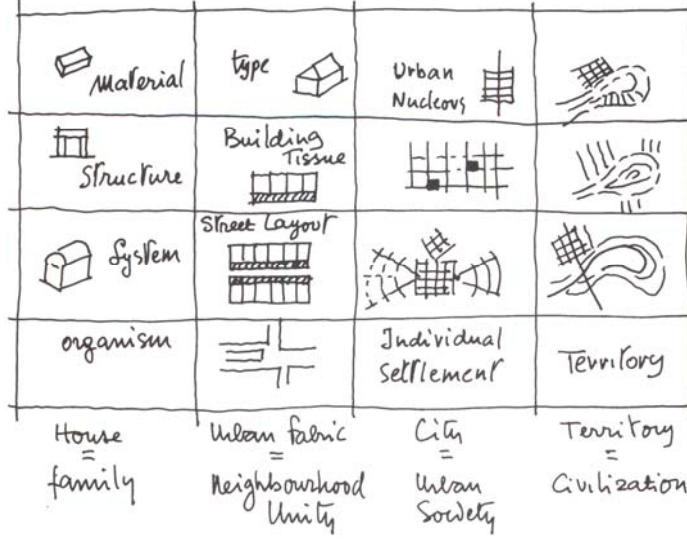
Castex ve Panerai'nin 'Öğelerin Tipolojik' sınıflandırılmasına dair oluşturulan tablo.

NİRENGİ OLUŞTURMA, OKUNAKLILIK	<p>Kentsel Peyzaj</p> <p>Kentsel peyzajın incelenmesi imgelerin incelenmesini ortaya çıkarır.</p>	<p>Kent Ölçeğinde: Kentin İmgesi</p> <p>Kevin Lynch'in imaj analizi</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yollar ve arterler - Düğümler - Kimlik taşıyan kesimler - Sınırlar - Nirengiler 	
	<p>Yol Ölçeğinde: Görsel Bölümler</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yolun tümel betimi - Bölüm tipleri 	<p>Görsel Peyzajın Örgütlenme Tekniği</p>	
NİRENGİ OLUŞTURMA, OKUNAKLILIK	<p>Anıtsal Dizge</p> <p>Anıtlarla, kentsel dokunun ilişkileri, morfoloji düzeyine ulaşmada, sadece anlamlan-dırma ve nirengi oluşturma düzeyinde kalındığında görülebilecek olandan çok daha temeldir.</p>	<p>Anıtlar Dağarı</p>	
	<p>Anıt ve Kentsel Yapının Denetimi</p> <p>Yapı kurucu öğelere göre anıtın konumu belirlenir</p> <ul style="list-style-type: none"> - Anıt ve büyüme eksenleri - Anıt ve engeller 	<p>Kimlik Verme ve Simgesel Rol</p>	
	<p>Anıt, Model ve Mekanın Deneyimlenmesi</p> <p>Anıtın kentsel mekana biçim vermesi ve anıtın kentsel dokudan ayrılması</p>	<p>Anıt ve Kentsel Yapının Denetimi</p>	
	<p>Anıt ve Kentsel Yapının Denetimi</p>	<p>Anıt, Model ve Mekanın Deneyimlenmesi</p>	

Tablo 3.5.

Castex ve Panerai'nin 'Öğelerin Tipolojik' sınıflandırılmasına dair oluşturulan tablo.

1960'larda Saverio Muratori'nin 'evrensel' olarak tanımladığı tipoloji ve morfolojiye ilişkin sınıflandırması ise kartezyen grid içinde karmaşılaşan başka bir sınıflandırma biçimini ortaya koyar. Felsefi niteliğe sahip bu çalışma, nesnenin kapasitelerini ve kaynaklarını öznenin gereksinimleri ve davranışları ile karşılaştırarak insanın kültürel üretkenliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Saverio Muratori'nin [Moretto, 1973] binaların sınıflandırılmasını ilk tipolojik özelleşme düzeyinde gösteren tablosu. Yatay ekseninde, farklı ölçek karmaşıklığı düzeyleri işaretlenmiş, dikey ekseninde ise yapısal karmaşıklık gösterilmiştir [Aktaran: Petruccioli, 2008]. Tablodaki evreleri Petruccioli [2008] mekansal olarak eşleştirerek Muratori'nin tüm inşa etme sürecinin bir sosyal rekonstrüksiyonunu oluşturmaya çalışmıştır. Buna göre ölçeğe dayalı yapısal ev, mahalle, kent, bölge üzerinden; öge, yapı, sistem ve organizma üzerinden tanımlanmaktadır. Bu şekilde tablo okumanın ölçeğe dayalı geçişlerinde rehberlik edecek alt parçalara ayrılabilir.

		ÖLÇEK HİYERARŞİSİ			
		BİNA	BİNA TOPLULUĞU	KENT	BÖLGE
KARMAŞIKLIK DÜZEYLERİNİN HİYERARŞİSİ	ÖGELER	MALZEMELER	BİNA TİPİ	DOKU TİPİ (TİPİK ÇEKİRDEK)	KENTSEL TİP
	ÖGELERİN STRÜKTÜRÜ	STRÜKTÜRLER	BİNA DOKUSU	KENTSEL DOKUSU	MÜLKİYET AYRIMI ÖRÜNTÜSÜ
	STRÜKTÜRLER SİSTEMİ	DÜZENLEYİCİ SİSTEMLER	SOKAK DÜZENİ		
	ORGANİZMA	TEKİL BİNALAR	TEKİL DOKU (MAHALLE)	TEKİL YERLEŞİM (KÖY, KENT)	TEKİL BÖLGE (VADI, BÖLGE)

Tablo 3.6., 7.

Muratori'nin tipoloji sınıflandırmasına ilişkin Petruccioli tarafından geliştirilen tablosu [Petruccioli, 2008].

Kısım Sonucu:

Kentsel mekanın yapısını oluşturan temel elemanlardan biri olan yapı adaları, içinde buldukları çağın sosyal sistemlerinin yapısal özelliklerini, imar biçimlenişlerini yaşamsal beklentilerini yansıtarak, morfolojik oluşumun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Düzenli ya da düzensiz pratikler olarak organize olmuş, aktörler veya kolektiviteler arasındaki yeniden üretilmiş ilişkilerin bütünü olarak kentsel sistem, yapılaşmasına dair tüm katmanlarını çoğunlukla net bir şekilde okutamamaktadır. Bu nedenle kenti, kentsel mekanı kavramak için parçalarını kavramamız önemlidir. Dokusal karşılaştırmalarla yapıların süreklilik veya dönüşümünü sağlayan kuralları, bu kurallara bağlı biçimleniş yorumbilimsellikle sınırlı kalsa dahi bütünlü ilişkilendirmek konusunda 'Biçimsel Okumalar' önemli fırsatlar sunmuşlardır.

Kentsel yapının mekansal ve morfolojik özelliklerini belirleyen, biçimsel estetik (formel estetik) boyutlarını aydınlatan, oluşumların sosyal, kültürel nedenlerini araştıran kuramsal çerçevelerini sunması açısından Rossi'nin, Rob Krier'in ve Norberg-Schulz'un çalışmaları 'kolektif bellek', 'tipoloji', 'yerin ruhu' gibi kavramlarla önemli açılımlar sağlamışlardır [Karaman, 2008c].

Her ne kadar 1960'ların buluşu olarak, modernizmin her şeye yeniden başlama umutlarının yerine geçen yeni paradigmanın merkezi kavramları olan 'tipoloji' ve 'morfoloji'nin mekansal çözümlenmeyi tasarım ile nihayetlendirmede bazı kuramcılar tarafından yetersiz kaldığı iddia edilse de [Bilgin, 2002b], kentin biçimlenişini anlamakta önemli bir katkı verdiği tartışılmaz bir gerçektir.

Bilgin'e [2002b] göre kentin içinde saklı olan dağarcığı, grameri, dili, hatta mantığı çözümlenmenin işlek araçları olan tipoloji ve morfoloji kavramları, içi boşalmaya başlamış, arkasını gösteren saydam ve cansız bir şekiller envanteri olarak değerlendirilmekle birlikte bu değerlendirme kentin sosyo-mekansal yapısından bağımsız ele alışların kritiği olabilir ancak. Biçimsel çözümlenmeleri, denetim kuracağı bir gelecek yaratmak için kentin gelişiminde etkili olan etmenleri anlamaya denetlemeye ve yönlendirmeye çalışan modernist okumanın ötesine konumlandırılan bu tespit, tek yönlü bakışın ciddi bir eleştirisidir.

Kent okumalarında biçimsel boyutun, sosyal, demografik ve ekonomik yapı çözümlenmeleriyle eş zamanlı değerlendirileceği yaklaşımların, mekansal çözümlenmeleri, tasarım ve planlama süreçleriyle yeterli ölçüde ilişkilendirebileceğine inanılmaktadır. Aydınlı'nın [1999] da ifade ettiği gibi kentsel mekanda fiziksel gerçekliği kavramlaştırmak, kentsel mekanın biçim değiştirmesi veya başka bir

gerçekliğe dönüşmesi durumundaki gestaltı yakalama sosyo-politik ve sosyo-kültürel yapısından ayrı düşünülemez. Bu nedenle farklılaşan kültürel yapılarıyla kentsel mekanların temaları ve kompozisyonlarına ışık tutabilmek, ancak bir çevreyi yere dönüştüren niteliklerin ve yaşamsal dinamiklerin varlığını tanımlamak ile başlar.

3.2. KENTSEL OKUMALARIN SONUÇ DEĞERLENDİRMELERİNE İLİŞKİN GENEL SINIFLANDIRMA

Işık [1994], 1970'li yılların, yapısalılık söylemleri içinde mekansal biçimlenişlerin artık kendine özgü gelişim yasaları olan bağımsız birer araştırma nesnesi değil, toplumsal yapıların ve ilişkilerin belirlediği birer ürün olarak karşımıza çıktığını belirtir. Artık mekan kendi başına varlığı olan bir nesne değil, özellikle kapitalist üretim tarzında verili toplumsal ilişkiler sonucunda üretilen bir nesnedir. Işık'a [1994] göre Anglo-Sakson ülkelerinde gelişen yapısalılığın ürünü olarak Harvey'nin bu döneme temel katkısı ise coğrafi bir biçimlenişin kentin üretim tarzlarına göre değişen bir anlamı olduğunu ve o üretim tarzının hakim ilişkileri içinde üretildiğini vurgulaması olmuştur.

1980'ler ise 'yapı-aktör' tartışmalarının ve ilgi alanlarının çeşitlenmesini beraberinde getirirken coğrafyada belirginleşen tartışmalardan biri, eleştirel gerçeklik ile buna bağlı olarak gelişen ve mekan tartışmalarının politik potansiyelinin ön plana çıkmasında temel rol oynayan yerellik tartışmaları olmuştur. Kültürel coğrafya üzerine yapılan çalışmaların ağırlık kazandığı bu dönemde yapısalılığın soyutlamalarıyla bastırıl-maya yüz tutmuş bulunan tarih, politika ve günümüz dünyasındaki gündelik hayat boyutlarını vurgulayan bir post-yapısalılık ortaya çıkmıştır [Işık, 1994].

Fizyografik, kültürel, politik kategoriler ile birlikte kapsamlı genellemelerle mekanın anlamlandırılmaya çalışıldığı bu dönem, yoğun kültürel karışımlara sahip mekansal oluşumların mümkün olduğunca tutarlı kriterler temelinde betimlenmeye çalışıldığı bir süreçte başlangıcını oluşturmaktadır. Çoğunlukla arazi spekülasyonları tarafından yaralanmış dokulardaki sürekliliği sosyal yaşam ile birlikte yeniden kurmaya çalışan mekansal çözümler, öncesi ile farklılaşan bakış açıları ortaya koymaktadır.

Petruccioli [2008] kentsel sistemlerin ve dokunun gelişimine egemen olan bağıntısızlaştırma uygulamalarını (fiziksel ve sosyal) yok etmeye yönelik okumanın gerçek rolüne ve özel sonuçlarına ilişkin net bir farkındalığa duyduğumuz gereksinimden bahseder. Burada çözümlenmenin mekanın temsili değil, daha büyük oranda okuyanın konuya kattığı kültürel perspektif tarafından yönlendirilmiş görseller olduğu açık bir şekilde görünmektedir. Bu deneyim kültürel bilginin çoklu katmanları hakkında büyük bir farkındalık kazanamayacağı tetikler. Bu katmanlar ise görseli yapan, görseli izleyen ve görselin doğasını belirleyen koordinatlarla tanımlanmaktadır.

Sosyal ve fiziki okumaya ilişkin değerlendirmesi yapılan okuma başlıklarında bu koordinatlar üzerinde yer aldıkları katmanlara göre kimi zaman mekanın kullanımına yönelik gelişimi okumaya ve retrospektif değerlendirmeleri tartışmaya çalışırken, kimi zamanda mekandan fiziki biimlenişindeki gelişimi ağırlıklı olarak özömlenmeye çalışmaktadır. Bu nedenle okumaları genel olarak iki başlık altında değerlendirilebiliriz.

- Kullanımı Geliştirmeye Yönelik Okuma Yaklaşımı:
Sürece Dayalı Okumalar
- Mekan İmajını Geliştirmeye Yönelik Okuma Yaklaşımı:
İçeriğe Dayalı Okumalar

3.2.1. Kullanımı Geliştirmeye Yönelik Okuma Yaklaşımı:

Sürece Dayalı Okumalar

Lynch, 'City Design and City Appearance' (şehir Tasarımı ve şehir Görünümü) kitabında kent tasarımının konularını, insan aktiviteleri ve bunların gerçekleştiği ortamın mekansal ve zamansal dokuları ile bu ortamın sosyo-ekonomik ve psikolojik etkileri olarak belirlemiştir. Shane'in [2005] belirttiği gibi bu karmaşık yapıyı işlemek için kullanılan kavram ve teknikler henüz yarı biçimlendirilmiş durumdadır. Grafik gösterim sistemimizin muğlaklığı ve kapsayıcılıktan yoksun oluşu, söz konusu yetersizliğin bir göstergesi olsa da tasarıma yön veren mekansal özömlenmelerde coğrafi ve toplumbilimsel okumalar kent formuyla ilgili kavramsal dağarcığı önemli ölçüde genişletmektedir.

Mevcut kentsel yapının başarılı şekilde işlediği her yerde, kentin özgürlüğü ve kentsel yaşama ilişkin düzen, yaratılmaya çalışılan mekansal yapılar için önemli veriler taşır. Bu karmaşık düzeni çözmek, kentsel hareket ve değişimlerin anlamlandırmasını yapmak ve tüm sosyal rollerin birbirini desteklediği bir kentsel yapı biçimsel müdahale ile sınırlanabilecek bir tasarım veya planlama ile ilişkilendirilemez. Jacobs'tan [1992] alıntılırsak 'kent kaldırımının balesi, farklı yerlerde asla kendini tekrarlamaz ve herhangi bir yerde daima yeni doğaçlamalarla doludur'. Bu nedenle kentsel mekanın kullanımına yönelik mekansal özömlenmelere ışık tutacak 'Coğrafi, Politik-Ekonomi, Kent Toplumbilim' Okumalar dokusal gelişimin düğüm noktalarına ulaşır.

3.2.2. Mekan İmajını Geliştirmeye Yönelik Okuma Yaklaşımı:

İçeriğe Dayalı Okumalar

Kentsel yapı, soyut biçimlenişi ve toplumsal değerlerin somut bir biçimde temsiliyetine hakim olma gücü ile yer'e ait belleği de elinde tutar ve mekansal çözümlenmelere ilişkin vazgeçilmez veriler sağlar. Kentin simgesi olan mekansal oluşumlar toplumsal olanın sembolik ifadesi olarak biçimlenir.

Rossi'e [2006] göre kentler kültürleşmenin sadece sonuçları değil, kültürel eylemlerin kendileri, kültürün nesnelere çok öznelidir. Kültürleşme ise daha çok, üzerinde nesnenin gelecekte her türlü gelişim ve biçim farklılıklarına yeterli olduğu bir yapı oluşturabilecek basit bir ilke ve öz geliştiren bir tipolojidir. Bu ise kalıcı ve zamansızdır [Führ, 2008]. Herhangi bir zamanda, kentin belleğine referans vermek, geçmişteki bir durumda, kentin organizasyonel yapısına yönelik bir bakışı gerektiriyorsa bu yapı içinde tipoloji ve morfoloji kavramları önemli bir düşünme noktası oluşturmaktadır. Kentin yenilenen her hatırlanışında ve geleceğin tasarım formülasyonları için ileriye doğru bakılmasında yardımcı olacak bu kavramlar yerin kendisini bulmaya yardımcı olur.

Biçimsel yapının içerikle kurduğu ilişki morfoloji ve tipoloji çalışmalarında sorgulanır ve kentsel mekanın oluşum kurallarına ulaşılmaya çalışılır. Yapıların ve topografyanın nesneliliğinin detaylarını çözümlenmeyi amaçlayan bu tarz biçimsel okumalarda özellikle tasarım projelerinde yaratılması planlanan somut yapısal gerçekliklerin zemini oluşturulmaya çalışılır. İçinde bulunduğumuz kentleşme süreci ise bu zeminin kolayca tanımlanabilmesinden oldukça uzaktır. Karmaşık ağlar tarafından biçimlenen kentsel yapı çoğu zaman belirsiz kuralların, kuralsızlıkların tanımladığı bir bütündür ve bu bütün içinde biçimsel çözümlerde birbirine referans veren verilere ulaşılması konusunda zorlanılabilmektedir. Bununla birlikte fiziksel verilerin okunması, yapısal içeriğin anlaşılabilir, kentin yeniden sunumunda değerlendirilmesi açısından belirgin hareket noktaları sağlamaktadır.

Fiziki çevrenin insan psikolojisi üzerindeki etkilerini inceleyen psikocoğrafya'nın, sosyal eleştiride kentsel mimariyi harekete geçirme yaklaşımının, fiziksel alanın değer nüveleri üzerinden tartışılarak, çizgisel içerik altlıklarının tanımlandığı okumalar özellikle tarihi kentsel alanların vazgeçilmez inceleme başlığını oluşturmaktadır.

3.3. BÖLÜM SONUCU

*“Dünya konusunda her türlü bilginin en azından
üç etkenin işlevi olduğu söylenebilir.
Dünyanın kendisi –uzam-, onu ele alan özne ve
her ikisinin de yer aldığı zaman.”
Yücel [1993]*

Post-modernist tarihçilere göre, geleneksel tarihçiler belge ile tarih anlatısı ve tarih yapıtı ile okuyucu arasındaki ilişkiyi çok dolaysız düşünmüş, bu ilişkileri fazlasıyla hafife almışlardır. Savlarını yaklaşık şöyle geliştirirler: “Ne belgeden doğruca tarih anlatısına giden bir yol vardır, ne de okuyucu tarih yapıtını tek bir biçimde okumak zorundadır”. Her iki alanda da örtüşmezlikler bulunur ve belgeyi olduğu gibi, tarih yapıtını da çoğul okumak söz konusudur [Tanyeli, 2000].

Rossi'nin kente bakışıyla da örtüşen Tanyeli'nin tarih yapıtına ilişkin açıklaması önemlidir. Bir 'başyapıt' olarak, biçim ve mekan açısından gerçekleşen kent Rossi'ye [2006] göre zaman içinde, farklı anları içinde anlaşılabilir bir şey olarak görülmeye başlanır. Bu parçaların birliğini sağlayan şey ise temel olarak tarih, yani kentin kendisiyle ilgili hafızadır. Bu nedenle kentsel gerçekliği neye indirirsek indirgeyelim daima bu gerçekliğin kolektif bir yanına varırız: “Mekansal yapısının örgütlenmesine bağlı olarak bize bir dizi duygu yaşatırken, toplumsal pratiğe ilişkin düşünme, değerlendirme yapma ve bunlara ulaşma imkanını sağlayan kentin fiziksel yapısına ait 'bellek'in önemi”.

İktidar yapılarının ekonomi politiklerinden, bilgi ve anlamın toplumsal olarak inşa edildiğini kabul eden fenomenolojik anlayıştan ve gündelik hayatın akışında bireyin aktör olarak toplumsal yapıyı dönüştürdüğünü savunan etnografik tutumdan yola çıkan yeni yaklaşımların, içinde yaşadığımız toplumsal ilişkiler ağını, onların kültürel çeşitliliğini ve belli mekanlarda kesişip üst üste gelme biçimlerini mekan ile ilişkilendirecek okuma biçimleri oluşturma çabası içinde olduğu görülmektedir.

Genel analizler, alan araştırması, doku analizleri, sosyo ekonomik veriler, bina tipleri ve tümü hakkında karar vermeye yönelik sentez doğrultusundaki araştırmalar bugünün kenti için artık tek başlarına yeterli değildir. Kentsel mekana ilişkin niteliksel ve niceliksel tasviri karşılaştırmalı bir bütün olarak ortaya koyan yaklaşımlar öne geçmek zorundadır. Sennett'in [1999] de belirttiği gibi bizim kentle ilgili sorumuz, dışarının gerçekliğini insan yaşantısının bir boyutu olarak nasıl mekansal oluşumlarla ihya edebileceğimizken, varolan kentsel biçimlenişin ilke ve sınırlarını bilmek önem taşımaktadır.

Kentin kendisi orada yaşayanların kolektif hafızasıdır ve hafıza gibi o da yerler ve nesnelere ilgilidir. Kolektif hafızanın mahali olan kent, insanlar arasındaki ilişkiyi mekansal olarak kentin egemen imgesi haline getirir. Bu şekilde bazı artefaktlar kentin hafızasının bir parçası haline geldikçe yenileri ortaya çıkar, böylece büyük fikirler kentin tarihi içinde akarak onu biçimlendirir. Rossi'ye [2006] göre, değişik yaşam alanlarına anlamlar yükleyen kentsel artefaktların farklı yapısal temsiliyetleri birer beden dili olarak yansıttığını çoğu zaman rahatlıkla görmek mümkündür. Böyle düşünüldüğünde hafıza tüm karmaşık şehir yapısının kılavuzu haline gelir.

Halbwachs [1992] kentsel artefaktların tipik özelliğini hayal gücü ve kolektif hafıza olarak tanımlarken, Rossi [2006] kolektif hafızanın tam olarak bu nedenle topluluğun yaşadığı yerle ilişkili olarak tarihin değeri, şehrin yapısının önemini, bireyselliğini ve bu bireyselliğin biçimi olan mekansallığını kavramamızı sağladığını belirtmiştir.

Halbwachs'ın [1992]. *La Mémoire Collective*' (Kolektif Bellek) de Rossi'nin vurgusunu tamamlayan yaklaşımı önemlidir:

“Bir topluluk bir mekanın bir parçası ile karşılaştığında, onu kendi imgesine çevirir, ama aynı zamanda kendini ona direnen bazı somut şeylere teslim eder, onlara adapte eder. Kendisini, inşa ettiği çerçeve içine kapatır. Dış çevre imgesi ve onunla sürdürdüğü sabit ilişki, onun kendisi ile ilgili sahip olduğu fikrin alanına geçer.” [Halbwachs, 1992].

Kent anlamı yaratmanın aslında sosyal bir yapılanma olduğunu ve toplumsal pratiklere ait yaşam çevresini yarattığını kabul ettikten sonra bu sürece kimlerin dahil olduğunu ve nasıl dahil olduklarını düşünebiliriz. Bunun için gönderge olarak kentin, kimi içkin niteliklerinin yanında kendisini algılayan bakışın duyarlılığı ve alması gereken konuma ilişkin tutacağı ışığı takip etmek gerekmektedir. Bu ışığın çoğunlukla bölüntülü bir yapıya ait işaretleri aydınlattığını ve çoğunlukla parçalı ama eş zamanlı bir algılayışın izini gösterdiğini görebiliriz.

Tüm kültür ve toplum alanının bütünsellikler, küresellikler bulmaya yönelik olduğu ve bütünü kapsayıcı birliğin bir biçiminin tanımlanmaya çalışıldığı çağımızda, bunun olanaklı olmadığı artık fark edilmiştir. Bu durum, değişkenlerin karmaşıklığı ve her şeyin birbiriyle çatışma halinde olmasının sentezi imkansız kıldığını göstermiştir. Metropolün tamamını hakimiyet altına almak olanaksız olduğuna, sadece şurayı, burayı düzenlemek mümkün olduğuna göre, kentsel yapıya müdahalenin basit biçimde bölgesel geleneklere, yerel tarihçilere, tikel istek, ihtiyaç ve fantezilere duyarlı olması amaçlanmalıdır [Harvey, 1999].

“Kentsel mekanın anlamı nedir? Bu anlama nasıl ulaşılabilir?” sorularına ilişkin arayışlar ve bu arayışların bir gerçekliğe tekabül etme olduğu kabulü öznel arasında mümkün olan en geniş uzlaşma gerekliliğini bilmeyi önemli hale getirir.

Mekanın ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel boyutlarını analiz ederken, mekansal fenomenlerin bu boyutlardan herhangi birisine indirgenmesini reddeden böylesi bir çok boyutlu yaklaşım, mekansal örgütlenmeyi dolayimleri ya da iç bağlantıları betimlemeyi önceliktir. Mekansal oluşumların her boyutunun göreceli özerkliğini vurgularken, bunların nasıl oluşup birbirleriyle ne şekilde etkileşime girdikleri konusunda geniş bir perspektifler silsilesine açık hale getirmeyi hedefler.

İndirgeyici bilimsellikten uzak mekansal senteze dair bilgi ve tasarım programı açısından daha gerçekçi bir yaklaşım sağlayacak bu duyarlılık, kentin coğrafi-ekonomisi ve hepsinden öncelikli tarihi ile ilişkilendirmenin sağlıklı yapılması açısından da gereklidir.

Bütün bu süreç içinde öncelikle kentin belleğine ilişkin etkili bir süreklilik arayışı amaçlanmalıdır. Mekansal çözümlemenin yürütülmesi için kentin değişimini sağlayan mekanizmayı anlamak ve belirli bir dönemde ortaya çıkan temel artefaktları kontrol ederek, nasıl davranabileceğimizi ve kentlileri hangi ortak paydalar üstünde birleştireceğimizi belirlemek gerekir.

“Geçmiş ile gelecek arasındaki birlik, kent fikrinin kendisinde vardır; hafıza bir insanın ömründen nasıl akarsa, o kent fikrinin içinden öyle akar; ve bu fikir kendini gerçekleştirmek için gerçekliği biçimlendirmek ile kalmayıp aynı zamanda onun tarafından biçimlendirilmelidir daima.” [Rossi, 2006]

Biçimin şehirde izini bıraktığı süreç şehrin tarihidir; olaylar dizgesi ise kentin kolektif belleğini oluşturur. Kentin ruhu kentin tarihinde yatar; bu ruh bir kez biçim kazandığında, bir yerin göstergesi haline gelir. ‘Bellek’, onun yapısının kılavuzu olur [Eisenman, 2006].

Mekansal çözümlemeye ilişkin sahip olunan kavramlar ve metodolojiler her örnek için geçerli olmayan bir garantiye sahiptir. Tez çalışması bu engelin aşılmasında ve mekansal oluşumların yönlendirmesinde yardımcı olacağına inandığı ‘Kentsel Bellek’ kavramının temel alınması gerekliliğini vurgulamayı amaçlamaktadır.

Kentsel mekanın bir takım beylik çözümlemelere uysallıkla teslim olmayan dilsel yapısının anlamlandırılmasına ilişkin çoğunlukla yeni kurgulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bellek bu fırsat arayışının cevabı niteliğindedir.

“Kenti çözümlene yöntemi olarak kurmacaya yakın biçimler bulmalıyız. Yani çok ciddi bir toplumsal çözümlene bile yapıyor olsak, spekülative bir tarzı işin içine katmak zorundayız, çünkü uğraştığımız malzeme bunu gerektiriyor. Kullandığımız çözümlene dili kurmacaya açık olmalı.” [Ackbar, 1999]

Soja'nın [2002] da belirtmiş olduğu gibi kentselliğin ve kentsel sürecin daha geleneksel mekansal yapının oluşumuna yönelik macro-bakışlı ekonomi-politik ile birlikte toplum-bilimsel çözümlenelerine eleştirel kültür çalışmalarının aşılmasıyla gelişen, heyecan verici yeni bir alan oluşturulurken, 'Bellek' gibi bir kavramın, kentsel okumaların disiplinlerarası çapraz ağlara ve kent algılarımızın geleneksel olmayan ihlallerine fırsat tanıyacağına inanılmaktadır.

4. KENTSEL OKUMA, KENTSEL BELLEK İLİŞKİSİ

*“Yeni politik gündemler ve öncelikler, eskinin harabeleri
üzerinde biçim alıyorlar ve yeni bir dizi evrensel
değer ya da hedefin bizi hep birlikte ‘parçaların ötesinde’
ilerici tek bir blokta bağlayacak biçimde
ortaya çıkma olasılığı çok düşük görünüyor...
Bu nedenle bize sunulmuş çok sayıda değişik ve çelişkili
kimlik çeşitleri içinde önemli gerilim noktalarını kollamak
zorunda kalacağız.”
Hebdige [1995]*

Bir dönem kent yapısını oluşturan öğelerin kendinden önceki ve sonraki dönemlerdeki kent yapısının bileşenleriyle kurduğu ilişkiyi Boyer’in [1994], “üretilen mimari katmanların birbirlerine değdiği ama bilgilendirmediği” tespiti üzerinden ele alan Bilginöz [2008], bu ilişkinin yalnızca fiziksel olabileceği gibi, tarihsel süreklilik içindeki dönüşümler ve yeniden kullanımlarla oluşan hem fiziksel ve hem de anlamsal bütünleşme şeklinde de olabileceğini vurgular. Bu durum çok katmanlı kentlerin, içerdiği farklı katmanların ve arasındaki çok boyutlu, dinamik ilişkilerin sonucunda oluşmuş yapısının, nasıl karmaşık hale gelebileceğinin de göstergesidir aslında. Her dönemin, kendinden önceki dönemlerle kurduğu ilişkiler ağıyla bağlantılı olarak oluşan günümüz kentinin fiziksel ve sosyal yapısı bu ilişkiyel ağların sağladığı derinlik ve zenginliğin taşıyıcısıdır. Bilginöz [2008] göre çeşitlilik / kendine özgünlük bütünlüğü içerisinde farklı dönemlerin arasında bir **süreklilik hattı** oluşturabilme kapasitesi, kentin taşıdığı en önemli değerlerden biridir.

Kentin mekansal biçimlenişini açıklama çabası, çoğunlukla bu sürekliliği takip ederek, zaman içinde başlangıç noktasına geri dönmeyi, ilerleyen zaman içinde ‘gelişimi’, ‘dönüşümü’, ‘değişimi’ izlemeyi gerektirir.

Amorf bir yığın olarak duran nesnelere dünyasının ardındaki bu düzenin birbiriyle ilişkilendirilebilir işlevler zincirini keşfetme çabasını bugüne kadar peşi bırakılmamış bir alışkanlık olarak tanımlayan Bilgin’e [2002a] göre ise bahsi geçen çabadan beklenen, modern şehrin yaydığı yabancılaşmaya karşı tanıdıklık duygusunun beslemesine yöneliktir. Bunun için, bazı nesnelere gösterip diğerlerini gizleyen filtrelemlere, süzgeçlere gereksinimimiz vardır; birbirlerinden farklı şeyleri gösteren ve üstüste konduklarında çıplak gözle göremeyeceğimiz bir bütünlüğe işaret eden şeffaf haritalara. Bilgin’in öne sürmüş olduğu bu tespit iki önemli soruyu

da beraberinde getirmektedir. Birincisi; günümüzün kenti için böylesi şeffaf haritaları oluşturmak ne ölçüde mümkündür?

Geleneksel anlamda mekansal deneyime olanak sağlayan bir ortamdan söz etmenin oldukça güç olduğu, ‘hız ve haz çağı’ olarak nitelendirilen yaşam ortamı içinde bugün, bizi argümanı Harvey tarafından belirlenen ‘zaman-mekan sıkışması’na maruz bırakmakta, mekanın zamanı deforme ettiği, zamanın da mekanı bozduğu bir sürece tanık etmektedir. XXI.yüzyıl iletişim toplumunda metropol yaşamı, ulaşım ve iletişim sistemlerindeki değişime paralel, elektronik ekranlar aracılığı ile yeni bir zaman ve mekan ilişkisi ortaya koymakta ve sürekli bir şimdinin yaşanmasına, geçmiş zaman ve gelecek zamanın anlamını yitirmesine neden olmaktadır. Newton fiziğinde zamana bağlı bir değişken olan ‘hız’, metropol deneyiminde artık zaman kavramından bağımsızlaşarak, zaman kavramını kendine bağımlı hale getirmiştir [Aydınlı, 2008]. Dolayısıyla yaşanan bu hızlı süreç, bahsi geçen şeffaf haritaların oluşumunda her zamankinden daha incelikli bir kavrayışı gerektirmektedir.

Fotoğraf 4.1. Metropol yaşamının önemli bir deneyimi haline gelen hız [URL-20, 2008].

Fotoğraf 4.2. Kentsel yaşamın bugünkü imajı [URL-21, 2008].

İkinci soru ise bu haritaların hangi amaca hizmet edeceğidir. Tez çalışması genelinde, bu amaç, kentselliğin yeniden tasarlanması girişiminde Robins’in [1996] de belirtmiş olduğu üzere, yitirilmiş bölgesel kimlik duygusunun, kentsel topluluğun ve kamusal mekanların yeniden kazanılmasına yönelik bir tür mitsel kökenlere dönüş ve bütün temsil biçimlerinin dayandığı ‘bellek’ üzerinden kurulacak ilişkilendirmeler olarak tanımlanabilir.

“Belleğin yaşamlarımızı yapan şey olduğunu fark etmek için, parça parça da olsa, belleğimizi yitirmeye başlamanız gerekir... Belleğimiz; tutarlılığımız, aklımız, duygumuz, hatta eylemimizdir.” [Bunuel, 2005]

Mekansal oluşumların eylemselliğinin sürekliliğinin açıklaması olarak bellek, kentin fiziki yapısının, sosyal bir ilke olarak yorumlanması, fizik mekan ve toplumsal yapı arasında ilişkilerin daha açıklayıcı bir şekilde değerlendirilmesi konusunda da özgün kavramsallaştırmalara imkan sağlamaktadır. Bununla birlikte belleğin kent ile olan ilişkisinde belirli 'mekan-zamansal' ufukların ortaya çıkmasında ve yapısal seçiciliklerin dönüşümünde önemli rol oynayan kurumsal yapı müdahalelerine dikkat edilmesi göz önünde bulundurulması diğer bakış noktasını oluşturmaktadır.

Her görsel anlayış ve ona bağlanan mekan düzenlemeyi, belli bir iktidar modelinin yansıması veya onun dönüştürülme süreci olarak kabul ettiğimizde, hemen hemen bütün 'modernite incelemeleri'nin de bir ucuyla kentsel alan düzenlemelerine ve onun içerdiği görsellik çözümlerine bağlanan bir belleğin arayışı içinde olduğunu görüyoruz [Kahraman, 2001].

Boyer [1994], 'The City of Collective Memory' (Kolektif Belleğin Kenti) adlı kitabında tarih ve belleğin bugünün kentindeki yerini tartışırken, bu tuzağı açık bir şekilde dile getirmektedir. Buna göre geçmiş dönemlerden kalan mimari parçacıkların ve izlerin, özgününden çok farklı olan günümüz bağlamına yerleştirilmesi ayrılmış kompozisyonlar yaratırken, kentteki geçmiş dönem izlerini bütünleştirme çabasının ise modernist bir yaklaşımla kent mekanını yönetme ya da kenti uyumlu ve bütünleşik bir şekilde algılama isteğinden kaynaklanmaktadır. Farklı katmanların üst üste okumalarla ilişkilendirilmesine rağmen, özellikle kentsel alt ölçeklerin, geçmişe göndermeler yapılarak, yeniden sunulmasını öngören bu durumu, kente ilişkin anlam yüklemeye yetersiz kalmış bir çözüm olarak değerlendiren Konuk [2002] da değişim ve gelişim sürecinde, kentsel çerçeveyi çözümlenmede belleğin doğru ilişkilendirmeler ile değerlendirilmesinin gerekliliğinin altını çizmektedir.

Bir kentin hem fiziksel yapısının hem de içerdiği yaşam tarzlarının yarattığı değerler bütünü olarak tanımlayabileceğimiz 'kent bellek'inin, mekansal yapıların tarihsel süreklilik içinde bütün dönemlerini ve bunların birbirleriyle ilişkilerini incelemeye çalışan okumalarla önemli bağlantısı bulunmaktadır. Bu okumalarda bellek'in kavramsal olarak taşıyıcısı olduğu içeriğin, kentin bir anlamda sınırsız içeriği ile dinamik bir ilişki içinde olduğu görülebilir.

'Kent'i etrafımızda olan herşey olarak bildiğimizde ve tarihini hissedebildiğimizde geçmişe ait yapısının sınırsızlığını görebilmek mümkündür. Yaygın olarak bilinen ise sınırsız bir şeyi tanımlamanın zor olduğudur ve çoğunlukla kendine dair belirgin bir kimliği olmayan bir yapının anlamlandırılmasına çabalama girişimi olarak sonuçsuz kalır. Bugün Paris, Tokyo, İstanbul gibi eski kentler olarak odak noktalarını oluşturan

tarihsel merkezlerin, birbirinden daha farklı geniş yerleşmelerle birleştiğini görüyoruz. İskoçyalı şehir plancısı Patrick Geddes tarafından da 1916'da "kentlerin genişleyerek birleşmeleri" anlamına gelen 'conurbation' terimi, kentlerin gelişimine yönelik bu durumu açıklaması amacıyla kullanılmıştır. Sonuç olarak, geçmişte var olan kent ve taşranın arasında keskin kontrastın azaldığına işaret eden bu terim, bir anlamda kentin artık net olarak tanımlanabilir fiziksel ve hatta anlamsal bir sınıra sahip olmadığını göstergesi niteliğindedir [Koerse, 1998].

Bütün bu sınırsızlık içinde belleği kavramsal araç olarak kullanan arkeolojik nitelikli analiz çalışmaları, hatırlamaya yardımcı olması için geçmişin bilgisini bir anlamda geri çağırarak, kentsel mekana ilişkin görünenin ötesinde alt anlamlara ve gerçek anlamlandırmalara doğru bir temel üzerinden ulaşılmasında önemli bir role sahiptir.

Bu bölüm genelinde de zamana bağlı olarak toplumların duygu ve değerlerle yüklü yaşam bağlamı içindeki iletişim biçimleriyle oluşan 'kolektif bellek' ile metonomik olarak ilişkilendirilmeye çalışılacak olan 'kentsel bellek'in kavramsal açıdan sunacağı içerik zenginliği ve kentin fiziksel yapısının anlamlandırılmasına yönelik yaratacağı fırsatlar tartışılacaktır.

4.1. 'ZAMAN – MEKAN', BELLEK İLİŞKİSİ

*“Gezi hatırası, dürüst rüyalarımızın parçasıdır.
Muhteşem şehirler, meydanlar, anıtsal yapılar ve manzaralar
bu şekilde gözümüzün önünden geçerken biz daha
önceden gördüğümüz çekici ve etkileyici manzaralardan
yeniden zevk alırız. Mümkün olsa ve bu güzelliğine doyum
olmayan yerlere yeniden uğrasak, yeni
enerjilerle bir yaşam kavgasının peşine düşsek.”*
[Sitte, 2007]

Sitte'nin aksine, Van Sevenant [1998], 'Commemorating the City' (Kentin Hatırasını Kutlamak) makalesinde 'kentlerin sonu' teriminin, kentlerin bir perspektif sunmadığı gerçeğine dayandırırken, işleve mahkum edilmiş bu yapıların, daha önce olduğu gibi, bugün de böyle var olduğunu dolayısıyla istenen ya da geleceğe dair bir modeli hiç bir zaman yansıtamayacağına dair vurgu taşıdığını belirtir. Yine aynı makalede, buna karşın, kente yeni bir perspektifle yaklaşan Derrida'nın görüşlerine yer verir. Kentin eski (antik) temasını genişletecek yeni yüklem (predicate) bulmanın artık kolay olmadığını belirten bu görüşte yüklem (predicate) örnekleri olarak modern kenti, postmodern kenti, parçalanmış kenti vb. verir.

Bu kavramsallaştırmalar, deneyimlerle dolu bir yayılım olan 'zaman-mekan' kavram çiftini ortaya çıkaran pratiklerin tarihselliği ile dolayım (implication)lanan müzakereli eşik (threshold) ifadeleri olarak da değerlendirilebilir. 'Zaman' ve 'Mekan'ın, birlikte kavramsallaştırılma çabasının kent bilim literatüründe tartışılır hale getirilmesi ise modern ve postmodern 'zaman-mekan' kavrayışındaki farklılıkların karşılaştırılması ile gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda Harvey ve Giddens'in konuya ilişkin analizlerini temel alan Işık [1995], modernitenin 'zaman-mekan' kavrayışına ilişkin etkilerini üç başlık altında toplamaktadır: (1) Zaman ve mekanı yerel bağlamlarından kopararak, homojenleştiren modernite, çizgisel, geri dönüşü olmayan, sürekli ileriye doğru akan, homojen bir zamanı, buna denk düşen homojen bir mekan ile eşleştirmektedir. (2) Modernite hem zamanın hem de mekanı içini boşaltmıştır; bu ise zamanın bölümlenebilmesine, mekânında üzerinde nesnelere istenildiği şekilde yerleştirilebileceği pasif bir yüzey olarak görülmesine neden olan bir 'zaman-mekan' kavrayışını ortaya çıkarmıştır. (3) Zaman ve mekân birbirinden koparılmıştır.

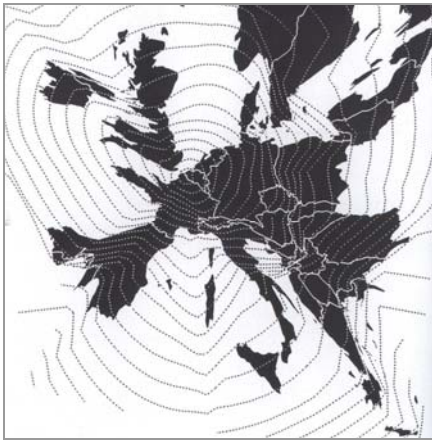
Belirli bir 'zaman-mekan' kavrayışına dayanan kapitalizmin, zamansal gereklilerinin, mekansal gereklilerinin önüne geçmesinin nedenselliğini oluşturan bu etkiler 'zaman-

mekan' kavrayışlarının kendisinde politik bir mücadele mekanı haline dönüştürmektedir [Işık, 1994]. Bunlar aynı zamanda postmodern teorinin toplumsal, ekonomik ve kültürel temelini hazırlayan koşullardır; analizleri ise, postmodern teorinin günümüzdeki gelişmeleri hesaba katma avantajına sahip olduğunu iddia edebileceği perspektifler sunar.

Modernizmin düz ve geri dönüşü olmayan zamanının tersine, postmodernizmin zamanı hızla akan, ileri ve geri salınımları olan, bir anlamda helezonik bir içeriğe sahiptir. Bu ise bizi modernizmin soyut mekanı karşısında postmodernizmde bire bir yaşanan, parçalanmış, farklılıkları ile neredeyse şizofrenik, somut bir mekan algılayışıyla karşı karşıya bırakır.

Zamansal kategorilerin yerine mekansal kategorileri koyan postmodernizm, farklılığı kavramsallaştıran, farklılıkları göz ardı etmeyen kuramsal araçlar geliştirme çabasıdadır. Bu çaba ardışık düşünce yerine eşzamanlı düşünce yetisini gerektirir. Çünkü mekan eşzamanlılık demektir; bütün olguları, ilişkileri oturabileceğimiz tek bir çizgi yerine, birbirinden farklı, çoğu birbiriyle kesişen, üstelik düz olması gerekmeyen çizgilerin biraradalığını araştırmak demektir. Postmodernizmin politik projesi olarak gündeme gelen kimlik politikaları da mekanın bu özgüllüğünü ön plana çıkaran, farklılıkların ancak mekan üzerinde varlıklarını koruyabileceklerini kabul eden bir politik tavidir ve yepyeni bir eylem alanının kapılarını aralamıştır [Işık, 1995].

Artık; "Küreselleşmeye bağlı olarak, 'zaman-mekan' ilişkisinde yaşanan 'arbitraj'ın daha iyi anlaşıldığı bir dünyada, zamansallıkların tektip olmadığı gibi kültürel gelişmenin, dolayısıyla mekansal oluşumlarında tek tip olamayacağı görülmüştür." [Ackbar, 1999]

Şekil 4.1.

Dönüşen Avrupa ve kentlerine ilişkin imaj [Koolhaas, Mau, 1998].

Fotoğraf 4.3.

Kentin sürekli genişleyen yüzölçümüne dair imaj [URL-29, 2008].

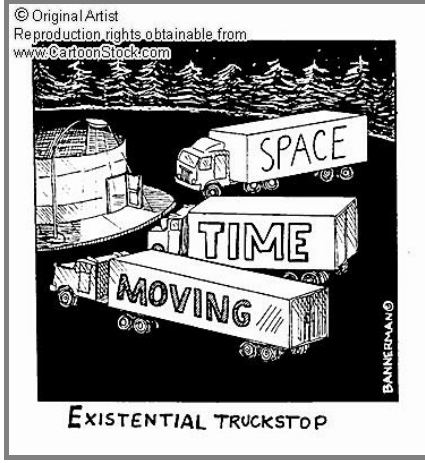
Bu anlamda çizgisel ilerleyişi içinde yeniyi, ütöpik olarak, radikal ve indirgenemez bir biçimde öteki olarak yücelten modernlik çağını belirleyen zamansallık yapısı krizinin bir göstergesi olarak ortaya çıkan 'bellek'de postmodern sürecin önemli kavramlarından biri haline gelmiştir [Huysen, 1999].

Genel tanıma baktığımızda 'bellek' doğanın, dikkatimizi geleceğe yöneltmek ve onu geçmişten döndürmek için en çok anılar biçiminde, şimdiki deneyimi tamamlamaya yönelik, önceki deneyimin şu veya bu yalınlaştırılmasını geleceğe taşımak için bulunduğu bir mekanizmadır; amacı ise yokluğu altetmektir [Cuvillier, 2003].

Yeni başlangıçların yaratılmasında olaylar zinciri koparılmış veya olayların dizilişindeki düzenin dışına çıkmış olsa da mutlak anlamda yeni bir deneyimler bütünüün oluşturulması imkansızdır. Bunun nedeni yalnızca, tümüyle yeni bir başlangıç yapmanın güç olması çabası ya da pek çok eski bağlılık ile alışkanlığın, eski ve yerleşik bir şeyin yerine yenisini koyma çabamızı engellemesi değildir. Connerton'a [1996] göre bunlardan daha temel bir neden vardır; ne türden olursa olsun belli bir deneyimin akla yakın olduğundan emin olabilmek için onu, daha önceki deneyimlerimizin oluşturduğu bağlama dayandırmak zorunda oluşumuzdur. Yani her hangi bir deneyimden önce belleğin, daha önce deneyimi yaşanmış şeylerin tipik biçimlerinden oluşmuş bir genel çerçeveye göre önceden belirlenmiş eğilimler edinmiş olması gerekir. Belleği etkileyen bir şeyi ya da eylemi kavramak, onu olabileceklere ilişkin bir beklentiler sistemi ve şimdiki zaman içinde bir yerlere yerleştirmeyi gerektirir.

Cullivan [2003], Ellenberger'i referans alarak, herhangi bir anımsama ediminin zamansal statüsünün hep şimdi olduğunu yoksa naif bir epistemolojinin öne süreceği gibi geçmişin kendisinin olmadığını belirtir. Belleği oluşturan, geçmiş ile şimdi arasındaki bu çok ince yarıktır; bu yarık, belleği güçlü bir biçimde canlı kılar, onu arşivden ya da başka herhangi bir depolama ve yeniden çağırma sisteminden ayırt eder. Huysen'a [1999] göre 'bellek'e ayrıcalıklı bir yer tanınması, Nietzsche'nin arşiv tarihçiliğine saldırısının çağdaş bir versiyonu olarak görülebilir; bu ise kendi adına tarihsel bilgi üreten, ancak çoğu zaman çevresindeki kültürle hayati bağlarını koruyamayan akademik bir aygıtın belki de haklı bir eleştirisidir. Bununla birlikte 'bellek' veri bankaları ve görüntü bantlarına ne kadar çok depolanırsa, kültürümüzün etkin anımsamaya yönelik istekliliği ve becerisini de o ölçüde azaltacaktır; bu nedenle 'bellek'in bir depolama ve yeniden çağırma sisteminden çok şimdiki zaman da incelikli olması gereken kültürel bir kurgu olduğu şeklindeki kuramsal kavranışı önemlidir.

Huysen [1999], varolduğumuz kültürlerin, bellek çırpınmalarının kaotik, bölük pörçük ve amaçtan alansal bir odaktan yoksun görünmekle birlikte toplumların bilgi devriminin ardından geçmiş, gelecek ve şimdi arasındaki ilişkinin dönüşüme uğradığı bir anda zamana tutunma gereksinimi duyacaklarını dile getirmektedir.

Şekil 4.2. Mekan-Zaman-Hareket [URL-22, 2008].

Fotoğraf 4.4. Mekan-Zaman-Hareket [URL-23, 2008].

Yirminci yüzyılın son yıllarından itibaren yaşamlarımızın alansal ve mekansal koordinatları netliğini yitirir ve artan hareketlilik yüzünden çözülmeye uğrarken, özellikle bugün için zamana tutunma ihtiyacı daha da önemli bir hale gelmiştir.

“Bellek olmasaydı ve bazı anlarda eskiyi hatırlayabiliyor olmasaydık, zamanın içinde bulunduğumuzun ve süreç içinde bir yerden bir başka yere taşındığımızın bilincine nasıl varabilirdik? Bu izlenimlerin içine daldığımız zaman, ortaya çıkışlarını ve daha sonra kayboluşlarını izlediğimiz zaman, süreç içindeki anlardan önce biriyle sonra da bir başkası ile karşılaşırız; ama zamanın kendisinin bir temsilini oluşturmak nasıl mümkün olacaktır. Yani hem bu anı hem de başka birçok anı içinde barındıracak bu zamansal çerçevenin bir temsilini oluşturmak nasıl mümkün olabilir?” [Huysen,2007]

Huysen'in bu sorusu, özellikle belleğin düşünceden farklı olarak somut bir süreç izleyen anımsama edimine nasıl dayandığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu yüzyılda, özellikle mekana ilişkin konularda önemini ortaya çıkarmaya yönelik farklı girişimlerde bulunulana kadar, felsefi yönelimlerde ve insan bilimlerinde genellikle marjinal bir role sahip olan 'bellek' kavramının, şimdinin içinde kolayca erişilebilir

olduğu, bütün zamanların ve uzamların eş zamanlılığını içeren, her açıdan geniş bir tanımla zenginleştirildiği görölmektedir.

'Bellek'in sınıflandırılmasına yönelik çalışmalarda kavramın tanımsal zenginliğini önemli ölçüde beslemektedir. Bunlar genel olarak 3 başlıktan oluşmaktadır: 'Öznel', 'Toplumsal' ve 'Nesnel'.

Birincisi sözlüksel anlamda belli bir kişinin belleğidir. İkincisi toplumbilimin benimsediği, belli bir toplumda büyük ölçüde paylaşılan, yaşam tarzını belirleyen ve kuşaktan kuşağa şu veya bu biçimde aktarılan değerlerin, ölçütlerin vb bütününün bulunduğu yer diye tanımlanan toplumsal belleği oluşturur. Nesnel bellek ise, kendisinde insanın düşüncelerini duygularını, yaşam tarzını dolaylı olarak da olsa yansıtan maddi ve insan yapıtı her nesnenin taşıdığı bellektir [Soykan, 2008].

Öznel (Bireysel) Bellek:

Bellek öncelikle, insan beyninin çalışma şekli gibi, bireysel olan ile ilgili olsa da aslında bütünün parçasıdır. İnsanlar bireydir, aynı zamanda kolektif bir toplumun parçasıdır. Bu, aynı zamanda kolektif olaylara dayalı bir kolektif belleğin var olduğunun, dolayısıyla bireysel bir belleğin aynı zamanda kolektif bir belleğinde bir parçası olduğunda ifadesidir. Sanal belleğin aksine, aynı kalmayan ve geçmişti olduğu gibi, bire bir yeniden bugüne getiremeyen öznel bellek, toplumsal çevre tarafından etkilenebilen ve değışime uğrayabilen bir yapıya sahiptir.

Sayın [2002], belleği ne kadar bireysel olarak taşırsak taşıyalım onun ancak bir toplumsal ilişki içinde bellek olma niteliği kazanmaya başladığı gerçeğiyle karşılaştığımızı, dolayısıyla toplumsal olmayan belleğin olmadığını vurgular. Bu sav üzerinden toplumsal olmayan bir belleğin olmadığını temel aldığımızda, onun paylaşımıyla ortaya çıktığını söylemek de olanaklı hale gelmektedir. Onu paylaşmak içinse hem bireysel hem de toplumsal anlamda bir kültürel birikimin oluşmuş olması gerekmektedir. Bu süreç içinde bireyler olarak bizler ise her zaman kolektif bellekte canlılık sağlayan yeni gelenler olarak, üzerimize düşen görevi gerçekleştiririz.

Toplumsal Bellek:

Toplulukların yaşamış olduğu zaman süreci, kişisellikten yarı yarıya uzaklaşmış bir ortamdır. Bellek geçmişti, geçmekte olan zamanı referans alır ki bunlar onun öğeleridir. Her gün gittikçe büyüyen bir bellek geçmişten bugüne artarak çoğalır. Bu ortam içinde geçmişte yaşanmış olayların birden fazlası aynı anda yan yana getirilebilir ve her birinin anlamı, tümünün bir arada oluşturdukları bütüne göre belirlenebilir. Diğer taraftan ise bellek pek çok olayı saklamaz, 'unutmak'tan yararlanarak seçici davranır ve geçmişte yaşananlardan kendini serbest bırakır.

Başka bir açıdan ise belleğin seçiciliği objektifliği kadar şüphelidir; bağlam dışına çarpıtılabilir, bu nedenle de her zaman onların güvenilirliği üzerine bir bağlam oluşturulamaz.

Tüm bunlara rağmen, bütüne baktığımızda anlamın, bozulmadan karşımıza çıkan unsuru oluşturduğunu görebiliriz. Çünkü bu gerçeklik, topluluğa girip çıkan figürleri tek başına sahip oldukları özelliklerinden ayırarak, bütün içinde anlamlandırılma sürecine dahil eder [Halbwachs, 2007].

Yeniden kurmalara tabi olan toplumsal ve kolektif belleği Huysen [1999] modernitenin ürünü olarak değerlendirir. Kolektiflik, bir ülkeye veya insanlara ya da bir kente hatta yakın bir çevreye ait olabilir. Bir nesilden diğerine aktarılan anlatımlarla canlı tutulan sonrasında ise yazı ile korunan bellek, daha önceki olaylar veya durumların tanığı olduğu gibi mekansal olarak, özellikle de anıtsal yapılar ile de aktarılabilir.

Diğer taraftan içinde yaşadığımız modernite-sonrası ortam kolektif belleğe ilişkin bambaşka şartları dayamaktadır. Fransız etnolog Marc Augé'nin [1997], dikkate değer çalışması 'non-lieux' (yok-yer)'de kentlerimizin yeni anıtsal yapıları olarak, havaalanları, dev istasyonlar, alışveriş merkezleri, bağlantısız ve devasal otoyollar, hotel zincirleri, tatil ya da turizm merkezlerinin insan varlığını bir tür nesne haline dönüştürerek, kimliğini genellikle bir pasaport, ödeme makbuzu ya da kredi kartı bağlamında kayıtlı bir varlık haline getirdiği bu yeni ortamda kolektif belleğin tam olarak neyi karşıladığının anlamı araştırılmaktadır. Anonim olan ve neredeyse karşılıklı temasın uygun görülmediği bu yerler, 'kalın harflerle' kullanılan modernitede kesinlikle eksik olan kolektif deneyim duygusundaki kolektiviteyi öncülemede ve herkesi onda yalnız kendisi için olmaya davet etmektedir. Aynı nedenle iletişimsizlik belleklerin önemli bir dayanağını kaybedip çok kırılğan bir hale gelmesine neden olmuştur. Bu muhtemelen bu mekanlara 'non lieux' (yok-yer) demenin derin sebeplerinden de birini oluşturmaktadır. Bu noktada nesnel bellek'in taşıyıcı olduğu değerlerin önemi biraz daha ön plana çıkmaktadır.

Nesnel Bellek:

Mnemotechnic'in (anımsatıcı teknikler) çerçevesi sembolik ve mekansal mecazlar üzerine kuruludur. Plato'nun ve Aristoteles'in "zihinsel resim olmadan asla düşünülemez" tezi özellikle önde gelen duyulara açık bir şekilde işaret eder.

Anımsama tekniğinin Romalı kuramcısı Cicero, mekanların çok büyük bir anımsama gücü içerdiğini, anıların imgeler ve mekanlar aracılığıyla belleğe yerleştiğini savunur.

İmgeler bazı bilgi içeriklerinin duysal olarak belleğe yerleşmesini sağlarken, mekanlar ise bu içeriklerin yeniden ortaya çıkmasına yardımcı olur [Sayın, 2002].

1992 tarihli 'The Architectural Uncanny' kitabındaki 'Post Urbanism' bölümünde Anthony Vidler, kenti, özellikle anıtları ve dokunun içinden kesilmiş gibi duran kentsel boşlukları ile -Francis Yates'ın [1966] 'The Art of Memory' (Bellek Sanatı) çalışmasında da değindiği gibi- 'belleksel yapı' olarak tanımlar. Yates, hafızanın klasik sisteminin metaforik olarak bir odalar serisinden oluştuğundan bahsetmiş ve her odanın nişlere, balkon gibi mimari elemanlara sahip olduğunu ifade etmiştir. Bilgilerin ana metinleri nişlerde ve destekleyici yan metinler yüzeylerde depolanır [Shane, 2005].

Şekil 4.3. Johannes Rombeck'in manastır bellek sistemi (1520) [URL-41, 2009].

Şekil 4.4. Robert Fludd, Ars Memoriae (1612) [URL-41, 2009].

Kentsel yapının bilgi toplayıcılığı ise onu üreten toplumsal oluşuma güçlü biçimde bağlıdır. Bununla birlikte kendilerine ait hikayeleri anlatamayan bu nesnel oluşumun onların geçmişini her zaman uygun şekilde yansıtacak ek anlatımlara ihtiyacı vardır. Bugün için kentsel mekanın kendi başına sürüp giden, eklemelenmeyen bağımsız biçimler olarak bölümleri ve fragmanlara ayrılmış biçimlenişi düşünüldüğünde bu sav önemli bir noktayı işaret etmektedir.

Günümüzde bireysel ve toplumsal bellek üzerinde maddi yaşamın hızlanan temposunun, medya görüntüleri ve enformasyonun dayattığı yoğun bilgi akışının ortaya çıkardığı yeni bir zamansallık ve yapısının etkisi söz konusudur. Huyssen [2007] farklılıkların yarattığı uzaklıkların silindiği bu zamansallık ve 'tüketim-kar' yönelimli bir toplumda bilimsel, teknolojik ve kültürel yenilemenin giderek artan hızının, her geçen gün daha çok miktarda, kısa sürede eskiyecek nesnelere, yaşam tarzları ve tutumlar ürettiğini, bunun ise maddi anlamda şimdi olarak

değerlendirilebilecek kronolojik yayılmayı önemli ölçüde daralttığını açık bir şekilde ifade etmektedir.

Çoğunlukla iktidarın ekonomik-politik dinamiklerine bağlı olarak 'zaman-mekan'ın yeniden organize edilmesi ile oluşan ve fizyolojik algılama mekanizmasını tahribata uğratan bu durum, bellek yitiminde beraberinde getirmektedir. Mekansal yapıyı fiziki olarak parçalayan bellek yitimi sürecin devamında çaresiz bir geçmiş hayranlığının ürünü olan müze kültürü gibi mekansal arayışlarla kendi karşıtını üreterek sorunun ölçeğini büyötmektedir.

Bellekteki anıların bilinen en iyi formunun, hatırlamanın bilinçli ve aktif bir formu olan otobiyografi olduğunu ifade eden Koerse [1998], belleğin bu aktif formuna ek olarak, daha pasifi olan ve "O, bana hatırlatır" tümcesiyle başlayan anlatımda, şimdiki zamanın, geçmişten bir anla hemen hemen benzer olduğu zamanın varolduğu formu tanımlar. Müzecilik kültürü ile de özdeşleştirebileceğimiz bu tanımlama tarihselci bakışın kolaycılığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tarihsel olanın, belleğin silinmesi ne kadar tehlikeliyse, tarihselcilik de sunduğu tutucu bakış açısıyla aynı tehlikeyi içerir. Yıkma ve yok etmeden ziyade birikme ile oluşan bir değişim gereklidir, değişim geçirmeyen geleneksel bir yaşam değil. Buradaki imgesel zenginlik iktidarı simgeleyen anıtsal oluşumlardan ziyade birikmenin meydana getirdiği bir zenginliktir [Tekin, 2008].

Bir başvuru çerçevesi olarak geçmişin 'tabula rasa' anlayışı ile yok edilmeye çalışıldığı modernist tutumun tersine, her yerde karşımıza çıkabilen bir pastiş içinde geçmişin geniş bir imgeler koleksiyonu olarak arındırıldığı postmodernist tutum ile bugün gelinen son noktada yaşanan süreç, müzeleştirilen kentlerin pazarlanmasına kadar ulaşmıştır [Connerton, 1996].

Günümüz kentlerinin temsili imaj ve mekansal gösterileri incelendiğinde mimarlık, kentsel tasarım ve kent planlama disiplinlerinin, görsel imajlarında halen 19.yüzyıl prosedürlerinin ve temsili kent inşası görüntülerinin etkisini taşıdığı görülebilir. Boyer tarafından ifade edildiği gibi [1996] 19.yüzyıl sorunları ve ihtiyaçlarının dışavurumu olarak formüle edilmiş mekansal izleri ve parçaları işleyen bu disiplinler, sonrasında işledikleri parçaları, ciddi biçimde değişmiş olan şartlar ve isteklerce kontrol edilen çağdaş bağlama yerleştirmeye çalışırlar. Tarihselci yeniden inşalar tarafından kolektif belleğimizin altı kazılırken, çağdaş zamanların yarattığı bir dizi sınırlama tarafından çevrelenen ve yutulan geçmişten gelen bu parçalar nostaljik hassasiyetler tarafından bir anlamda karalanmaktadır.

Bu sebeple, eski dönemlerde formüle edilmiş olan kavramlara ve modellere dayanan çağdaş kent sanatlarında tarih ve belleğin, mekan ve zaman kavramlarının rolü yeniden değerlendirilmelidir. Eğer bu disiplinler 19.yüzyıl ürünlerini ödünç alıyorsa, bu görsel üslupların hem kendi zamansal ve mekansal bağlamları içindeki tarihi organizasyonlarını, hem de çağdaş kente eklenmelerini ve bu mekanlardaki anlamlarını anlamalıyız. Görsel özellikleri çeşitlilik gösteren bu formlar, bir çağdan diğerine, sosyal, politik ve tarihi anlamda değişiklikler yapılmadan taşınamaz [Boyer, 1996].

“Kültür, bir deste pazarlanabilir imgeye indirgenmiştir; meta, tematik park ve fetiş: Kültür satılan bir şeydir artık, görülen bir şey” [Zukin, 1995].

Serim'in [2002] de vurgulamış olduğu üzere bu çabanın asıl alt metninde söz konusu olan, toplumsal belleği 'tabula rasa'dan üretilebilen bir mekanizma olarak ele alan Modern'in 'kültürel inşası' ile bir 'bellek saplantısı' hastalığına yakalanan Postmodern'in ana ilişki eksenini oluşturan 'mekan-zaman' paradigmasının bir anlamda karşı karşıya gelmesidir. Dolayısıyla, öznel ya da toplumsal bellek gibi doğrudan mekansallık ve zamansallık statüleriyle bağlantılı olan etkileşimli bir mekanizmanın, 'mekan-zaman' ilişkisinin yeniden organize edildiği bu süreçlerde, epistemolojik kaymanın bir parçası olmaması da mümkün değildir [Serim, 2002].

Bu bağlamda özellikle Postmodern tutum ile tarihin yok olmasına karşı oluşturulan reflekssel yaklaşımlar, 'tabula rasa'yı bir anlamda yeniden gündeme yerleştirmeye çalışan 'düşünümsel (reflexive) modern' kavramına dayanan hareket tarafından da ciddi bir şekilde eleştirilmektedir. Kentsel yapılar üzerindeki değerlendirmeleriyle söylemin bu alandaki öncü isimlerinden Rem Koolhaas, belirlenen çerçeve içinde dönüşüm güzergahları şekillendirilen kentlerin yerine 'generic city'i (kimliksiz kent) tercih ettiğini belirtirken, konuyu farklı bir bakış açisine yerleştirmektedir.

“Tarihin varlığının arzulanır olduğu konusunda, üzerinde konuşulmayan bir fikir birliği var; peki gerçekte bunun böyle olduğunu kim söylüyor? Kent bir düzlüğün en verimli şekilde insanlar ve süreçlerle donatılması iken çoğu durumda tarih onun performansını aşağı çeker.” [Koolhaas, Mau, 1995]

Kentin ölümünü yeni bir şehircilik için şans olarak gören ve eski tarz kentin yok oluşunun bir endişe nedeni olmakla beraber önceden dışlananların dahil edilmesi için bir fırsat olduğunu tartışan Koolhaas ve Mau'nun tersine Vidler, bütün anıları rahatlatıcı olmamakla birlikte eski kentin, sakinlerine oryantasyon hissi ve konfor

sağlamak üzere organize edilmiş bir hiyerarşik belleksel yapı olarak önem taşıdığına işaret eder [Shane, 2007].

Birbirini hiç görmemiş veya konuşmamış olan geniş kitleler tarafından paylaşılan ortak bir geçmişin belleğini kapsayan 'kolektif bellek' kavramı burada önemli bir belirleyicidir. Aynı kente ait olma hissi, hatırlamak kadar unutmayada dayalı olsa da geçmişin, ortak bir geleceği garanti altına almak amacıyla yeniden yapılandırılmasıyla şimdiki zamanın yörüngesi oluşturulur. Kolektif bellek, mekana kişisel ve subjektif bağlılık hissini özetleyen soyut bir kavram olarak özellikle kentsel peyzajı, kentsel kimliklerin yaratılabildiği ve geliştirilebildiği bir arazi olarak değerlendirir. İkinci olarak bu peyzaj, bir metin gibi, objelerin anlamlı biçimde biraraya gelmesi ile oluşmuştur ve bu da onun anlamlı bir sistem veya içinde sosyal, politik, ekonomik ve kültürel meselelerin kodlandığı "çok karmaşık bir söylev, bir dil" [Barthes, 1997] gibi işleyebilmesini sağlar. Son olaraksa kolektif bellek, belirli toplumsal, tarihi ve politik bağlamlarda oluşur, bu nedenle gücü, yabancı olanı tanıdık olana indirgemeye duyduğumuz isteğe hitap etmesinden gelir. Yapılı mirası güçlü yapan da kolektif belleği destekleyebilmesidir.

Kolektif ve kentsel belleği bir manipülasyon süreci ya da iktidar olanın yasallaştırması olarak ele almak, kentsel yapı içinde bazı belirli bölgelerin ortak politik yönetim üzerinden biçimlerin garanti altına alınmasından öteye gitmez. Avrupa kentlerinde ulusal kimliğin korunmuş kentsel formlara işlenmesi yapılı mirası tek boyutlu hale getirirken, 'multi-etnik', 'multi-ulusal' Avrupa kentsel toplumları ve çeşitlilik, bireysellik anlayışının hakim olduğu post-modern Avrupa kentsel toplumları için daha az anlamlı hale getirir.

Bununla birlikte toplum yeni değerlere bağlanmak zorundadır, bu toplumun gereksinimleri ve zamanın eğilimleri ile daha iyi bir ilişki içinde bulunan başka geleneklere bağlanmak demektir [Connerton, 1996]. Bu anlamda bireyler ve toplumlar olarak, kimliklerimizi kurup sağlamlaştırmak, bir gelecek tasarımı canlı tutmak için geçmişe olan gereksinimimiz tartışılmaz bir gerçektir. Bellek olmaksızın, ve geçmişin izleri okunmadan, farklılığın tanınmasını ve kişisel ve kültürel, siyasal ve ulusal kimliklerin zengin karmaşıklıklarına ve istikrarsızlıklarına yönelik hoşgörüyüde eksik bırakacaktır [Huysen,1999]. Ama bu kavramın hangi çerçevede değerlendirileceği de bir o kadar önem taşımaktadır.

Bu nedendir ki Boyer'in [1996] de ifade ettiği gibi kolektif belleğin kentinde, tasarımcı, şehir plancısı ve spektatör tarihsel bütünlükleri enstrümental olarak formüle etmenin ötesine gitmelidirler. Bu, hem anlatılabilen geçmişe ve

öngörülebilir geleceğe dayalı rasyonel ve bilimsel modelleri ile 'Panorama Olarak Kent' hem de tiyatro sahnesine benzeyen 'Seyirlik Kent'in yetersiz olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Kolektif belleğin kentinde en büyük zenginlik, karşıtlıklar, rastlantısallık, rahatsızlıklar ve kazalardır. Yeni kentsel formlar ve mekanlar ve en önemlisi topluluklar arasında oluşturulacak sosyal ilişkiler için, kayıp anlatıcı formlar ve ayrılmış merkezlerin kentindeki belirsizlik ve düzensizlikle başa çıkmak konusunda yenilikçi taktiklerin yaratılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaca en önemli cevabı bellek'in kendisi oluşturmaktadır.

4.2. MEKANSAL BELLEĞİN ÖRGÜTLENMESİ

“Farklı kentlerin bazen aynı zemin üzerinde ve aynı ad altında birbirini izlediklerini, birbirilerini hiç tanımaksızın, hiç bir iletişim kurmadan doğup öldüklerini sakın söylemeyin onlara. Öyle olur ki bazen sakinlerinin adları, seslerinin vurguları ve hatta yüz hatları bile aynı kalır; oysa adların altında, yerlerin üzerinde yaşayan tanrılar sessizce çekip gitmişler ve yerlerine yabancı tanrılar yerleşmiştir.”

Calvino [2008]

Görünmez kentler kitabından yapılan yukarıdaki alıntıda Calvino'nun kentsel yapıya ilişkin yorumu bir kentin biçimlenişinde katmanlaşan yapının üzerinde taşıdığı izlerin varlığını dile getirişi açısından önemlidir. Kent tarihçiliğinde şu bir kabuldür ki, gelişme dönemleri bir kentin planında kalıcı izler bırakır. Marcel Poete'nin Paris ile ilgili çalışmalarında evrensel olarak kabul gören planın kalıcılığı testini ilk olarak formüle etmesinden sonra Conzen'in yürüttüğü çalışmalarında bu tespiti doğruladığından bahseden Petruccioli [2008], bu düşüncenin bir yerleşim şemasının biçiminden tüm bina ölçeklerine kadar yayılabileceğinden bahseder. Eğer bir kent, izleri kentsel dokunun içine karışmış olan karar alma anları ile tekil girişimler arasında gidip gelmeyen, sadece düzensiz aralıklar ile büyüyorsa filolojik bir rekonstrüksiyon bunları ışığa çıkarabilmektedir.

Katmanların iyi korunması halinde izlerini takip edebilmek kentsel mekanlar için mümkünse de bazıları için aynı derecede takip edilebilir nitelikte olmadığıda görülebilmektedir. Doğal afetler, savaşlar ve politik kararlar sonucu bir ya da daha fazla dönemin izlerinin tamamen yok edildiği kentlere tarihin her döneminde rastlanmaktadır.

“Antik Milet'in Pers orduları tarafından tamamen yıkıldıktan sonra MS.480 civarında yeniden inşa edildiği bilinir. Tarih yıkılarak yok edilen benzer şehir örnekleriyle doludur. Eski Ahit'te ve diğer tarihsel kaynaklardan edindiğimiz bilgilerde, çoğunlukla bir şehri fethetmenin, onu yıkmakla eşanlamlı olduğunu keşfederiz. Kısaca; insanlar şehirleri kurar ve insanlar şehirleri yıkar. XX.yüzyılda bu kural geçerliliğini yitirmişti, II. Dünya Savaşı sonucu Hiroshima, Nagasaki ve Dresden; Yugoslavya iç savaşında Saraybosna ve Dubrovnik bunun tanıklığıdır. Ancak, sadece savaşlar (ve doğal afetler) kentlerin karakter ve görünümünde değişikliklere yol açma-

makta, tarihsel süreçlerde radikal dönüşümlerle sonuçlanmaktadır.” [Koerse, 1998]

Savaşların ve afetlerin neden olduğu değişimlerle tam benzeşme de kentsel gelişmelerde çoğunlukla mevcut dokusal oluşumlarda önemli etkilere sahip içerik ile ortaya çıkmaktadır. Bu belki bütün dönemler için geçerli bir yargı ise de özellikle 20.yüzyıl ve sonrasında meydana gelen belirgin teknolojik gelişmeler için daha geçerli bir yargıdır. Geniş ölçekli değişimlerin yaygınlaştığı ve Fütüristler tarafından bunların en uç noktalara taşındığı 20.yüzyıl önemli bir sıçrama noktasını oluşturur. Le Corbusier'nin 'Radiant City' projesi, Paris'te Notre Dame gibi anıtsal birkaç bina dışında dokunulmadık yapı bırakmayarak, modern olmayı geçmişe dayanmadan, zamana uygun hareket etmek olarak tanımlamıştır. Bu konuda hemfikir olmayanlardan biri olarak örneğin Nobel ödüllü Rus şair ve denemeci Joseph Brodsky'kinin eskinin yok edilip yeni semtlerin inşa edilmesine karşı tepkisinin ifadesi olan sözlerinden biri oldukça mizahi bir gerçeğin altını çizmektedir. "... Corbusier, dünyayı tahrip etmekte Hava Kuvvetlerinden daha etkili olmuşlardır..."[Aktaran: Koerse, 1998].

Şekil 4.5. Modernist tutum çerçevesinde 'Şehir Yenileme', J.F. Batellier [URL-34, 2008].

Şekil 4.6. Le Corbusier'nin 'Radiant City' Projesi (1922) [URL-37, 2008].

Koerse'inde [1998] ifade ettiği gibi bu duygusal sözcükler tek taraflı ve hatta haksız olarak etiketlene bile geçmişin bir şekilde 'Modern'in gelişme sancularına kolaylıkla katlanamadığını da göstermektedir. Söz konusu olan 'tabula rasa'yı benimseyen bir anlayış olunca, kentsel yaşamın nirengilerini ve beraberinde de hafızayı kaybetme endişesi, geçmişi tamamen göz ardı eden tüm yaklaşımları, kentin gelişim çizgisinden uzaklaştırmaya yönelik bu tarz çıkışları önemli hale getirmektedir.

Felsefe 'tabula rasa' kavramını özne ve onun 'öz-bilgisi' eksenine taşır; 'bellek-benlik-beden' kavramlarını zaman ve mekan bağlamında sorgular ve birbirleriyle ilişkilendirir [Serim, 2002]. Kişinin konumuna ilişkin edilgen bir öge olarak, sadece

toplumun değil bireyinde kurucu öğesi olan 'mekan'ın sahip olduğu politika ve ideoloji yükünün, bedeninin bilgisini ve zamansal akış içinde günlük yaşama dair coğrafyayı belirlediğini ve hatta yine bu öğelerin, mekansal pratikleri çoğunlukla taraflı hale getirdiği bilinmektedir.

Pamir'in [2001] de belirtmiş olduğu gibi herkesin kullandığı bir 'alan'ın 'güç' ve 'etkinlik' boyutlarında anlaşılıp değerlendirilmesinden sonra iyi olarak anılması ve bu yargının sürekliliğini koruyarak, davranışları etkileyip yönlendirmesi, o alanın sosyalleşmesi adına önemlidir. Sosyalleşme, alanda benimsenen sosyal değerlere uyulduğu veya uyulası sosyal değerler üretildiği için oluşur. Bir yerin iyiliğini sürdürebilmesi, değişen zamana rağmen ondan benzer duyumlar alabilen ve sözü edilen yerde bir 'yer ruhu' veya 'yer hissi' oluştuğu için izlenebilir duruma gelen bir kültür duyarlılığının, belleğinin var olmasına bağlıdır. Mekanları standartlaştıran, onları ortalama tüketicinin algılamasına göre kodlayan kentsel işaretler sistemini delmek anlamına da gelen bu duyarlılığı Çabuklu [2000], mekanın üzeri örtülen kişisel tarihiyle ilişki kurma çabası olarak değerlendirir.

Üst üste kat kat birbirine eklenen her yeni iz, her yeni yapı, her yıkımın, toprağın tarihselliğine dönüşerek, yere ait belleğin andacını oluşturması, sadece manevi referans düzeneği sağlaması ile sınırlandırılmaz. Toplayıcı belleğin, kentin bu tarihsel andacının kentsel yaşamın nesnelere kodlandığı düşünöldüğünde, belleğin açılanmasının ancak bu nesnelere okunması ile mümkün olabileceğini belirginleştirirken, kentin nesnelere coğrafyasını deşifre edilmeyi bekleyen bir 'anlatı-harita' olarak karşımıza getirir [Tanrıku, Harmanşah, 1997].

Toplumun sürekliliği bir anımsama öğesi olmaksızın düşünölemeyeceği gibi onun yaratısı olan 'mekan' için de aynı şey geçerlidir. Bir başlangıç oluşturma çabasında belleğe başvurulması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumlar bireylere, içine anıları bir yerlere yerleştirdikleri çerçevesel sunar ve anılar bir tür haritaya işaretleme yoluyla yerleştirilir. Düşünö anımsadığımız şeyi, toplumun sağladığı zihinsel uzamlar içinde oturturuz. Halbwachs [2007], bu zihinsel uzamların, söz konusu toplumun maddi uzamında her zaman karşılığını bulduğunu ve maddi uzamları referans düzeneği haline getirdiğini önemle vurgulamaktadır.

Kültürel duyarlılığımız ile insanoğlunun özü sayılan kültürler üstü soyutlama becerisi arasında, bazı anlamlı kopuşları da içeren devamlılıklar söz konusudur ve bu devamlılıklar, özellikle herhangi bir olay kurgulandıırılırken kullanılır. Devamlılık yalnızca zaman içeriindeki davranışlar açısından ele alınırsa, bir 'yer'in ruhu olması için orada yaşanmışlığın izi olması gerektiği ve bu izlerin mekansal birikiminden bir

yer belleği olduğu, insanlar tarafından bunun benimsendiği düşüncesini de beraberinde getirir [Pamir, 2001]. Kent ölçeğinde bu belleği 'kentsel bellek' olarak tanımlamak mümkündür. Topoğrafyanın, zaman ile ilişkisinin ifadesi olan 'kentsel bellek' gündelik yaşamın önemli bir belirleyicisidir.

Diğer taraftan 'kent belleği'nin, günlük yaşamın yürütülmesinin her noktasına yayılmışlık durumu ile çağdaş toplum ve kültür kuramında dar anlamıyla konuya orada burada alttan alta ve dağınık değinmeler dışında, açık ve sistemli bir biçimde ender olarak değinilmesi arasında, şaşırtıcı bir oransızlık bulunmaktadır. Var olan tanımlar içinde ise 'kentsel bellek'in en iyi biçimde tarihin yeniden kurulması olarak adlandırılabilir, çok daha özgül bir pratikten farklı olarak, geçmişin şimdi tarafından tamimiyle geri kazanılmasının karşılığı olmadığı bilinmesi ise önemlidir. Kentin sergi değeri üzerinden müzeleştirilmesine yönelik yürütülen projelerle gündeme taşınan ve eski kent merkezlerinin, kentsel peyzajın bir parçası olmaktan hoşlanan insanların toplandığı bu geri kazanımlar, kentlere rekreasyon işlevinin yüklendiği ve bölgesel gastronomik tabaklar/menüler haline dönüştürülerek, yapay kimliklerin sahibi haline getirildiği bir sürecin karşılığı olarak tanımlanabilir.

Artık var olmayanın öykülenmesinin ifadesi olarak kent mekanını sürekliliğinden koparan 'anı mekanlar'ın bellek ile kurduğu bu ilişki biçiminin tersine, 'kentsel bellek'in, anıları dondurup, durağanlaştırarak saklamak anlamı taşıyan 'yineleme'den farklılaşan bir yaklaşım içinde değerlendirildiği tartışmalar mekansal müdahalelere ilişkin önemli fırsatlar sağlamaktadır.

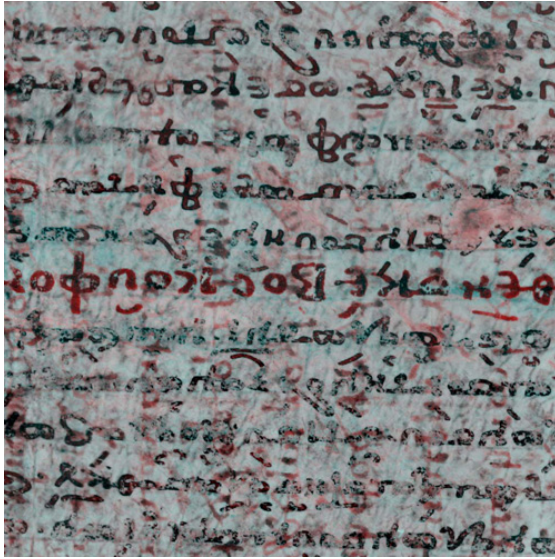
Mekana ait geçmişin, farklı bir zaman boyutunda yeniden oluşturulmasının dışında bellekte kalan izin çok yönlü olarak saklanmasına ve kullanılmasına yönelik stratejileri geliştirmeye yardımcı olan 'kentsel bellek', mekansal biçimlenişten, toplumsal davranışların belirlenmesine kadar geniş bir çerçeveye tanımlanmaktadır:

"Mülkiyet kayıtlarının, en eski ve kalıcı kentsel bellek yapıları olarak kabul edildiği Avrupa'da, kentsel aktörler kütüphane, anıt, arşiv gibi fiziksel kurumlar yaratarak kentin kimliğine, organizasyonuna ve stabilitesine ilişkin belleğin sürdürülebilmesini sağlamışlardır. Bu yapılar günlük yaşamın ve zaman akışının dışında durarak, statik ve değişime direnen bir yapı imajına sahiptirler. Manfredo Tafuri'nin 'Architecture and Utopia'daki (1976) değimiyle bir 'negatif ütopya' olan bu alanlar, Kostof tarafından da 'ortak bir kimliğin kentsel ölçeğini

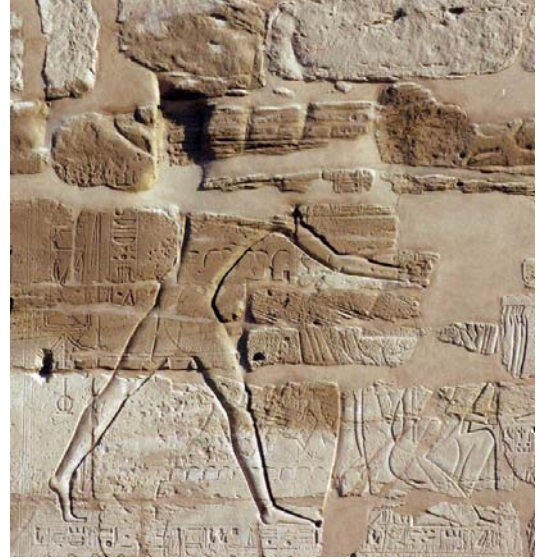
ve nirengilerini tanımlayan kamusal yapılar' olarak tanımlanmıştır." [Shane, 2005]

Özellikle kamusal alanlar kentsel oluşumun belleğinin takibi açısından ayrıcalıklı mekanlardır. Kolektif mekan olarak da tanımlayabileceğimiz bu alanların Cerasi'ye göre ille fiziksel ve farkedilir bir olgu olarak varolması gerekmez. Kolektif mekan, mekansal ve coğrafi bir etkenden (kentsel ve bölgesel ekleme), nitel değerlendirmeci bir etkenden (boyut ve kalıcılık), kültürel bir etkenden (**anlamlara dair tarihsel ve toplumsal meseleler**) oluşabilir. Kolektif (kamusal) mekanların, 'mekansal deneyimler' yoluyla belleğin aktarımını sağlaması kentsel yapı açısından bu nedenle önemli bir ilişki biçimidir.

Belleğin mekan üzerinden 'uyumlama' kavramı ile de tanımlayabileceğimiz deneyim ile olan ilişkisi ise genel olarak zamansal aktarımın mekansal sürekliliği nasıl sağladığı üzerine temellenir. Bu durum Ortaçağ'da kullanılan ve üst üste yazılan yazıldığı bir çeşit parşomen olan 'palimpsest' ile ilişkilendirebiliriz.

Fotoğraf 4.5. Ortaçağ Hıristiyan din kitaplarında elyazmaları[URL-14, 2008]

Fotoğraf 4.6. Kadeş Savaşı'nın silinmiş alt resim izleri üzerine yapılmış rölyef [URL-15, 2008]

'Palimpsest' kalıtsal bir devindir ve zaman olgusuna bağlı olarak kurgulanan bir ürün gibi, kenti de palimpsest olarak değerlendirmek mümkündür. Thomas de Quincey, yaşanılan ya da öğrenilen deneyim ve/veya bilginin ve bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak saklama ve yeniden bilinçte canlandırma yetisi olarak tanımladığı belleğin görünürdeki bütünlük özelliğinin gerisinde bir ayrışıklık veya çokluk taşıdığını belirtmektedir. Quincey, tabletin/kağıdın/mekanın yüzeyi kazınarak, geriye doğru gidildikçe ayrışıklığın 'tek bir kökene' çıktığını ve bu uzun geri dönüşte,

zamanın yok edemediği bir sürerlilik/bir bütünlük olduğunu vurgular. De Quincey, bellekte bir zaman ve mekan çeşitliliği içinde, hatta zamana karşı biriken dağınık-ayrışık anıların/deneyimlerin birlikte bulunma özelliğine dikkat çekerek, çok çeşitli anıların bir 'mekan-zaman' dizisinde biriktiğini ifade eder [Aktaran: Serim, 2002].

Bu ilişkide, eski deneyimlerin yok edilmesinin, şimdiki davranış tarafından engellenmesinden ileri gelmesi, biçimi bu davranışın içinde olabilecek deneyimleri diğerlerine göre daha az engelle karşı karşıya bırakırken, bunlardan engeli aşan herhangi birini ise şimdiki pratiğe benzer deneyim ve buna bağlı mekansal biçimlenişler ile belleğin sürekliliğini sağlamayı mümkün kılmasına dayanır [Cuvillier, 2003]. Burada anı ve fiziksel oluşum hiçbir biçimde, geçmiş bilinç durumlarının veya geçmiş algı durumlarının güncel olarak yeniden üretimi gibi betimlenmemelidir. Bir taraftan geçmişini oluşturan şeylerin olmuş bitmiş olduğu belirtilirken, diğer taraftan onların şimdiki oluşturmaktaki önemi bir çelişki gibi gözükmeyle birlikte kültür alanının yapısına has bir durum olduğu unutulmamalıdır. Bu çelişkinin üstesinden gelmenin yolu ise 'süreç-bellek-gelenek' (deneyim) ilişkisinin, mekansal yapılandır-malara doğru aktarımıdır.

Bilişsel bellek kavramı ile uğraşan ve anımsamanın bir yeniden yapım (re-construction) değil, yapım (construction) olduğunu, bir şeyi ötekilerden ayırt edebilmemizi ve böylece bilince çağırabilmemizi sağlayan bir şema yapımı, bir kodlama demek olduğunu gösteren çalışmalar, mekansal çalışmalarla kurulabilecek önemli analogi fırsatlarının da beraberinde taşımaktadır. Günümüzün deneysel psikologları tarafından bellek destekleyici (mnemonic) kodlamanın üç önemli yönü olarak değerlendirilen sözel, semantik ve görsel kodlama, imgelere çevrilebilen somut bellek öğeleri olarak, mekansal yapıların çözümlemesinde ciddi açılımlar sağlamaktadır [Connerton, 1996].

Bununla birlikte "gerçekleşmiş bir bugünden geçmişe bakarken, o geçmişin her anından bir sonuç ve çözüm olarak bugünün tohumlarını görmek ne ölçüde mümkündür?" çözümleme başlığı altında diğer önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Ayvaz [2004], bu hayati önemdeki entelektüel sorunla baş etme işinin tarihçilere bırakılması gerektiğini, bellek araştırmacısının ise gözlerini geçmişin nasıl olduğuna değil, onu bugün nasıl gördüğüne dikip, geçmişe mahrum olduğu o düzen ve anlamı getirerek, bellek ile ilgili çalışmalarda daha tutarlı sonuçlara ulaşılmasını kolaylaştırabileceği tespitinde bulunmaktadır.

“Geçmiş bugünden, bugün geçmişten soyutlanamaz. Bu da geleceğe bırakılacakların şimdiden kendilerine bir patika açtığı bilinciyle hareket edilmesini gerektirir.” [Göle, 2007]

‘Yer hissi’ ve beraberinde ‘mekansal oluşum’ içinde duyarlılığı biraz daha yoğun benzer bir kabul söz konusudur. Durumu ifadelendiren fiziki şekillenmeyi bir arkatip olarak tanımlarsak, eski bir kentin üzerine kurulan yeni bir kentin içinde, eski kenti yavaş yavaş kuşatan ve altüst eden sokaklar labirentinde, kimi zaman eski mahalleleri önceden keşfedip sonra ortadan kaldırarak, kimi zaman da eski binaların uzantısında ya da aralarında kendine yer açarak, gelişen evlerin ve dev yapıların arasında, eski kenti yeniden bulmak için bugünden geçmişe doğru geri giderek, eski kentin görünümünü gittikçe daha hızlı bir şekilde tahrip eden çalışmaları, yıkımları, yol çizgilerini ve benzerlerini geriye doğru, süreklilik içeren bir çizgi üzerinde takip etmek çoğu zaman yeterli olmayabilir. Halbwachs’a [2007] göre bunun için başka bir yol izleyerek, kimi koruma altına alınmış kimi de kaybolup gitmiş eski yolları ve anıtları yeniden bulmak için, eski kentin haritası üzerinde yolumuzu aramak gerekir. Bu nedenle eski mahallerin genişletilmesinden ve yeniden yapılandırılmasından önce burada yaşamış olan kişiler için, eski duvarların ayakta kalan cephelerine, başka yüzyıla ait bu görünümlere, sokaklardan arta kalanlara aşına olan kişiler için bu değişimi anlamlandırabilmek her zaman mümkündür.

Kevin Lynch’in “What Time is This Place?” (Bu Yer Hangi Zamandır?) başlıklı 1972’de yayınlanmış çalışması bu anlamda önemli ipuçları içermektedir. Lynch kitabında tekrar tekrar ‘zamanın imgesi’ne gönderimde bulunarak, ‘mekanın imgesi’nden sonra mekansal oluşumun ikinci özsel görünüşü ‘zaman’ı ele almıştır. Lynch, çalışmasında nasıl ki mekânın, bireylerin uyum sağlayabilmeleri ve kendine mal etmenin estetiğinden hız alabilmeleri için onların zihinsel gereksinimlerine göre düzenlenmesi gerekiyorsa, zamanın da düzenlenmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Bu noktada Lynch’e göre öznel olarak yaşanan zaman ve kent tasarımı arasında da bir bağlantı vardır ve tasarımcıların amacı mevcudun genişlemesi olmak zorundadır. Genişlemenin geçmiş ve geleceği şimdiyle bütünleştirmekle başarılabilirliğini belirten Lynch, geçmişe dair her şeyin korunamayacağını ve hatırlanamayacağını unutulmaması gerektiğini, koruduklarımızla ise kendi zamansallığı içinde iletişim kurularak, geleceğinde bizim şimdinizle bütünleştirilebileceğini tartışmaktadır [Führ, 2008].

4.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL BELLEK İÇİN KENTSEL OKUMA

Meydana gelen olaylar silsilesini toplumsal bellek havzasına yazdırmak ihtiyacından doğan imge tasarımlarını ve metinlerini ele alarak, bir şehrin ortaya çıkış nedenlerine tanı koymaya çalışmak tarihçilerin işi olarak tanımlanmıştır. Şehirleri altyapı, fonksiyon ve ekonomik kalkınma sürecinde aldıkları sosyo-kültürel şekil üzerinden ele alan soruları üreten ve cevapları bulmaya çalışanlar ise çoğunlukla tasarımcı ve plancılar olmuşlardır.

Mekanı olumsal bir kategori olarak değerlendiren tarihsel bakış açısının tersine, tasarımcı ve plancılar, somut ilişkilerin, olguların, süreçlerin alanı olarak kentin kavramsallaştırmalar ile anlamlandırılmasına çalışmışlardır. Sorulara doyurucu bir yanıt aramanın çoğu zaman yanlış inşa edilen anlam yapılarına ulaşmaya neden olduğu arayışlarda kullanılan yöntemlerinse genellikle kavram merkezci akıl salınımlarına dayandırılması bu nedendir [Inatçı, 2008].

Yenin ve ondan önce gelmiş olanın eyitişimsel ilişkisinin sınanarak, yeni olanın üretilme ve yeniliğe ulaşılma sürecinin sorgulandığı bu kavramsallaştırmalarda zaman önemli bir parametre niteliği taşımaktadır. İşleyişte bir tür röntgen ışın yöntemi, aynı anda bir çok katmanın algılanmasına imkan tanıyan bir tür arkeoloji çalışması ile kentsel mekanı tanılamak, üst üste bindirmelerle melezleşmesine neden olan zaman ilişkilendirmeleri çözümlenmekle mümkün hale gelmektedir [Hadid, 1999].

Farklı zamanlar bir gerçeklik oluşturmak için bir araya geldiğinde, hiçbiri kesin olmayan sayısız karar çizgisi, kentsel mekanı önceden belirlenmiş bir düzen içinde değil, rastlantısal oluşumların zamansallıkları içinde karşımıza çıkarmaktadır. Özellikle günümüzde imge ve kent arasında oldukça değişik ilişkilerin gündeme geldiği, bir çok beklenmedik şeyin bir anda olabileceği özgür bir uzam içinde asıl mesken tutulan 'zaman'ın, onun asıl kıldığı anlatı ve belleği daha saklı bir hale getirdiği söylenebilir.

Bu bağlamda 'mekan-zaman' ilişkisinde belleğin taşıyıcılığı sürdürülebilirlik açısından önemli ölçüde kesintiye uğramaktadır. Kaynağı yok etmeden yenileyebilen, varlığını sürdürerek gelişmeleri kendi içine dahil eden 'sürdürülebilir bellek' oluşumu burada önemli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

4.3.1. Sürece Yönelik Okumalar ve Kentsel Bellek İlişkisi

*“Kentler bir çok şeyin bir araya gelmesidir:
Anıların, arzuların, bir dilin işaretlerinin. Kentler takas yerleridir...
Ama bu değiş-tokuşlar yalnızca ticari takaslar değil;
kelime, arzu ve anı değiş-tokuşlarıdır.”*
Calvino [2008]

Öznenin yaşantı sırasında içinde bulunduğu bağlamda kendisi ve çevresiyle ilgili yazdığı ve sonradan anıya dönüşerek belleğin içinde sakladığı öykü izlerinin sürüldüğü ‘mekan-yazın’ okumalarından, bireysel belleğin ardından toplumsal belleği sosyal ve kültürel çevresiyle ilişkilendiren ‘kent toplumbilimi’ okumalarına kadar mekansal çözümleme çerçeveleri ‘kolektif bellek’i ortaya koyar.

Kentsel mekanda ‘yer hissi’ni sosyalleşme ve kültürleşme süreci sonunda ortaya çıkan bir nitelik olarak değerlendiren ve yerin ortak sosyal anlamına ulaşmaya çalışan bu retrospektif okumalar kolektif bellek’in sürekliliğine ilişkin verilerin takibi açısından önem taşımaktadır [Pamir, 2001]. Bu veriler ışığında kentsel müdahalelerin hedefi zihnimizin kurgulandırma kapasitesinin kullanabilecek seviyede ‘yer’ özellikleriyle karşılaşılabildiğini sağlamaktır. Bellek, prospektif değerlendirmelere bağlı olarak ‘yer hissi’ / ‘yaşanmışlık’ / ‘yerin yeniden programlanması’ arasındaki ilişkilendirmelerle bunu gerçekleştirebilir.

Bu noktada ‘yer’in tanımı önemli. Sola-Morales [2002] ‘yer’i şu şekilde tanımlıyor:

“Kimliği olan bir mekan olarak ‘yer’, anlamı kullanıcı tarafından belirlenen bir mekan, soyut bir lokalizasyon ya da geometrik uzam olarak değil, varoluşsal bir mekan olarak ‘yer’. Mekanın özellikleri ve boyutları matematiksel, yerinkilerse varoluşsaldır; mekanın bileşenleri üç boyutlu bir yapı oluşturur, ‘yer’in doğası ise hafızayla, belirli varoluşsal bir atmosferle ilişkilidir. ‘Yer’ algı ve yaşam deneyimi gibi fenomenolojik süreçlerle bağlantılıdır. Bugün mekan-zaman-hareket ilişkisindeki değişimlere bağlı olarak farklı bir ‘yeni-algı’ (neo-perception) sistemi ile ilişkilidir.” [Aktaran: Alves, 2009]

Diğer taraftan bugünün kentsel mekanları, göçe bağlı mobilite ile belirli bir yere daha az bağlanma sebebine sahip olan (psikolojik olarak yatırım yapmakta zorlanan) bireyler için kolektif bellek içerisinde daha az yer tutmakta ve önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Alves [2002] günümüzün heterotopik toplumunda, “coğrafya-dışı kentlerin” kentsel mekanının yeni muğlaklıkları teşvik ettiğini ve bu mekanın sadece sıradan olanla farklı olanı bir araya getirmekle kalmayıp, yeni kentsel peyzajları yarattığını (maddi, siyasi, ekonomik ve etnik peyzajlar gibi) altını çizmektedir. Bunlar birbirlerine eklenmeyen aksine özelleştirilmiş ve parçalı bir yapıda sosyal ve mekansal ayrışmayı teşvik eden alanlardır.

Bu gibi oluşumlarda kolektivite belirli bir zaman ve yerde sınırlanmıştır. Buradan bir bağlantı kurarsak; tüm kolektif belleklerin, bir zaman ve yerde sınırlandırıldığına söyleyebiliriz; dolayısıyla bu çeşit bir kolektif yaşamın ortadan kalkması halinde, kolektif bellek bozulmayla karşı karşıya kalacaktır. Belirli olayların tarihte kırılma noktaları oluşturması, yaşamın bireysel ve kolektif çizgilerinin arasında meydana gelen bir kesişme anlamında mekanda yerini alırken, daha sıradan olan, genel olaylar bir kolektif deneyim olarak kabul edildiğinde, yaygınlaşan mobiletinin mekanın belleğini gittikçe daha çok yok ettiği görülecektir. Özellikle günümüz kentsel mekanının en önemli özelliği olarak lanse ettiği değişim hızı ve hareketli yapısı, onu, bir yere bağlı olmak ya da daha az mecburiyetten, ona eklenmiş olmak hissine sahip topluluklara ait kılmayacaktır. Bu şekilde yerlere veya mekanlara bağlılığın azalmasının kolektif bellek kaybı sonucunu vermesi kaçınılmazdır.

Bu noktada, mekanın belleğine ‘sahici bir başlangıca götürmek ya da gerçeğe dokunabilir bir erişim sağlamaktan çok’ aslında yeni görüntü ve iletişim teknolojilerinde olduğu gibi, şimdilik yanılması uyandırmaya çalışan bir temsil (yeniden sunum) özelliğinden farklı bir bakış açısı ile yaklaşılmalıdır [Serim, 2002].

“Geçmiş, tarihsel bir potansiyel algısı yoluyla düşünme, kolektif hafızanın inşa edilmesini pratik olarak başarmaya tekabül eder; bu kentsel yerler oluşturmak için gereklidir; (anamlarla dolu yerlerden inşa edilen) hafıza, yoksa (olaylar aracılığıyla somutlaşan) tarih değil.” [Alves, 2009]

Mekansal oluşumlar, sahiplik ve ruhsal manipülasyonları oluşturan bellek taşıyıcılıkları ile farklı mekanları birbirinde ayırt etmeyi sağlayan özellikleri ile ön plana çıkartılmalı ise de bu tarihsel canlandırmanın ötesinde olmak zorundadır. Bu nedendir ki mekansal okumalarda kentsel yapının sürece dair gelişiminin doğru sosyo-fiziksel veriler üzerinden anlamlandırılmasında hassas bir çerçeve belirlenmelidir. Belli bir programa sahip mimari mekanın bir anlamda pasif ve şartlanmış bir belleğinin tersine kentsel yapı aktif ve şartlayan bir belleğe sahiptir, ve bu dinamik yapıyı besleyen mekanın paydaşlarıdır.

4.3.2. İçeriğe Dayalı Okumalarda Kentsel Bellek

“Mekanın sayısız düğüm noktalarında sıkıştırılmış zaman vardır. Mekan bu işe yarar. Kent iskeletinin bütünü , birleşen parçalarının mekansal bellekleri aracılığıyla ortak bir bellek haline gelir.”

*Malcolm Quantrill. The Environmental Memory
[Aktaran: Petruccioli, 2008]*

Kolektif dogmaları temsil eden kentsel form, Rowe ve Koetter'e [1994] göre, geçmiş tecrübelerin bir kolajı niteliğindedir. Toplumun organizasyonu için fikirleri test ederken parça ve izlerden oluşan katmanlara bakılır. Bu nedenle zaman kavramını Petruccioli'nin [2008] de ifade ettiği gibi kentsel olgu çözümlemesinin içine almak sadece şu ana kadar tanımlanan tipe yaşam vermekle kalmaz, tip ve buna bağlı olarak morfolojinin tarih içindeki dönüşümlerini de tanımlamaya sokar. Kentsel mekanın morfolojik geçişteki evrimini takip etmek sürekliliğinin devamında önem taşıyan temel özelliklerin ayırt edilmesini sağlar. Biçimsel okumalar bu anlamda evrim geçiren ile sapma göstereni karşılaştırarak sonuçları değerlendirme imkanı sağlayan ardzamanlı ve eşzamanlı okumalar yapmamızı kolaylaştırır.

Morfolojik sürecin analizi, içinde yer aldığı kentsel ya da bölgesel organizma kadar karmaşıktır; az ya da çok başka süreçlerin kesişimini içerir. Bu nedenle günümüzdeki haliyle bir kentsel dokunun karmaşıklığını, öncellerini mutlaka özümsemiş olduğunu kabul ederek azaltmak ve doku biçimlenişini anlamak için geriye doğru retrospektif okuma yapmak önem taşır.

Belleğin kentinde, mimari, kentsel form ve tarih arasındaki ilişki mekansal çözümlemelerde her zaman sorgulanmaktadır. Yapısal biçimlenişin kolektif bir dışavurumu olan kent eski mimari formların, kent planlarının ve kamusal anıtların izlerini taşıyıcısı olsada adındaki değişmezliği (bazı örneklerde bu konuda tartışılabilir bir başlık oluşturmaktadır) fiziksel yapısında sürekli kılamaz. Kırılma noktaları olarak tanımlayabileceğimiz belli dönemlerde değişime uğrayan kentsel yapılar, morfolojik biçimlenişleri ile mekanın belleğini takip etmek açısından varsayımlarımızı kuvvetlendirebileceğimiz kristalize bilgiler sunar. Bu bilgiler ile mekansal yapılar arasında bir veya birkaç sabit güzergah ile bunun yapısal boşlukları ortadan kaldırdığı yapılandırma ve ilişkilendirmeler oluşturabilmek ve bellekte sürekliliği sağlayabilmek mümkün hale gelecektir.

4.4. BÖLÜM SONUCU

Öğrenilmiş anlamların kolektif belleğe ilişkinen, o çevreyi ya da yeri nasıl ve kimlerle birlikte kullandığımızla ilgili anlamların toplumsal ya da kişisel belleğimize ilişkin olduğunu belirten Özaloğlu [2009] bu anlamların uzak ya da yakın geçmiş ile ilgili olabileceğini, ya da zaman içerisinde toplumsal, siyasi, işlevsel hatta ekonomik durumlara göre de değişerek, çeşitlenebileceğini belirtir ve ekler:

“Yapılı ve doğal çevre günlük hayatımızın içinde iken aslında bellek için söylenebilecek bir şey yoktur. Ne zaman ki bu çevre hayatımızdan çıkar ya da çıkartılır, o zaman kolektif, toplumsal ve ya kişisel belleğimizin konusu olmaya başlar. Pierre Nora'nın öne sürdüğü gibi, “bellek alanı (lieux de memoire) geçmişten koptuğu ve belleğin gerçek ortamı (milieux de memoire) yok olduğu anda ortaya çıkar.” [Özaloğlu, 2009]

Toplumsal / ekonomik dönüşüme bağımlı olarak, kentsel dönüşümlerin neden olduğu kopmalara karşı kentsel okumaları “yeniden formüleleştirme”yi olanaklı kılacak stratejiler geliştirmemize getireceği katkılar açısından ‘bellek’ önem taşımaktadır. Buradaki yeniden formüleleştirme, mekanik bir süreçten çok yeniden kuramsallaştırmaların yapılmaya çalışıldığı, ağırlıklı olarak kavramsal değerlendirmelerin öncelendiği bir sürece dayanmaktadır.

Bu süreçte amaç, keşfe yönelik, kısmen ampirik temelli ve kent okumalarında çok alışıldık olmayan başlıkları, yöntemleri ve mekansal ölçekleri kullanan analizlerin ortaya çıkmasına fırsat tanımaktır. Böylece bugünün kentleşmesinde kesinliği olan çözümler ya da önermelerde bulunmanın olanaksızlığı göz önüne alındığında Wall'ın [2009] da belirttiği gibi geleceğe yönelik yeni yollara ilham vererek, tartışma ve hatta eleştiri yaratmak ve arkitektonik disiplinlerin geleceğine katkı sağlamak mümkün hale gelecektir. Burada ise daha sürdürülebilir ve çeşitlendirilmiş bir bağlamın arayışında, geleceğin tasarımcısının ve planlamacısının rol ve kimliğini, ve işlerlik göreceği sınırların sorgusunu bir anlamda ön plana çıkarmakta, buna bağlı olarak da mekansal bilimler ve mekansal tasarım ve planlama disiplinleri arasında daha bilinçli bir birlikteliğin varolması gerekliliği önerilmektedir.

Kentin kavranışı genellikle ya mimarlık disiplinlerinin normatif, kuralcı yaklaşımıyla ya da planlama ve ekonomik coğrafya gibi analitik mekan bilim disiplinleri aracılığıyla sağlanır. Bugün için duyulara gereksinim her zamankinden daha önemli görüldüğü halde, bu iki dünya arasında yapısal bir arayüz bulunmamaktadır. Genel

olarak mekan bilim ve tasarım bilimleri kendi secerelerini ve söylemlerini üreterek, ama hala koşut biçimde gelişme eğilimindedirler [Wall, 2009].

Bu bağlamda okumalarda, kentsel mekana ilişkin çok yönlü tematik açılımları, bir anlamda bireysel ve sosyal duyarlılıkla ilişkilendiren 'bellek' kavramının, disiplinlere ait konu alanlarını bağlayan bir arayüz olarak Wall'ın [2009] ifade ettiği potansiyellerin bir kısmını sağlayabileceğine inanılmaktadır. Bu sayede mekan üstünde bir tür hakimiyet kurma bilgisi yaratmaya çalışan 'kentsel okuma'ların, bellek ile kurduğu ilişki doğrultusunda mekana dair farklılaşan disiplinler bakışların anlamlandırmalarını üst üste çakıştırabileceği düşünülmektedir.

Kent ile ekonomik gelişim arasındaki karşılıklı bağımlılığın kentin hem gerçek hem de kavramsal bir varlık olarak basitleştirilmiş modellerinden, bugünün yüksek düzeyde karmaşık ağ sistemlerine dönüşümünün izinin sürülebileceği eski, tarihsel bir geleneği vardır [Wall, 2009]. Aynı gelişim toplumun sosyal yapısından yer'in coğrafi konumlanışı ve fiziksel yapılanışını içine alan tarihsel gelenek ile de ilişkilidir.

Burada gördüğümüz başlangıç olarak, bellek'in mekanlarının en genel sistemlerinin insanlar tarafından planlanan veya inşa edilen grup alanlarının mimari yerler sisteminin ötesinde bir değere sahip olduğudur; ve bu değer kentsel mekanın anlamlandırılması açısından vazgeçilmezdir. Özellikle farklı kültürlerin kesiştiği ve melezlenerek genişleyen mekanların oluşturduğu kentsel alanlar ön plana çıktığında önemi biraz daha belirginleşir.

5. SONUÇ ve TARTIŞMA

“Yoksulun kendi uzamında belirlediği tarihsellik ile kentin dışında merkezler oluşturan varlığının o uzamlara sonradan kazandırdığı aura arasındaki ayırım, sadece ideoloji/kültürel değil aynı zamanda politik ekonomiktir.”
Oktay [1993]

İçinde var olduğumuz kentsel bölgelerin uzamsal organizasyonuna yönelik artan projelendirmeler, politik sistemlerimizin stratejik idaresi ile dirsek teması içinde olduğu düşünüldüğünde uzamsal stratejilere hangi parametrelerden hareketle nasıl ulaşacağımız ciddi bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Kentsel bölgelerin karmaşık ve ayrılmış dinamiklerini nasıl anlayacağız; sorunlar nedir; cevaben neleri sunacağız ve neleri koruyacağız; gerçekleştirilecek müdahalelerin bölgelerimizi sürekli yeniden ve yeniden şekillendiren mevcut faaliyetlere nüfuz etmesini nasıl sağlayacağız? Bu ve benzeri bir çok soru planlama ve tasarım teorilerinin kavramsal pratiklerine bağlıdır. Bunun için, ‘kentsel okuma - bellek’ ilişkilendirmesine dayalı kuramsal pratiklerin yansımalarından neler elde edilebileceği, mekansal belleğin belli ölçüde sürekliliğinin yukarıdaki sorulara cevap olabilecek şekilde nasıl sağlanabileceğinin ölçütlerine ulaşmak gereklidir.

Bu noktada önemli soru başlıkları ortaya çıkmaktadır; “niçin dönüşüm?”, “neye doğru dönüşüm?”, “nasıl ve ne zaman dönüşüm?”. Problem, “niçin dönüşüm?” sorusuna karşılık geliyorsa, “neye doğru dönüşüm?” sorusunun cevaplarının hedef ve amaçları oluşturduğu söylenebilir. “Nasıl ve ne zaman dönüşüm?” sorusundaki “nasıl” yöntem ve “ne zaman” ise programı ifade eder [Keleş, 2008]. Bu üç kategorideki ortak nokta temelde bir planlama ve tasarım sürecini kaçınılmaz kılmasıdır; diğer taraftan ise mekansal kurgunun, problemi tanımlamaktan yöntem aşamasına kadar retrospektif ve geleceğe (prospektif) ilişkin okumalarla soruları değerlendirmesinin gerekliliğine dayanmasıdır. Okumanın bu zamansal kronoloji içinde çözümlenmeye ilişkin oluşturacağı çerçevenin sınırlarını tarih ve bellek belirler.

‘Kent’ olgusu, en doğru yaklaşımla kentlerin gelişimi ya da çöküşü kadar kuruluşları ile de ilgili olarak ilk önce tarihin konusudur ve bugünümüze dair varoluşunu nasıl etkilediğini düşünmek için değerli bilgiler sunar. Bu anlamda kuruluşu, İlkçağ’a veya Ortaçağ’a atfedilen İstanbul gibi arkeolojik buluntularla gelen mitolojik hikayelerin öne çıktığı kentlerde tarih geniş bir mekansal içerik, sonsuz bir bilgi deryasını karşımıza çıkarır. Ortaçağ’da, eski yerleşim yerlerinin, kent olması için çoğunlukla uygun (örneğin ticaret rotalarında) yerler olmasının gereklerine ilişkin tutarlı

ilişkilendirmelerin kentsel mekan üzerinde rahatlıkla gözlemlenebildiği İstanbul benzeri kentlerde bu ve başka ilişkilendirmelere bağlı tarihsel gelişimin merkezini oluşturabilecek pek çok başlık söz konusudur ve bu başlıklar çoğunlukla arkeolojik keşifler ile kent belleğinin takibini gerektirmektedir. Bütünsel olarak derinlikli temsilinin yapılması imkansız olan İstanbul kenti, özellikle geçmişinin mekansal izlerinin takibi için geniş bir laboratuvar niteliğine sahip özel bir kenttir.

İstanbul'un Belleği'ne Genel Bakış;

İstanbul'da süregiden pek çok kültürel ve mekansal dönüşüm hareketinin kökeni idari tarihe ve dolayısıyla siyasi politikalara dayanmaktadır. Kentsel mekanın belleğine ilişkin önemli kırılmaları da beraberinde getiren bu durum, izlerini belirgin bir şekilde sergilediği fiziksel ve sosyal oluşumlara neden olmuştur. Bu anlamda Türkiye'de özellikle plansızlığın açıkça savunulduğu 1950'li yıllardan itibaren kentlerin tahrip edilerek, sağlıksız ve spekülatif kentleşmenin yolunun açılmasına bağlı en ciddi tahribatın da büyük oranda yine İstanbul'da yaşandığı bilinmektedir.

Yücel [2005] tarihsel olarak majör ve minör olmak üzere, yaklaşık 30 dönemin yaşandığı İstanbul'un imar hareketleri içinde en önemli ve yumuşak kırılmaların 1950 ve 1980'lerin yönetimlerince gerçekleştiğini ifade etmektedir. Etkisini içinde bulunduğumuz zaman diliminde de hala sürdüren bu kırılmalar, özellikle kentin belleğinde önemli kayıpların yaşanmasında başlıca nedeni olmuştur. İstanbul'un 2000 yıllık tarihsel mirasını göz ardı ederek, önce kat mülkiyetine izin veren ve daha sonra da sanayinin bu bölgede sürekliliğini sağlayarak, kırsal nüfusu İstanbul'a doğru harekete geçiren DP yönetimi, özellikle 1956 yılında başlattığı imar seferberliği ile kente, belleğindeki ilk kırılmayı yaşatması açısından önemli bir dönemi oluşturmaktadır [Uyar, 2004].

Avrupa'da ağırlıklı olarak 19.yüzyıl'da gözlemlenen benzer nitelikteki imar hareketleri ile ilişkilendirebileceğimiz bu dönem çalışmalarında amaçlananlar, gerçekleştirilecek temizliklerle kentin kurtarılması ve modern görünüme kavuşturulması savına dayandırılmıştır. Bu açıdan İtalya'da Mussolini'nin yaptığı ve 'sventramenti' olarak adlandırılan temizleme projeleri ile belirgin bir ilişki kurulabilir. Kelime karşılığı 'bağırsaklarını çıkarmak, içini boşaltmak' anlamına gelen ve Mussolini yıkımları ile özdeşleşen 'sventramenti', Haussmann'ın 'éventrement' (derin açılış) sözcüğü gibi özellikle 19.yüzyılın başında yöneticiler ve plancılar arasında yaygınlaşan tıp terminolojisine ait bir kelimedir [Kostof, 2007]. Bu analogilerde işaret edilen çoğunlukla fena halde hastalanmış kent organizmasının kurtarılması için büyük ameliyatın gerekliliğidir.

Fotoğraf 5.1.

Roma'da Via dell'Impero için Mussolini'nin yaptığı istimlaklar [URL-39, 2009].

Fotoğraf 5.2.

Baron Haussmann'ın yenileştirme planlarına göre yıkımlarla oluşturulan ışınsal caddeler [URL-40, 2009].

Modern hareket bu sözde gerekliliği 20.yüzyıla taşımıştır. Avrupa kültürünün biçimlendiği yüzyıllarda herkesin bir arada, burun buruna yaşadığı karmakarışık kent mekanları, modern hareketin doğuşuyla artık bilimsel işlevselcilik adına alaya alınıp yıkıma mahkum edilirken, takip eden süreçte Le Corbusier'nin 'Plan Voisin'i tarihsel Paris'in büyük bir bölümünü yok etmeyi öngörmüştür. Bu açıdan tekrar değerlendirdiğimizde Haussmann'ın Paris'i ele alışı gerçekte bizim 'modern kent'ten anladığımızın topluca ilk kavramsallaştırılmasıdır denilebilir. Kent planlamasına teknokrat kafasıyla kapsamlı bir yaklaşımı müjdeleyen bu tutum sayesinde akılcı, dolaşımsal bir işleyiş, toplumun zaman içindeki rastgele yaşamının süprüntülerini bir hamlede süpürüp temizlerken, özellikle gitgide hastalıklı olmaya başlayan mekanik kent analogisinde 'kent planı' adı verilen ve bu planı oluşturan parçalara sert bir şekilde uygulanmıştır [Kostof, 2007].

1950'ye gelindiğinde ise Avrupa kentlerinin yapısını etkileyen önemli bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlardan ilki kültür devrimidir ve erken Rönesans'tan beri Avrupa'ya egemen olan klasik dilin üstünlüğüne meydan okumuştur. Bu süreç, eskinin yeniden canlandırılması ile geçmişe ve onun yeniden yansımalarına duyulan yeni bir ilgiyi ortaya çıkarırken, kentle ilgili konulara da bir nebze duygusallık katmaktadır. Kostof'a [2007] göre böylece ağır ağır, barındırdığı bütün üsluplarla birlikte bir kentin dokusunun insanın sürekliliğini belgelediği kabulüyle yalnızca sağlık, rahatlık ve güzellik dürtüleriyle planlama yapılamayacağı anlayışı yeşermeye başlamış ve artık işin içine planlamanın yol gösterici ilkesi olarak '**bellek**' kavramı girmiştir.

1950'ler, İstanbul kenti için ise çok başka bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Basın toplantılarında imar operasyonlarının amacını trafiği rahatlatmak için yollar ve meydanlar açmak, kenti güzelleştirmek ve dini yapıları restore etmek olarak

tanımlayan dönemin siyasal yönetimi, nüfusu on yılda ikiye katlanan bir kentin imarında asıl sorunları göz ardı eden, yıkıma dayalı imar politikaları ile İstanbul'un özellikli kentsel parçalarını tabula rasa ile yüzleştirmiş ve 20.yüzyılın bellek anıtlarını yeniden tanımlamıştır: yollar! Gerek Menderes, gerekse çevresindeki karayolcular ve mimarlar için yollar, 20.yüzyılın ikinci yarısının anıtları olmuştur. Şehrin imarında hakim olan bir karayolu uzmanının “bu şehir kamburdur, düzeltelim” sözleri İstanbul'un imarında hakim olan yaklaşımı göstermesi açısından çarpıcı bir ifade olarak kent tarihine yazılmıştır. Kentin geleceğine ilişkin bir vizyon yokluğunda ifadesi olan bu anlayış, planlama ve tasarımı, uygulamayı yönlendiren bir eylem olarak görmekten çok politik iradenin isteklerine kılıf giydiren ve bu operasyonları meşrulaştıran bir eylem dizisine dönüştürmüştür [Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003].

“Bir kenti bir yere inanç ile yerleşmiş, geçmişinden gurur duyan, geleneklerinin bilincinde, geleceği için endişeli insanlar, kuşaklar topluluğu olarak ya da insanların kendilerine uygun geldiği biçimde yaşayıp çalıştığı ve bağlılıklarının koşullu ve kısa vadeli olduğu bir hizmetler bütünü olarak görebilirsiniz. Oysa her iki bağlamda da yıkım basit bir sağlık, ekonomi, trafik ve güzellik sorunu değildir; bir toplumun kendisi ve gelecekte onu inceleyecek olanlar için güttüğü amacın ifadesidir.” [Kostof, 2007].

Fotoğraf 5.3.

Balık Pazarı'nın yeni yıkılmaya başlandığı sıralardaki hali ve ortaya çıkan meydanla Unkapanı'na uzanan yol [URL-35, 2008].

Fotoğraf 5.4.

Karaköy'de yıkımlar nedeniyle kaldırılan Mimar D'Aranco'nun Karaköy Camisi [URL-38, 2008].

Bu yol açma operasyonları sırasında Bizans eserlerinden kara surlarının sadece iki noktasında yapılan yıkımlar kent için ciddi bir kayıba neden olmuştur. Eminönü- Unkapanı yolunun açılması ve genişletilen Millet Caddesi nedeniyle surların önemli bir bölümü yıkılmıştır. Ekinci [1992], bu dönemde yoğun ticari yapılarla dolu olan

alanda genellikle yapı adaları ortasında, binaların altında ve arkasında bulunan surların tespitinin yapılmamış olduğunun önemle altını çizmektedir. Bizans surları ile birlikte birçok Osmanlı Devri, kültür varlığında yok edildiği bu dönemde eski hanların bazılarında yıkılmıştır.

Ev ve işyeri yıkımlarının 7000'i aştığı siyasal yönetim dönemini izleyen zamanda ise rant ve imar boşlukları, sivil inisiyatifi İstanbul'a doldurarak, kentin hızlı bir şekilde yeniden üretilmesine neden olmuştur. Kentin çehresini önemli ölçüde değiştiren bu yapılanma 1980'lerde Dalan ile yerini kentin görüntüsünü prestijli hale ulaştırmaya çalışan mega projelere bırakmıştır.

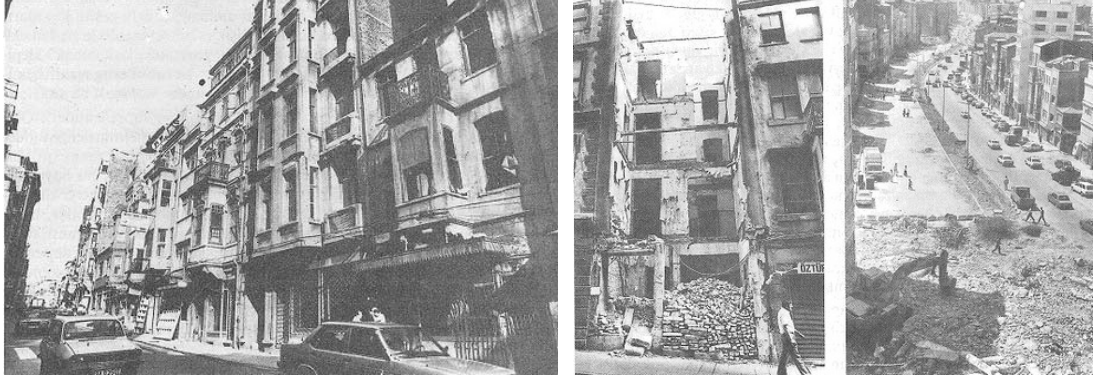
Beyoğlu / Taksim'den, Şişhane'ye kadar uzanan 2 kilometrelik güzergah boyunca mevcut 2 şeritli yolun genişletilerek, 8 şeritli bir bulvara dönüştürüldüğü 'Tarlabaşı Bulvarı Projesi' bu mega projelerin başında gelmektedir. 1988 yılında tamamlanan ve gerçekleştirilmesi için 167'si tescilli olmak üzere toplam 368 yapının istimlak edilerek yıkıldığı proje, Menderes'in imar politikaları sonrasında kentsel belleğine darbe alan İstanbul'a karşı işlenen 2. politik suçu oluşturmaktadır.

Bartu [2000], kentsel mekanın bu üstü örtülü biçimde var olan daha karmaşık ve çok katmanlı anlamlarının incelenmesi, mimari mirasın ne anlama geldiği konusundaki mücadelenin farklı düzeylerde okunması gerektiğini ileri sürerken, bir taraftanda tarihin, geçmişin ve bunun kalıntılarının güncel politik kavgalarda simgesel sermaye olarak nasıl kullanılabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Bir semtin yeniden canlandırılması yolundaki her girişimde olduğu gibi, bu örnekte de geçmişin belirli bir tarzda okunması ve yorumlanması söz konusudur. Beyoğlu örneğine bakıldığında bu kentsel mekanın geçmişte neye benzediği, hangi Beyoğlu'nun kim için neyi temsil ettiği, bunun için neyin yıkılıp, neyin korunacağı gibi soruların, kritik politik konulara bağlı mücadele biçimleri açısından nasıl önem taşıdığını görülebilir. Fiziksel çevre konusundaki hikayelerin, toplumsal, politik ve kültürel ortam hakkında yorumları beraberinde getirmesinin ne kadar değerli olduğunu da bu sayede daha iyi anlaşılabilir. 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başından kalan yapı çeşitliliği ile mimarlık ve kent tarihi açısından zengin bir kaynak oluşturan Tarlabaşı gibi bir dokunun, sosyal ve beraberinde fiziksel olarak önemli kırılmaların yaşandığı bir mekan haline dönüşümünü tetikleyen sebeplerde yine bu sayede tanımlanabilir.

Bütün bu yıkım manzaralarına bakıldığında, Kostof'un Mussolini rejiminin gerçekleştirdiği Roma'daki yıkımlara ilişkin tespitini, Tarlabaşı içinde rahatlıkla kullanabiliriz:

“Yapıların iskeletleri hortlak gibi, yaşamdan yoksundur, boş pencereler oyulmuş göz delikleri gibi, canından ve belleğinden

arındırılmış bir ceset gibi durur. Böylesi bir manzaranın önünde hatıra fotoğrafı çektiren yer'in eski sahiplerini ise yabancı, boş, belleksiz yeni bir ortama taşınmanın eşliğinde, dokunaklı birer portre oluşturmaktadır." [Kostof, 2007]

Fotoğraf 5.5. Tarlabası Caddesi'nin yıkımdan önceki hali [URL-36, 2008].

Fotoğraf 5.6. Tarlabası yıkımından örnek [URL-36, 2008].

Fotoğraf 5.7. Tarlabası'nın yıkım ile genişletilen caddesi [URL-36, 2008].

Tarlabası Senti'de bizi benzer imajlarla karşı karşıya getirmiştir ve bu imajların oluşmasındaki gerekçede yine politik gücün planlama stratejilerine dayanmaktadır. Beyoğlu'nun Tarlabası ile olan tarihsel ilişkisini bozan, mekansal olduğu kadar sosyal kopukluğa da neden olan bulvar projesinin uygulama gerekçesi dönemin yönetimi tarafından kamuoyunda kent içi ulaşım ağının elde edilmesi ve var olan tıkanıkların çözümü şeklinde ortaya konulmuştur. Diğer taraftan Tarlabası'nın gitgide yıpranan fiziksel yapısı ve "slum" özelliği taşıyan koşullarından çekinen yönetimin bu görüntüyü yok etme amacını da taşımaktadır. Bölgeye genel olarak baktığımızda 1940'lı yıllarda Varlık Vergisi'nin azınlıklara getirdiği yükler nedeniyle özellikle taşınmazlarda mal sahibi değişiminin yaşandığı kentsel alanın, '6-7 Eylül Olayları' ile anımsanan 1955 yılında sosyal yapısı tamamen değişmiş bir kentsel mekan haline dönüştüğü görülmektedir. Bu dönemde geride bırakılan ve satış vekaletinin bazı avukatlara devredildiği gayrimenkuller, ucuz kiralarla kente yeni gelenlere verilmeye başlanmasının günümüzde görülen fiziksel çökmeyi önemli ölçüde hızlandırdığı bilinmektedir [URL-32, 2008].

İstanbul'a Anadolu'dan ilk göçenlerin, özellikle bekarların yoğun olarak yerleştiği bir yer olarak semtin, 1970'li yıllarda yoğun bir yasadışı eğlence sektörünün istihdam edildiği konut çevresi niteliğine bürünmesi ise 1980'li yıllara gelindiğinde trafik tıkanıklığını bir ölçüde azaltan müdahalelerin (İstiklal Caddesi'nin tek yönlü trafiği)

Taksim'den Tünel'e ulaşılabilirliğin azaltımı ile birleşmesi, çevrenin daha sorunlu bir hale gelmesine neden olmuştur. Diğer taraftan çöküntü haline dönüşen bu bölgelerdeki düşük kira benzeri özellikler, imalathanelerin gelişimine ve bu küçük imalat atölyelerinin tüm ara sokaklara yayılarak, kendilerine bağlı yan sektörleri ortaya çıkarmasına sebep olmuştur. Yaşanan bu süreç köhneleşmeyi ciddi bir şekilde hızlandırmıştır. Özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan ailelerin göç ettiği, burada kısa dönemler arasında iş tuttuğu 'slum' özelliklerini devam ettiren Tarlabaşı bugün içinse adına 'soylulaştırma' denilen bir dönüşüm sürecine dahil edilmeye çalışılmaktadır [URL-32, 2008].

Tarlabaşı ile birlikte ikinci mega proje sahası olarak Haliç Bölgesi, 1980'lerin yerel yönetimlerince şekillenen diğer bir kentsel tasarım alanını oluşturur. Dünya Bankası destekli bir proje olan Haliç'in temizlenmesi ile bağlantılı olarak İstanbul'da ve özellikle Haliç'te sanayinin desantralizasyonu ile bağlantılı yıkımlar gerçekleştirilir. 1980'ler bu anlamda dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı olan Bedrettin Dalan'ın bölge genelinde her anlamda yürüttüğü temizlik çalışmalarının iddialı beyanlara dayandırıldığı yıllar olmuştur. Haliç'in iki yakasında yer alan yapıların ve eski sanayi tesislerinin yıkılarak, boşaltılan alanların yeşil alana dönüştürüldüğü yıkım operasyonlarında sadece tarihi değere sahip sanayi yapıları değil, ayrıca Fener, Balat, Ayvansaray gibi semtlerin devamı olan eski sokak dokuları, sivil mimari örneklerde yok edilmiştir. Bunlar arasında oryantalist betimlemelerin hatırasıyla iç içe geçmiş Avrupalılaştırma anlayışında taşıyıcısı olan Haliç Bölgesi'nde, Fener ve Balat yerleşimleri ciddi ölçüde tahrip görerek, belleğine darbe alan alanlardan bazılarıdır.

Birbiri ile çoğunlukla ilişkilenelemeyen devrimsel dönüşüm dönemlerinin belleğe ilişkin kesik çizgilerden oluşan bir hat oluşturduğu Haliç, kentin kuruluşuna eş tarihiyle önemli bir kentsel alanı tanımlar. Geçirdiği her dönemin, yeni yaşam biçimleri, değişik insan toplulukları, dolayısıyla toplumsal örgütlenişler, oluşturduğu Haliç, kentsel belleğin nasıl ve ne şekilde değişime uğradığının sınırlandırılmış bir genel değerlendirmeye dahi anlamlandırabilecek bir laboratuvar niteliğine sahiptir. Planlama projelerinin ve kent yönetiminin, arazi kullanımının düzenlenmesine bağlı kararlarında ulaşım politikaları çoğunlukla kamusal tariflerle iç içe geçirilerek, kent insanına sunulmuştur. Arazi yönetiminin proaktif araçları; arazi kullanım kontrolleri, planlar ve bölümlenme düzenlemeleri olmuştur. Projelendirmelerde öne sürülen en önemli örnek ise Avrupa'nın benzeş kentlerinin şehirleşme olarak gösterilmiştir.

Bununla birlikte Avrupa'nın şehirleşme çabası için kabul edeceğimiz 19.yüzyıl kentleşmesi, İstanbul için belli bir oranda geçerli sayılabilir de kentin özellikli

topoğrafyası farklı bir gelişim sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Çeşitli nitelikteki sular tarafından kuşatılmış ve suyun kenarlarını izleyen, karşı yakayı panoramik bakışla gösterip yaklaştıran inişli-çıkışlı topoğrafya, kısacası İstanbul'un suyla olan ilişkisi ile biçimlenen coğrafi yapısı, kentleşme açısından en önemli belirleyici olarak ön plana çıkmıştır [Bilgin, 2002a].

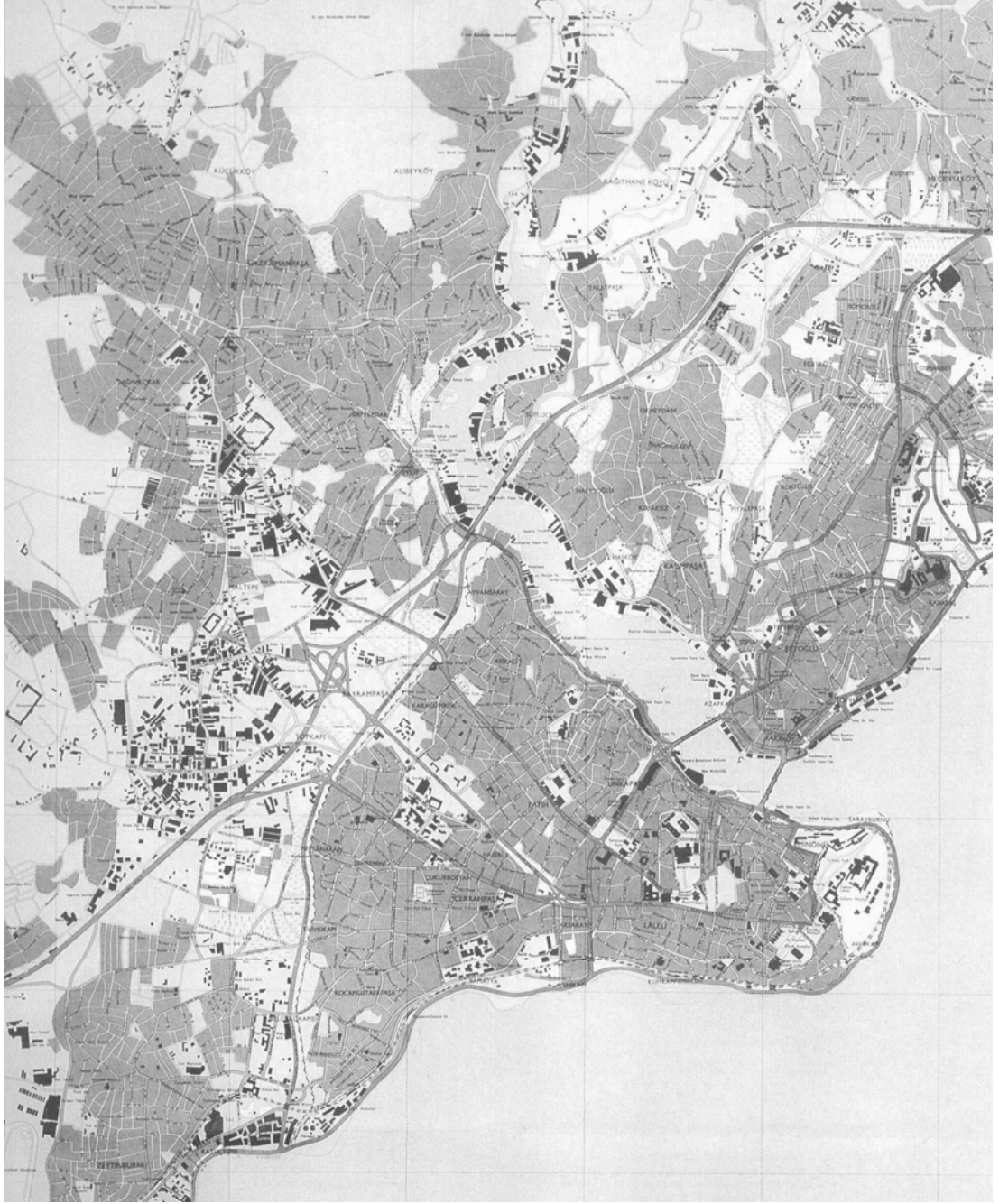
19.yüzyılın ortalarıyla ile 1940'lar arasında yeniden yapılanan İstanbul'un mekansal coğrafyası içinde özellikle Haliç'in dönemin kaçınılmaz uygulaması olarak erken Osmanlı'dan aldığı sanayi misyonunu tamamıyla üstlendiği görülmektedir. II.Mehmed'in tersane oluşumunu başlatması ile 15.yüzyıl'a tarihlenen bir endüstri merkezi geçmişine sahip olan Haliç, güvenli ve doğal liman özelliği ile –ayrıca bölgenin iklim koşullarının gemicilik ve liman işlevi açısından uygun olması- önemli bir liman ve yük aktarma yeri olmanın dışında, çok sayıda endüstri yapısının yerleşim yeri haline dönüşmüştür [Köksal, 2006].

Fotoğraf 5.8.,9. Tersanelerden bugüne ait görüntüler [IMP, 2008].

Geç dönem Osmanlı'da ise sultanların Boğaz kıyılarını tercih etmesiyle, Haliç'te terk ettikleri saray alanlarında gelişmeye başlayan sanayi tesisleri, İmparatorluk sahil sarayları, köşk ve kasırların yıkılarak boşaltılmış alanları üzerine inşa edilmiştir. Bu anlamda kentin dönüşümü İmparatorluk arazilerinin kamulaştırılması olarak tanımlanmaktadır. Yaşanan değişim sadece fizikseldir; eski yelkenlilerin ve kalyonların yerini firkateynlerin ve gambotların alması gibi Haliç'te zarif mimariye ve renklere sahip ahşap sarayların yerini kütleli yeni-klasik üsluplu askeri kışlalar ile birlikte dokuma fabrikaları almıştır. Haliç'in sanayi alanı oluşu tarihsel yerleşimin gelişiminin doğal sonucudur. Bu bağlamda Haliç çevresindeki yeni fabrikaları, geç Osmanlı başkentinin sanayileşmiş çehresi olarak değerlendirmek ve İmparatorluk'un modernleşme ve sanayileşme çabalarının simgelerinin önce kışlalar, sonra da fabrikalar olduğunu söylemek mümkündür Kuban [2000]. Aynı nedenden dolayıdır ki 19.yüzyılda hava kirliliği unsuru olarak görülmeyen fabrikaların çevreye aykırı bir

imge olarak görülmeden, kentin tarihi içinde bütün suriçine inşa edilmesinin bellek açısından önemli bir anlamı vardır.

Harita 5.1. Haliç bütününe ilişkin harita. İstanbul Harita Genel Müdürlüğü, 1978 [İstanbul Haritaları, 1990].

Proust'un bölge çizgisine uygun gördüğü ve iç kesimlerinin sanayi kullanımına ayrılması önerisinin Osmanlı'dan sonra Cumhuriyet Dönemi için Haliç'i sanayi gelişiminin merkezi yaparak, mekansal belleği bir anlamda devam ettirmesi -her ne kadar neden olacağı etkiler ile kentin bu özellikli parçasının yumuşak ve fiziksel

dokusunu ciddi bir şekilde dönüşüme uğrattığı bilinsede- aslında bir geleneğin takibidir [Eruz, Yıldırım, 2004].

Haliç belleğinde diğer önemli bir kırılmayı oluşturan 1983 ve sonrasında yerel siyaset operasyonları ise bu geleneği ortadan tamamen kaldırırken, bölgeyi kimliğinden de neredeyse tümüyle ayırmıştır. Haussmann Dönemi'nin 'nettoyer par la vide' (boşluk yaratarak temizle) kent reformu anlayışını takip eden Dalan'ın gerçekleştirdiği ve tarihten çok ekonomik yapılanma ile ilişkilenen yıkımlar, bulunduğu **mekan içinde belleğin en önemli taşıyıcısı olan endüstri izlerini geri dönüşü olmayacak biçimde, bir 'tabula rasa' olarak ortadan kaldırmıştır**. Köksal'ın [2008] da belirttiği gibi bu temizlik hareketi sadece Haliç'i kirleten niteliksiz küçük sanayinin ortadan kaldırılmasının ötesinde endüstri mirası niteliği taşıyan bir çok mekansal oluşumun da ortadan kaldırılması olarak değerlendirilebilir.

Kent yönetimi, Bizans Dönemi'nden beri Haliç'in kıyı şeridinde toplanmış olan atölye ve depoları ortadan kaldırarak, yerlerine parklar yaparken, bir anlamda gerçekleşmemiş bir 19.yüzyıl projesini diriltmiştir. Yetersiz koşulların açtığı işlevsel ve estetik sorunlar ile sağlık sorunları aslında iki yüzyıldır akılcı bir müdehaleyi gerektirmesine rağmen, Haliç'in iki yakasındaki birbirinin benzeri şeritleri ortadan kaldıran son darbe kent yapısının bütünselliğini bozmuştur. Baştan aşağı çim ekili yeni parkların genişliği ve çıplaklığı, arkadaki yapıların yoğunluğuna ters düşerken sonuçta kıyı şeridi üstünlüğünü kaybederek, cephelerini ve dolayısıyla kimliğinin önemli bir parçasını da beraberinde yitirmiştir [Çelik, 2007].

Dışa açık büyüme olarak belirlenen 1980'li yılların siyasi-iktisadi konjonktüründe, geçmişin görkemli İstanbul'unu "Türkiye'nin Vitriini" küresel bir metropol olarak geleceğe taşımak tasavvuruyla gücün buluşması, geniş kapsamlı bir dizi yıkma-yenileme projesine ivme kazandırmış, Haliç kıyı kimliğinin önemli bir parçası yok edilmiştir.

Bu yeni düzenlemeler ve bunlara dayalı uygulamalar sırasında İstanbul kültür turizmi kimliğinden Ortadoğu'nun finans merkezi olmaya kadar uzanan geniş bir arayış içinde kimliklendirilmeye çalışılmıştır [Budun, 2008].

Bu bağlamda Tarihi Yarımada'nın Suriçi'nin bölümünü bir açık hava müzesi olarak tasarlanıp, gözü rahatsız eden her türlü küçük üretim faaliyetinden arındırılması, yüzyıllardır eski cami ve kiliselerin etrafına birikmiş olan yakışıksız binalar olarak değerlendirilen yapıların yıkılmasına ve buraların yeşil çim alanları ve çiçek tarhları ile donatılmasına neden olmuştur. Harap ahşap yapıların sıralandığı arka sokaklar yeniden inşa edilip, göz okşayıcı renklere boyanarak restoran, otel ve butiklerle

dönüştürülürken, Haliç'in efsanevi güzelliğini yeniden yaratmak için, kıyılarını çevreleyen yaklaşık 30.000 bina yok edilerek, sahil şeridi ağaçlandırılmış ve hızlı araç ulaşımına göre tasarlanan geniş ve kıyı kotundan yüksek, kazıklı otoyol ile erişebilir hale getirilmiştir [Öncü, 2005].

Tüm 19.yüzyıl dokusunun üzerinden geçen bu operasyonlar, Menderes tarafından Yeşilköy'den Sirkeci'ye kadar getirilmiş olan sahil yolunu, Haliç ve Perşembe Pazarı yıkımlarıyla Eminönü üzerinden Haliç kıyılarını dolaşan ve Tophane'ye, oradan da Boğaz'ın sahil yoluna bağlayarak, su kenarı bulvarlarının oluşmasını sağlamış, Taksim-Haliç-Piyalepaşa eksenleri üzerinde tali bir hızlı trafik ağı yapılandırmış, öte yandan da buralarda oluşabilecek işlevler için boşluklar oluşturmuştur [Bilgin, 2002a].

Fotoğraf 5.10. Haliç yıkımları [IMP, 2008].

Fotoğraf 5.11. Bugünün Haliç sahil bulvarları [IMP, 2008].

Yıkımların, mekansal biçimlenişi sağlayan yaşam kültürüne verdiği zarar, sanayiden arındırılmış kamusal açık alanlar ile Haliç'i kentliye geri kazandıramamıştır. İnşa edilen sahil yolu, tarihi yerleşim alanlarını, kıyı ve su ile olan ilişkisinden koparıırken, kent yaşamına geçmişi ile hiçbir biçimde ilişkilenemeyen, ilişkilenemeyen bir anlam kazandırmıştır. Diğer taraftan ise Haliç'in belleğinin vazgeçilmez bir parçası olan sanayi yapılarının maruz kaldığı yıkımın sebepleri, Kağıthane ve Alibeyköy Dereleri'nin vadilerindeki kirlenici sanayi tesisleri için yeterli görülmemiş, bu alanların devamlılıklarına göz yumulmuştur. Bu durum yerel yönetimin hedeflerinin ifade edilenden daha farklı noktalara yönelik olduğunu net bir şekilde göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde 1980'ler, İstanbul'un kentsel mekanlarının farklı zaman dilimlerinden bugüne gelmiş özgün kültürel ve sosyal dokularının, küresel tüketim kültürü ile ya ismen yok olup farklı vazifeler ile kentsel mekanda yer buldukları, ya da cilalanmış bir yapı olarak cismen yenilenip bütünsellikten uzak müze nesnesi haline dönüştürülüp, içleri boşaltılarak küresel tüketim kültürüne feda edildikleri bir yönetim anlayışının da başlangıcını oluşturmuştur [KE.GEL.Y.A., 2007].

Fiziki mekanın sembolik anlamlarından arındırılmış 'boş' bir mekan olmadığı ve ancak 'kültürel gözlüklerle' okunabiliyor olması siyasi seçkinlerin, küreselleşme tasavvurlarını hayata geçirmek için buldozerle giriştikleri temizlik operasyonlarının fikri altlığını oluşturmaktan hep uzak olmuştur. Oysa, metropolde yer alan tüm sosyal gruplar için kolektif tasavvurda ortak köken ve tarih yaratan bir mekanın, çeşitli anlamları birbirinden ayıklanamayacak bir bütün olduğu ve kimlik değeri taşıdığı ise unutulmaması gereken diğer bir olgudur [Öncü, Weyland, 2005].

Fotoğraf 5.12. Haliç panoraması[IMP, 2008].

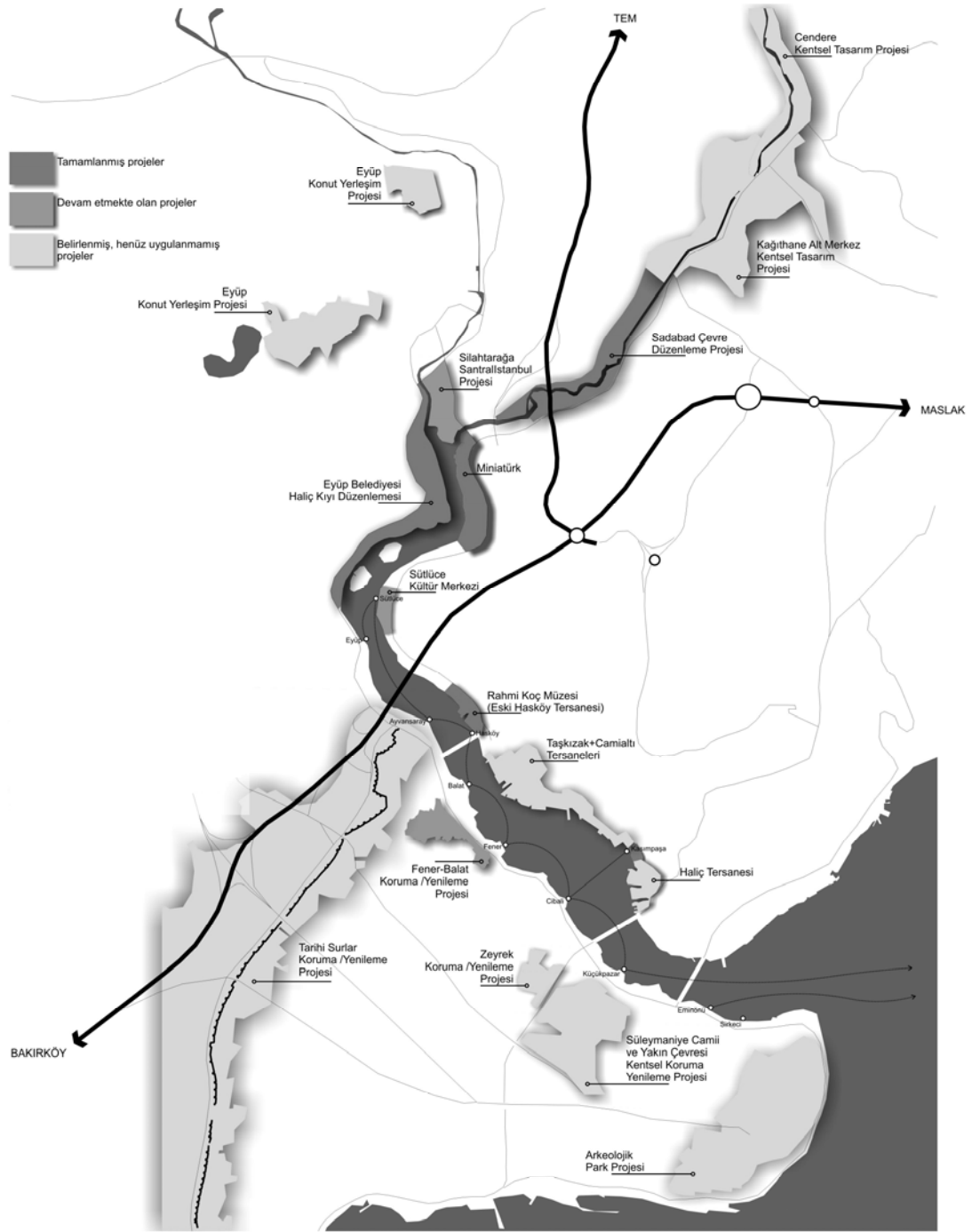
Sonraki yıllarda özellikle 1990'ların sonundan itibaren ise Haliç, bütüncülden ziyade parçacıl yaklaşımların hakim olduğu bir dönüşüm sürecine dahil edilmiştir. Haliç'in güney kıyısında gerçekleştirilen noktasal dönüşümlerin, işlev, konu ve kıyı sürekliliği açısından birbirinden kopuk oluşunun [Köksal2008], bu mekansal düzenlemeleri buldukları alanı steril bir hale getirdikten sonra kullanmaya yönelik girişimler olarak öne çıkarırken, kentsel mekanı anlamaya yönelik her hangi bir çabanın ise gösterilmediğini düşündürmektedir.

19.yüzyıl modernleşme döneminden sonra Proust ile başlayan, Menderes operasyonları ile devam eden, sonrasında Piccinato Planı ile sanayi bölgesi kimliğini pekiştiren Haliç'in, 1975 sonrası, ama özellikle de 1980'de Dalan operasyonları ile belleği amneziye uğratılmıştır. Turizme yönelik vitrin kimliği Haliç'in artık üstlenmesi beklenen yeni imajını tanımlamaktadır. 2000'li yıllara geldiğimizde ise 'kültür endüstri'si kavramı Haliç'in yeni imajının belirleyicisi olarak kabul edilmiş, bölgede bu imajı besleyecek dönüşüm projelerine hız kazandırılmıştır.

Haliç'teki Müdahaleler	Dönem	Haliç için Öngörülenler / Uygulananlar
Proust Planı	1937	<ul style="list-style-type: none"> • Prestij ticaret bölgesinin Haliç'ten kaçışı, • Sanayi tesisleri için Haliç'te yer seçim kararı.
Menderes Operasyonları	1950-1960	<ul style="list-style-type: none"> • Haliç sanayi alanlarının netleşen konumu, • Sanayi çevresinde plansız konut gelişimi.
Piccinato Planı	1958-	<ul style="list-style-type: none"> • Haliç'in sanayiden arındırılması ve Topkapı, Rami'deki sanayi alanlarının liman ile desteklenmesi, • Haliç'e 3.köprü, • Haliç kıyılarında gerçekleştirilen rekreatif düzenlemeler.
Sanayi Planı	1966	<ul style="list-style-type: none"> • Trakya ve Doğu Marmara'da sanayi gelişimi için yeni alanlar tanımlanmıştır.
Planlı Kalkınma Dönemi	1975 sonrası	<ul style="list-style-type: none"> • Planlı sanayi desantralizasyonu ve kıyı alanlarının turizme yönelik kullanımı.
Dalan Operasyonları	1985 sonrası	<ul style="list-style-type: none"> • Haliç'in kimlik değerine sahip olan yapılarının yıkılması, • Haliç'in tanımlanmaya çalışılan yeni kimliği çerçevesi sanayi tesislerinin işlevlendirilmesi.
Haliç Master Plan Raporu	2001	<ul style="list-style-type: none"> • Haliç'te gerçekleştirecek tasarım projelerinin entegrasyonunun sağlanması.

Tablo 5.1. Haliç'in 1937-2001 dönem aralığında değişimine neden olan müdahaleler [Tablo için yararlanılan kaynak: Budan, 2008].

İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmesi ile birlikte, özellikle Tarihi Yarımada bölgesinde sosyal ve mekansal yenileme-sağlıklaştırma projelerine hız kazanırken, Haliç'i de bu projeleri tutan ve birbiriyle ilişkisini sağlayan 'kentsel omurga' olarak ön plana çıkarmıştır. "Kasımpaşa Tersanesi Yeni Kullanım Projesi", "Sütlüce Mezbahası Kongre ve Kültür Etkinlikleri Merkezi", "Sadabat Çevre Düzenleme Projesi", "Kağıthane Alt Merkez Kentsel Tasarım Projesi", "Eyüp Silahtarağa Elektrik Fabrikası Restorasyon Yeni Kullanım ve Yakın Çevre Düzenleme Projesi" gibi yerel yönetim tarafından İstanbul kentinin üst ölçek vizyon ve hedefleri ile entegrasyonu açısından önem addedilen çok sayıda proje, Haliç'in kültür havzası olma vizyonu ile içinde bulunduğumuz dönemde hızla gerçekleştirilmiş veya gerçekleştirilmektedir.

Şekil 5.1. İstanbul Metropolen Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi tarafından hazırlanan ve Haliç'te kentsel tasarım ölçeğinde gerçekleştirilmesi planlanan proje noktaları [IMP, 2008].

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere Tarihi Yarımada ve Haliç kıyılarının önemli noktalarında yer alan bu alanların, hangi kentsel okuma ve anlamlandırmalara dayandırılarak projelendirildiği ve bu bölgelerin yer'in belleği üzerinden birbiri ile hangi kıstaslar çerçevesinde ilişkilendirildiği dikkatle ele alınması gereken bir konudur.

Sit alanı olarak tescil edilmiş bu yerlerin bir noktaya, bir yapıya indirgenerek, çevre ile olan bağlantısından koparılması, bölgenin kentsel belleğinin sürdürülebilirliğini önemli ölçüde etkileyecektir, etkilemektedir. Bununla birlikte Haliç'te yaşanan değişim ve dönüşümün, Sayın'ın [2006] da altını çizdiği gibi 'akupunktur çözümler' niteliğini taşıması, yaşanan sürecin sadece kıyı çizgisiyle sınırlı kalmayacak bir sosyal boyutuda beraberinde getireceğini ve bunun dikkate alınması gereken diğer bir hususu işaret ettiğini bize örnekler üzerinden hatırlatmaktadır.

İstanbul'un özellikle 1980'li yıllardan beri küreselleşme sürecine dahil olma çabası içinde geçirdiği ve bugün hala geçirmeye devam ettiği değişim süreci, geçmiş zamanlarda oluşturulabilen prospektif kurgulardan daha beklenmedik ve daha geniş bir ölçekte gerçekleştirilmektedir. Kentin yıpranmışlık ve çöküntü ile bağlantılı problemlili alanlarının yenilenmesinde geliştirilen finansman potansiyellerinin değişimin kendisi kadar büyük olduğu, uygulama ve koruma kararlarının ise bölgesel ölçekte oluşturulmuş senaryolara dayandırıldığı söylemi ise yerel yönetim tarafından aktarımı yeterli bilgiler olarak kentliler ile paylaşılmaktadır.

Genel olarak baktığımızda ise bölgenin asıl kimliği olan endüstri mirası dahil dönüşüm projelerinin tamamının aslında sadece toplumsal geçmişimizin 'kolektif bellek' katılımını ilgilendiren bir sorun olmadığı, aynı zamanda 'yeni kolektif belleği', beraberinde bu belleği besleyecek biçimsel izleri kısacası 'kentsel bellek'i şekillendirdiğini söyleyebiliriz.

Özellikle şimdiki zamanın bireyselleşme ile tanımlandığı günümüzde, kentlerimizin yoğun olarak yaşadığı göç hareketliliği, kentsel belleğin devamlılığını önemli ölçüde kesintiye uğratmaya devam ederken, dönüşüm projeleri bu süreci daha yoğun yaşanır hale getirebilmektedir. Bu anlamda yıkım operasyonları ile Beyoğlu'nu canlandırma girişimine benzer çabalar, aynı sosyolojik nedenlere dayanan örnekler olarak, sorunun net bir şekilde anlaşılması açısından dikkate değerdir. Yönetimler tarafından gerçekleştirilen restorasyon, koruma ve re-konstrüksiyon çalışmalarını içeren dönüşüm projeleri, yaşayanlarının etnik kimliği değişime uğramış alanlarda hiçbir ölçüde yeterli olmamaktadır. Yer in ruhunu paylaşan kolektif belleğe sahip olmayan kentsel mekanın paydaşları, gerçekleştirilen projeleri sadece bölgenin temizlendiği seyirlik bir gösteri olarak görmektedir.

Bu bağlamda Haliç gibi gecekondulaşma ile veya başka sebeplerle birlikte nüfus değişimlerinin belirli aralıklarla yaşandığı bir yerde toplumun, 'kök salma'nın tersine 'taşınabilir kökler'e sahip olmasının getirdiği devamsızlık, kentsel belleğin sürdürülebilirliğini ciddi biçimde etkilerken, dönüşüm projelerinin buna ne ölçüde etki

edeceğini yönelik değerlendirmeler kentleşme sürecinin belki de en önemli sorununu oluşturur hale gelmektedir.

Özellikle kamu yararı açısından tarihi sanayi alanlarının korunarak, yeniden işlevlendirilmesi ve toplumsal, kültürel değerlerin gözönünde bulundurularak, nitelikli çevre ve kültürel yaşamın oluşturulmaya çalışılması çerçevesinde eğitim ve kültür tesisi veya başka başlıklar altında işlevlendirilmeye çalışılan mekanların, içinde bulunduğu bağlamın kentsel belleğindeki yerini yaşamsal deneyimlerle nasıl ilişkilendireceği konusu sorunun merkezini oluşturmaktadır.

Her ne kadar kentler arasındaki yarışta bir kentin “kültürel kimliği” maddi ve simgesel sermaye olarak büyük önem taşıyor olsa da, bu kimlikler “kentlin özü olarak tanımlanan bir geçmişte ebediyen belirlenmiş olmaktan uzak, tarihin, kültürün ve siyasi iktidarın sürekli etkisine tabi [Hall’den Aktaran:Bartu, 2008] ise kent ve kentliler için doğru bir referans niteliği teşkil etmeyecektir.

“... yok oluştan geriye ya bugünden bakışın kaçınılmaz sonucu olarak ancak özgün olmayan deneyimler sunabilen ‘harabeler’ ya imgenin ‘kötü’ temsillerinden kurulu deneyim olanağı vermeyen dekorlar ya da güncel olanın baskısından kurtulamamış zor fark edilir izlerin hissettirmeden gezindiği kentler kalmıştır. Bu sorunlu varoluşlar yerine, güçlü bir imge olarak belleklerde kalmak unutmaya yapılan övgüyü daha anlaşılır kılacaktır.” [Serim, 2008]

Kentsel mekanın, anlamlandırılması ve kentlilerin hareket edebilmesi için başlangıç noktasını oluşturacak referansların tanımlanması, anlaşılabilir ile hareket edenlerin arasındaki davranışları belirleyecektir. Bu davranış idiosyncratic (özel durumlarla ilgili) ahlaka ve kişisel tercihlere dayanmaktadır. Farklı grupların tipik olarak farklı dünya görüşlerine ve farklı ilgilere sahip olduğunun, genel bir kabul biçiminin ise var olmadığına bilinmesine rağmen yine de kente ilişkin oluşmuş referans grupları, yaşayanlarına ortak anılar ve deneyimleri yüklemeye devam eden yapılardır.

Kent olgusu karşısında kentlilerin uyum yeteneklerini arttıran bu anı ve deneyimler, mekansal görüngülerin belleği ile biçimlenen etkileşim süreçlerine dayanır. Bellek’in kent mekanındaki iz sürücüsü olan deneyim, kentte hergün gördüğümüz birbirinin tekrarı olarak algılayabileceğimiz işaretlere karşı kişinin kendi formülasyonunu oluşturduğu görsel münülerin oluşturulmasını sağlayarak hafızayı besler. Bunu gerçekleştirebilmesi içinse ipuçlarının net bir şekilde algılanabileceği bir kent ortamına ihtiyaç duyar. İstanbul gibi birbiriyle yarış halindeki farklı ideolojilerin

semboller açısından çok zengin olduğu bir şehirde ise böylesi bir netlikten kolaylıkla bahsedilemez; diğer taraftan imgelerin görselliklerinin aşırılığı garip bir panzehir etkisi yaratarak, görünürlükleri artırır ve mekansal deneyimleri besleyecek geleneklere dayalı kent belleğine ilişkin izlerin takibini kolaylaştırır.

Bahsi geçen geleneklerin ise kent mekanında ipuçları bırakmasının birçok yolu vardır. Bunlar arasında fiziksel olanları yer ve yerel geleneklerden doğan vernacular peyzajlar olup, genellikle korunmuş veya nostalji duygusunun doğurduğu özlem ve arzu üzerine çoğunlukla yeniden inşa edilmişlerdir. Bazen de yılın belli zamanlarında yapılan etkinlikler, etkinlik mekanlarına izlerini bırakırlar. Kamusal alanlar olarak da tanımlayabileceğimiz bu alanlar, yerel kimliği dışa vuran kentsel peyzajlardır. Öte yandan bize kültürel mirasımızı ve toplumsal sorumluluklarımızı hatırlatan, kentsel peyzajı, güç ve belleğin fiziksel mekanda somutlaşmış hali olarak gören kentsel kompozisyonlar ise belleğin gücünü önemli oranda ellerinde barındıran alanlardır.

Boyer [1996], "The City of Collective Memory" çalışmasında bir mekandaki yaşayan gelenekler yok olmaya veya buna bağlı tecrübeler birer zayıf anıya dönüşmeye başladığında bu geleneklerin altını çizerek, zamandaki yerlerini belirlemenin, onlara ait kanıtları toplamanın ve zamanda kaybolup gitmeden önce onlara ilişkin hikayeler yazmanın öneminden bahseder. Yerele ait sesler ve şekiller kalıpları alınarak tarihe kaydedilirler. Tarihin bu şekilde yeniden oluşturulması, geçmişin aslında ölmüş olduğunun bir kanıtı olmakla beraber, bu tür canlandırmalar Boyer'e göre ilgi çekici manzaralar yaratabilmektedir. Bu canlandırmaların bir üst boyutu ise hem yerle ilişkili hem de dramaturji ile ilişkili kentsel sanat çalışmaları olarak tanımlanabilir. Kentin fiziksel formu, planı ve meydanları, bu şekilde iktidarın kentlilere aşlamak istediği politik ve sosyal yapılanmalar doğrultusunda çoğunlukla gücün sanatı olarak biçimlendirilmektedir. Gerçekleşen olaylarla kentsel otoritenin temsili, bu mekanları zaman içinde, ulusal tarihteki önemli olayların birer anı kitabı haline getirirken, dönüşüm projelerinde ise tarihi korumaya yönelik kompozisyonel mimari ile bunlara benzeş simülasyonlar yaratılmaya çalışılmaktadır.

Yer'in görünür izleri dışında, bazen eski fotoğraflar, film kareleri, yazılı veya çizili belgelerden, geçmişten yakalanabilecek izleri parçalar halinde tamamlayarak, çoğu zaman belirsiz ve hatta çelişkili sonuçlarına rağmen yeterli görüldükleri re-konstrüksiyonlar için böylesi simülasyonları canlandırmak için kullanılırlar.

"Fakat her kent tablosunda veya her simülasyon sanatında olduğu gibi bir şey eksik kalacaktır. Bu çabanın olmadığı mekanlarda, topluca kabul edebileceğimiz bir tarih

canlandırması veya sentetik bir düzen yoktur. Kentin bütünlüğü hissimiz uzun zaman önce yok olmuştur. Bu yüzden ziyaret ettiğimiz yerlerle ilgili anılarımız yanyana sıralanmış farklı imajlardan canlanır. Çağdaş şehre yeni anlamları vermesi beklenen ise bu formlardır.” [Boyer, 1996]

İçinde bulunduğumuz kentleşme sürecinde bu tarz re-konstrüksiyon projelendirmeleri (Tarihi Yarımada’ki dönüşüm projeleri benzeri) yerini en kısa zamanda biçimsel taşıyıcılıkların ve performans tekrarlarının ötesine geçmesi gereken planlama ve tasarım kararlarına bırakmak zorundadır. Bunun için biçimsel yapıların arasında tarihsel bir araştırma yaparken, kentsel dokularımız içinde açtığımız sondaj deliklerinde, doğru prospektif hedeflere ve doğru ilişkilendirmelere dayanan kentsel okumaların gerçekleştirilmesi önemlidir. Bu süreç, kentin biçimsel yapısını farklı bir yolla görüp, onları köklerine kadar takip ederek, etkileşimleri ve sebeplerini belirleyerek ve imajlar arasında dolaşırken kentsel belleği hissetmeye çalışarak gerçekleşebilir. Bu şekilde karmaşık biçimsel verilerin yorumlanması, sosyal topoğrafyaya olan etkilerinin anlaşılabilir, kapalı ilişkisel sistemlerin çözümlenmesi, özgün tasarım ve planlama kararlarına açılımlar getireceği gibi kentsel okumayı, kararı belli projelerin rutin olarak gerçekleştirilen ön çalışması olma rolündende sıyıracaktır.

Kentsel okumaya ilişkin oluşturulacak bakış açısının ve planlama, tasarım gücünün kullanımının, anlama ve müdahale çabasında birbirinin gölgesi olduğunu unutmamak gerekir. Okumanın, iletişimsel ve sosyal ilişkileri, kentsel mekanın biçimsel yapısını oluşturan sosyo-kültürel gridlerin belleği üzerinden anlamlandırmaya çalışarak çözümlenmesi, güç ilişkilerini tanımlamak ve gereklilikler doğrultusunda mevcudu doyurmayı sağlayan stratejileri ve taktikleri, sürece ve içeriğe yönelik belirlemek konusunda yardımcı olacaktır.

Burada ki asıl konu, güç ilişkilerini mükemmel şeffaf bir iletişim ütopyasında çözmeye çalışmak değil, fakat bu güç oyunlarının minimum hakimiyet ile oynanmasını sağlayacak kanunun kurallarını, düzenleme tekniklerini ve etkilerini öğrenmektir. Aynı nedenle **kentsel bellek, empatik ve nötr-güç konsensusu ile tasarım ve planlama kararları alabilmenin yolunu açan önemli bir araçtır**. Bu nedenle belleğin, iletişim ve müzakere terimlerini yüklenerek, karmaşık ve çok katmanlı bir yapıyı çözümlenme konusundaki katkısı, aşamalarla ve anılara dair izlerin değişken seviyeleriyle alakalı bir sürecin takibini içermek zorundadır. Böylece mekansal olarak parçalar halinde çoğullaşan kentsel yapılar için üretken okuma modellerinin kurgulanmasını kolaylaştırıcı bir rol üstlenebilir.

SÖZLÜK

Anamorfik	Özel bir açıdan bakınca muntazam görünen şekilsiz resim [Ackbar, 1999].
Arbitraj	(<i>Arbitrage</i>) Fiyat farklarından yararlanmak amacıyla para, kıymetli maden, tahvil ve hisse senedi alıp satma işlemidir [URL-30, 2008].
Artefakt	(<i>Artefact</i>) İnsan eliyle yapılan şey.
Artsürem	(<i>Diachrony</i>) Artzamanlılık.
Destilasyon	(<i>Distillation</i>) Damıtma, Tasfiye.
Dizge	(<i>System</i>) Öğeleri birbirine bağlı bütün.
Edinim	Bir şeyi kazanma, sahip olma, kazanma, iktisap [URL-16, 2008].
Eşsürem	(<i>Synchrony</i>) Eşzamanlılık.
Flaneur	(<i>Flaneur, Flaneuse</i>) Fransızca'da aylak, işsiz, boş gezen anlamına gelen sözcük Edebiyat çevrelerinde çoğunlukla gezgin ve düşünür olarak ele alınmıştır. Günümüzde kentleşme teorileri üzerine yazılan makalelerde ve onlara yapılan referanslarda sıkça kullanılmaktadır. Şehirde bir amaç gütmeksizin dolaşan, süregelen karmaşayı bu dolaşma süresince gözlemleyen insanı betimlemek için kullanılır [URL-12, 2008].
Gidimli	Yargılamaya dayanan, önermeden önermeye geçerek sonuca varan.
Heterotopik	(<i>Heterotopic</i>) Anormal bir yerde yerleşik olan [URL-31, 2008].
Kartografi	(<i>Cartography</i>) Haritacılık.
Kod	(<i>Code</i>) Bir ileti oluşturup onu açımlayan gösterge ya da kural-ların tümü.
Liminal	Eşiğe, şuur eşiğine ait.
Locus	Mevki, yer, mahal.
Metonomi	Edebi sanat türüdür. Ad aktarması, düz değişmece olarak da adlandırılır

Palimpsest	Ortaçağ'da üzerine yeni bir metin yazılmak için yüzeyi iyi kötü kazınarak hazırlanan parşömen. Eski metnin yer yer varlığını koruduğu bu parşömen yazının belleğine bir anlamda sahip çıkıyor. [Gotisolo, 1996].
Psikocoğrafya	(<i>Psychogeography</i>) Fiziki çevrenin insan davranışları üzerindeki etkisi.
Post-Fordizm	Yalın üretim, esnek işgücü piyasaları, toplam kalite yönetimi ve insan kaynakları yönetimini kapsayan Fordizm sonrası yeni yapılanma.
Progeria	İnsanın yedi kat hızlı yaşlanmasına neden olan hastalık.
Retrospektif	(<i>Rétrospective</i>) Dünden bugüne [URL-33, 2008].
Semiyoloji	(<i>Semiology</i>) Gösterge dizgelerini inceleyen bilim dalı.
Tabula Rasa	Boş levha (tablet) [Serim, 2002].

KAYNAKLAR

ACKBAR, A., 1999, "Yamuk Mekanları Okuma Stratejileri Üzerine", Söyleşi, (Suner, A. ve Nalçaoğlu, H.), *Defter Dergisi*, Metis Yayıncılık, İstanbul, S.38, s.70-87.

ADİLOĞLU, F., 2008, "Grafik Mekanlar ve Yerler: Görsel İletişim Tasarımı", *Mimarlıkta Malzeme*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, İstanbul, S.9, s.16-22

AGNEW, J., 1987, *Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society*, Boston, Allen & Unwin.

AKCAN, E., 2000, "Staelker'in Yürüyüşü", *Domus*, 1 Numara Hearst Yayıncılık, İstanbul, S.7, s.214-221.

AKPINAR, İ., 2006, "Kent ve Temsiliyet", *Yeni Mimar Gazetesi*, <http://www.yenimimar.com>, 12 Haziran 2007.

ALEXANDER, C., 1965, *A City Is Not A Tree*, Part 2, Architectural Forum.

ALEXANDER, C., 1977, *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*, Oxford Press, New York.

ALİOĞLU, F., 1998, "Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası: Sanayi Yapısından Üniversiteye", *İstanbul Dergisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, S.27. s.40-48.

ALTINÖZ, A.G. BİLGİN, 2008, "Çok Katmanlı Kentteki Tarihsel Katmanlaşmayı Çözümlemek: Kent Arkeolojisi", <http://www.metropolistanbul.com/public/temamakale> 06 Ekim 2008.

ALVES, M.R., 2009, "Çağdaş Kentlerin Dünyasında Kültürel ve Sosyal Alanlar", *MimarlıkLAR'ın Pazaryeri, UIA 2005 İstanbul Kongresi Etkinlikleri Dizisi, XXII Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler*, Mimarlar Odası Genel Merkezi Yayını, Ankara, ss.35-42.

ANDI, F., 2002, "Beş Şehir'in Karşılaştırmalı Yayımı Üzerine Esere Dair Birkaç Söz", *Beş Şehir*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s.7-18.

ARIKAN, B., 2006, "Gerçek Zamanlı Roma Harita-Yazılımları", *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, S.100+97, s.56-61.

ASSMAN, J., 2001, *Kültürel Bellek*, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.

AUGE, M., 1997, *Yer-olmayanlar*, Kesit Yayıncılık, İstanbul.

AURELİ, P.V. ve TATTARA, M., 2007, "Politik Bir Form Olarak Kent", *XXI Dergisi*, Depo Yayıncılık, İstanbul, S.58, s.56.

AYDINLI, S., 1999, "Kentsel Mekanı Okumak Görüngübilim Bakış Açısıyla Kentsel Mekan", *1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi Bildiri Kitabı*, M.S.Ü. Yayıncılık, İstanbul, 26-28 Mayıs, s.155-165.

AYDINLI, S., 2008, "Mekan'dan Mekansal'a: Mekanın Zamansallığı, Zamanın Mekansallığı", *Zaman-Mekan*, III Mimarlık ve Felsefe Toplantısı, YEM Yayıncılık, İstanbul, 18-19 Kasım 2005, s.150-161.

AYVAZ, E., 2004, "Yazar Olacağım Ben", *Kitaplık Dergisi*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, S.69, s.62-64.

BACHELARD, G., 1996, *Mekanın Poetikası*, Kesit Yayıncılık, İstanbul.

BARTHES, R., 1997, *Göstergebilimsel Serüven*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul.

BARTU, A., 2000, "Eski Mahallelerin Sahibi Kim? Küresel Bir Çağda Yeniden Yazmak", İstanbul, Küresel İle Yerel Arasında, Metis Yayıncılık, İstanbul, s.43-59.

BATUMAN, Bülent (2002), "Mekan, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekanı Olarak Kızılay Meydanı", *Ankara'nın Kamusal Yüzleri: Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler* (Ed:Güven Arif Sargın), İletişim Yayıncılık, İstanbul, ss.41-76

BENJAMIN, W., 1995, *Pasajlar*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul.

BERK, İ., 2004, *Galata*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul.

BERMAN, M., 2002, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

BEST, S. ve KELLNER, D., 1998, *Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar*, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.

BIÇKI, D., 2006, "Modernizm ve Postmodernizm", *Gen Bilim Türkiye Bilim Sitesi*, <http://www.genbilim.com>, 24 Aralık 2007.

BİLGİN, İ., 2002a, "Modernizmin Şehirdeki İzleri", *Mimarlar ve İşleri Üzerine Yazılardan Örnekler*, <http://www.arkitera.com/v1/diyalog/ihsanbilgin/modernizm1.htm>, 11 Eylül 2008.

BİLGİN, İ., 2002b, "Aldo Rossi'de Akıl ve Hafıza", *Mimarlar ve İşleri Üzerine Yazılardan Örnekler*, <http://www.arkitera.com/v1/diyalog/ihsanbilgin/aldorossi1.htm>, 08 Ocak 2008.

BİLGİN, İ., 2006, "Haliç'i Haliç Olarak Görmek için Tersten Bakmak Gerekir", http://www.yapi.com.tr/Haberler/haber_Detay_50069.html, 15 Ağustos 2008.

BİLGİN, İ., 2007, "Türkiye Mimarlık Politikasına Doğru", *Metropoller ve Mimarlık Paneli*, 28 Eylül 2007.

BİLGİN, İ., 2008, "Santralistanbul ve Yenileme: Peki ya Sonra?", <http://mimarlik.net/KentinTozu/Makale>, 16 Ağustos 2008.

BOOMKENS, R., 1998, "About the Future of Urban Design", *City and Memory*, Urban and Public Design, Utrecht School of the Arts.

BOYER, M.C., 1996, *The City of Collective Memory*, MIT Press,

BUDAN, N., 2008, *Kültür Endüstrisi Çerçevesinde santralistanbul Örneği*, *Yüksek Lisans Tezi*, M.S.G.S.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- BUMİN, K.**, 1990, *Demokrasi Arayışında Kent*, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.
- BUNUEL, L.**, 2005, *Son Nefesim*, İmge Yayıncılık, Ankara, 4.Baskı.
- CALVİNO, I.**, 2008., *Görünmez Kentler*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul.
- CARMONA, M., HEATH, T., OC, T. ve TIESEDELL, S.**, 2003, *Public Places – Urban Spaces*, Architectural Press.
- CASTELLS, M.**, 1977, *Urban Question*, MIT Press, Cambridge.
- CASTELLS, M.**, 2005, *Ağ Toplumunun Yükselişi 1. Cilt, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CASTEX, J. ve PANERAI, P.**, 2005, “Kentsel Mekanın Yapısı Üzerine Notlar”, *Selçuk Batur İçin Mimarlık Yazıları*, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, s.110-122.
- CENGİZKAN, A.**, 2004, “İstanbul Silahtarağa Elektrik Santrali; Türkiye’de Fabrika ve İşçi Konutları”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, ODTÜ Yayınları, Ankara, S.1-2, s.29-55.
- CHOAY, F.**, 1982, “Şehircilik ve Göstergibilim” (Meaning in Architecture), *Mimarlık Dergisi*, Mimarlar Odası Ankara Büyükşehir Şubesi Yayınları, Ankara, S.11-12, s.9-14.
- COLQUHOUN, A.**, 1990, *Mimari Eleştiri Yazıları*, Şevki Vanlı Yayıncılık, Ankara.
- CONNERTON, P.**, 1999, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.
- CONNOR, S.**, 2001, *Postmodernist Kültür - Çağdaş Olanın Kuramlarına Bir Giriş*, Cogito Serisi, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul.
- CULLEN, G.**, 1975, *Townscape*, Van Nostrand Reinhold Company, New York.
- CUMHURİYET ANSİKLOPEDİSİ 1941-1960**, 2003, “İstanbul’da Deprem Gibi İmar”, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, 2.Cilt, s.295-297.
- CUMHURİYET ANSİKLOPEDİSİ 1984-2000**, 2003, “İstanbul’dan Dalan Geçti”, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, 4.Cilt, s.109-111.
- CUVILLIER, A.**, 2003, *Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler*, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- ÇABUKLU, Y.**, 2000, “Mekanın Ölümü”, *Varlık*, Varlık Yayıncılık, İstanbul, S.1113, s.63-64.
- ÇAKMAKLI, D.**, 1993, “Kent Olgusu ve Kavramsal Değerlendirmeler”, *2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, M.S.Ü. Yayıncılık, İstanbul, 21-22 Mayıs 1992, s.109-111.
- ÇAVUŞOĞLU, Ö.**, 2009, “Kenti Okumanın Yeni Biçimleri”, *XXI Dergisi*, Mimarlık Kültürü Merkezi Yayıncılık, İstanbul, S.74, s.14-16.

ÇELİK, Z., 2007, "İstanbul, Bir Tema Parkı Olarak Kentsel Koruma – Soğukçeşme Sokağı", *Şehirler ve Sokaklar*, Kitapyayınevi Yayıncılık, İstanbul, s.97-112.

ÇELİK, Z., FAVRO, D. ve INGERSOLL, R., 2007, "Sokaklar ve Kentleşme Süreci", *Şehirler ve Sokaklar*, Kitapyayınevi Yayıncılık, İstanbul, s.7-14.

ÇİÇEKOĞLU, F., 2008, "Şehrin Zamanı ve SineMasal İstanbul", *Zaman-Mekan*, III Mimarlık ve Felsefe Toplantısı, YEM Yayıncılık, İstanbul, 18-19 Kasım 2005, s.130-141.

DAVEY, P., 2001, "Postmodern Kent", *mimar.ist*, TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları, İstanbul, S.15, s.93-95.

De CERTEAU, M., 2002, *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, California.

DİREK, Z., 2008, "Dünyanın Teni", <http://www.felsefekibi.com/site/default.asp?PG=1100>, 26 Mart 2008.

DOLTAŞ, D., 1993, "Batıda ve Bizde Postmodernizm", *Varlık Dergisi*, Varlık Yayıncılık, İstanbul, S.1025, s.43-48.

DONALD, J., 1992, "Metropolis: The City As Text", *Social and Cultural Forms of Modernity*, Polity Pres, Cambridge.

DONALD, J., 1995, "The City, The Cinema: Modern Spaces", *Visual Culture*, Routledge, Londra, s.77-93.

DOSTOYEVSKI, F., 1984, *Suç ve Ceza*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 13.Baskı.

DÖLEN, E., 2004, "Haliç'den Karadeniz Kıyısına Bir Demiryolu: Karadeniz Sahra Hattı", *Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyumu Kitabı*, Kadir Has Üniversitesi Yayıncılık, İstanbul, 22-23 Mayıs 2003, s.385-401.

EDGERTON, S., 1976, *The Renaissance Rediscovery of Linear Perspective*, New York.

EISENMANN, P., 2006, "Amerikan Basımı İçin Editörün Sunuşu", *Şehrin Mimarisi*, Kanat Yayıncılık, İstanbul, s.163-177.

EKİNCİ, O., 1992, "İstanbul'un Kentiçi Ulaşım Sorunu 'İstanbul'u Korumak'tır", <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/13373.pdf>, 26 Aralık 2008.

ERAYDIN, A., 2006, "Günümüzde Mekana Yeniden ve Toplu Bir Şekilde Bakma Gereği", *Değişen Mekan, Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bir Bakış*, Dost Yayıncılık, İstanbul, s.7-25.

ERUZ, F.A. ve YILDIRIM, İ., 2004, "Haliç ve Haneleri", *Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyumu Kitabı*, Kadir Has Üniversitesi Yayıncılık, İstanbul, 22-23 Mayıs 2003, s.167-176.

ERZEN, J.N., 2006, *Çevre Estetiği*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

FARRELL, T., 2007, "London calling: Introducing this special issue on London, Terry Farrell considers the dynamic, intricate and rapidly evolving nature of the

metropolis and how propositions for urban planning must respond to its unique spirit of place.”, *The Architectural Review*, S.Septembre 2007, ss.8-95

FUHR, E., 2008, “Mimarlığın Mevcudiyeti”, *Zaman-Mekan*, III Mimarlık ve Felsefe Toplantısı, YEM Yayıncılık, İstanbul, 18-19 Kasım 2005, s.40-57.

GARREAU, J., 1992, *Edge City: Life on the New Frontier*, Anchor, New York.

GIDDENS, A., 2005, *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

GOLD, J.R. ve WARD, S.V., 2004, “Belgesel Film Geleneğinde Kent Ögesi”, *Kentte Sinema, Sinemada Kent*, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul, s.65-85.

GOTTDIENER, M., 2001, “Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, *Praksis Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, S.2, s.248-269.

GOULD, P., 2000, *Becoming a Geographer*, Syracuse University Press, New York.

GOYTISOLO, J., 1996, “Orhan Pamuk’un Kara Kitap’ı”, *Defter Dergisi*, Metis Yayıncılık, İstanbul, S.27, s.80-94.

GÖLE, M., 2007, “Doğru Olmadığını Biliyorum Ama Öyle Hatırlıyorum”, *Cogito*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, S.50, s.23-30.

GÜROCAK, U., “Walter Benjamin Üzerine Değınmeler”, *İskenderiye Yazıları*, S.20, <http://members.fortunecity.com/iskenderiye Yazıları/sayı20/2011.html>, 01 Ocak 2008.

GÜNEY, Y.İ., 2007, “Mimarlıkta Orjin Olarak Tip Kurgusu”, *Egemimarlık Dergisi*, TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir, S.3-62, s.28-31

GÜVENÇ, M. ve IŞIK O., 1996, “İstanbul’u Okumak”, *Toplum ve Bilim*, S.71, s.6-61.

HADID, Z.,1999, “Yeni Olanın Tutkusu”, *Anytime Konferans Bildirileri Kitabı*, Mimarlık Derneği Yayıncılık, Ankara, 14-17 Haziran 1998, s.92-99.

HALBWACHS, M., 1992, *On Collectif Memory*, University of Chicago Press, Chicago.

HALBWACHS, M., 2007, “Kolektif Bellek ve Zaman”, *Cogito*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, S.50, s.55-76.

HALL, S., 1995, “Yeni Zamanların Anlamı”, *Yeni Zamanlar: 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi*, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul, s.105-124.

HARMANŞAH, Ö., 1997, “Mekansal Hikayeler: Kentin Kalbine Bir Yürüyüş”, *Mimarlık Dergisi*, Mimarlar Odası Ankara Büyükşehir Şubesi Yayınları, Ankara, S.274, s.22-24.

HARVEY, D., 1997, *Justice, Nature and Geography of Difference*, Wiley-Blackwell.

HARVEY, D., 1999, *Postmodernliğin Durumu, Kültürel Değişimin Kökenleri*, Metis Yayıncılık, İstanbul.

HATT, P.K. ve REISS, A.J., 2002, "Kentsel Yaşam Toplumbilimi:1946-1956", *20.Yüzyıl Kenti*, İmge Yayıncılık, Ankara, s.127-146.

HEALEY, P., 2002, "On Creating the 'City' as a Collective Resource", *Urban Studies*, Carfax Publishing, Vol.39, No.10. s.1777-1792.

HEALEY, P., 2003, "Planlama Teorisinde İletişimsel Değişim ve Uzamsal Strateji Oluşturmaya Etkileri", *Readings in Planning Theory*, Blackwell Publishing, 2.Baskı, s.237-258.

HEBDİGE, D., 1995, "Kitlelerin Ardından", *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul, s.75-94.

HEWISON, R., 1987, *The Heritage Industry*, Londra.

HİSARLIGİL, B.B., 2007, "İstanbul'un Şizofrenik Öfkesi", *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, S.100+100, s.71-74.

HOLTAN, R.J., 1999, *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık*, İmge Yayıncılık, Ankara.

HUYSSSEN, A., 1999, *Alacakaranlık Anıları Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek*, Metis Yayıncılık, İstanbul.

ISOZAKI, A.ve ASADA, A., 1999, "Benzeştirilen Köken, Benzeştirilen Son", *Anytime Konferans Bildirileri Kitabı*, Mimarlık Derneği Yayıncılık, Ankara, 14-17 Haziran 1998, s.78-85.

İŞİK, İ.E., 2005, "Mekanın Toplumsal Kuruluşu", *mimar.ist*, TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları, İstanbul, S.15, s.39-41.

İŞİK, O., 1993, "Modernizmin Kenti / Postmodernizmin Kenti", *Birikim*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, S.53, s.27-34.

İŞİK, O., 1994, "Değişen Toplum ve Mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması", *Toplum ve Bilim*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, S.64-65, s.7-33.

İŞİK, O., 1994-1995, "Globalleşme Süreci ve Kentin / Kentliliğin Değişen Anlamları", *Birikim*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, S.68-69, s.98-105.

İŞİK, O., 1995, "Postmodernizm ve Mimarlık", *Mimarlıkta 1980 Sonrası Kavramları Toplantısı*, Mimarlık Derneği Organizasyonu, Ankara.

İŞİN, E., 2004, "Tanpınar'ın İstanbul'u Üzerine Düşünceler", *Kitap-lık*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, S.69, s.54-57.

İNATÇI, Ü., 2008, "Sanat ve Dil-Beden-Şehir", *Çarşamba Seminerleri*, M.S.G.S.Ü., Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 07 Mayıs 2008.

İSTANBUL HARİTALARI, 1990, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayıncılık, İstanbul.

İMP (İSTANBUL METROPOLİTEN PLANLAMA), 2008, www.istanbulmetropolitenplanlama.com.

JACOBS, J., 1992, *The Death and Life of Great American Cities*, Vintage, New York.

JAMESON, F., 1990, "Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiğı", *Postmodernizm*, Kıyı Yayıncılık, İstanbul, s.59-116.

JOHNSON, J., 2002, "Literary Geography: Joyce, Woolf and the City", *The Blackwell City Reader*, Blackwell Publishing, UK, s.60-70.

JOYCE, J., 1997, *Ulysses*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, 3.Baskı.

KALLINEY, P., 2006, "Reading Maps, Writing Cities", *Modernism / Modernity*, The Johns Hopkins University, Vol.13, S.4, s.747-754.

KALLUS, R., 2001, "From Abstract to Concrete: Subjective Reading of Urban Space", *Journal of Urban Design*, Vol., S.2, s.129-150.

KAHRAMAN, H.B., 1992, "Total Kültürel Bir Olgu Olarak Postmodernizm", *Varlık Dergisi*, Varlık Yayıncılık, İstanbul, S.1021, s.2-4.

KAHRAMAN, H.B., 2001, "Bana Meydanını Söyle", <http://www.radikal.com.tr/2001/03/18/kultur>, 20 Ağustos 2004.

KARAKAYA, E., 2004, "Bizans Döneminde Haliç'in Sur Dışı Yerleşmeleri", *Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyumu Kitabı*, Kadir Has Üniversitesi Yayıncılık, İstanbul, 22-23 Mayıs 2003, s.79-86.

KARAMAN, A., 1991, "Kentsel Tasarımda Çevresel Bütünlük ve Süreklilik", *1.Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, M.S.Ü. Yayıncılık, İstanbul.

KARAMAN, A., 1992, "Post Modernizm ve Kentsel Tasarım", *2.Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, M.S.Ü. Yayıncılık, İstanbul.

KARAMAN, A., 1995, "Kenti Okumak, Mikro Ortam Tasarımında Bilişsel Haritalama Kuramları", *6.Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, M.S.Ü. Yayıncılık, İstanbul, 16-17 Mayıs 1995.

KARAMAN A., 1997, "Defining Regional Identity Conceptual Paramaters of Urban Morphology", *4 th International Seminar on Urban Form*, University of Birmingham.

KARAMAN, A., 2006, "Mekansal Gelişme Stratejileri ve Kentsel Projeler", *17.Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu*, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, M.S.Ü., İstanbul.

KARAMAN, A., 2008a, "Waterfront Development of Istanbul Toward an Urban Renaissance", *LARS:Cultura y Ciudad*, Valencia, S.10, s.47-53, 106-108.

KARAMAN, A., 2008b, "Mediterranean City: Identity and Global Process", *'Mediterranean City' Seminer Sunuşu*, Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi, M.S.G.S.Ü.

KARAMAN, A., 2008c, "Kentsel Tasarım: Kuramlar, İlkeler, Roller", *mimar.ist*, TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları, İstanbul, S.49, s.34-42.

- KARATANI, K.**, 2006, *Metafor Olarak Mimari*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- KAYIKÇI, M.**, 2007, "Adorno'nun Kültür Endüstrisi Kavramı Üzerine", *Üniversite ve Toplum: Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, S.2, <http://www.universite-toplum.org/text.php?id=311>.
- KELEŞ, R.**, 2008, "Sanayi Politikaları ve Kentler", *Mimarlık ve Kent Buluşmaları 6, Eskişehir Buluşması (Tema: Sanayi Kentleri ve Mimarlık)*, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, s.15-24.
- KE.GEL.Y.A. (Kentsel Gelişmeyi Yönlendirme Atöyesi)**, 2007, Haliç Bölgesi, MSGSÜ Kentsel Planlama Yüksek Lisans Atölye Raporu, 2006-2007 Bahar Dönemi, İstanbul.
- KEPES, G.**, 2007, "Kent Ölçeğinde Dışavurum ve İletişim Üzerine Notlar", *Cogito*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, S.8, s.177-190.
- KESKİN, G.**, 2007, "Dönüşen Haliç", <http://www.arkitera.com/h19605-donusen-halic.html>, 14 Ağustos 2008.
- KOERSE, W.**, 1998, "City and Memory", *City and Memory*, Urban and Public Design, Utrecht School of the Arts.
- KONGAR, E.**, 1998, *21.Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi*, İstanbul, 4.Baskı.
- KONUK, G.**, 2002, "Kent / Kentsel Tasarım ve Kente Yeniden Bakmak", *Küreselleşme Sürecinde Kentsel Tasarım ve Yerel Özellikler Bildiri Kitabı*, M.S.Ü. Yayıncılık, İstanbul, s.91-95.
- KOOLHAAS, R. ve MAU, B.**, 1995, *S,M,L,XL*, The Monacelli Press, New York.
- KORKMAZ, T.**, 2001, "Mimari Stiller: Kent Mimarlığı", *XXI Dergisi*, Mimarlık Kültürü Merkezi Yayıncılık, İstanbul, S.10, s.140-145.
- KOSTOF, S.**, 1985, *A History of Architecture: Settings and Rituals*, Oxford University Press, New York.
- KOSTOF, S.**, 2007, "Majesteleri Kazma, Yıkımın Estetiği", *Şehirler ve Sokaklar*, Kitapyayınevi Yayıncılık, İstanbul, s.15-34.
- KÖKSAL, A.**, 1995, "Kentsel Dizgeyi Görebilmek", *İstanbul Dergisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, S.13. s.70-71.
- KÖKSAL, A.**, 2005, "Kentsel Yapıyı Okumak", *Selçuk Batur İçin Mimarlık Yazıları*, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, s.108-109.
- KÖKSAL, G.**, 2006, "İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", *itüdergisi/a*, İTÜ Yayıncılık, İstanbul, Cilt.5, S.2, s.25-136.
- KÖKSAL, G.**, 2007, "Paramparça Haliç" http://www.mimarizm.com/ /Kentin_Tozu/ endustriyel_miras/Tersane-iAmire, 14 Ağustos 2008.
- KRIER, R.**, 1979, *Urban Space*, Rizzoli, New York.
- KRIER, R.**, 1991, *Architectural Composition*, Academy Editions, London.

- KRIER, R.**, 2006, Town Spaces, Birkhäuser Publishers for Architecture.
- KUBAN, D.**, 2000, İstanbul Bir Kent Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayıncılık, İstanbul.
- KUNZMAN, K.**, 1997, "The Future of The City Region In Europe", *Mastering The City I*, NAI Publishers, Rotterdam, s.16-29.
- LANG, J.**, 1987, "The Behavior Setting: A Unit for Enjironmental Analysis and Design", *Creating Architectural Theory The Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design*, Van Nostrand Reinhold, New York.
- LEFEBVRE, H.**, 1998, The Production of Space, Blackwell Publishing, Oxford.
- LEFEBVRE, H.**, 2002, "Mekanın Üretilmesi'nden", *mimar.ist*, TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları, İstanbul, S.6, s.27-33.
- LOVERING, J.**, 2007, "John Lovering ile Metropolis, Blade Runner, 1984 ya da V For Vendetta...", *Söyleşi*, <http://www.mimdap.org>, 12 Ağustos 2008.
- LYNCH, K.**, 1960, The Image of the City, The M.I.T. Press, Cambridge Massachusetts.
- MAZZOLENI, D.**, 1996, "Kent ve İmgelem", *Yitik Ülke Masalları*, Sarmal Yayıncılık, İstanbul, s.87-108.
- MASSEY, D.**, 1999, "On Space and City", *City Worlds*, Routledge / Open University, Londra, s.158-171.
- MACKENZIE, S.**, 2002, "Kentte Kadınlar", *20.Yüzyıl Kenti, 20.Yüzyıl Kenti*, İmge Yayıncılık, Ankara, s.49-283.
- MAROT, S.**, 2003, Sub-Urbanism and the Art of Memory, Architecture Landscape Urbanism 8, AA Publications, Londra.
- MORLEY, D. ve ROBINS, K.**, 1997, Kimlik Mekanları, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.
- MORTAN, K.**, 2008, "Denizli Tekstil Zirevesi", *Dünya Online*, <http://www.dunya.com>, 4 Kasım 2008.
- MORTAN, K. ve AROLAT, O. S.**, 2009, Gaziantep Ekonomisine Bakış, Heyamola Yayıncılık, İstanbul.
- MULGAN, G.**, 1995, "Kentin Değişen Yüzü", *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul, s.204-222.
- MUMFORD, L.**, 2007, Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.
- NALKAYA, S.**, 2006, "Kentsel Dönüşüm ve Kent Kimliği", <http://www.yapi.com.tr>, 16 Temmuz 2007.
- NORBERG-SCHULZ, C.**, 1968, Intentions in Architecture, The MIT Press.
- NORBERG-SCHULZ, C.**, 1980, Genius Loci Towards A Phenomenology of Architecture, Rizzoli International Publications, New York.

NORRIS, D. ve Flint C., 1996, Joyce: Yeni Başlayanlar İçin, Milliyet Yayınları, İstanbul.

OCAK, E., 1996, "Kentın Değişen Anlamı", *Birikim Dergisi*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, S.86-87, s.32-41.

OCAKÇI, M., 1994, "Kimlik Elemanlarının Şehirsel Tasarıma Yönlendirici Etkisi", *Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Kitabı*, M.S.Ü. Yayıncılık, İstanbul, s.163-170.

OKTAY, A.,1993, "Flaneur'den Kartografa", *Defter Dergisi*, Metis Yayıncılık, İstanbul, S.20, s.119-148.

OKTAY, A., 2002, Metropol ve İmgelem, İş Bankası Yayıncılık, İstanbul.

OKTAY, D., 1991, "Kentsel Biçimlenmeye Kuramsal ve Analitik Yaklaşımlar", *Mimarlık Dergisi*, Mimarlar Odası Ankara Büyükşehir Şubesi Yayınları, Ankara, S.1, s.24-27.

OSMAY, S., 1998, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.

OSWALT, P., 2008, "Dikkat, Büzüşüyoruz", Söyleşi (Karaçizmeli, E.B.), *XXI Dergisi*, Depo Yayıncılık, İstanbul, S.64, s.36-39.

ÖNCÜ, A., 2005, "İdealinizdeki Ev Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı"; *Mekan, Kültür ve İktidar*, İletişim Yayınevi, İstanbul, s.85-103.

ÖNCÜ, A. ve WEYLAND, P., 2005, "Giriş: Küresel Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri", *Mekan, Kültür ve İktidar*, İletişim Yayınevi, İstanbul, s.9-39.

ÖZALOĞLU, S., 2009, "Kentsel Mekanda Bellek", *MimarlıkLAR'ın Pazaryeri, UIA 2005 İstanbul Kongresi Etkinlikleri Dizisi, XXII Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler*, Mimarlar Odası Genel Merkezi Yayını, Ankara, ss.60-62.

ÖZBEK, M., 2002, "Kentsel Mekan, Toplum, Bilişsel Harita ve Planlama", *Çevre Tümdür*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

ÖZGEN, B., 2008, <http://asosyoloji.com/html/zamanmekan.htm>, 01 Ocak 2008.

ÖZTEP, E., 2000, Geçiş Sürecinde Kentler, Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Bağlamında Kent, *Yüksek Lisans Tezi*, M.S.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ÖZTEPE, D.E., 2007, "UNStudio: Design Models", *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, S.208, s.38-41.

ÖZTÜRK, M., 2002, Sinemasal Kentler, Om İletişim Yayıncılık, İstanbul.

OZTURK, M., 2008, "Siegfried Kracauer'in 'Sinema-Kent Dünyası'na Genel Bir Bakış", *Sinematografik Kentler, Mekanlar, Hatıralar ve Arzular*, Agora Kitaplığı, İstanbul, s.9-40.

PAMİR, H., 2001, "Yer Hissi", *XXI Dergisi*, Tepe Yayıncılık, İstanbul, S.6, s.22-27.

- PAMUK, O.**, 1990, Kara Kitap, Can Yayıncılık, İstanbul.
- PEET, R.**, 2005, Modern Geographical Trought, Blackwell Publishing.
- PERRY, D. C.**, 2003, "Mekan Oluşturmak: Bir Düşünce Biçimi olarak Planlama", *Readings in Planning Theory*, Blackwell Publishing, s.142-168.
- PETRUCCIOLI, A.**, 2008, Bellek Yitiminin Ardından, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- PROTZEN, J.P. ve ROWE, J.H.**, 2007, "Cuzco-Hawkaypata, Şenlik Terası", *Şehirler ve Sokaklar*, Kitapyayınevi Yayıncılık, İstanbul, s.55-71.
- PUŞKİN, A.**, 2000, Bakır Atlı, Çağdaş Yayıncılık, İstanbul.
- De QUINCEY, T.**, "Le Palimpseste du Cerveau Humain", *Les Confessions d'un mangeur d'opium anglais, P.Leyris*, Paris:Galimard Coll, 'L'imaginaire', 1990, s.208-217.
- RAJCHMAN J.**, 1999, "Ara", *Anytime Konferans Bildirileri Kitabı*, Mimarlık Derneği Yayıncılık, Ankara, s.161-165, 14-17 Haziran 1998.
- READER, J.**, 2007, Şehirler, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul.
- ROBINS, K.**, 1996, "Kent Tutsakları: Post-Modern Kent de Ne Ola ki?", *Yitik Ülke Masalları*, Sarmal Yayıncılık, İstanbul, s. 55-86.
- ROBINS, K.**, 1999, İmaj, Görmenin Kültür ve Politikası, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.
- ROSSI, A.**, 2006, Şehrin Mimarisi, Kanat Yayıncılık, İstanbul.
- ROWE C. ve KOETTER F.**, 1984, Collage City, The MIT Press.
- SARGIN, G. A.**, 2008, "Modern Kentin Sokakları ve Gezginleri: Arkadlar ve Flaneur", *BoyutPedia*, <http://www.boyutpedia.com>, 01 Ocak 2008.
- SASSEN, S.**, 2001a, The Global City: New York, London, Tokyo, Princeton University Press.
- SASKEN, S.**, 1998, "The Impact of the New Technologies and Globalization on Cities", *Globalization and The World of Large Cities*, United Nations University Press, Tokyo
- SAUVAGET, D.**, 2008, "Filmografi Yerine", *Sinematografik Kentler, Mekanlar, Hatıralar ve Arzular*, Agora Kitaplığı, İstanbul, s.438-442.
- SAYIN, N.**, 2006, "Haliç'i Haliç Olarak Görmek için Tersten Bakmak Gerekir", http://www.yapi.com.tr/Haberler/haber_Detay_50069.html, 15 Ağustos 2008.
- SAYIN, Ş.**, 2002, "Anımsama, Bellek, Zaman ve Yaratım Süreci Üzerine", *Kitaplık*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, S. 51, s.120-131.
- SCRUTON, R.**, 2006, "Jane Jacobs (1916-2006): cities for life", http://www.opendemocracy.net/ecology/jacobs_3492.jsp

SENNETT, R., 1999, Gözün Vicdanı, Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

SERİM, I. B., 2002, "TabulaRasa'dan Türeyen Mekanlar: Sinema ve Mimari 'Modern Bellek Projesi'ni Nasıl İnşa Etti?", *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, S.100+53, s.48-60.

SERİM, S., 2006, Yapılı Çevre Üzerinden Mimarlık Bilgisinin Üretilmesi: Eleştirel Bir Değerlendirme, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

SHANE, D.G., 2005, Recombinant Urbanism: Conceptual Modelling in Architecture, Urban Design and City Theory , Academy Press.

SIMMEL, G., 2000, "Metropol ve Zihinsel Yaşam", *Şehir ve Cemiyet*, İz Yayıncılık, İstanbul, s.167-184.

SITTE, C., 2007, "Author's Introduction, 'The Relationship Between Buildings, Monuments, and Public Squares,' and 'The Enclosed Character of the Public Square'", *The City Reader Vol 2*, Routledge, s.427-437.

SOJA, E., 2000, Postmetropolis, Blackwell Publishing, Oxford.

SOJA, E., 2002, "Postmetropolis Üzerine Altı Söylem", *20.Yüzyıl Kenti*, İmge Yayıncılık, Ankara, s.285-306.

SOLA-MORALES, I., 2002, Territorios, Editorial Gustavo Gili S.A., Barcelona.

SORKİN, M., 1992, "Introduction", *Variations on a Theme Park: the New American City and the End of the Public Space*, NY: Noonday, s.XI-XV.

SOYGENİŞ, S. ve SOYGENİŞ, M., 2006, İstanbul Bir Kent Yorumu, Birsen Yayıncılık, İstanbul.

SÖNMEZ, F. Ö., 2007, "Mekanın Yazınsallığı ve Bir Taşkıyla Deneyimi", *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, S.100+100, s.53-57.

SÜALP, Z.T.A., 2004, Zaman, Mekan, Kuram ve Sinema, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

ŞENGÜL, T., 2001a, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar, Demokrasi Kitaplığı, WALD Yayıncılık, İstanbul.

ŞENGÜL, T., 2001b, "Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı", *Praksis Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara, S:2, ss:9-31.

ŞENTÜRK, L., 2003, Doxa Yazıları, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul.

ŞİMŞEK, A., 2004, "Beyaz Şehir, Beyaz Perde", *Kentte Sinema, Sinemada Kent*, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul, s.43-51.

TANPINAR, A. H., 1973, Huzur, Remzi Kitabevi, İstanbul.

TANPINAR, A. H., 2002, Beş Şehir, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

TANRIKULU, A. ve **HARMAŖSAH Ö.**, 1996, "Ayvalık İçin Bir Öndeyiş", *Birikim*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, S.86-87, s.140-143.

TANYELİ, U., 2000, "Kenti Mimarlık Bağlamında Düşünmek: Bir Olanaksızlık mı?", *Boyut Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi: Bernard Tschumi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, S.1, s.9-10.

TANYELİ, U., 2006, "Kentin Yeni Mekansal Durumları", *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, S.100+96, s.64-71.

TARANCI, C.S., 2005, *Otuz Beş Yaş*, Can Yayıncılık, İstanbul.

TEKİN, İ., 2008, "Gerçek Zamanlı Roma Harita-Yazılımları", *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, S.217, s.51-57.

TER, Ü. ve **Özbek, O.**, 2005, "Kent Merkezlerinin Oluşumunda Alansal Gömölülük: Konya Tarihi Kent Merkezi", *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Yayıncılık, Ankara, S.20, s.527-536.

TEYSSOT, G., 2008, "Tip ve Tipoloji: Görünmezi Görünür Kılmak", *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, S.1218, s.55-68.

THORNS, D. C., 2004, *Kentlerin Dönüşümü*, CSA Global Yayın Ajansı, İstanbul.

TRICART, J., 1963, *Cours de Géographie Humaine*, Centre de Documentation Universitaire, Paris.

TÜMER, G., 2008, "Söylem ve Mimarlık, Söylem Üzerine Manifesto", *Mimarlık Dergisi*, Mimarlar Odası Ankara Büyükkent Şubesi Yayınları, Ankara, S.341, s.23-24.

TÜRELİ, İ., 2001, "Sinema ve Kentsel Mekanın Dönüşümü", *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, S.2001/11, s.68-72.

UĞURLU, S. B., 2007, "Bellek, Tarih ve Kültür: Murathan Mungan'da Mardin İmgesi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, <http://www.insanbilimleri.com.pdf>, S.2, s.1-23.

UNGERS, O.M., 1985, "Ten Opinions on the Type", *Casabella*, Mondadori Electa, Milan, S.93, s.509-510.

URL-1,<http://www.unstudio.com/projects>, UnStudio, 01 Mart 2008.

URL-2,<http://senseable.mit.edu/realtimerome/>, Real Time Rome, 06 Mart 2008.

URL-3,http://www.einaudi.cornell.edu/ggs/images/maps/map12_large.gif, Mediavel Map, 07 Mart 2008.

URL-4,http://academic.emporia.edu/aberjame/map/h_map/h_map03.jpg, Mediavel Map, 07 Mart 2008.

URL-5,<http://digilander.libero.it/stalkerlab/tarkowsky/manifesto/punti>, Stalker Attraverso I Territori Attuali, 08 Mart 2008.

URL-6, <http://alcor.concordia.ca/~senses/sensing-the-city-intro-Jean-PierreLemasson.htm>, Sense of the City, 31 Mart 2008.

URL-7, <http://img524.imageshack.us/img524/2575/chelovekskinoapparatom1ra9.jpg>, Man With a Movie Camera, 2 Mayıs 2008.

URL-8, http://www.moma.org/images/collection/FullSizes/Vertov_Man.jpg, Man With a Movie Camera, 2 Mayıs 2008.

URL-9, http://www.moma.org/images/collection/FullSizes/Vertov_Man.jpg, Roma: Città Aperta, 2 Mayıs 2008.

URL-10,
http://www.erasmuspc.com/documenten/interviews/134790344_0ce68d06f9_himmel_ueber_berlin_by_late_night_movie.jpg, Der Himmel über Berlin, 2 Mayıs 2008.

URL-11, <http://www.sommernachts-kino.de/filme/images/der-himmel-ueber-berlin.jpg>, Der Himmel über Berlin, 2 Mayıs 2008.

URL-12, <http://www.privatesozluk.com>, Flaneur, 2 Mayıs 2008.

URL-13, <http://www.shrinkingcities.com>, Shrinking Cities, 2 Mayıs 2008.

URL-14, <http://centripetalnotion.com/images/palimpsest.jpg>, Palimpsest, 10 Temmuz 2008.

URL-15, http://history.memphis.edu/hypostyle/images/Palimpsest_1.jpg, Palimpsest, 14 Ağustos 2008.

URL-16, <http://www.dictionarist.com>, Edinim, 14 Ağustos 2008.

URL-17,
http://www.kenthaber.com/Arsiv/Haberler/2008/Subat/11/Haber_331878.aspx, Yeni Kariya Arkeolojik Park, 14 Ağustos 2008.

URL-18, <http://www.ad.ntust.edu.tw/grad/think/HOMEWORK/Master/Form/phone>, Rossi and Typology, 15 Ağustos 2008.

URL-19, <http://www.azizistanbul.com/foto04/eyup.jpg>, Eyüp, 15 Ağustos 2008.

URL-20, <http://transition.turbulence.org/blog/images/2008/03/naccarato>, Identity, 12 Ekim 2008.

URL-21, http://www.atributosurbanos.es/images/fotos/overexposed-city1_large.jpg, 12 Ekim 2008.

URL-22, <http://www.cartoonstock.com/lowres/ibn0108l.jpg>, Space-Time, 15 Ekim 2008.

URL-23, <http://www.distilennui.com/photos/space-passing-time.jpg>, Space-Time, 15 Ekim 2008.

URL-24, http://www.kultur-online.net/files/exhibition/01_639.jpg, Citta Analoga, 28 Ekim 2008

URL-25.<http://www.cinemotions.net/data/films/0008/55/2/photo-A-bout-de-souffle-1959-5.jpg>, A Bout De Souffle, 8 Kasım 2008.

URL-26.<http://i3.iofferphoto.com/img/item/269/171/31/brethless5.jpg>, A Bout De Souffle, 8 Kasım 2008.

URL-27.http://www.spacesgallery.org/07_ShinkingCities/main.jpg, Shrinking Cities, 8 Kasım 2008.

URL-28.http://k.domaindx.com/suatlar/index_files/image003.jpg, Taşıtlarla, 24 Kasım 2008.

URL-29.http://earthobservatory.nasa.gov/Features/CitiesAtNight/images/ISS007-E-16525_night.jpg, City-Space-Time, 29 Kasım 2008.

URL-30.<http://tr.wikipedia.org/wiki/Arbitraj>, Arbitraj, 29 Kasım 2008.

URL-31. <http://www.zargan.com/>, Heterotopic, 8 Aralık 2007.

URL-32.http://www.yapi.com.tr/HaberDosyalari/Detay_tarlabasinin-fiziksel-ve-sosyokulturel-degisimi_74.html?HaberID=28037, "Tarlabaşı'nın Fiziksel ve Sosyo-Kültürel Değişimi", 9 Aralık 2008.

URL-33.<http://tdk.org.tr/TR/SozBul>, Retrospektif, 10 Aralık 2008.

URL-34.<http://academic.uprm.edu/laviles/35b5e1b0.jpg>, J.F. Batellier, 15 Aralık 2008.

URL-35.<http://img86.imageshack.us/img86/958/eminonuykmun3.jpg>, Menderes Yıkımları, 29 Aralık 2008.

URL-36.http://www.yapi.com.tr/V_Images/haberler/haber_dosyalari/tarlabasi/28037, Tarlabaşı Yıkımları, 30 Aralık 2008.

URL-37.http://www.nyu.edu/classes/reichert/sem/city/lecorbu_img.html, The Radiant City, 30 Aralık 2008.

URL-38.<http://www.fatihhaber.com/haber08/kayipcamiler.jpg>, Karaköy Camii, 30 Aralık 2008.

URL-39.<http://images.google.com.tr/imgres?imgurl=http://eternallycool.net/wp-content/uploads/2008/07/mussolini.jpg>, 27 Ocak 2009.

URL-40.<http://www.linternaute.com/paris/magazine/diaporama/06/paris-vu-du-ciel/1950/images/2.jpg>, Baron Haussmann, 27 Ocak 2009.

URL-41.

http://visions.cz/var/visions/storage/images/media_activism_theory/the_semiotics_of_the_web/abbaye/131058-1-eng-GB/abbaye_reference.jpg, Memory, 28 Ocak 2009.

URRY, J., 1997, Mekanları Tüketmek (Consuming Places), Metis Yayıncılık, İstanbul.

UYAR, H., 2004, "Türkiye'de ve Dünya'da Yerel Yönetimler: Kısa Bir Tarihçe", <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/6.pdf>, 26 Aralık 2008.

UYSAL, Y., 2003, "Parçalanın Kent – Parçalanın Yaşamlar", *mimar.ist*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, İstanbul, S.8, s.66-68.

UZER, E. ve Von BUSCH O., 2007, "Kentleri Yeniden Haritalamak", *XXI Dergisi*, Depo Yayıncılık, İstanbul, S.54, s.44-46.

ÜNLÜ, A., 1996, "Kentsel Alanları Biçimlendiren Bilişsel Sınırlar", *İdeoloji, Erk ve Mimarlık Sempozyumu Kitabı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü Yayıncılık, s.284-291.

Van SEVENANT, A., 1998, "Commemorating the City", *City and Memory*, Urban and Public Design, Utrecht School of the Arts.

VIDLER, A., 1992, *The Architectural Uncanny*, The MIT Press.

WALL, R., 2009, "Arkinomik: Dünya Kentler Açında Rotterdam ve Arkitektonik Çıkarımları", *MimarlıkLAR'ın Pazaryeri, UIA 2005 İstanbul Kongresi Etkinlikleri Dizisi, XXII Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler*, Mimarlar Odası Genel Merkezi Yayını, Ankara, ss.169-177.

WILSON, E., 1992, "Görünmez Flaneur", *Birikim*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, S.43, s.54-65.

WIRTH, L., 2002, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme", *20.Yüzyıl Kenti*, İmge Yayıncılık, Ankara, s.77-106.

YATES, F., 1966, *The Art of Memory*, Routledge and Kegan Paul PLC, London.

YÜCEL, C., 2005, Arkiteraplatform: Mimarlık Kentleşmenin Neresinde?, Bilgi Üniversitesi Kampüsü, 27 Mayıs 2005, <http://www.mimarlikkentlesmeninnersinde.org>, 26 Aralık 2008.

YÜCEL, T., 1993, *Anlatı Yerlemleri*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul.

YÜCESOY, E. Ü. ve GÖKBULUT, Ö., 1999, "Kentsel Tasarımda Mekansal Kimlik Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme: Mekansal Kimliği Okumak", *1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi Bildiri Kitabı*, M.S.Ü. Yayıncılık, İstanbul, s.71-76, 26-28 Mayıs 1999.

YÜKSELER, K., 2005, "Fyodor Dostoyevski ve Andrey Bely'in Petersburg'u", *Kitaplık*, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul, S.82, s.66-92.

ZUKIN, S., 1992, *Landscapes of Power*, Blackwell Publishers, Berkeley: University of California Press.

ZUKIN, S., 1995, *The Culture of Cities*, Cambridge, Blackwell Publishers, ABD.

ZUKIN, S., 1996, "Space and Sybols in an Age of Decline", *Representing the City: Ethncity, Capital & Culture in the 21th*, s.43-59.

ÖZGEÇMİŞ

1997 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'ni, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde lisans eğitimini, 2000 yılında aynı Üniversite ve Fakülte'nin Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kentsel Tasarım Programı'nda, Prof.Dr. Aykut Karaman danışmanlığında "Kentsel Biçimbilim Çözümlemesinde Göstergibilimsel Yaklaşım: 'Kayaköy' Örneğinde İrdeleme' başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Katıldığı çeşitli ulusal ve uluslararası atölye, sergi ve yayın çalışmalarında özellikle mimari ölçek ve kent ölçeği ilişkisinde ara yüzleri değerlendiren çalışmalar yaptı. Mimari ve kentsel tasarım proje yarışmalarından ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli ödüller alan tasarımcı 2001'den bu yana araştırma görevlisi olarak M.S.G.S.Ü.'de çalışmalarına devam etmektedir.